STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 08667

ALE VERK FUN MENDELE MOKHER SEFARIM

Mendele Mokher Sefarim

•

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

אַלע ווערק

פון

מענדעלע מוכר ספרים

(ש. י. אבראמאוויץ)

פינפטער באנד

נױ-יאָרק

היברו פּאָבלישינג קאָמפּאַני

52-50 עלדרידזש סטריט

1920

דאס ווינשפינגעריל.

פינפטער בוך

דאָס ערשטע קאַפּיטעל.

„תמשילהו, דו מאַכסט איהם, דעם שענעם מענשען, דאָס אַנטיקעל פון גאָטס וועלטיל, געוועלטיגען במעשי ידיך, איבער די ווערק פון דיינע הענד". — אזוי זאָגט דער פסוק און רעכענט אויס אַ צעטעל פון אַלע בעשעפעניש, וואָס ליגען דעם מענשען אונטער די פיס: שאָף און רינדער אַלערליי, אויך חיות אין די וועלדער, פויגעל אין דער לופט און פיש אין דעם ים. נאָר צו חאַפּען פיש און פויגעל אין נעץ, צו הערשען איבער בהמות איז נאָך נישט אזא חידוש, — פאַרט בהמות, נפשות, משטיינס־געזאָגט, אָהן אַ פּיצעל פערשטאַנד. מעהר חידוש איז, ווי דאָס שען מענשיל קליגט זיך צו חאַפּען אויף דער וועגטקע אויך זיין גלייכען טאַקי, ברידער און שוועסטער, זיין פלייש און בלוט.

אָט די דאָזיגע גרויסע קונץ, די משונה־ווילדע בריה׳שקייט זיינע קומט ארויף אויף׳ן געדאַנק, ווען מען געהט אויף דער יורדיקע, אַ הינטערגעסיל אזעלכס אין גלופּסק, און מען קוקט אָן לוי בחור׳ס הייזעל דאָרט.

לוי בחור׳ס הייזעל איז איינס פון יענע הייזער, וואָס זענען אַ פלעק אויף׳ן פאָלק ישראל און פערשוואַרצען איהם פאַר דער וועלט דאָס פנים. נאָר שענע כשר׳ע יודען פאַרבייַ, זיי שוויייגען און שפּייען אויס — גאָרנישט! יאָ, זיי שוויייגען, אָבער דער שטן שרייט דערויף קולות און איז שטאַרק מקטרג. עס שרייען אויך טויזענדער אומגליקליכע נפשות, נעבעך, וואָס פאַלען אריין אין די הענד פון רשעים — הענדלער מיט לעבעדיגע סחורה, און זייערע ביטערע קולות, זייער געוויין מיט בלוטיגע טרעהרען דער־גרייכען ביז דעם זיבענטען הימעל. זיי, די כשר׳ע יודען, קוקען אוועק, שפּייען, פונ׳ם שפּייען אָבער ווערט אָט די פערשימעלטע בלאָטע אין דעם יודישען לעבען. פרעמדע, פון אנדערע פעלקער, חאַפּען זיך ביי די נעז און שרייען: אַי — אַי — אַ עפּוש ביי אייך, יודישע קינדער.

ס'איז שוין האלבער טאָג, די לאָדען פון לוי בהור'ם הייזעל זענען נאָך צוגעמאַכט. אין א בעזונדער חדר'ל דאָרט פון א פענסטער ארוים אין א גערטענדיל, הינטער דעם הייזעל, זיצען א פאָר בעטאָגטע ווייבער ביי א גלעזיל קאַפע מיט פוטערגעבעקסלעך. איינע — א בעלייבטע, א בייכיגע, א דיקע, קורץ־געוואקסענע יודענע, אָנגעגאָסען פון אויבען ביז אראָב, איין שטיק פלייש אָהן א סימן האלז. דאָס פנים איז אונטען צו־מגושם־בדייט, מיט א צוויי־גאָרנדיגען גיידער און פעטע אראָבהענגענדיגע פאָר באַקען, ווי די פאַמפּושקעס, מיט געלע פליאמעס, צווישען וועלכע עס שלייגלען זיך רויטליך־דינע עדרעלעך, און אויבען־צו איז עס צוגעשפּיצט מיט א קליין שמאָל שטערענדיל, אונטער וועלכען עס זיצען פערטיעפט גרויע, פייכטע אויגעלעך מיט א גלאַנץ. די גאַנצע געשטאַלט איהרע איבערהויפּט זעהט אוים ווי א היטעל צוקער. אונטען, מחילה, ברייט און אַלץ שמעלער־שמעלער ביז צום קעפּיל. דער מלאך האָט ביי איהר געבוירען ווערען זיך, א פנים, געפלייסט, ווי א בריה א משרת אין באַקאַליי־קלייט, איינגעפּאַקט איהר נשמה'לע און אַרויסגעלאָזט אויף דער וועלט אזא סחורה אין א שקאַרמיץ. אין דער וועלט האָט די סחורה, אין איהר צייט, שטאַרק גע־גאָלטען, אצינד אין די עלטערע יאָהרען איז זי לוי בחור'ם ווייב און איז בעקאַנט אונטער דעם נאָמען: „די מוהמע שיינצע". — אקעגען־זשע די אנדערע יודענע איז א מאָגערע, א הויכע מיט איינגעפאַלענע באַקען, דינע פערבליוועטע ליפּעלעך, א דין־שפּיצעכדיג נעזיל און בלויע שטעכענדיגע אויגעלעך, אין וועלכע עס צינדט זיך א מאָל אָן א פייעריל אין דער יוגענד האָט זי געמוזט זיין שען, נאָר אצונד איז זי אָבגעבליאַקעוועט, געקנייטשט, און זעהט אוים איינגאַנצען ווי איין אָבגעשלאָגענע הושענא — דאָס איז האָדיל די מעקלערין מיט איהר כבוד אַליין.

די מוהמע שיינצע פּאַקט געשמאַק אויף ביידע באַקען און בעט אַלץ האָדלען, זי זאָל אויך געשמאַק עסען.

— זאָלסט מיר געזונד זיין, האָדיל, עפּים עסטו מיר גאָר ווי א קינד: פּאַמעליכען, צו שטיקעלעך, קוים־קוים וואָס דו קייסט, אָט נעהם, נשמה'ניו, איך בעט דיך, א שטיק טאַקי, אזוי — אזוי מיט אמאָל, און עס! די פוטער־געבעקסלעך זענען מיר היינטיגס מאָל זעהר געראָטען, טאַקי חנצה'ס קבלה, אריינגעלעגט אין זיי געווגג אייער און פוטער, צימערינג, אינגבער אויך נישט פערגעסען. אָט האָסטו דיר א פערברווינטס, נעהם, איך בעט דיך, און עס, עס!

— געזונד זאָלסטו מיר זיין, שיינצעניו, לעבען מיינס, מאַכט האָדיל מיט חן צונויפשנורענדיג די ליפּעלעך אין א לאַנג־שמאָל פּיסקעלע און טהוט

ווי א פויגעלע א זופּ פונ׳ם גלעזיל קאַפּע: וואָס דען טהו איך? איך עס מיר, נישקשה. זעהר געראָטענע ביי דיר פּוטערגעבעקסלעך! דער מלכות מעג זיי עסען. אזא מזל, רבונו של עולם, זאָל איך האָבען, וואָס פאַר א גוטע בעל־הבית׳טע, שיינצעניו, דו ביסט!

אָט אזוי זיצט זיך דאָס פּאָרעל, טהוט זיך וואויל און פיהרט דערביי א געשפּרעך איבער פיעל זאכען, דערמאָנענדיג זיך אָן דער יוגענד, אָן אמאָלדיגע צייטען. ביידע האָבען מוידוויוז געהאַט איין ברויט, דערצויגען געוואָרען אויף איין אָרט, און ביידע האָבען דערנאָך שוין, אין די יאָהרען, גענומען פּלוצים און צוגעדעקט דעם קאָפּ — חתונה, הייסט עס, געהאַט... שיינצען איז דאָס מזל געגאַנגען און זי איז מיט דער צייט געוואָרען א בעל־הבית׳טע מיט א געשעפט אַליין פאַר זיך. זי האָט בעקומען אין שטאָדט א נאָמען, צו איהר אין הויז קומען לייטישע מענשען אזוינע און אזוינע, און לעבט זי אָב איהר וועלט אין עושר און אין כבוד. שיינצע היט אָב יודישקייט, איז שטאַרק געוואָרענט אין די דריי ווייבערשע מצות. שבת און יום טוב געהט זי אין שוהל חאַפּען א ברוך הוא וברוך שמו, זעהט ווי ווייבער שפּרינגען קדושה — שפּרינגט זי אויך. אויפ׳ן קאָפּ טראָגט זי א טיכעל, אראָבגערוקט כמעט ביז די אויגען — עס זאָל קיין איין האָר ניט ארויסקוקען, חלילה. דאָס טיכעל אויפ׳ן קאָפּ איז ביי איהר א גרויסער יחוס, זי נעהמט זיך דערמיט שטאַרק איבער, עס האָט דאָך איהר צוגעדעקט די חרפּה און בעוויזט דער וועלט, אז זי האָט גענומען א מאַן מיט חופּה און קידושין. אַלטע ווייבער, מיני גבאי׳טעס אזוינע, קומען אָפּט צו איהר נאָך א נדבה און זי גיט זיי עטליכע גראָשען, א מאָל אויך א אַלט קליידעל, זאָקען א פּאָר אויסגעטרעטענע. זי איז זיי אויך מכבד מיט לעקעך און בראָנפען א ביסעל; זיי טונקען, טונקען, מאַכען ברכה, פּערקרימענדיג זיך, און ווינשעווען איהר אל־דאָס־גוטס אויף דער וועלט און א שטוהל אין־גן־עדן אויף יענער וועלט. שיינצע איז געבענשט מיט פּרנסה, מיט פיעל גליק; עס געהט איהר מעהר ניט אָב ווי קינדער — קינדער האָט זי נישט, און פּעראומערט איהר דאָס לעבען.

— „געה פרעג גאָט א קשיא — איז דער שטייגער איהרער זיך צו קלאָגען, טאַפּענדיג זיך בשעת מעשה אַלץ ביים קאָפּ: — וואָס העלפט עס? שוין א צוגעדעקטער קאָפּ, ברוך־השם, און פאָרט גאָר נישט, אַלץ טאַקי וואָס פריהער... מסתמא איז רעכט, מסתמא בעדאַרף אזוי זיין בעונותינו הרבים"...

ווערטער א ביסעל! טאַקי גאָר ווי א צדקנית...

האָדלען זשע אַקעגען געהט עס שלים־שלים־מזל. קינדער האָט זי דוקא

יאָ — און דאָס איז באמת טאַקי אַ גרויס וואונדער! נאָר אַ קבצנ׳טע, נישט פאַר קיין יודען געדאַכט, איז זי, נעבעך, אַ גרויסע. זי פערשטעהט אַ עסק אַזוי ווי שיינצע, אפשר נאָך צעהן מאָל בעסער, האָט שוין געפּרובט איבער־דיענען, ווי מען זאָגט, אַלע עבודה־זרות, זיך שטרעקען אין אַלע עקען, נאָר אומזיסט די מיה. איהר איז נישט בעשערט געוועזן זיין אַ בעל־הבית׳טע מיט אַ געשעפט אַליין פאַר זיך, און געמוזט ווערען אַ מעקלערין, זיך דרעהען אַרום שיינצען — און דאָס האָט זי געשטאַכען ווי מיט אַ מעסער. אַ דם־שונא איז זי שיינצען ביי זיך אין האַרצען. ביי אַ שמועס מיט איהר איז זי צוקער־זיס, מיט אַ צונויפגעשנירט פּיסקעלע און מיט שיינענדיגע אויגעלעך, דאַכט זיך, די נשמה געהט איהר אויס פאַר גרויס פרייד, וואָס יענער איז אַזוי גוט, שטעהט אויף אַזאַ שטופּע! נאָר אין מיטען געשפּרעך טהוט זי שיינצען אַ פּיק, רוקט איהר אריין אַ שפּילקע, אַ שטעכווערטיל גלאַט אַזוי זיך, אָהן אַ מיין כלומר׳שט.

— אוי, שיינצעניו — קריין, נשמה מיינע, מיר דיר צו זיצען איז מיין לעבען. איך קוועל גאָר אָן אָנקוקענדיג דיך. אָהן עין־הרע היינט אַ גראַ־פינע, און אַ מאָל?... געדענקסטו דאַרטען, דאָרטען?... ווער וואָלט עס זיך געריכט דענסטמאָל?... און נחת, כ׳ילעבען, האָב איך פון דיר. דער אויבער־שטער זאָל מיך נאָר וועלען מזכה זיין צו דערלעבען ביי דיר קינדער... קרעכץ נישט, שיינצעניו, זיי זיך נישט מצער, איך וויים, וויים ווי שלעכט ס׳איז, ווי ביטער אָהן קינדער. וואָס דען האָט געטויגט דאָס גאַנצע חתונה האָבען?

— דער זיגדיגער מענש טהוט וואָס ער קען, און ווייטער... וויים איך? געה פרעג קשיות דעם רבונו של עולם. וועמען ער גיט געלד, וועמען — קינדער. אָהן געלד צו זיי איז אויך וויסט און ביטער, טהוט די מומע שיינצע האָדלען צוריק מיט׳ן צינגעלע אַ פּיק.

— דאָס איינציגע טרייסט איז מיר מיינע קינדער, טייערער פון גינ־גאָלד... נישקשה, שיינצעניו, זיי זיך גאָר נישט מצער... האָב מיך גענוג ביי דיר פערזעסען. לאָמיך שוין חאַטש געהן.

— וואָס איז אַזוינס דאָס איילעניש אויף דיר, האָדיל? אַ קאַטאַוועס עפּים, זי האָט זיך פערביינקט אַהיים נאָך „איהרען״, שוין אפשר אַ שעה, אַז זי האָט איהר אַלטען ניט געזעהן.

— זאָלסט טאַקע וויסען. אַזאַ מזל אַלע מיינע ליעבע — דיר אויך, שיינצעניו, — וואָס פאַר אַ מענדיע מיינער איז! אַ ברילִיאַנט! וואו נעהמט מען נאָר צו איהם דאָס שטיקעלע גליק!... פאַר דעם מיידעל, נישקשה, וועסטו מיר דאַנקען. סחורה! אַ—יאַ, שיינצעניו? דו האָסט מיך אפילו אַ ביסעל

גנעקריוודעט. נאָר—טע... האָסט געחאַפּט אַ מציאה! דיין מזל איז, וואָס נחמן־טרייטיל האָט זיך פערפאַקט ערגיץ אין וועג און איז נישט געקומען אַ הער, ווי ער האָט געשריבען... שאַ, לאָמיך דיר חאָטש דערצעהלען! ווייסטו וואָס איך האָב געהערט? ער האָט היינטיגס יאָהר, צווישען אונז גערעדט, פיער מאָל זיך משדך געווען, און בשלום אריבער די גרעניץ מיט דער סחורה און זי פערצוקערט דאָרט, געמאַכט זעהר גוטע געשעפטען. דאָס מזל שפּילט איהם, אַט דעם טרייטלען, עס געהט איהם פון טיר און טויער! עס וועט פון איהם, געדענק מיינע רעד, מיט דער צייט אויסוואַקסען אַ גרויסער מיט געלד אָנגעשטאָפּטער רב טרייטיל!... וואו איז זי ערגיץ, דאָס מיידעל?

— זי איז דאָרט ביי זיך אין קעמעריל. איך האָב איהר געהייסען זיך אָבוואַשען, אָבצזייפען און אַראָבוואַרפען פון זיך איהרע שמאַטעס. אַט אַזוי האָט מען עס פון זיי — זאָגט די מוהמע שיינצע מיט אַ זיפץ: מען וואַשט זיי, מען רייניגט זיי, מען שוכט און קליידט זיי, און אַז עס חאַפּט די זעט — ווערט עס פּריצות, קיינמאָל נישט צופריעדען, גלייך ווי מען וואָלט זיי דאָ געקוילעט, אוי, צייטען, היינטיגע צייטען!...

— נו, וואָס זאָל מען טאָן? ווער עס האָט די קיה, האָט די מיה, — טרייסט האָדיל די מוהמע שיינצען מיט אַ זיס־גנבה׳יש שמייכעלע: — אַ ודאי איז אַמאָל אין אונזערע צייטען בעסער געווען. געדענקסטו חאָטש, שיינצעניו? נו, צייט מיר אַ היים. לאָמיך חאָטש נעהמען אַ פּאָר פּוטער־געבעקסלעך פאַר די קינדער, לאָזען זיי אויך וויסען...

— ווארט נאָר, האָדיל, פאַר די קינדער וועל איך דיר געבען אויך לעקעך. אי, איז ביי מיר היינט ארויסגעקומען אַ לעקעך, טאַקי נאָר אויף חידושים אַ לעקעך!... הא, אַז עס האַלט שוין דערביי — טאָמער וואָלסטו געגומען אַ ביסעל בראַנפּען און איינטונקען אויך אַ שטיקעל לעקעך? און אַז דו וועסט מיך גוט בעטען, האָדיל, וועל איך אויך נעהמען אַ קעלישיקעל און מאַכען מיט דיר לחיים.

— טאַ... אַז דו ווילסט, מאַכט האָדיל מיט אַ קנייטשעלע און אין די אויגעלעך האָט זיך איהר אָנגעצונדען אַ פייערל.

ביים געזעגענען זיך זענען ביידע חבר׳טעם געווען שטאַרק אויפגע־ריימט לעבעדיג־פרעהליך, זעהר בערייךעוודיג. האָדיל האָט, גלייך ווי ביים אוועקגעהן פון אַ געווינירין נאָך אַ לעקעך און בראַנפּען, אָנגעוואונשען דער מוהמע שיינצען אַ פולען קאָפּ, זי זאָל מגדל זיין דאָס מיידעל און דערלעבען פון איהר פיעל נחת, הלואי זיי זאָלען געזונד זיין און געהן איינער צום אַנדערען ווייטער אויף אַזעלכע שמחות, אם ירצה השם.

אין הויז איז האָדלען צו די אויגען געקומען ביילע, אָבגעוואַשען, אויס־

געצוואָגען, שען־דיין אָנגעטאָן, שיינט, לייכט, עפּים בעקומען גאָר אַ אַנדער פּנים.

— אַזאַ יאָהר, אַזאַ מזל דער מאַמע דיינער! — מאַכט האָדיל מיט אַ משונה׳דיג קול, אָנקוקענדיג ביילען: דו לויכסט דאָך עפּים ווי דער ליכטיגער מאָרגענשטערן. זיי נאָר נישט קיין נאַרעלע, טאָכטער. פאָלג די מ ו ה מ ע שיינצען, וועט אַז גוט און וואויל דיר זיין!...

דאָס צווייטע קאַפּיטעל.

ביים ערשטען אריינטרעט ביילעם אויפ׳ן נייעם אָרט האָט זי זיך געפּיהלט, עפּיס איז זי גאָר אויף אַ נייער וועלט. אַלסדינג וואָס דאָרט — איז איהר אויסגעקומען עפּיס משונה: די מענשען, דאָס גאַנצע פיהרונג דאָרט משונה, און זי אַליין אויך משונה. זי קוקט זיך אָן אין שפּיעגעל, וואָס ביי איהר אין קאַמריל אויף דער וואַנד, און דערקענט זיך נישט — דאַכט זיך נישט זי, און פאָרט טאַקי זי. עפּס האָט זי בעקומען אַ נייע הויט. זי טאַפּט זיך ביי די שען־פּערקעמטע, מיט מאַנדעל־אייל געשמירטע האָר, וואונדערט זיך אויף איהר ארויסגעשטעלט העלזעלע, ריין־אָבגעזייפטע הענדטעלעך, אויף איהר שען־צוגעפּוצט קליידעלע, געניהט נאָך דער לעצטער מאָדע — און שמאָכט. עס טהוט איהר הנאה. וואָס זאָל זי דאָ איבערטראַכטען? אַזוי, מסתמא, בעדאַרף זיין, מסתמא איז אין גלופּסק שוין אַזאַ איינפיהר, אויסצופּוצען דיענסט־מיידלעך ווי אַ טאָק. מען בעדאַרף דאָך וויסען אַז אינגאַנצען איז דאָך ביילע גאָר אַ קינד — אַ יאָהר פופצען־זעכצעהן, און געבוירען איז זי וואו? אין קאַבצאַנסק, פון וואַנען זי האָט ביז איצט קיין פוס נישט ארויסגעשטעלט, פאר זיך נישט אָנגעקוקט די ליכטיגע וועלט! געהערט האָט זי נאָר, אַז ס׳איז דאָ ערגיץ העט—העט אויף יענער זייט ראָגאַטקע אַ גרויסע שטאָדט גלופּסק, די בעסטע אויף דער גאַנצער ערד, וואָרום זי איז דאָך בעזעצט מיט לויטער יודען, אָהן עין־הרע, אַ קעגען אַ הונדערט קאַבצאַנסקער אינאיינעם — און דאָרט איז עס אַ ביסעל אַ לעבען, אַי־אַי־אַי! דאָס, וואָס די גלופּסקער זענען דימענדיגע מענשען, כשר׳ע, שענע, פיינע לייט, איז ביי איהר געווען גאַנץ זיכער, דערויף האָט זי דאָך דעם בעסטען בעוויז: פריהער האָדיל די מעקלערין, אַצינד — די מוהמע שיינצען. מסתמא האָט זי דאָך נישט אומזיסט זוכה געווען ביי דער וועלט צו הייסען „מוהמע״, זי האָט מסתמא

פערדיענט פאַר איהרע מעשים טובים. אזוינע, וואָס אַ וועלט־מוהמע, איז ווי געוועהנליך אַ יודענע אַ צנועה. הייגט אויך די אַלע אַנדערע פאַרשוי־נען דאָ, אויך אַ זעלכע גוטע, לעבעדיגע, צוגעלאָזטע, קיין עין־הרע, טראַכט זי ביי זיך, עפּיס אַזוי פיעל טעכטער! אהאַ, איך פערשטעה — קעסט־קינ־דער. אצינד איז שוין רעכט. דאָס זיצען דאָ אויף קעסט יוגענדען מיט די מאַנען. אַ געבענשטע פון גאָט איז די מוהמע שיינצע טאַקע! ביילע האָט אַלסדינג געטייטשט נאָך איהר פערשטאַנד, נאָך דעם שטייגער לעבען איהרען אין קאַבצאַנסק, און אַנדערש האָט זי טאַקי נישט געקענט טייטשען. אַנדערש האָט זיך איהר קאָפּ גאָר נישט געלעגט. אַז זי אויף מאָרגען פריה צוגעגאַנגען צו שיינצען מיט אַ פרעג: „בעל־הבית׳טע, זאָגט מיר, וואָס האָב איך צו טאָן?" און די מוהמע האָט מיט אַ שמייכעלע, עפּיס גאָר טאַקי ווי אַ אשה צנועה, געענטפערט: „אייל זיך, טאָכטער, נישט אַזוי, עס וועט נאָך קומען דיין צייט אויך", — האָט זי עס אַנגענומען פּשוט, מסתמא איז דער שטייגער דאָ אַזוי, ליעב צו האָבען דיענסטען, ארבייטען מיט זיי פאַמעליכען, מיט רחמנות.

און ס׳איז ביי איהר געבליבען אָבגע׳פּסק׳עט, אַז אַ יודישע שטאָדט איז טאַקע דאָס גלופּסקעלע, די יודעלעך דאָ — צדיקים, זעהר פיינע לייט, זעהר גוטע איינפיהרונגען!...

באַנג געטאָן האָט ביילען שטאַרק איין זאַך נאָר, פאַר וואָס איז די מאַמע דאָ נישטאָ און זעהט נישט מיט איהרע אייגענע אויגען, ווי דעם קינד, אָהן עין־הרע, איז עס גוט. ניחיי זאָל זי נחת האָבען פאַר דעם צער, וואָס זי האָט, נעבעך, פון איהר געהאַט! און אַזוי ווי ביילע איז דערוויל געזעסען לעדיג, מיט פערלעגטע הענד, אַליין פאַר זיך אין קאַמעריל, בענקענדיג נאָך דאָס איהריגע, האָבען זיך איהר צושפּיעלט די געפיהלען, און זי נעהמט זיך אויסשטעלען אין איהרע געדאַנקען אַ בריעף אַ היים. נישט אַזוי גרינג אָבער טהוט זיך, ווי עס רעדט זיך. יודען מיט בערד אפילו, וואָס זענען, דאַכט זיך, אי משונה קלוג, אי געניט, ווילדע בריות אויף אויסצוזעצען יענעם פעהלער, אוועקצורעדען איבער אַלסדינג וואָס אין דער וועלט, — אפילו זיי פיהלען, נעבעך, ביי אַ בריעף שרייבען אַ מאָל דעם טויט; זיי טענטלען, טענטלען מיט דער פען, קוועטשען זיך, רייבען דעם שטערען, און עס געהט נישט, חאָטש צעררייס זיך, עס קלעבט זיך נישט איין וואָרט צום אַנדערען, עס זענען גאָר טאַקי ריינע בהמות — הייגט אַ פּשיטא שוין ביילע, אַ קליין קאַבצאַנסקער מיידעל, נישט אַזאַ בריה, נישט אַזאַ חכמה, ווי זיי!... נאָר דאָך, מעגליך אפשר טאַקי, ווייל זי איז נישט אַזאַ חכמה ווי יענע, האָבען עטליכע ווערטער ביי איהר אין מוח זיך יאָ געריימט;

ס'איז אויסגעקומען עפּיס אויף דעם שניט פון די בעקאַנטע „פירגריסליך" משל — לעמעשקע פערווירצט מיט קאַבצאַנסקער דייטש — יענץ מיט דייטש, וואָס יודישע קינדער שניידען אין אַ געשריפטס, מלמדים אין דעם חדר און ווייבער אין די תחינות, ווייל אַנדערש פּאַרט זיך עפּיס נישט, און עס לייגט זיך טאַקי נישט די צונג, ווי אַ שטייגער, נעהם זאָג אַ הונד: „געה, זיי מוחל, אַרויס"! און נישט אויף יוניש: „פּאַשאָל וואָן"! אָדער געה רעדט מיט אַ קוה, מיט אַ קעלבעל יודיש... דער עיקר אין דעם בריוועל, וואָס ביי ביילען אין קאָפּ, איז געווען אַ לויב צו השם־יתברך. אָנגעהויבען האָט זיך עס אַזוי:

„געלויבט און געדאַנקט דער לעבעדיגער פאָטער אין־ הימעל, דאָס ער איז מיט דעם עלענדען, בעשירעמט דעם פאַרוואָגעלטען, דערהויכט דעם געפאַלענעם. עס האָט זיך ענטפּלעקט בעשיינפּערליך זיין גנאָד, די גרויסע נסים מיט מיר, מיך צו פיהרען דאָ אויף דעם רעכטען וועג, און אריינ־געבען מיך אַצינדערט אין אַ גוט אָרט" א. ז. וו.

פאַרטיג מיט דעם אויסשטעלען דעם בריוועל אין קאָפּ, הויבט זיך אָן ביי איהר אַ נייע דולעניש: ווי קומט די קאַץ איבער'ן וואַסער, ווי אַזוי, הייסט עס, גיט מען שוואַרץ אויף ווייס אַרויס? שרייבען אַליין קען זי נישש; בעטען עמיצען פון די „קעסט־קינדער" דאָ, פּאַסט איהר עפּיס נישט. וואָס־זשע דען? זי טראַכט, טראַכט און עס פאַלט איהר איין — הערשעלע!...

„יאָ, הערשעלע!... ער וועט מיר אָנשרייבען... וואָס איז עס אַזוינס, וואָס מיר גלוסט זיך אַלץ איהם זעהן, און זעה איך איהם, פּיקט עס, פּיקט אָט־אָ־דאָ, דאָ אין הארצען? אַ ברודער איז ער מיר? ניין! אַ חתן? ניין! וואָס דען? עס קיצעלט עפּיס צו לאַכען... אַ שען געלעכטער, האַ, אפשר איז דאָס טראַכטען אַזעלכעס אַ עבירה? נאָר וועה איז מיר, אַז עס טראַכט זיך אַליין!... אפשר בעדאַרף איך ניט וועלען... ניט וועלען איהם זעהן? אוי, ווינד איז מיר, עס ווילט זיך דאָך אָבער יאָ, און אַצינד דוקא גראָד נאָך מעהר!... רבונו־של־עולם, איך בין זיך מודה! רבונו־של־עולם, זינדיגען ביי זיך אין הארצען אַלע מיידלעך אַזוי אָדער איך נאָר, אַז אָך און וועה צו מיר, איך אַליין"?...

אַזוי טראַכט זיך ביילע און אין די אויגען שטעלען זיך איהר טרעהרען.

שיינצע און לוי, איהר מאַן, זענען געווען אַ גלייך פּאָר־פּאָלק. טאַקע

א זיווג מן השמים. ביידע האָבען געאַרבייט אין דער פרנסה, ארויסוויי־
זענדיג זייער בריה׳שאַפט, איטליכער נאָך זיין גאַנג. און ווען שיינצע
האָט ביי דער וועלט פערדיענט דעם נאָמען „מוהמע", האָט אויך לוי פון
זיין זייט כשר פערדיענט ביי איהר דעם נאָמען „בחור". אזא מבין אויף
„סחורה" ווי ער, אזא מייסטער אין זיין זאַך איז צווישען זיין חברה קיינער
נישט געווען. ביי א שווערע זאַך אַמאָל פלעגט מען זיך ווענדען צו איהם.
ער פלעגט דער חברה פסק׳נען שאלות און פאַרענטפערען אַלע הארבע
קשיות. מען בעדאַרף וויסען, אז די אַלע חברה־לייט, וואָס האַנדלען מיט
„לעבעדיגער סחורה", זענען דורכגעטריבענע ממזרים, יאַלדען מיט ביינער.
זיי דרעהען און פערדרעהען קעפּ, בלענדזען און פערפיהרען הונדערטער
נפשות מיט אַלערליי המצאות. ס׳איז דאָ צווישען זיי אַלע מיני פּאָקוס־
ניקעס, קאָמעדיאַנטען, וואָס מאַכען די שפּיעל, פערשטעלען זיך, כדי יענע
צו פערפירען, פאַר חתנים, פאַר מענשען מיט געשעפטען, פאַר אַגענטען,
פאַר גלאַט אזוי זיך גוטע, שענע, כשר׳ע יודען וכדומה נאָך אזעלכע אָנ־
שטעלען, ווי עס פּאַסט צום ענין. היינט, אז אזוינע לייט האָבען תרבית
פאַר לוי׳ן האַלטען פון איהם ווי פון ארבי׳ן, איז, מסתמא, לוי א בחור
טאַקע וואָס א בחור הייסט.

לוי בחור איז אין דער־היים נישט געווען בשעת ביילעס אריינטרעטען
צו איהם אין הויז ; ער איז געפאָהרען ערגיץ אין א אָרט, וואוהין חברה
האָט איהם ארויסגערופען, ער זאָל זיי עפענען די אויגען אין א הארב
שטיקעל ארבייט. די מוהמע שיינצע, וואָס האָט שטאַרק געהאַלטען פונ׳ם
מאַן, נישט געטאָן קיין שום זאַך אָהן איהם, האָט געהאַלטען דערווייל
ביילען, ווי נאָר מעגליך, אָבגעזונדערט פון דעם איבעריגען עולם אין
א קאַמעריל פאַר זיך, געגעבען איהר כלומר׳שט, פון יוצא וועגען, עפּיס
ארבייט, ווי, א שטייגער, אויסלאַטען העמדער, אייננייהען קנעפּלעך, אונ־
טעראַרבייטען זאָקען און אַלץ זאָגען איהר, אז דער בעל־הבית וועט קומען,
אם ירצה השם, דענסמאָל וועט זי, נישקשה, האָבען גענוג ארבייט. די
מוהמע שיינצע איז זיך בעגאַנגען מיט איהר זעהר גוט, זי אונטערגעפּי־
לעוועט, געמיינט דערמיט גאַנץ פשוט, דאָס שטיקעל סחורה זאָל א פּנים
האָבען, לוי זאָל ביים אָנקוקען עס צופרידען זיין און וויסען, אז דאָס ווייב
זיינס איז א מענש, מען מעג זיך אויף איהר פאַרלאָזען.

אז לוי איז אין א קורצע צייט ארום געקומען אהיים און האָט געזעהן
ביילען, איז ער פערצאַפּעלט געוואָרען פאַר פרייד, אזוי איז זי איהם גע־
פעלען :

— הערסטו, מיין ווייב, רופט ער זיך אָן צו שיינצען : דאָס מיידעל

איז א שען שטיקעל סחורה! אצינד איז זי נאָך רויה, א ביסעל טערפּקע, נאָר מיט דער צייט וועט אויס איהר ווערען א כלי. עס קען זעהר געמאָלט זיין, אז זי זאָל אמאָל נאָך אָנשפּארען אין די ווייטע מקומות, אהינצו, א שטייגער, צור פעטער ישמעאל. מען וועט קענען פאר איהר הויבען א גרויסע אפּותיקי. ביז דענסטמאָל אָבער, ביז עס וועט זיך געפינען אויף איהר דער אמת'ער מבין, מוז מען זי לערנען מענשליכקייט, אלע שענע מאַניערען, ווי צו געפעלען.

די רבי'צען ביילעס איז די ערשטע צייט געוועזן איינע פון די „קעסט־קינדער", זעהר א געשייטע, א דורכגעטריבענע, וואס האָט אָנגעהויבען מיט איהר דעם אלף־בית. ביילע אָבער האָט געהאט א פערשטאָפּטען קאָפּ און נישט פערשטאנען קיין וואָרט. דערצו איז זי נאָך געוועזן א שעמענדיגע און א שטיק עקשנ'טע אויך. נאָר דאָס איז זיך געוועזן דערוויילע, ווי אויף קאטאָוועס. שפּעטער א ביסעל האָט לוי גענומען דאָס טייטעל און אָנ־געהויבען אויף זיין שטייגער צו לערנען ביילען, ער מיט זיין כבוד אליין. און דעם שבח מוז מען לוי־בחור נאָכזאָגען, אז ער פלעגט זיך מיט דער ערציהונג פון זיינע לערען־מיידלעך", ווי זיי האָבען ביי איהם געהייסען, בעשעפטיגען זעהר געטריי; ער האָט געקנעלט מיט זיי טאָקע ווי א גוטער מלמד און אָנגעווענדט אלע מיטעל ארויסצוטרייבען פון זיי דאָס קליין־שטעדטילדיגע ווילדקייט, דאָס נארישע שמייליגע עקשנות, פריהער מיט גוטען, מיט מוסר־זאָגען, און אז עס האָט נישט געהאָלפען קיין רעד, פלעגט ער שוין געברויכען די הענד, א שטעקען און א רימען אויך. נאָר עפּיס נישט אזוי, — זענען געפלויגען פּעטש, קלעפּ, וויפיעל ס'איז נאָר אריין. אמאָל איז מען אויך געזעסען ביי איהם פערשפּארט אין א קעלער, אָהן עסען, אָהן טרינקען, ביז וואנען מען איז בעסער געוואָרען.

איין מאָל האָט לוי אריינגעפיהרט אין קאמעריל צו ביילען איינעם פון זיינע לייט, כדי צו הערען זיינע מבינות אויף איהר און אויף וויפיעל ער וועט אָבשאצען איהר ווערטה. ביים אריינקומען מיט איהם האָט לוי גע־זאָגט מיט א זים שמייכעלע: „טאָכטער, אָט האָב איך דיר געבראכט א חתן — אָבער א חתן גאָר איין אַנטיק!" דער חתן איז דוקא נישט געוועזן קיין שעמענדיגער און באלד טאַקי אָנגעהויבען טרייבען מיט איהר קאטאָ־וועסלעך, עפּיס ווי צוגעזאָגטען געוואָרען צו איהר. זעהענדיג, אז ביילע האלט אראָבגעלאָזט דאָס פּנים און שווייגט, נעהמט ער זי אָן ביים נאקעט העלזעל, גלעט זי, טאָרעט זי, האָטש איין קוקעלע זאָל זי אויף איהם טאָן, זאָגען איהם האָטש איין וואָרט. ביילע שטופּט איהם אָב פון זיך, רויט־ווערענדיג ווי פייער. דאָס גיט איהם אָבער נאָך אונטער מעהר קוראזש, ער האַפּט זי ארום און וויל איהר טאָן א קוש; ביילע לאָזט איהם אראָב

צוויי הייסע פייערדיגע פּעטש, רייסט זיך אויס איהם פון די אָרעמס און אַנטלויפט — און דער חתן בלייבט געפּלעפט. ביילע האָט דערמיט זיך שטאַרק פערשולדיגט און נאָך אין דעם אייגענעם טאָג טאַקע האָט איהר לוי גוט מקים פּסק געווען מיט אַ רימען, זאָגענדיג איהר דערביי מוסר אַזוי:

— אַט האָסטו דיר דיין עהרליך אויסקומעניש פון מיר, דו חצופה איינע!... נאַ, נאַ דיר איצטער פאַר דיינע געגג, אַז דו זאָלסט געדענקען אויף ווייטער!... עס זאָל דיר ליגען אין טעם, און קליגער ווערען ווייטער. נאַ, נאַ!... אַ מיידעלע בעדאַרף זיין אַ שטילעטשקע, אַ גוטעטשקע, ליעב־האָבען מענשען, צו איטליכען זיין צוגעלאָזט מיט אַ פריינדליך פּנים, בע־דאַרף אַרויסשלאָגען זיך פון׳ם קאָפּ שמייליגקייט, זאַבאַבאָנישע — ווילדע זאַכען... אַ מיידעלע בעדאַרף וויסען דרך־ארץ — דרך־ארץ איז פריהער פון אַלע זאַכען!

אַצינד ווייסטו שוין ביילע דאָס אָרט, וואו זי געפינט זיך, ווער אַזוינע איז האָדיל די מעקלערין און די מוהמע שיינצע. אַצינד האָט זיך איהר „ענטפּלעקט בעשיינפּערליך די גנאָד און די גרויסע נסים", דאָס גוטסקייט און פרומקייט פון די דאָזיגע שענע נפשות, און זי שטעלט אַצינד אויס ביי זיך אין די געדאַנקען אַ בריוועל אַהיים, פול מיט קינות, מיט קלאָג, שוין נישט אויף קאַבצאַנסקער דייטש, פּירגריסעל־לשון, נאָר אויף ריין יודיש — אויף דעם לשון פון איהר צובראָכען הארץ און שווער ביטער געמיט.

נישט צו דערקענען איז ביילע אין דער שענער הלבשה איהרער און אַלץ־מיט־איינאַנדער. איהרע שוואַרצע געדיכטע האָר זענען אונטערגע־שוירען ביז דעם לעפּיל פון די אויערן, דאָס וויס־געשטיקטע קליידעל אויס־געשניטען ווייט ביז דער ברוסט, אויף דעם נאַקעטען האַלז אַ שמאָל רויט בענדעלע און די אַרבעל קוים וואָס דערגרייכען ביז צו די איילענבויגענס. דאַכט זיך, אַ פּריצה, נישט צו פערזינדיגען, וואָס גערהט איהר אָב? נאָר נישט פאַר אייך געדאַכט יודישע טעכטער, איהר ביטער הארץ! מען זעהט עס איהר אָרוים אין די בלייכע באַקען, אין די בלויע רינגען אָרום געשוואָ־לענע ברענענדיגע אויגען און אין דער גאַנצער מינע איהרער. זי איז געעלטערט ווי אויף צעהן יאָהר. איינגאַנצען ווי איבערגעביטען געוואָרען. און ווי זי זיצט זיך דאָ אַמאָל אַזוי ביי זיך אין חדר׳ל, שטאַרק פערמומערט, רוקט זיך שוועבענדיג אריין, שטיל ווי אַ קעצעלע, די מוהמע שיינצע. ביילע ווערט פערציטערט און לאָזט אַראָב די אויגען.

— איך האָב מיך שוין טאַקע נאָך דיר פערבייינקט, מאַכט די מוהמע שיינצע, צושאַרענדיג זיך צו ביילען מיט גוטע, זיסע ריידעלעך: לוי מיינער האָט זיך געקליבען צו דיר אַצינד, זאָג איך: ניין, לאָז מיך! זאָלסטו טאַקי

ווייסען, ווי ליעב דו ביסט מיר, וואָס דען? נעהם חאָטש, זאָג איך דיר, און קוק זיך אָנעט אין שפּיגעל, ווי שען, אָהן עין־הרע, דו ביסט. א העלזעלע א ביסעל, אזא מזל זאָל איך האָבען. הענטעלעך מחיה, ווי א יודישע טאָכטער איך בין! אזוי זיס, אזוי חנ׳עוודיג... פּוקען מעגען זיי זיך דאָך אַלע דאָ. אָט אזוי, טאָכטער, אזוי בין איך אמאָל אויך שען געווען אין דיינע יאָהרען. מען האָט זיך אויף מיר געהאַנגען. אוי, האָב איך געברענט א וועלט! וואָס דען, נאַרעלע? כ׳האָב אצינד נאָך הנאה. ווי א יודישע טאָכטער איך בין, ביים דערמאָנען זיך יענע גוטע, פרעהליכע יאָהרען... אודאי הייסט עס אצינד איך בין אַלט, נאָר ווי דו קוקסט מיך אָנעט אָט־אָ — מאַכט די מוהמע שיינצע מיט א שמייכעלע, אויסשטרעקענדיג זיך ווי גרויס זי איז, דאָס קעפּעלע פערוואָרפען א הינטער, דאָס בייכעלע אויסגעפּוצט פאָרענט־צו, און נעהמענדיג זיך מיט ביידע הענד ביי די זייטען — אָט ווי דו קוקסט מיך אָנעט — אָ, איז נאָך שיינצע גאָר נישקשה׳דיג!... זיי, זאָג איך דיר, נאַרעלע, קיין שוטה ניט. פאָלג! — וואָס שווייגסטו?

— וואָס זאָל איך רעדען? ענטפערט ביילע, קיין קוק נישט צו טאָן אויף דער מוהמע שיינצע: איך וויים נישט, וואָס איהר ווילט פון מיר האָבען.

— א זאָג א ביסעל, וואָס וויל מען פון איהר האָבען! — דיין טובה, טאָכטער, וויל מען האָבען, מען וויל, דער חתן זאָל דיר געפעלען. יענער פגר׳ט נאָך איהר, נאָך איהרס א וואָרט, א קוק. דער רוח נעהמט איהם שיער נישט צו, אזוי פערליאַפעט איז ער אין איהר. נא דיר, זאָגט ער, נא, נשמה׳ניו, דיר מתנות! נא דיר א בראַסלעטיל, אוירינגלעך קאַרעלענע, א פינגעריל, א קייטעלע א גאָלדענס, וויים איך וואָס דאַרטען נאָך אזוינס, און זי... עפּים נאָר טאַקי א שטיין. געה טהו אזעלכער טובות! אי, פע, א חרפּה, א בושה, ווי א יודישע טאָכטער איך בין!

— ווען בעדאַרף עס אָנגעהן מיין תכלית צו פערזאָרגען? איך האָב טאַטע־מאַמע ביז הונדערט און צוואַנציג יאָהר.

— מען האָט שוין געהערט. געהערט אזעלכע זאַכען... נאַרישקייטען! א נאַר בין איך, וואָס איך טענה דאָ מיט איהר אזוי לאַנג. צום לעצטען מאָל פרעג איך דיך: יאָ?

— ניין.

— עהע, ווידער די אָנשטעלען! צושרייט זיך די מוהמע שיינצע, אַרויסגעהענדיג פון די כלים, שאָקלענדיג מיט׳ן קעפּעלע, און דינע רויטע עדערלעך טרעטען איהר אַרויס אויף די פּעטע, מיט שמאַלץ אָבגעגאָסענע באַקען: אויך מיר א מענש ביילצע! אומזיסט וועסטו עם פרעסען מיין

זאלץ און ברויט, געהן אין מיינע קליידער? זי מיינט, זי איז אויך עפּיס; מיינט, אזביידע צדדים האָבען זיך שוין אויסגעגלייכט, אלסדינג איז פאַר־טיג. עס פעהלט נישט מעהר איהר הסכם, זי זאָל זאָגען — יאָ. האָב נישט קיין טעות, ביילצע! ווער הערט דיך? דו ביסט נישט מעהר, חצופה איינע, ווי א גולם. א שטיק פלייש ביסטו, א נבלה!... די זאך, זאָלסטו ויסען, הענגט נאָך דערוויל אין דער לופטען, נאָך נישט אויסגעגלייכט זיך מיט דעם מקח... אבינד פערשטעהסטו שוין, ביילצע, הערסט וואָס מען רעדט צו דיר?

— אוי, דערבאַרעמדיגער גאָט! צעוויינט זיך ביילע און ברעכט די הענד: ראַטעווע מיך, רבונו של עולם, ראַטעווע מיך פון יודישע הענד!

— האַלט מויל, חצופה! ווארט נאָר, ווארט, פּיסקעוואַטע, אָט וועט שוין קומען לוי און דיר ווייזען, ווער עלטער איז. וועסט שוין, נישקשה, ליעגען ווידער דאָרט אין קעלער, דארען־קווארען, רויען ווי א הונד. מייז, ווערים וועלען עסען דיין ליַיב. דער רוח, נישקשה, וועט דיך שוין האַפּען!

— צולאָזט זיך די מוהמע שיינצע אויף איהר צינגעל און רוקט זיך ארויס אין כעס.

ביילע נעהמט זיך אָן מיט ביידע הענד ביי די האָר פונ׳ם קאָפּ און טהוט זיך א וואָרף מיט א געוויין אויף דער קאַנאַפּע.

דאָס דריטע קאַפּיטעל.

צווישען די „קעסטרקינדער“ לוי־בחור׳ס זענען געווען אויך אזוינע, דימענדיגע, גוטע פון דער נאַטור, אויף וועלכע מען האָט געמעגט טאַקע אַכצען און קרעכצען: אוי, נעבעך, בריליאַנטען אין דער בלאָטע! ווי ני־דעריג, געפאַלען די וועלט האָט זיי געמאַכט, האָט דאָך אין זיי זיך געקלאַפּט אַ מענשליך האַרץ מיט געפיהלען פון רחמנות.

די בעסטע פון זיי איז געווען די טערקיניע. די דאָזיגע טערקיניע מיט׳ן נאָמען גיטעל איז געווען אַ מלמד׳ס אַ טאָכטער פון דלפוניוּוקע, אַ קבצנ׳יש שטעדטיל, פול אָנגעזעצט מיט לויטער קבצנים־דלפנים, גאָר כשר׳ע אָהן חכמות, אמת פרומע, נישט איבערגעשפּיצטע יודען, בעדאַרף דער רוח אָנטראָגען אהין אין שטעדטיל עפּיס אַ שלים־מזל, אַ יונג מיט ביינער, וואָס לאָזט אַרויס אַ קלאַנג אָט וואָס: ווער פון די דלפוּיניוּוקער מיידלעך, נעבעך, פערלאַנגט אויפגעריכט צו ווערען, זעהן פאַר איהר אַ וועלט, אַ גליקליך לעבען פון איהר האַנד־אַרבייט, זאָל זיך לאָזען נאָך איהם קיין סטאַמבול, דאָרט וואו ער וואוינט. — עפּיס אַ קליינינקייט סטאַמבול, אַז יודען דערהערען סטאַמבול, עס שמעקט דאָך אַ ביסעל מיט ארץ־ישראל! עפּיס מאָלט זיך אוים אין קאָפּ משונה: טערק — ירושלמי, שטריימיל — טורבאַן, אויסגעמישט אינאיינעם. מסתמא גיבען זיך אַ שאָט צו דעם פאַרשוין פון אַלע זייטען יודעלעך, איטליכער מיט אַ געבעט:

— טאַטעניו, האַרצדיגער, נעהמט, נעהמט מיין טאָכטער!

דער האַרצדיגער טאַטעניו דערבאַרמט זיך, קלויבט זיך אוים עטליכע שענע מיידלעך, צווישען זיי גיטלען, די שענסטע פון אַלע, און פיהרט למזל די דאָזיגע גליקליכע מיט זיך אוועק. דער שפּיץ איז, נאָך פיעל דרע־העניש — פאָהרעניש, קומט אָן גיטעל אין שטוב צו לוי בחור און ווערט דאָרט אַ „טערקיניע“, נישט אָנקוקענדיג אפילו אַ טערק אין די אויגען.

גראָד האָט צו יענער צייט, ווען די מעשה מיט ביילען, זיך בעדאַרפט

טרעפען א געשיכטע מיט איינער, די עלטסטע דארט, וואס האט ביי אלע געהייסען די „אפיצערקע". א געשיכטע א שרעקליכע, א טרויעריגע, וואס האט אנגעריהרט אלע חבר'טעס איהרע ביי דער לעבער. עס האט זעהר גוט בעוויזען, ווי טיעף אין דער ערד זיי, נעבעך, ליגען, אז אך און וועה צו זייער קאפ, צו זייער לעבען! און זינט יענער געשיכטע האט זיך טער־קיניע נאך מעהר זיך צוגעלאזט צו ביילען, זי געהאלזט, געליעבט, געווינט אויף איהר קוקענדיג, עפיס נאר טאקי ווי א געטרייע עלטערע שוועסטער האלזט, קושט דאס קליינע שוועסטעריל איהרס א יתומה.

געשטאמט האט די „אפיצערקע" פון עפיס א שטעדטעל, ווייט ערגיץ אין פוילען. די עלטערן איהרע, אבגעקומענע בעלי־בתים, זענען געווען פון שענעם שטאנד, פון די פארנעהמסטע אין שטעדטיל. געלעבט האבען זיי ארעם, מיט בערעכנונג, זיך נישט צוגעלאזט קיין וואוילטאג, דאך האט זיי דאס ארעמקייט נישט ערנידריגט, נישט פערגרעבט. נישט בייז געמאכט, ווי אנדערע ארימע לייט. אין דעם הויזגעזינד האט געהערשט פריעדען, ליעבשאפט, א ברכה פון גאט, איינער דעם אנדערן איז גרייט געווען דעם לעצטען ביסען פונ'ם מויל אוועקצוגעבען, וואס גאט גיט, אבי אינאיינעם. דערינען האבען געמעגט פיעל רייכע לייט זיי מקנא זיין, אזעלכע וואס באדען זיך אין מילך און פוטער און זיינען צווישען זיך קידער־ווידער.

די געליעבסטע ביים גאנצען הויזגעזינד איז געווען איידיל, די עלטסטע טאכטער. אלע האבען זי געשעצט, איהר'ס א ווארט איז געווען ביי איט־ליכען טייער. און איידיל האט עס טאקי מיט רעכט פערדיענט, ס'איז געווען וועמען ליעב צו האבען. שען איז זי געווען, עפיס טאקי גאר א בילד. דער רבונו של עולם, דער גרויסער מייסטער, א מאלער איינער אין דער וועלט, האט גענומען די פיינסטע מאטעריאלען, וועלכע ער פערמאגט: דאס ווייסקייט פון לילען אויף באקען, דאס רויטקייט פון קאראלען אויף ליפען, דאס בלויע פונ'ם הימעל אויף אויגען, דאס שווארצקייט פון ראבען צו די האר, צוגעגעבען דערצו דעם זיבעטען חן, ליעבליכקייט, גוטסקייט און צירליכקייט, אויסגעמישט דאס אלסדינג אינאיינעם, געטאן א מאך — און עס איז ארוים פארטיג א בילד־שענע איידיל!... איהר פיגור, א הויך־גע־וויקסיגע מיט געקרייזעלטע לאנגע סאמעטענע לאקען, ווי א הויך צוויי־האפטיג יונג בוימעל. גוט איז זי געווען אהן א גאל, א בריה גאר אנטיק. פון איהר בריה'שקייט האט געזונגען אין שטוב איטליכס ווינקעלע. מען האט עס ארויסגעזעהן אין די שעהנע פריש־שמעקענדיגע בלומען־טעפלעך, אין די געשטיקטע זילבער־קלארע אויף די פענסטער פארהענגלעך, אויך אין דעם מעש און קופערווארג, וואס האט געשיינט, געפינקעלט, פערנומען די

אויגען. זי האָט געניהט, געשטיקט, געוואַשען, געטאָן אַלסדינג אין דעם בעל־הבית׳ישקייט און פערהיט, די מאַמע זאָל קיין שווערען בויג זיך נישט געבען. אויסער דעם האָט זי נאָך מיט איהר נייהען און שטיקען פאַר אַנ־דערע צו־ביסלעך פערדיענט אויך.

ויהי היום איז ווי פונ׳ם הימעל אַרונטערגעפאַלען אין שטעדטיל אַ יונגער־מאַן, אַ פיינער, אַנשטענדיג־לייטיש געקליידעט, מיט דעם נאָמען שמעריל. געהייסען האָט עס, אַז ער איז פון גאַנץ ווייט און האָט מיט פּריצים אַרום דאָ געשעפטען. יודען פונ׳ם שטעדטיל, לעדיג־־געהער, וואָס געהען אַרום גאַנצע טעג שלינג־און־שלאַנג, האָבען נישט מעהר וואָס צו טאָן נאָר רעדען שמעקען, טאַפּען און אָבגעבען זיך מיט יענעמס געשעפטען, — האָבען אין דעם דאָזיגען פּאַרשוין בעקומען, ברוך־השם, אַ נייעם עסק אויף צו רעדען, אַרויסצוואַווייזען חכמות און בויך־סברות. יעדען טאָג האָט מען אַרויסגע־לאָזט וועגען איהם אַנדערע מיני פּאַטשטען: שמעריל איז אַ חשוב אין די הויכע פענסטער, שמעריל פערמאָגט קרח׳ס אוצרות, שמעריל איז אַ מאַכער ביי די גרעסטע פּריצים, שמעריל איז אַזוינער, שמעריל איז אַזוינער און אַזוינער, שמעריל איז ניט קיין בעוויבטער, און אויב אַזוי, הע־־הע, בעדאַרף מען דאָך ניט שווייגען... שענע יודען רוקען זיך צו איהם אָבשטעקען אַ „שלום־עליכם״; מקבלים שטעלען־אויף הענד צו נעהמען ביי איהם אַ נדבה; שדכנים לויפען ווי די פער׳סמ׳טע אויסזוכען פאַר איהם אַ שדוך. שמעריל אָבער איז אַ בחור, וואָס קוקט נישט אויף געלד, נאָר אויף שענ־קייט, דער עיקר איז ביי אים דאָס קרן — און איידיל געפעלט איהם בעסער פון אַלע בתולות, וואָס קומען נישט צו איהר מינדסטען נאָגעל. זענען די שדכנים נישט פויל, נעהמען די פּאַלעס פון דער קאַפּאָטע אין דער האַנד, די פיס אויף די פּלייצעס און לויפען משוגע׳נערווייז צו איידילס עלטערן, שיטען זיי אָב מיט ניין מאָס רייד, לויבען אין טאָג אַריין און זאָגען: אין כשמעריל? נישטאָ קיין בעסערער פאַר זייער טאָכטער ווי שמעריל, ווי רב שמעריל, אַזוינער און אַזוינער, אַ מושלם מיט אַלע מעלות סטייטש שמעריל, עפּיס אַ קאַטאָוועס רב שמעריל, עפּיס זאָגט זיך עס אַזוי גרינג שמער... רב שמעריל, אַז מען זאָל אפילו אויסגעהן עק וועלט, זוכען מיט ליכט, וועו מען, אָסור חזיר, נישט געפינען זיין גלייכען! טאַקע די גאַנצע מעשה פון אָנהויב ביז צום סוף, פון רב שמעריל׳ס טאָן קומען אַהער, איז נאָר ריינע נסים. עס ווייזט בעשיינפערליך, אַז ס׳איז טאַקע נאָר אַ זיווג מן השמים, פערציג טעג איידער איידעל איז געבאָרען געוואָרען, האָט מען דאָס שוין, פערשטעהט איהר, אויבען אין הימעל אויסגערופען, וואָס דען? זאָגען־זשע דעם רבונו של עולם דעות און שטעלען זיך אין אַ זיווג איהם

אקעגען, הייסט עס ווי געמישט זיך ניט אין זיין זאך, ארייגשטעקען די צונג אהין, אין דעם סדר העולם, גאָר אומגעבעטען, פע, מאוס, וואָס פּאסט נישט פאר א יודען! וחוץ לזה, יאָ פּאסט, ניט פּאסט, קענען דאָ טענות און קשיות טאקע אויך גאָר נישט העלפען, געסמאהע אייך פארפול! פער־שטעהט איהר, וואָס דאָס הייסט אזוינס?... לכן מוז מען זיך איילען, חאַפּען די מציאה מיט ביידע הענד, כדי א אנדערער זאָל זיך נישט פעדערן און זי, די מציאה, חס ושלום, ניט אויסחאַפּען. — —

דער טאטע איז ביי זיך אין הארצען גרייט — אך, מהיכא־תיתי, פאר וואָס ניט? נאָר מיט׳ן מויל מאכט ער: אי!... כלומר׳שט וויל ער נאָך חאָבען א ישוב. דאָס הייסט, גלאט אזוי א קוויינקלעניש פון דרך־ארץ וועגען. די מאמע ווידער, א יודענע ווי אלע יודענעס, וואָס האָבען עפּיס א ברענענדיגען יצר־הרע צו חתונה מאכען קינדער, חאַפּט זיך באלד אָן אין דעם שידוך מיט ליב און לעבען, באלד טאקע אין דער הייסער מינוט — און איידעל איז למזל א כלה געוואָרען. דער חתן האָט טאקי, אמת, נישט פערלאנגט קיין נדן, דאָך האָבען די מחותנים זיך מתחייב געווען, צו געבען דער טאָכטער נדן כפי זייער מעגליכקייט און מאכען איהר שבת׳דיגע און יום־טוב׳דיגע מלבושים גאנץ נגיד׳ישליך. גלאט אזוי פּטר׳ן דאָס עלטסטע, געליעבסטע קינד איז זיי נישט אָנגעשטאנען, לאָז דער מאן איהר נישט האָבען אויסצעוואָרפען: איך האָב דיך פון א שטאָל ארויסגענומען, פונ׳ם טאטענס הויז דעם אביון, נאקעט און באָרוויס ביסטו געווען, איך האָב דיך ערשט בעקליידט און געמאכט אוים דיר א מענש לייטען גלייך. — לעולם תקח, האָט דער חתן געטראכט, מאכענדיג מיט א שמייכעלע, צוליעב גע־טאָן און גענומען. באלד נאָך די תנאים האָט דער חתן געאיילט אָבצור־שטעלען חופּה ווי צום גיכסטען. זיינע געשעפטען, האָט ער דערקלערט, פאָדערען עס צינד, ער זאָל געשווינד פאָהרען אהיים. און ווי שווער די עלטערן איז געווען דאָס שיידען זיך מיט זייער טיעף אין הארץ איינגע־באקענער טאָכטער, דאָס שענסטע ציערונג פונ׳ם הויז ארויסצולאָזען, האָבען זיי עס דאָך פאר ליעב אָנגענומען און זיך געטרייסט דערמיט, וואָס די טאָכטער זייערע איז, ברוך־השם, פערזאָרגט, אָנגעטראָפען אויף אזעלכען, וואָס פערשטעהט זי צו שעצען. זיי האָבען זיך אָנגעטאָן א כח, מסלק צו זיין דעם נדן, האָבען איינגעפּאקט איהר די גארדעראָבע און זי ארויס־בעגלייט מיט טרעהרען אין די אויגען, מיט ברכות און ווינשעניש אָהן א צאָהל.

דאָס יונגע פּאָר־פּאָלק איז אַוועקגעפאָהרען און האָט אונטערוועגענס זיך אָבגעשטעלט אין גלופּסק, נישט ווייל דער וועג איז געגאַנגען אויף גלופּסק, נאָר ווייל די געשעפטען האָבען, לויט ווי שמעריל האָט געזאָגט, עס אַזוי געפאָדערט, אַראָבצונעהמען זיך פון׳ם גלייכען וועג און אַריינ־פאָהרען אַהין אויף אַ קורצע צייט. און אַזוי ווי ס׳איז ביים פּאָר־פּאָלק געווען דער האָניג־זיסער חדש נאָך דער חתונה, האָט שמעריל, ווי אַ גע־טרייער ליעבער מאַן, זיך געפליסט צו־צוטיילען דעם ווייב פערגניגען און אויסגעזוכט אַ אכסניא דוקא נישט אין דער מיט שטאָדט. וואו עס קאָכט, רוישט שטענדיג, נאָר ערגיץ דאָרט אַ ביסעל אין דער זייט, וואו ס׳איז רוהיג־שטיל, וואו מען זעהט אַ גרעזעלע, אַ בוימעלע און מען הערט אַ מאָל אויך אַ קול פון אַ שפּיעל־פויגעלע. ער האָט זיך נישט געקאַרגט און גע־נומען דאָרט דריי שענע צימער, ווי איהם שטעהט אָן. דער בעל־אכסניא, אַ יוד מיט אַ בייכעל, מיט אַ געלער באָרד, אַ לעבעדיגס, אַ ריהרענדיגס, האָט בעגעגענט שמערלען מיט אַ שענעם ברייטען „ברוך־הבא“. עפּיס ווי אַ גוטער אַלטער בעקאַנטער זיינער פון גאַנץ לאַנג, הגם דאָס איז נאָך נישט אַזא שטאַרקער בעוויז, ווייל איטליכער, ווער ס׳איז אַ וועג־מענש, ווייסט, אַז די בעלי־אכסניות זענען צום גרעסטען טייל מיט שיינענדיגע צורות, מיט זיס־שמייכלענדיגע ליפּעלעך, ווייך־גוט ווי די וועלט, קוועלען, פרעהען זיך ביים ערשטען בעגעגעניש מיט ניי־אָנגעקומענע אורחים, גלייך ווי עס וואָלטען צו זיי געקומען צו גאַסט לייבליכע נאָהנטע קרובים; נאָר ווי די מעשה איז, שמעריל איז געווען אַ זעהר אָנגעלעגטער גאַסט. דער בעל־אכסניא האָט, אַרויפלעגענדיג די האַנד אויף׳ן הארצען און אַ שאָקעל־געבענדיג דאָס קעפּיל מיט דער געלער באָרד, פערזיכערט ביי זיין יודיש־קייט, אַז זיי מעגען זיין רוהיג, אַלסדינג, נישקשה, וועט זיין אין אָרדנונג. און אַז ער האָט געחאַפּט הינטערוויילעכס אַ קוק אויף דעם שענעם ווייבעל דאָ און ממזר׳יש זיך דערוואוסט אין דעם שמועס, אַז דאָס איז שמערילס ווייב, ערשט נאָך דער חתונה, האָט ער ביידען אָבגעגעבען גאַנץ יודישליך אַ מזל־טוב מיט גנבה׳שע־בלינצעלדיגע אויגעלעך, מאַהנענדיג דערביי לע־קעך,, ווי דער שטייגער, מיט אַ שמייכעלע, אין וועלכען עס ליעגט עפּיס אַזוינס, וואָס אַ רוח יענעם אין טאַטענס טאַטען!...

דאָס ערשטע בעגעגעניש איידיל׳ס אויף דער אכסניא איז געווען אַ הויכע דאַרע יודענע, וואָס איז אַריינגעפליגען ווי אַ באָמבע צו איהר אין צימער, באַלד טאַקע ביים אָנקומען, מיט אַ גדולה, אַ פרייד, וואַרפענדיג אויגלעך אויף איידלען, אויף שמערלען, גלייך ווי זי וואָלט געזעהן דאָ פאַר זיך אַ שוועסטער אירע מיט אַ ברודער, אויף וועלכע זי האָט אַזא

לאנגע צייט ארויסגעקוקט. זי האט, לאזענדיג זיך צו שמערלען, געעפענט א מויל צום ריידען, נאר שמעריל האט זיך א בייזער געטאן, איז זי גע־בליבען ווי דערוואָרגען. ער האט זי אבגעשיקט צו אלדי שווארצע יאהר, און אזוי געשווינד ווי זי איז אריינגעלאפען, אזוי געשווינד איז זי ארויס־געלאפען.

— אט דאס האסטו דיר, נשמה מיינע, גלופסק מיט איהרע משונה־ווילדע, וועלט־בעריהמטע קבצנים! אט דאס איז עס די עכטע גלופסקער סחורה, וואס נישטא ערגיץ אנדערש איהר גלייכען! אט מיט אזא ברייט־קייט רייסט זיך צו יענעם אין הויז אריין א גלופסקער קבצן נאך א נדבה. טרעפט ער נישט דעם בעל־הבית אין איין צימער, נעהמט ער איהם זוכען ווייטער, ווייטער אין צווייטען, דריטען און גלייך טאקע אין דער ספאלניע; טאמער דרעמעלט יענער, קייכט ער, הוסט ער, און וועקט איהם אויף. עט, נישקשה. ווער מיר, וואס מיר צווישען יודען צערע־מאניש אזוינע זאכען? ביי דיר, נשמה מיינע, איז דאס נייס, איך קען שוין גוט די גלופסקער קבצנים מיט זייערע געגג. אט נעהם, נשמה מיינע, און שפיי אוים זיבען מאל! — אזוי האט געזאגט מיט א זים שמייכעלע שמעריל צום ווייב, וואס איז געבליבען שטעהן א רגע פער־גאפט.

איידיל האט נאך דעם טאראראם אין דער־היים און אויף דעם וועג זיך גוט אויפגעשלאפען, גוט אויסגערוהט אויף דער אכסניא, קיינער האט זי נישט געשטערט, אנדערע אורחים האט מען דארט גראד דענסטמאל נישט געזעהן, ס'איז שא, שטיל, אלסדינגג אין דער צייט ווי געהעריג — און איידיל איז צופרידען.

אויף דער אכסניא פלעגט אפט צו שמערלען אריינקומען עפים א יודעל, א ריהרעוודיגס, א געשטופעלטס, דאס רעכטע אויג זיינס מיט א בעלמע, א וויים פינטעלע, שטאק־בלינד, נאר אפען, נישט צוגעמאכט. דאס בלינדע אויגעל איז אבער קיינמאל נישט שטיל געשטאנען, עס האט אין אלסדינגג נאכגעטאן דעם זעהענדיגען, גלייך ווי עס וואלט איהם געדיענט פאר איין עדות. האט זיך דאס געזונטע אויג געווארפען, געקוקט בייז, האט זיך דאס בלינדע אויג מיט דעם ווייסען פינטעלע אויך געווארפען, אננעהמענ־דיג א בייזע מינע. האט יענץ ממזר'יש געוואונקען, לויכטענדיג, פרעהליך, איז דאס בלינדע מיט דעם פינטעלע אויך נישט פויל געווען ארויסצו־ווייזען ווינקענדיג ממזר'יש, שטיקלעך, גלייך ווי גערעדט: אדם, א מענש, קאטשקע רוק זיך! — און דאס האט דעם פנים צוגעגעבען א ווילדען אויסדרוק, עפים אזוי חלשות'דיג, אז עס וואלט פיעל גלייכער געווען אי

פאַר דעם יודעל, אי פאַר דער וועלט, ווען דאָס בלינדע אויגעל זאָל איהם געווען אויסרינען, פערהאַפט ווערען אינגאַנצען...

ליידען האָט איידעל ניט געקענט דאָס יודעל, ער איז איהר געווען פריקרע ביי איטליכם מאָל קומען זיינס אין שטוב. נאָר דעם מאַן איהרען צוליעב, וואָס האָט מיט איהם געשעפטען און פארברייינגט מיט איהם געגוג צייט, מעהרסטענטייל נישט אין דער־היים, האָט זי זיך גענויט איהם שען אויפצונעהמען יעדעס מאָל.

שמעריל׳ס פערפאלען ווערען שעה׳ן־לאַנג אין שטאָדט, שמעריל׳ס צו־רודערטקייט, זיין פערטראָגענקייט שטענדיג, האָט זעהר גוט בעוויזען איי־לען, אז איהר מאַן איז, אַ פנים, אַ גרויסער סוחר מיט שענע געשעפטען, ברוך־השם, און ווי ליעב עס וואָלט איהר געווען, דער מאַן זאָל געבען איהר זיצען, געהן מיט איהר שפאַצירען, האָט זי דאָך עס מוחל געווען, שטאַרק הנאה האָבענדיג ביי זיך אין הארצען דערפון, וואָס דער אויבערשטער האָט זי געבענשט מיט אַ מאַן אַ בריה, ביי וועלכען ס׳איז אַ האָפנונג, עס וועט איהר זיין זעהר גוט, אם ירצה השם.

איינמאָל קומט שמעריל אהיים צולויפען גאָר אין איין אָטעם, שטאַרק פערטראָגען און דאָס יודעל מיט׳ן בלינד אויגעל ראַפּטום נאָך איהם. שמעריל נעהמט אַוועק דאָס ווייב אין אַ ווינקעל און שושקעט איהר דאָרט אין אויער אריין עפּיס קורצע איבערגעהאַקטע דבורים, גיך־געשווינד מיט אַ געבעט:

— איידעלע, נשמה׳ניו!... אַ געשעפט! עס טרעפט זיך אַ געשעפט... אַ גוט געשעפט... האָב אָבער ווענינ אַצונד געלד... עס דערגעהט נישט... עטליכע הונדערטער... וואָס טהוט מען?... דער יוד אָט־אָ וויל לייהען... אָבער געווענדט איז אַ ביסעל אין דיר... ער, פערשטעהסטו מיך, דעם ווייב׳ס פערלאַנגט ער אונטערשריפט... דיין אונטערשריפט אויף דעם וועקסעל... אוי, העלף נשמה!.. גיכער... נישטאָ קיין צייט... אַ רענדיל אַ מינוט.. נאַ, קעצעלע, נאַ!...

און באַלד טאַקע, אין דער הייסער רגע ליעגט שוין פאַר איידלען אַ וועקסעלע, וועלכען זי שרייבט אונטער, נישט צו רעדען אַ קרום וואָרט. אדרבה פערקעהרט, עס טהוט איהר נאָך הנאה אויף דעם כבוד, וואָס מען האָט איהר דאָ אָבגעגעבען, און וואָס זי קען דעם מאַן ברייגען אַ נוצען. עס הייסט אזוי פיעל ווי: עפּיס זענען מיר אויך, ברוך־השם, שטיקלעך מענשען, אונזער חתימה, הא, האָט אויף עפּיס אַ ווערטה, מיר מאַכען אויך געשעפטען!...

דאָס יודעל נעהמט דעם וועקסעל, גוט צוקוקענדיג זיך צו דער אונ־

טערשריפט מיט דעם זעהענדיגען אויג, יענס בלינדע מיט דעם פינטעלע טהוט זיך א וואָרף און קוקט זיך בלומר׳שט אויך צו. דאָס זעהענדיגע שיינט, טהוט ממזר׳יש א וואונק, און דאָס בלינדע אויך. אָבגעקוקט, לעגט ער דערנאָך דאָס וועקסעלע גאַנץ געלאַסען צונויף, בעהאַלט עס גוט אין טאַש ביי זיך, רוקט זיך באַלד טאַקע פון דער שטוב ארויס, און שמעריל נאָך איהם.

יענער טאָג איז געווען א גוטער, א פרעהליכער פאר איידלען. איבער־קלערענדיג אַלסדינג, וואָס מיט איהר איז געשעהן אין דער לעצטער צייט, די גרויסע פערענדערונג פּלוצים אין איהר לעבען, האָט זי אויפגעהויבען די הענד מיט א דאַנק צו זיין ליעבען נאָמען פאר אזא טייערן מאַן, אזא גליק, אזא מתנה, וואָס איהר איז געקומען גאָר אומגעריכט. פאר גרויס שמחה נעהמט זי א בויגעלע פּאַפּיר מיט א פען און זעצט זיך שרייבען א בריעף צו די עלטערן אהיים. זי איז באַלד אָבער זיך מישב און לעגט אָב דאָס שרייבען אויף שפּעטער א ביסעל, ווען זי וועט שוין קומען אויפ׳ן אָרט מיט איהר מאַן בשלום און זיך ארומקוקען, זעהן אַלסדינג דאָרט מיט איהרע אויגען, דאָס גוטס, דאָס גרויסע גליק, וואָס זי האָט געטראָפען, דענסטמאָל וועט זי אין א לאַנגען בריעף צו איהרע ליעבע בעשרייבען גאַנץ קלאָר, פּינקטליך איטליכס פּיצעלע בעזונדער, זיי דערפרעהען מיט גוטע בשורות און דערצו טאַקע מיט שענע מתנות — דעם טאַטען, דער מאַמען און דעם איבעריגען הויזגעזינד. יאָ, דאָס וועט מעגליך זיין צו טאָן, אם־ירצה־השם, אין א קורצער צייט ארום, וואָרום כפי עס זעהט אויס פונ׳ם היינטיגען געשעפטיל, וואָס איז אָבגעמאַכט געוואָרען און געבראַכט אין אָרדנונג מיט דעם אויבערשטענס הילף, דאַכט זיך איהר, אז דער מאַן האָט שוין דאָ נישט מעהר וואָס צו טאָן. אנ׳עק, א סוף, באַלד פאָהרען זיי פון דאַנען אוועק און זי וועט אין גיכען טאַקע קומען אין איהר רוה אריין. איבעריגענס, טראַכט זי ביי זיך, וועט זי איבעררעדען היינט וועגען דעם מיט איהר שמערלען און אגב טאַקע אויספרעגען איהם וועגען דעם געשעפט היינט, — פאר וואָס ניט? עפּיס איז זי דאָך דערצו אויך א שטיקעל שייכות, זי האָט דאָך אונטערגעשריבען א וועקסעל.

און ווי איידיל זיצט זיך דאָ אזוי אויפגעראַמט, אויסמאָלענדיג ביי זיך אין די געדאַנקען איהר גליקליכס לעבען שפּעטער, אם־ירצה־השם, רוקט זיך אריין צו איהר אין צימער דער בעל־הבית פון דער אכסניא שטיל מיט א שיינענדיג פּנים׳ל, טהוט זיך א בוק, אַנקוקענדיג זי אָהן ווערטער און משונה פינטלענדיג מיט די אויגעלעך:

— איהר זייט דאָ אליין. הא, איינע אליין? מאַכט ער נאָך א רגע שטילשווייגען, מיט א זיס שמייכעלע, שטרעקט אויס די האַנד, רייבענדיג

די פינף שפּיצען פינגער איינע מיט די אַנדערע, עפּיס ווי געבענדיג איהר אַנצוהערעניש.

— וואָס איז? טהוט איידיל זיך אַ חאַפּ, שאַרף אַנקוקענדיג איהם.

— גאָרנישט! שמייכעלט ער עפּיס אַזוי צוגעלאָזט צו איהר: איהר פערשטעהט נישט וואָס איך וויל? איך וויל... וואָס? וואָס אַ בעל־אכסניא בעדאַרף וועלען ווי איך — געלד!

— אָט דאָס! — רופט זיך אָן איידיל מיט אַ גרינג גענמיט: — מיין מאַן וועט קומען, וועט ער אייך געבען.

— אָ־וואַ, אָ־וואַ! איך מוז באַלד, פערשטעהט איהר מיך, די רגע טאַקע אויף עטליכע טעג ערגיץ פאָהרען. געגעויטיג איך מיך אין... אין — זאָגט ער געבענדיג אַ שטרעק־אויס די האַנד און אַ רייב מיט די שפּיץ־פינגער: די קלינגערס מיין איך. פאָהרען באַלד מוז איך, וואָס טהוט מען? גאַנץ מעגליך, צוריק־קומענדיג וועל איך אייך שוין נישט טרעפען, איהר וועט שוין זיין אויפ'ן אָרט, מען קוקט דאָך אויף אייך דאָרט אודאי שוין שטאַרק ארויס... אָ־וואַ, אַ מעשה. אַ מעשה, כ'לעבען! ווייסט איהר וואָס? נעהמט חאַטשע, זייט מוחל, און שרייבט מיר אונטער אָט דעם חשבון. לאָז חאַטש זיין ריין צורעכענט זיך פאַר מיין פאָהרען. נישׁ־קשה, גוט געלד, נישקשה!... זייט מיר געזונד און לאָזט גריסען אייער רב שמערלען! וואָס ווייסט איהר, וואָס ווייסט איהר, וואָס דאָס איז פאַר אַ רב שמעריל? גאָלד און זילבער! איהר וועט ערשט שפּעטער דערפיהלען, וואָס איז אַזוינס רב שמעריל, אייער רב שמעריל!...

איידיל שרייבט אונטער, עס פערשטעהט זיך, דעם חשבון, געזעגענט זיך זעהר פיין מיט דעם בעל־הבית, שטאַרק צופריעדען מיט איהם, וואָס ער האַלט אַזוי פון איהר מאַן, לויבענדיג איהם אין טאָג אריין. זי פער־זיכערט איהם, אז דאָס געלד וועט דאָ געצאָהלט ווערען, לויט רעכנונג, און זיך נאָך לאָזען זעהן, נישקשה, מיט אַ שענער מתנה.

שפּעטליך ביי־נאַכט איז שמעריל אהיים געקומען זעהר לוסטיג, דאָס פּנים פערפלאַמט. ער האַפּט־ארום דאָס ווייב, פלאַנטענדיג מיט דער צונג עפּיס האַלבע ווערטער, ווי אַ שכור: פאַרטיג, געלעגט דעם טאַטען!... בעשפּירצט מיט משקה — און יעלה ויצמח, ברעך טעפּ!... יעלה עס וועט אויפגעהן ווי אין אַ כאַקדרויזע, ויצמח, ווי אין אַ גאָרטען שפּראָצ... שפּראָ־צען!

— פע! וואָס איז דאָס פאַר אַ לשון? רופט זיך אָן איידיל שטאַרק פערוואונדערט, אויסרייסענדיג זיך פונ'ם מאַנס הענד

— אַי־אַי־אַי, שמייליג!... קוקט נאָר אָן די חסידית'טע דאָ... ריהר

מיך נישט אָן... הא, נישט צופריעדען? נו, איז אינה מקודשת, געסמאַהע דיר פּאַרפּול!... יבנה המקדש!... פערשטעהסט, וואָס יבנה איז טייטש אויף יוניש? טהוט שמעריל א זאָג אָנגעצונדען, אָנקוקענדיג דאָס ווייב בייז, און לאָזט אוים מיט א פּייף.

— נו, גענוג, גענוג, געה שוין, געה בעסער שלאָפען, — נעהמט איידיל איין דעם מאַן מיט גוטע רייד, אראָבשלינגענדיג זיינע מיאוס׳ע ווערטער. זי נעהמט איהם אונטער׳ן אָרעם, לעגט איהם אריין אין בעט אַנזאָגענדיג איהם, ער זאָל שלאָפען.

א גאַנצע נאכט איז דערנאָך איידיל געלעגען ביי זיך אויף איהר גע־לעגער, און נישט געקענט קיין אויג צומאַכען. דעם מאַנס אויפפיהרונג היינט האָט איהר געשלאָגען צום הארצען — פע, עפּים אזוי גראָב! אזעלכע ווערטער האָט זי נאָך קיינמאָל נישט געהערט. עס קומט אהער ארויף אויפ׳ן געדאַנק אל־דאָס בייז: וויים איך, וואו ער איז געווען? מיט וועמען דאַרט ער איז זיך צונויפגעקומען? א מאַנסביל, א קשיא אויף א מאַנסביל!... דער קאָפּ שפּאַלט זיך איהר טראַכטענדיג און איבערטראַכטענדיג, און פּאַר גרוים פערדראָס פערלויפען איהר די אויגען מיט טרעהרען. ניין, ניין — גיט זי זיך דאָס וואָרט — ווייטער וועט עס איהם ביי מיר אזוי שוין ניט זיין! פון היינט־אָן וועל איך שוין קליגער ווערען. מען בעדאַרף איהם האַלטען אין די הענד. אָהן מיר קיין טריט! אָהן מיר נישט אויף א האָר!... א ווייב בעדאַרף אלסדינג וויסען — וויסען אלסדינג בעדאַרף א ווייב!...

אָט אזוי האָט זיך איידיל געגעבען דאָס וואָרט, זיך אויף ווייטער מיט דעם מאַן אויפצופיהרען, צו נעהמען איהם אין די הענד אריין, זייער ביידענס טובה וועגען טאַקי צוליעב. דאָס האָט זי א ביסעל בערוהיגט און זי איז לסוף איינגעשלאָפען.

דאָס פערטע קאַפּיטעל.

אויפגעשטאַנען אויף מאָרגען איז איידיל שפּעטליך און איז נאָך גע־בליבען ליעגען אויף איהר געלעגער, מאַכענדיג ביי זיך אין קאָפּ א פּלאַן, ווי אַזוי נעהמט מען עפּיס דעם מאַן אין די הענד אריין, אז ער זאָל פאַר איהר דאָס נייען־יעהריגע בעקומען. דאָס איינציגע מיטעל, וואָס זי גע־פינט צו דעם, — איז ברוגז צו ווערען. ברוגז זיין איז ביי ווייבער איבער־הויפּט דאָס בעסטע מיטעל אָקעגען די מאַנען, בשעת עפּיס נאָר א מלחמה צווישען זיך, בעזונדערס אין דער ערשטער צייט נאָך דער חתונה. דער שטאַרקסטער מאַן אפילו קען זיך נישט האַלטען פעסט אָקעגען אַן אָנגע־ברוגז'ט ווייב מעהר ווי עטליכע טעג. דערנאָך מוז ער בחרפה ובבושת אַנידערלעגען דאָס געוועהר און בעטען רחמים, ווערען א שטילע שעפּעלע — ביז צום צווייטען רוגז.

איידיל גרייט זיך צו, אָנצוהויבען היינט טאַקע די מלחמה, מיט אַלע כלי זין. זי נעהמט־אָן, אויף א פּראָבע, א בייזע מינע, א ברוגז'דיגע פער־קרימטע צורה, זי פערדרעהט די נאָז, שטעלט אוים א פּאָר אויגען, איז פאַרטיג. אָ נ ג ע ל אָ ד ע ן און וואַרט, קוים ווייזט דער מאַן מיט א „גוט מאָרגען“, וועט זי באַלד אוי ס ש י ס ע ן. אומזיסט אָבער איהר וואַרטען — ער, ווי אויף צו להכעיס, ווייזט זיך נישט. דאָס טראָגט זי נאָך מעהר אונטער, עס קאָכט אין איהר ווי אין א קעסעל. זי ווייסט שוין נישט, וואָס צו טאָן ליעגען נאָך און וואַרטען — איז קיין תכלית נישט, ווייל ווי לאַנג קען מען אַזוי ליעגען? אין ברירה, מוז מען, בלייבט ביי איהר, אויפשטעהן, נאָר אריין צו איהם דאָרט אין צווייטען חדר — דאָס נישט, אויף קיין פאַל נישט! זי דרעהט זיך ארום ביי זיך אין צימער נאָך נישט רעכט אָנגעטאָן, איז ברוגז, פלאַם־פייער, טראַכטענדיג: צו איהם — ניין, ניין! און דערווייל הערט זי טאַקע זיך צו מיט איין אויער צו יענעם

צימער — דאָרט אָבער איז שטיל, ווערט זי דאָך, ווי דער שטייגער איז פון א אשה, טאַקע ציקאַווע און עפענט פּאַמעליכען א ביסעל די טיר — קיין שאָרך! האַלט זי עס מעהר נישט אויס, טהוט שוין מיט־אַמאָל איין עפען די גאַנצע טיר, א קוק אריין — ער איז נישטאָ!... ס׳איז א צופּוקעניש, שווער צו האַלטען א פערדרוס אין זיך נישט אויסצוגיסען עס. זי מאַכט מיט א פערקלעמטע הארץ: אָ, איין עק! דאָס לעצטע מאָל וועט עס איהם ביי מיר זיין. ער געהט זיך אהין, ערגיץ צו ז י י נ ע דאָרט, פער־בריינגט זיך די צייט מיט ווייס איך וועמען, און ארען זאָל עס א׳הם אָנהויבען א ווייב... א לשון א ביסעל נעכטען ביי־נאַכט אָקעגען א ווייב! הא! זאָל איך עס שווייגען? ניין! — הא, טהוט זי זיך א חאַפּ, וואָס איז מיט מיר? ווי קומט צו מיר אַזעלכע מיאוס׳ע געדאַנקען... אַזוינס אויף איהם גאָר צו טראַכטען? עפּיס שפּיעלען זיך דאָ איז ער אהער געקומען? א מענש מיט געשעפטען! ער איז געווען נעכטען דאָס... נו, מילא וואָס? עס טרעפט זיך אַזוינס ביי סוחרים ביים ענדיגען א געשעפט. וואָס־זשע איז מיר?... אוי, דאָס הארץ, מיין הארץ!... לאָמיך זיך נאָר אָנטאָן.

זי געהט אריין אין אַלקירלי, וואָס אין דעם צימער, און לויפט פון דאָרט באַלד ארויס דערשראָקען, טויט אָן א נשמה

— וואָס איז, מאַדאַם? נישטאָ דאָך, וועה איז מיר, אויף אייך עפּיס קיין פּנים! טהוט דאָס דיענסמיידעל פון דער אכסניא א פרעג, אריינ־קומענדיג, מיט דעם באַרשט אין דער האַנד, אויפצוראַמען אין צימער.

— זאַכען!... וואו דער קאַסטען, די זאַכען, מיינע זאַכען? שרייט איידיל נישט מיט איהר קול און עס ציטערען איהר אַלע גלידער.

— אהא, זאַכען? מאַכט דאָס מיידעל אויף א מין זינגענדיג לשון מיט א נאַריש געלעכטעריל, ציהענדיג די ווערטער: מעהר קיין צרות נישט!... שאַ, נישקשה, מאַדאַם! חי־חי־חי! נאָך גאַנץ פריה, כלחוך השור, איידער די ציג אונזערע מיט דער סטאַדע איז אין פעלד אריין ארויס, האָט די זאַכען אריינגעפיהרט אייער מאַן, און מיר געזאָגט, שאַ, שאַ, חי־חי־חי, האָט ער מיר...

— נו, גיכער, זאָג שוין, זאָג! — טרייבט איידיל אונטער דאָס מיידעל, — וואָס האָט ער געזאָגט?

—וואָס געזאָגט? — מאַכט דאָס מיידעל לעקישעוואַטע, און צוויי שורות ווייסע צייהן ענטפּלעקען זיך ביי איהר אין מויל: וואַרט נאָר, וואַרט, לאָמיך חאַטש זיך דערמאָנען: הא, וואָס, וואָס? יאָ, אַזוי, טאַקע

אזוי האָט געזאָגט ער: אין אַ שעה ארום געזאָגט, ועט ער קומען און אייך פערנעהמען, געזאָגט, דאָרט אהין.

— וואו אהין?

— וואָס הייסט וואו אהין, וואונדערט זיך דאָס מיידעל, ציהענדיג מיט די אַקסלען: אהין איז אהין, מסתמא ווייסט איהר וואו איז אהין. וואָס דען, איך וויים?

— ווי שפּעט איז אצונד? פרעגט איידיל שטאַרק צוטראָגען.

— ווי שפּעט ס'איז אצונד, ווילט איהר וויסען? ענטפערט דאָס מיידעל, פערקרימענדיג דאָס פּנים מיט חן: שוין לאַנג האַלבער טאָג. צייט צו עסען, חי־חי־חי, שוין דאָס אַנדערע מאָל. הונדערט אודאי מאָל געקומען בין איך צו אייך איך געוואָהר ווערען, און איהר געשמאַק גע־שלאָפען, אָהן עין־הרע, האָט איהר ווי נאָך אַ באָד. וואָס זייט איהר עפּיס אזוי בלייך?... אוי, זאָל איך אפשר אַ שפרונג טאָן ברייננען אָנ־בייסען אייך?

— ניין! געה, לאָז מיך צורוה, ענטפערט איידיל און פּטר'ט ארוים דאָס מיידעל פונ'ם שטוב.

דעם גאַנצען טאָג האָט איידיל צוגעבראַכט אין איינע צרות, ארומקו־קענדיג זיך ערשט, וואָס איז פּאַרגעגאַנגען מיט איהר. די גאַנצע מעשה מיט שמערלען, אַז זי הויבט דאָ אָן גוט צו בעקלערען, צוגליעדערן אין די געדאַנקען, קומט איהר אוים משונה־ווילד, דער אַנהויב־מעשה נאָך ווילדער ווי דער סוף. סטייטש, סטייטש! פּלוצים קומט, ווי פון הימעל אַראָבגע־פאַלען, עפּים אַ שמעריל. ווער שמעריל, וואָס שמעריל? פון וואַנען שמע־ריל? — ווייסט איהם דער גוטער יאָהר! גלאַט אזוי אַ שמעריל, אַ יוד, אַ מאַנסביל איז ער, אַ יונגערמאַן איז ער — און געגוג! ס'איז אַ חתונה, עם שפּיעלען כלי־זמר, אַ שמחה, אַ פרייד, מען טאַנצט, מען שפּרינגט. זי, ווי אַ כשר'ע יודישע טאָכטער, געהט אונטער דער חופּה, פערלאָזענדיג זיך אויף די עלטערן, מסתמא ווייסען זיי דאָך וואָס זיי טהוען, מיט וועמען זיי מאַכען איהר חתונה. וואָס דען? די עלטערן ווידער האָבען זיך פער־לאָזט אויף די שדכנים, גאַנץ עהרליכע יודען, וואָס קענען, חלילה, נישט זאָגען קיין ליגען... און די שדכנים האָבען געטאָן זייער זאַך אויף דעם סמך, וואָס איז אַ קלאַנג אין שטאָדט, צווישען דעם עולם, און אַז עם קלינגט, איז תורת לאַקשען, דעם עולם'ס אַ קלאַנג איז אַ בת־קול — אַ מלאך, זאָגען זיי, האָט אויף דעם זיווג אויסגערופען דאָרט אין הימעל. דער אמת'ער שדכן, אזוי הייסט עס, איז גאָט און זיי, די שדכנים, זענען נישט מעהר ווי זיינע שלוחים...

אַט אַצונד ערשט עפּענען זיך איהר די אויגען און זי זעהט די גראָבע מיאוס׳ע פעהלער, ווי שענדליך דאָס איז, צו פערבינדען זיך מיט אַ מענשען איידער מען קען איהם פריהער גוט, ווער ער איז און וואָס ער איז. אַצונד ערשט גיט זי זיך אַ חאַפּ: געוואַלד, רבונו של עולם! ווי נאַריש מיר יודען זענען! ווי שלעכט מיר טהוען, וואָס לאָזען זיך איינריידען, זיך פער־בלענדען אין שדוכים פון יענע ליגנערס, וואָס בעדיענען זיך נישט ריכטיג מיט דעם ווערטיל „זיווג מן השמים", ווייל עס טויג זיי צו דער פרנסה. אויף אַלסדינג ביי אַ שידוך, ווי קרום, נישט גלייך ער מעג זיך זיין, האָבען זיי תמיד דאָס דאָזיגע איינע ווערטיל, די איינע תשובה אויף אַלע טענות. אדרבה, ענטפערן זיי, אַלע טענות אקעגען דעם, אַ שטייגער: עס געשיקט זיך נישט דאָס, געשיקט זיך נישט יעניץ, ס׳איז אַ ביסעל קרום, אַ שטיקעל מום — אדרבה, אַט דאָס גופא טאַקע דיענט ערשט פאַר דעם בעסטען בעוויז, אַז ס׳איז פונ׳ם אויבערשטען, אַז חאַטש דאכט זיך אין פלוג, ס׳איז אַ ביסעל נישט אַזוי, קומט דאָך אוים פאָרט טאַקע אַזוי... נאַראָנים גלויבען, און עס פאַלט זיי גאָר נים איין צו פרעגען: ווי אַזוי ווייסען עס אַט יענע ליגנערס, וואָס אויבען איז אויסגערופען געוואָרען, וואָס גאָט וויל? האָט עס דען גאָט זיי דערצעהלט? און אויב יאָ אַזוי ווי די דאָזיגע ליגנערס זאָגען, אַז זיי זענען שלוחים פון גאָט, וואָלטען דאָך אַלע שידוכים, וואָס ווערען דורך זיי אויסגעפיהרט, בעדאַרפט האָבען אַ האַפט, אַ קיום אויף אייביג; היינט פאַר וואָס זעהען מיר אַזוי פיעל אומגליקליכע פאָר־פאָלקען, אַזוי פיעל געוויין און טרעהרען, שנאה און קריעג, גרושות און עגונות צווישען אונזערע יודען?...

אוי, רייסט זיך איהר אַרוים אַ זיפץ טיעף פונ׳ם האַרצען: ס׳איז אַ שווינדעל! די גאַנצע זאַך מיט די זיווגים איז נישט מעהר ווי נאַרישקייט, אָבנאַרעריי און בעטריגעריי. דאכט זיך, עס ליעגט אויבען־אויף, אַזוי דייטליך, אַז מען ברויכט נישט קיין איבערגעשפּיצטען שכל דאָס צו פער־שטעהן, די מינדסטע יודענע אפילו קען עס אויך פערשטעהן מיט איהר מוח. זי זעהט עס אַרוים ביי זיך אַליין אַזוי בעשיינפערליך אַצונד, נאָר, געוואַלד, וואו איז אָבער געוועזען איהר שכל פריהער? וואו איז געוועזען דער שכל פון טאַטע־מאַמע, נישט גוט צו בעטראַכטען זיך פריהער? צו וואָס איז אַזוי דער ברען צו חתונות, גיכער־גיכער צונויפפאָרען קינדער? רבונו של עולם! מענשען, אַ חוץ וואָס זיי זיינען זכרים און נקבות, זענען זיי דאָך עפּיס דערצו אויך מענשען מיט אַ נשמה, מיט אַ פרייען ווילען, מיט מענשליכקייט, מיט געפיהלען — און עס בעדאַרף דאָך ביי זיי אַנדערש זיין ווי ביי בהמות... צוליעב חאַפּעניש און איילעניש אָהן בערעכונג איז

זי, ווי עס לאָזט זיך אויס, אריינגעפאַלען גאָט ווייסט וועמען אין די הענד אריין און איז אצונד אין א גרויס אומגליק. זי איז נאַקעט־בלויז; נאָר אין איין סיצען קליידיל אויף איהר ליב, אָהן א גראָשען געלד און עלענד ווי א שטיין אין דער פרעמד. וואָס וועט זיין דער סוף איהרער דאָ און דער סוף פון איהרע עלטערן דאָרט, אַז זיי וועלען בעקומען די וויסטע בשורה וועגען זייער אומגליקליכער טאָכטער? אַזאַ אומגליק, אַזאַ שאנדע! ס׳איז א בושה אין פנים און א וועהטאָג אין הארץ!

דאכט זיך, גענוג ביטער, גענוג פינסטער, און פלוצים — געה טרעף א מענשענס הארץ! — גיט איהר א שיין א שטיקעל האָפנונג: ניין! מאַכט זי מישב׳דיג זיך זיין צוריק — אונמעגליך! לאָמיך נישט זינדיגען מיט די רייד, חושד איהם זיין אומזיסט. עס קען זיך אויסלאָזען גאָר־נישט... מען בעדאַרף וואַרטען, האָבען געדולד. לאָז דערווייל זיין שאַ! — גוט וואָס דער בעל־הבית פון דער אכסניא איז גראָד אצונד אוועקגעפאָהרען אויף א פּאָר טעג. לאָז ער נישט וויסען, לאָז דערווייל זיין שאַ!..

זי שטעלט זיך קוקען אין פענסטער. קוקט, קוקט און נעהמט זיך ארויס די אויגען קוקענדיג — נישטאָ! אַזוי איז איהר פערגאַנגען דער טאָג אין לייד, אין אנגסטען, נישט צו נעהמען אין מויל אריין עפּיס עסען. ביי־נאַכט איז זי אַנידערגעפאַלען אויף איהר געלעגער ווי א דער׳הרג׳עטע.

אויף מאָרגען פריה קומט אריין דאָס יודעל מיט דעם בלינדען אויגעל. איידיל ווערט ווי פון טויט לעבעדיג, דערזעהענדיג פאַר זיך א בעקאַנטען מענשען, הגם ער איז ביי איהר פריהער נישט געווען אַזאַ חשוב, און זי טהוט זיך א לאָז, גאָר נישט ווילענדיג, איהם אַקעגען מיט א ברייטען ברוך־הבא:

— אוי, א זעהר אָנגעלעגטער גאַסט, כ׳לעבען! ווען איך זאָל געוועזען וויסען, וואו איהר וואוינט, וואָלט איך נעכטען נאָך געקומען צו אייך אהיים... איהר האָט געהערט?... זאָגט, אפשר ווייסט איהר עפּיס?... אפשר, הא, ווייסט איהר וואו?... וואו ער איז? — רעדט, פרעגט איידיל אין איין אָטעם וואַרגענדיג זיך מיט טרעהרען, נישט אראָבצונעהמען פונ׳ם יודעל קיין אויג.

— איך האָב געהערט, געהערט! רופט זיך אָן דאָס יודעל שטאַרק בייז, מאַכענדיג דערביי מיט דעם גראָבען פינגער אהין און אהער: ער זאָל אַזוי וויסען פון זיין לעבען צו זאָגען, דער ממזר, דער גזלן, ווי איך ווייס פון זיין געביין! הערסטו, אָט דאָס בין איך דאָך טאַקע געקומען... אפשר ווייסט איהר?

— מיך פרעגט איהר? מאַכט איידיל, פערקרימענדיג זיך, און שפּרינגט אָב ווי א אָבגעבריהטע פונ׳ם יודעל, אויף עטליכע טריט צוריק.

— געגוג געלד, גענוג צייט קאָסט ער מיך, אָט דער כל־בו׳ניק! רעדט זיך דאָס יודעל זיינס, אַלץ טאַקע בייז: א־א, פגר׳ן זאָל ער דאָרט וואו ער איז. קיין גוטס זאָל איהם נישט זיין, ווייל ער וועט לעבען פאַר מיין געלד. אַי, איך זאָל וויסען, וואו ערגיץ ער איז — הע־הע־הע־הע, וואָלט איהם שוין, נישקשה, אַ רוח אין זיין טאַטענס טאַטען אריין!...

איידיל בעדעקט דאָס פּנים מיטביידע הענד, חליפעט, וויינט, צאַפּלענ־דיג מיט די אַקסלען, מיט אַלע אברים. דאָס יודעל בעטראַכט זי שוויי־גענדיג. מעסט זי אוים פון׳ם קאָפּ ביז די פיס מיט דעם געזונדטען אויג, און יענץ מיט דעם ווייסען פינטעלע ארבייט אויך, וואַרפענדיג זיך ארויף און אַראָב.

— ווייגט נישט, איך בעט אייך, אַ שאָד אייערע אויגען, ווי איך בין אַ יוד! בעט זי דער יוד עפּיס אַזוי גערירהרט, ווי עס רייסט איהם שטאַרק דאָס הארץ: גו, גענוג, טהוט מיר די טובה! האָט רחמנות אויף אייערע יונגע יאָהר און לאָז זיין גענוג געוויינט!... לאָמיר זיך ניט נאַרען, איהר זייט דאָך אַ קלוגע, און לאָמיר בעטראַכטען די זאַך געלאַסען, אַזוי ווי עס איז. אין אמת׳ן האָט איהר דאָך דאָ גאָרנישט פערלוירען. אדרבה, זאָלט איהר מיר געזונד זיין, אדרבה, אין דער ערד אריין אזא... איהר מעגט נאָך אויפהייבען די הענד צו דעם וואָס לעבט אייביג און מאַכען אַ ברכה „ברוך שפטרני״! נישקשה, כ׳לעבען.

— אוי, איך בין געקוילעט! קלאָגט זיך איידיל, ווישענדיג די אויגען: בין געבליבען אזוי ווי איהר קוקט מיך אָן אָט־אָ. האָב נישט מעהר ווי דאָס איינציגע קליידעל אויף מיר. איינגאַנצען אָט־אָ מיין פערמעגען! וואָס קען איך אצונד טאָן, וואו זאָל איך, עלענדע, אצונד געהן, מיך קעהרען־ווענדען?

— עט, כ׳לעבען... ווי איך בין אַ יוד! טרייסט דאָס יודעל זי מיט גוטע ווערטער: גאָט איז מיט אייך, איהר זייט דאָך דאָ עפּיס צווישען יודען, נישט אין אַ וואַלד ערגיץ צווישען גזלנים, אָדער אין אַ העק ערגיץ, אַ מדבר, צווישען ווילדע חיות, חלילה! פערלירט נישט, איך בעט אייך, די האָפנונג!

— אָבער אצונד, אצונד איז דאָך שלעכט, פינסטער און ביטער, אַ שרעק! וועגדט זיך איידיל צום יודעל, מיט וועלכען זי הויבט אָן איבער־בעטען זיך אין הארצען פאַר זיינע גוטע, אמת־יודישע טרייסט־ווערטער, און נעהמט זיך אויסגיסען פאַר איהם איהר שווער געמיטה: אוי, ביטער! צום לעבען נישטאָ קיין גראָשען, און בין נאָך שולדיג אַנדערע. ער איז אוועק און מיך איבערגעלאָזט דאָ פאַר אַ משכון, אַ צוגאָב דערצו, וואָס איך בין געבליבען, וועה איז מיר, אַ וויסטע עגונה. אויף דער אכסניא קומט.

מען האָט שוין אַריינגעשיקט מאָהנען. דעם לאַנגען גרויסען חשבון אונ־טערגעשריבען — האָב איך... היינט קומט דאָך טאַקע אייך אויך. איהר האָט דאָך אויף מיר אַ וועקסעל...

— נו, בכן? זאָל מען נעהמען ביי אייך די נשמה? זאָלט איהר זיך צורייסען, זיך נעהמען שטאַרק צום הארצען און חס־וחלילה שטאַרבען, אָדער זיך, שונא־ציון, אַ מעשה אָנטאָן, מיר נישט, דיר נישט? גאַנץ שכל׳דיג, כ׳לעבען!... אדרבה, ווייל עס קומט פון אייך אַנדערע, דעריבער טאַקע ליגט אויף אייך די שולד אָבצוהיטען, ווי גאָט איז אייך ליעב, אייער געזונד, טייער צו האַלטען אייערע שענע אויגען, אייער ליב און אַלץ מיט איינאַנ־דער, כדי איהר זאָלט קענען, פערשטעהט איהר מיך, אַרבייטען, פערדיענען אַ פּאָר זיך, אַ פּאָר יענעם, זיך אַרומצאָהלען ביסלעכווייז מיט אייערע בעלי־חובות. נישקשה, עס האָט זיך ביי יודען אַזעלכע זאַכען שוין געטראָפען. איהר זייט נישט די ערשטע, נישט די לעצטע... איך פון מיין זייט, אָך, בין גרייט צו־וואַרטען. אבי געזונד, זייט איהר ביי מיר אַ גרויסער בטוח... נו, וואָס־זשע זאָלט איהר מיר געזונד זיין, איז דאָ פּאַר אַזאַ אומגליק? אַי די מורא, וואָס איהר בלייבט אַ עגונה — עט! נאָך אַמאָל טאַקע עט, נאַריש־קייטען, כ׳לעבען! מיר וועלען, מיט דעם אויבערשטענס הילף, מסתמא געפינען דערויף אויך אַ תחבולה, נישקשה!...

איידיל פיהלט זיך זעהר געריהרט פון אַזעלכע קוויקענדיגע טרייסט־ווערטער און ווייסט נישט רעכט ווי צו דאַנקען דעם יודעל פאַר זיין גוטס־קייט, וואָס ער שטעהט איהר ביי אין דער נויט. זי בעט זיך איבער מיט איהם שוין אינגאַנצען ביי זיך אין הארצען און דערלאַנגט אויף איהם שוויי־נענדיג אַ פריינדליכען בליק, וואָס איז פיעל בעסער ווי גערעדט.

— אָט ווייסט איהר וואָס, זאָגט דאָס יודעל מיט אַ געבעט, אָננעה־מענדיג זיך ביים הארצען: דערווייל, איידער ווען, איידער וואָס, וואָלט איך אייך געבעטען, קומט, כ׳לעבען, צו מיר אויף קוואַטיר. אַ שטוב איז ביי מיר אַ גרויסע, חדרים זענען דאָ גענוג פאַר מיר מיט מיין ווייב, און פאַר אַנדערע אויך. וועט זיך געפינען פאַר אייך אויך אַ צימער. הא, וואָס זאָגט איהר?

איידיל קווינקעלט זיך עפּיס, אָהן ווערטער.

זאָגען יאָ, איז עפּיס פריקרע. וואָס פאַר אַ פּנים וועט עס האָבען פאַר זיין ווייב? זאָגען־זשע ניין, איז נאָך ערגער, זי איז דאָך געבליבען ווי אויפ׳ן וואַסער, נישט האָבענדיג וואו אַנידערצולעגען דעם קאָפּ... דאָס יודעל אָבער האָט, ווי אַריינקוקענדיג גוט אין איהר האַרץ, אונטערגערוקט איהר אַזעלכע ווערטער, וואָס זאָל זי נעהמען.

— ביי מיין ווייב — זאָגט ער: וועט עס שטאַרק אָנגעלעגט זיין,

ווי איך בין א יוד!... איך זאָל אזוי לעבען, ווי איהר וועט איהר דערמיט מאכען גרויס פערגעניגען. זי איז, לעבען זאָל זי מיר, זעהר א גוט מענש, א מכנים־אורח׳טע, נישטאָ איהר גלייכען, איטליכער איז איהר ליעב. א שם האָט זי, אויף אַלע ווייבער געזאָגט געוואָרען!... פערדיענען וועט איהר, נישקשה. איך וועל שוין טראַכטען, אז איהר זאָלט פערדיענען. מילא, וואָס איז דאָ צו ריידען? עט, גאָרנישט! מיר וועלען זיך, אם־ירצה־השם, נאָך אָברעכענען, אבי געזונד... אָט געה איך בעצאָהלען פאר אייך אויף דער אכסניא.

— א יודישע נשמה קען מען טאקע ניט שאצען! — טראַכט זיך איידיל, נאָכדעם ווי דאָס יודעל איז ארויסגעגאַנגען: אויפ׳ן אָנבליק איז ער, דאכט זיך, עפּיס נישט אזוי, און וואָס אָבער פאר א גוט הארץ ער האָט! א יוד בלייבט טאקע א יוד... ווי מיאוס ער מעג זיך זיין פון דרויסען, אזוי שען, אזוי ריין איז ער אינוויינינ. יודישע קינדער זיינען טאקע, ווי עס שטעהט, רחמנים בני רחמנים... גאָט זאָל מיך נישט שטראָפען פאר די זינד, איך האָב עס פריהער אין איהם גאָר ניט ארויסגעזעהן און איהם נישט געקענט ליידען.

בשעת איידעל טראַכט דאָ אזוי, בעדויערט און האָט שטאַרק חרטה, וואָס זי האָט אין הארצען אומזיסט־אומנישט פיינד געהאַט פריהער אזא כשר׳ע נשמה, קומט אריין דאָס יודעל צוריק, נעהמט ארויס איידלען פון דער אכסניא און פיהרט זי אָב צו זיך אהיים — צו זיין ווייב שיינצע.

עס פערשטעהט זיך, אז זיין ווייב איז שיינצע, איז ער, דאָס יודעל הייסט עס, מיט דעם בלינדען אויגעל — איהר מאַן; ער, לוי בחור מיט זיין כבוד אליין!

אין דער דאָזיגער גאַנצער מעשה מיט איידלען, איז שמעריל, דער מאַן כלומרשט, און לוי בחור געווען יד־אחת. דער בעל־אכסניא, א אויס־געריבענער ליולקעלע, א געוועזענער משרת, א פאַקטער, וואָס פערשטעהט א עסק, האָט אוין ביי זיי געטאַנצט אין קאָהן. די דאָזיגע פּאַרשוינען האָבען דאָ געמאַכט די שפּיעל גאָ. ווי אין טעאַטער. איטליכער האָט גע־שפּיעלט זיין ראָליע ווי א מייסטער. האָדיל די מעקלערין, וואָס איהר שטיי־גער ארבייט איז לויפען, שמעקען, ארייננשטעקען א צונג און אריינוואַרפען זיך אין דער מיט, געבעטען צי ניט געבעטען — זי האָט, ווי א שאַלאַטען־שמש׳טע, זיך אויך געדרעהט, הינטען־ארום, אין דער שפּיעל. זי האָט עס אָנשמעקט שמערלען באַלד ביי זיין אָנקומען מיט איידלען; דאָס איז זי, האָדיל, אריינגעפלויגען ווי א באָמבע איז דער הייסער רגע טאקע צו

איהם אויף דער אכסניא, און פאר גרויס פרייד, שטארק צוטומעלט, האָט זיך איהר געעפענט דאָס מויל, און שיער־שיער וואָס זי האָט נישט אָנגערופען שמערלען ביי זיין אמת'ן נאָמען נחמן־טרייטעל. זי וואָלט געקענט אָנמאכען א גוטע חתונה, עפענען, נישט אין דער צייט,, איידלען די אויגען. נח... נח... דער אָנהויב פון נחמן, זיין אייגענטליכער נאָמען, האָט זיך איהר שוין געקויקעלט אויס דעם האלז, א גליק, וואָס שמעריל האָט זיך געחאפט ביי־צייטענס, אויף איהר א היק געטאָן און זי, מחילה, ארויסגעטריבען.

דאָס פינפטע קאַפּיטעל

דאָ ביי לוי בחור אין הויז שטעלט זיך פאַר איידלען אַ נייע וועלט מיט נייע צרות. די פריהערדיגע צרות זענען געווען אַ לעקיכעל אַקעגען די ווייטערדיגע, אַ הקדמה נאָר צו דער מעשה, וואָס הויבט זיך ערשט דאָ מיט איהר אָן. די מעשה אַליין איז זעהר אַ שרעקליכע, אָבער, אוי וועה. אַ גאַנץ געוועהנליכע! אַ מעשה, וואָס טרעפט זיך כמעט יעדען טאָג מיט נאָך פיעל אַנדערע, אַזוי ווי איידיל אין זאַק אַריינגענאַרטע, אומגליקליכע יודישע טעכטער; אַ מעשה, וואָס האָט נאָך פון גאַנץ לאַנג ווי אַ פערשלעפּטע קרענק זיך אַריינגעחאַפּט, נאָר עפּיס מעשה־שטן טאַקע, צווישען אונז יודען, צווישען אַזאַ כשר פאָלק, אָבגעהיט פון זינד ווי דאָס פאָלק ישראל, און עס איז זי נישט פּטור צו ווערען ביז אַצינד!... דער תמצית, דער אינהאַלט פון אַזאַ מעשה איז כמעט תמיד דער אייגענער און מען פערשפּאָרט וועגען דעם אַ סך צו רעדען. עס הויבט זיך אָן מיט גוטען, דערנאָך געהט עס מיט בייזען. עס האָט אין זיך אַלערליי טעמים — זויער און ביטער, קאַלט און וואַרים, עסעניש אין זיך און יסורים, וועהטאָגען פונ'ם לייב. ס'איז דאָ דרינען פון איין זייט: גריזאָטע אינווייניגסטע, אין דער נשמה, פונ'ם פיהלען די שולדיגקייט, אָבצוהיטען זיין אייגענעם ווערטה, דעם מענשליכען כבוד און אָרענטליכקייט; פונ'ם פיהלען מורא פאַר זינד, בושה פאַר גאָט און פאַר לייט, וואָס זענען איינגעוואָרצעלט אין דעם מענשענס הארץ. און פון דער אַנדערער זייט: אָנגעטאָנענע יסורים, געברענטע־געבראָטענע לייד — צוואַנג, פּיין, קלעפּ, הונגער און כל־המיני פּורעניות, אויסגענאַרטע וועקסלען, בעלי־חובות, שלעק, אָנשיקענישען, מיאוס'ע יצר־הרע'ס אַזעלכע, וואָס רייצען, צוקאָכען די געבליטען. עס ווערט אינווייניג אין זיך פון די אַלע דאָזיגע זאַכען אַ שטורם, אַ קאָכעניש, אַ ראַנגלעניש, אַשווערע, שטאַרקע מלחמה, און דער זינדיגער מענש, פלייש און בלוט, האַלט נישט אויס — און פאַלט!...

יידיל, נעבעך, איז געפאַלען !...

א היבשע צייט האָט זי ווי מיט׳ן טויט זיך אַוועקגעראַנגעלט מיט די אַלע גרויסע ביטערע יסורים, וואָס מען האָט איהר אָנגעטאָן, אַלץ זיך געשטאַרקט, איינגערײדענדיג זיך נסים ונפלאות, אפשר וועט איהר געראָטען צו דערווייכען מיט איהרע בלוטיגע טרעהרען די הערצער פון די פייניגער איהרע, זיי זאָלען זי אַבלאָזען ; אָדער אפשר גאָר וועט איהר געשעהן א נס פון זייערע הענד שטילערהייד אַנטרונען צו ווערען — נאָר די צייט אָבער האָט איהר בעוויזען, אז דאָס אַלסדינג איז חלומות. גיכער איז צו ריהרען א שטיין ווי יענע רשעים׳ס פערשטאָקטע הערצער, און שטילערהייד ארויס׳גנב׳ענען זיך איז גאָר ניט קיין גוט מיטעל, דאָס קען נאָר פער גרעסערען דאָס אומגליק און בריינגען פיעל צרות זיך און איהרע ליעבע. „אצינד — האָט זי זיך בערעכענט — בין איך וועניגסטענס אַליין אומ־גליקליך, שאַ, שטיל, פערדעקט די חרפה, ווער קען מיך, ווער ווייסט מיך ? ס׳איז נאָך פאַרט א האָפנונג דאָ אויף שפּעטער, אויסקויפען זיך אַמאָל פון די שענע לייט, ווערען פריי ; גנב׳ע איך מיך אָבער ארויס, אין פאַל ווען ס׳איז מעגליך, וועלען די שענע לייט, נישקשה, מיך געפינען, וואו איך וועל זיין. זיי וועלען טרעפען צו מיר אהיים, איינגעבען אויף מיר די וועקס־לען, עס וועט זיך ארויסשטעלען, אין וואָס פאַר א הויז איך בין געוועזען. טאַטע־מאַמע וועלען זיך שעמען צו ווייזען פאַר לייט, וועלען פאַר גרויס צער, חלילה, שטאַרבען, די שוועסטער, נעבעך, וועלען פערזיצען, נישט קענען קומען צו קיין שדוכים און פונם גאַנצען הויזגעזינד וועט ווערען א תל״. — פאַר איידלען איז קיין אויסוועג נישט געווען, זי האָט געליטען, זיך געראַנגעלט ביז די לעצטע כחות — און איז געפאַלען ! — —

יא, איידיל, נעבעך, איז טאַקע געפאַלען, אָבער טיעף געזונקען איז זי נישט. מען האָט ביי איהר צוגענומען דאָס געזונד, אָבער די נשמה, א מתנה פון גאָט, — דאָס צונעהמען ביי איהר האָט מען נישט געקענט. עס האָט אין איהר זיך געקלאַפּט א מענשליך הארץ מיט געפיהלען פון גוטסקייט און רחמנות. זי האָט געפיהלט דאָס ביטערע הארץ פון פיעל אַנדערע אומגליקליכע חבר׳טעס דאָרט, איז זי בייגעשטאַנען אין די נויטען, געוועזען פאַר זיי בשעת אַמאָל א כעס, א רוגזא, א גוטע מליצה, זיך ארויסגע־שטעלט פאַר זיי אַקעגען לוי׳ן און דער מוהמע שיינצע, נישט קוקענדיג דערויף, וואָס זי פלעגט אָפט דורכדעם האָבען יסורים, צוציהען צו זיך שנאה און לייד.

די חבר׳טעס האָט דאָס הארץ געצויגען צו איידלען, זי איז ביי זיי געווען דער קאָפּ. מאַלווינקאַ, א יאָדערדיג מיידעל, א קלוגס, א לעבעדיגס, א

פרעהליכם, מיט א ברייט פנים און א פעררייסען נעזעל, האט איידלען גע־קרוינט מיט דעם נאמען „אפיצערקע" — און אזוי האט זי געהייסען ביי איטליכען. די „טערקיניע" אפילו, וואס פריהער איז זי געווען די עלטסטע, האט מוחל געווען אויף איהר כבוד און איז צוגעקאכט געווארען צו איידלען. האט אין איהר געקלעבט נאך פיעל מעהר פון אלע אנדערע.

נאר די מוהמע שיינצע אליין, זי האט איידלען פיינט געהאט שטארק פונ׳ם גאנצען הארצען, קיין אנדער נאמען פאר איהר האט זי נישט געהאט ווי „די עגונה", כדי צו שטעכען זי דערמיט. די מוהמע שיינצע האט, ווי עס איז בעקאנט, געוועלטיגט ביי זיך אין הויז נאר א שרעק, געוואלט, אז חוץ איהר דארט זאל קיינער נישט טהארען אויפהויבען א קאפ, האבען עפיס א ווילען. דער שטייגער איהרער איז געווען, זיך אלץ צו קלאגען אויף היינטיגע צייטען, אויף היינטיגע מענשען. נישטא, פלעגט זי קרעכצען, נישטא אמאלדיגע יאהרען! אמאל איז א בעל־הבית׳טע געווען א בעל־הבית׳טע. עס האט מיט איטליכער פאר איהר אין שטוב געמארדעוועט. און היינט! היינט ווילט זיך עס „זיי" אויך האבען א דעה... אויך מיר מענשען!

איז איינע געווען זעהר שען, פלעגט עס די מוהמע שיינצען אין הארצען שטארק פערדריסען, און פלעגט זיך שטעלען מיט יענער פערהערען, דער־צעהלען איהר פון יענע גוטע יאהרען, ווי שען זי איז געווען אמאל, אז מען האט זיך פשוט אויף איהר געהאנגען. פונדעסטוועגען האט זי זיך נישט איבערגענומען און געהאט פאר דער בעל־הבית׳טע דאס נייען־יעהריגע...

קיין אנדערע ווערטער זענען ביי דער מוהמע שיינצען נישט געווען פאר איינער, וואס עפיס נאר נישט אזוי, ווי: אויך מיר א מענש. דו חצופה איינע!... א גולם ביסט דו, א אנגעמאלטער גולם, א שטיק פלייש, א שטיק סחורה, ווייטער גארנישט!...

א דם־שונא איז דעריבער די מוהמע שיינצע געווען איידלען אי פאר איהר שענקייט, אי פאר דער העזה איהרער, צו מענשלען זיך אליין און איינצוגעבען איהרע חבר׳טעם שכל, אז זיי זענען אויך מענשען, משטייםס־געזאגט, פונקט פערקעהרט פון איהר תורה. זי פלעגט ביי איטליכער גע־לעגענהייט זיך בעקלאגען אויף איידלען, אז זי האט פערגעסען דאס פיעל גוטס, וואס מען האט איהר געטאן, בשעת בלייבענדיג אין עגונה, איינגע־טונקט אין חובות, נאקעט, הונגעריג. ווען נישט לוי איהרער, ווען נישט זי, די מוהמע הייסט עס, וואו וואלט הינגעקומען איהר געביין?

ביי דער מוהמע שיינצען האט, נאך איהר שטייגער דענקען, איהר שטייגער דערציהונג, זיך געקענט טאקע לעגען איז קאפ, אז זי איז גערעכט.

און פלעגט אויסלאָזען געוועהנליך דאָס צעטעל חסדים איהרע מיט אַ טענה: רבונו של עולם, וואָס איז היינט פאַר אַ וועלט? וואָס זענען עס היינט פאַר אַ מענשען?...

איידלען האָט אין דער מיאוס׳ער לאַגע איהרער צוגעגעבען קראַפט, אויסצוהאַלטען די ביטערע פּיין, אָט דער דאָזיגער גֶעדאַנק, וואָס גאָט איז אַ יודע לבבות, ווייסט דעם מענשענס הארץ, דער עיקר איז איהם אַ ריינע, אומבעפלעקטע נשמה. גרויסע צדקניות׳ן, צנועות זענען, ווי עס שטעהט געשריבען אין ספרים, אויך געפאַנגען אמאָל; אַזוי ווי זי געפּיי־ניגט, געצוואונגען געווען, נעבעך, — און דער גוטער גאָט האָט זיי מוחל געווען די זינד צוליעב דער ריינער נשמה זייערער. ער האָט געזעהן זייער פּיין און זיי געהאָלפען אויסצוקומען מיט דער צייט. איידיל האָט אויך געהאָפט אויסגעלייזט צו ווערען פונ׳ם געפענגעניש, האָט אַלץ געהאָפט, געהאָפט — און לסוף...

דער סוף איהרער איז געווען ווי דער סוף פון אַלע אומגליקליכע, איהר גלייכען — אַ קרענק, אַ פּלאָג, וואָס האָט זיך איהר צולעצט אריינ־געחאַפּט אין די ביינער. אַ היבשע צייט איז זי אַוועקגעלעגען אין שפּי־טאָל, אין אַ אָבגעזונדערטען חדר דאָרט, אָבגעריסען פון דער וועלט, פער־וואָרפען, פערגעסען, ווי אַ פערדאַרטע בלום, אַ צובראָכען כלי, אַ שאַרבען, וואָס ניצט נישט מעהר קיינעם, וואָס מען מיידט עס אויס און שייעט זיך עם אָנצוקוקען.

די מוהמע שיינצע איז אין דער גאַנצער צייט אפילו קיין איינציג מאָל נישט געקומען געוואָהר ווערען צו איהר. זי האָט אויך פערבאָטען און שטאַרק אָבגעהיט, אַז די חבר׳טעס איהרע זאָלען אהין צו איהר די נאָז נישט ווייזען. זעלטען נאָר פלעגט זיי נאָך פיעל מיה געראָטען, איבערצור־שיקען איהר אַ ביסעל איינגעמאַכטס, צום קוויקען זיך, דורך מאַלווינקען, וואָס פלעגט זיך איינשטעלען בגנבה אריינצוחאַפּען זיך צו איידלען מיט דער איבערגעפּעקעלטער טרפה סחורה.

אַז האָדיל די מעקלערין איז איינמאָל אַוועקגעזעסען אַ פּאָר שעה ביי שיינצען אין צימעריל, שוין זאָט אָנריידענדיג זיך מיט איהר איבער דער היינטיגער פערדאָרבענער וועלט און די היינטיגע שלעכטע צייטען; שוין מקיים זייענדיג אויך איינטונקען אַ שטיקעל לעקיך, פערזוכען דעם ביטערען טראָפּען און זיך שוין געקליבען אַוועקצוגעהן — האָט זי זיך פּלוצלים אַ חאַפּ געטאָן, גלייך ווי זי וואָלט זיך דערמאָנט אָן עפּיס זעהר אַ וויכטיגער זאַך.

— אוי, שיינצעניו, גוט וואָס האָט מיך דערמאָנט! האָב מיר געקענט

אוועקגעהן — און דיר נישט קיין וואָרט. דו הערסט, שיינצעניו? נעכטען געה איך מיר גראָד פערביי דעם שפּיטאָל, טראַכט איך מיר, האַ! לאָמיך, כ׳לעבען, אריינגעהן צו דער יפהפיה דיינער, צו דער עגונה, ווי זי הייסט ביי דיר, אַ קוק טאָן, וואָס זי מאַכט. אוי, וואָס זאָל איך דיר זאָגען, נשמה מיינע? מאַכען זאָלען אַזוי, רבונו של עולם, אונזערע שונאים, אַלע וואָס ווינשען אונז בייז! ס׳איז זי נישט צו דערקענען, אַזוי פאַרענדערט האָט זי זיך. וואו שענקייט, וואו לייב — אינגאַנצען, בעהיט זאָל מען ווערען, הויט און ביין! איך זאָל דערלעבען זעהן אַזוי פיעל גוטס, ווי עס האָט מיר זיך געשטעלט טרעהרען אין די אויגען, און געריסען דאָס האַרץ קוקענדיג אויף איהר. ווי זי ליעגט שוואַך, צעבראָכען אויפ׳ן בעטעל דאָרט. זי האָט אָנגעשטעלט אויף מיר אַ פּאָר געשוואָלענע, פערלויפענע אויגען און געקוקט שווייגענדיג מיט אַ זיפץ. זי קוקט, קוקט און פון די אויגען קאַפּ־קאַפּ הייסע טרעהרען. איך טרייסט זי, שטאַרק זי, ווי דער שטייגער איז, מיט ווערטער, חאָטש אין האַרצען ביי מיר וויים איך זעהר גוט, אַז ס׳איז אומזיסט די רייד — זי איז אַ צעבראָכענער שאַרבען. פון גאָטס־וועגען האָב איך געזאָגט, נישט אויסגערעדט זאָל עס זיין, אַ ליגען, אַז דו גריסט איהר גאָר פריינדליך און פרעגסט, וואָס זי מאַכט. קוים האָט זי עס דערהערט, איז זי פערציטערט געוואָרען מיט אַלע אברים. עס האָט זיך אין איהר אָנגעצונדען דער גיהנום — די אויגען פלאַם־פייער און פונ׳ם מויל גיסט זיך פּעך און שוועבעל בייזע שטילע קללות. הלואי ווי דו האָסט זיי נישט געהערט, אַזוי זאָלען זיי דיר נישט שאַדען. לאָזען זיי אויסגעהן צו שונאים׳ס קעפּ, צו משוגע׳נע הינט, הלואי, רבונו של עולם!

— אָמן, צולאָזט זיך די מוהמע שיינצע אויף אַ קול, אויפשפּרינגענדיג פונ׳ם ביינקעל, גלייך ווי אַ שלאַנג וואָלט זי אַ ביס געטאָן: נו, אדרבה, זאָג, איך פרעג דיך, וואָס איז היינט פאַר אַ וועלט?... אָט האָסט דו דיר דעם דאַנק פאַר דער טובה, וואָס מיר האָבען איהר געטאָן!... דער מאַן מיינער איז איהר בייגעשטאַנען אין די נויטען בשעת זי איז געבליבען אַ וויסטע עגונה, נאַקעט און בלויז, עלענד ווי אַ שטיין, חאָטש נעהם און וואַרף זיך אין וואַסער אַריין. נישט געגנוג, וואָס ער, מיינער, האָט זי נישט גע־מאָהנט זיין אייגען געלד, אַ גאַנצער קאַפּיטאַל, וואָס קומט איהם פון איהר, האָט ער נאָך אויך אַנדערע אויסגעצאָהלט חובות פאַר איהר. אַ פער־לוירענע, אַ פערפאַלענע נעהמען מיר זי צו זיך אין הויז אַריין. נאַ דיר, נאַ, אַלסדינג, וואָס אַ מענש בעדאַרף!... זי עסט אונזער זאַלץ און ברויט, טראָגט אונזערע קליידער. פערשטעהסט, וואָס איהר פעהלט? זי עסט, טרינקט, פוצט זיך, לעבט און טהוט זיך אָן וואוילטאָג, אַלץ פון אונזער

גוטס. אודאי האָט מען זיך וואָס צו בעקלאָגען! אי וואָס, עס מאַכט זיך אמאָל עפּים אַזוינס, נישט־דאַ־געדאַכט, נישט פאַר אונז געדאַכט, מילא וואָס, ווער איז דרינען שולדיג?... ווי אַזוי־זשע, פרעג איך דיך, זאָל מיר נישט צעזעצט ווערען דאָס האַרץ הערענדיג, אַז אַזוינע, איך בעט דיך מחילה, אַז... אַז...

— שיינצעניו, נשמה׳ניו, איך בעט דיך, עס דיר נישט אָב אַזוי דאָס האַרץ, האָב רחמנות אויף דיין געזונד! אומזיסטע קללות פערשווינדען מיט׳ן רויך אויף פוסטע פעלדער, אויף וויסטע וועלדער. איך שווער דיר, שיינצעניו, דו זאָלסט אַזוי לעבען, אַזוי געזונד זיין ווי איך האָב חרטה, ווי בייז איך בין אויף מיר אַליין, וואָס איך האָב דיר גאָר דערצעהלט אַזוינס. נו, בעדאַרפסט דו נאָך אַ בעסערען בעוויז, ווי שטאַרק חרטה איך האָב? איך בעט דיך, האַרץ־קרוין, טייערע נשמה מיינע, נעהם עס דיר נישט אַזוי שטאַרק צום האַרצען, שאַ, כ׳לעבען, בערוהיג זיך אַ ביסעל! ווען נישט מיר צוליעב, טהו־זשע עס, איך בעט דיך, צוליעב דיר טאַקע, צוליעב דעם נפש דיינעם. אַ רחמנות, נעבעך, אויף דיין געזונד!...

אַזוי האָט געזאָגט האָדיל, פערשנירענדיג די ליפּעלעך מיט אַ קול פון געבעט ווי ביי די תחינות, און זיך אויפגעהויבען פו׳ם זעסיל, וואַרפענדיג הינטערוויילּיכם אַ אויג אויף אַ גרויסען, בייכיגען בוטעל מיט ווישניק, וואָס שטעהט פעררוקט אין אַ ווינקעל.

— ווייסט דו וואָס, שיינצעניו? מאַכט האָדיל: איך טראַכט, אַז אַצינד וואָלט דוקא דיר נישט געשאַדט נעהמען אַ קאַפּעלע ווישניק צו בערוהיגען זיך.

— וואָס מיינסט דו, איך וועל דיך טאַקע פאָלגען, ענטפערט די מוהמע שיינצע, סאָפּענדיג ווי אַ גאַנז, שיער ניט צושמעלצענדיג זיך פאַר פעט־קייט: נאָר מיט דעם תנאי, אַז דו, האָדיל, זאָלסט מיר נישט אָבזאָגען, אויך פערזוכען. זעהר גוטער ווישניק!

— אָך, פון דיין געזונד וועגען וויפיעל איך וועל קענען! לאָזט זיך האָדיל איינריידען און נעהמט זיך העלפען שיינצען אויפצוהייבען דעם בוטעל.

אוועקגעגאַנגען איז האָדיל, ווי מען זאָגט, „בגילופין״, גאַנץ פרעהליך. דער מוהמע שיינצען האָט זיך צושפּיעלט די געבליטען, די עדערלעך הייסט עס, נישט, חלילה, די „נערוועז״, זי האָט זיך צוגעלעגט שלאָפען, פערגעסענדיג זיך אָן איידעלען און נישט זעהענדיג זי אפילו אין חלום.

איידיל איז אין אַ צייט אַרום אַרויס פו׳ם שפּיטאָל שטאַרק פערענ־דערט. שלאַף, צעבראָכען, געל ווי וואַקס, אויסגעדאַרט, אויסגעטריקענט,

די האָר אויסגעקראָכען, אין אַ אַלט, אָבגעבלאַקעוועט קליידעל, און נישט האָבענדיג קיין אָרט וואו דעם קאָפּ אַנידערצולעגען, איז זי בלויז, הונגעריג, פערשמאַכט צוגעקומען אָווענד־צייט צו לוי בחור'ס אין הויז. די מוהמע שיינצע האָט, דערזעהענדיג זי פונדערווייטענס, פערשפּאַרט פאַר איהר די טיר — און זי, נעבעך, איז געבליבען געפּלעווט, נישט צו וויסען וואו די ערשטע צייט חאָטש זיך אַהינצוטאָן, וואו די נאַכט איבערצולעבען.

די נאַכט יענע, איינע פון די שענע זומער־נעכט, ווי עס האָט אין אָנהויב אויסגעזעהן, אַ שוואַרץ־חנ'עוודיגע מיט אַ הימעל־בלויען שלייער און אַ שטערנטיכעל, שיינענדיג ווי בריליאַנטען; אַ ליעבליכע, אַ מילדע, אַ פריינדליכע, אונטערטראָגענדיג יעדען אונטער דער נאָז שמעקענדיגע ריחות פון גרינוואַרג, אַלערליי קרייטעכצער און לאָזענדיג הערען דעם עולם אַ אומזיסטיגען קאָנצערט פונ'ם סאָלאָוויי, דעם וועלט־בעריהמטען זינגער; דאַכט זיך שען־פיין, אַ לעבען גאָר אַ מחיה — פּלוצים איז זי, ווי אַזוינע וואָס קומט איהר אָן דער שגעון, עפּיס איינגאַנצען איבערגעביטען געוואָרען! עס רוקט זיך אויף איהר אָן אַ שוואַרץ־פינסטערער וואָלקען, זי בעקומט אַ פערחמורעט פּנים, אַ משונה־ווילדע געשטאַלט, אוים ליעבליכקייט, אוים מילדקייט — זי איז קאַלט — אייז! אויסגעלאָשען מיט אַמאָל ווערען ביי איהר די ליכט, זי הויבט אָן שטאַרק קאַפּריזען, בלאָזען פון זיך, גאָר אַ שרעק. עס בלאָזט, עס שטורעמט, עס קעהרט די וועלט. גרעסער־גרעסער ווערט דאָס פינסטערניש, עס היילט, עס סווישטשעט און עס שפּרינגען, טאַנצען, דרעהענדיג זיך, עפּיס נאָר רוחות פערשטומט ווערט דער סאָלאָוויי, ליעגט בעהאַלטען צווישען בלעטער פון צווייגען און דער עולם צולויפט זיך געשווינד אין די הייזער, גאַנץ זיכער ביי זיך, אַז היינטיגע נאַכט האָט ערגיץ אין וואַלד זיך אויפגעהאַנגען אַ מכשף.

אויף דעם אַנדערען טאָג אין דער־פריה האָט מען ביי לוי בחור אין גאָרטען געפונען איידלען הענגענדיג אויף אַ בוים...

וועמען איז עס אָבגעגאַנגען אַזאַ נפש, משטיינס־געזאָגט, ווי איידיל, אַ שטייגער, אַז זי האָט זיך געהאַנגען?

— כן יאבדו!...

איז דען אַזעלכע ווערטה גאָר פון איהר צו ריידען, זי אויף דעם מויל צו ברייגנען? עס פערשטעהט זיך, אַז ניין, אַ שענע ריינע כפרה!... אָנגעגאַנגען איז נאָר איהרע חבר'טעס, אַזעלכע נפשות, אַזאַ סחורה ווי זי אַליין, משטיינס־געזאָגט. דער טאָג פון איידיל'ס טויט איז ביי זיי אַלע געווען אַ טרויער. איהר לעבען פון אָנהויב־אָן און דער וויסטער סוף איהרער האָט זיי געריהרט ביי דער לעבער, שטאַרק אָנצוהערעניש געגע־

בען, ווי ווייט אומגליקליך, ווי טיעף דערנידריגט זיי זענען — און זיי האָבען זיך שטאַרק פערטראַכט...

נישט מאַכענדיג קיין לאַנגע, גרויסע צערעמאָניעס, האָט מען איידלען, אַזוי ווי זי איז, אַריינגעוואָרפען אין אַ מיסט־וועגעלע, געפיהרט צום בית־עולם און זי בעגראָבען ווי אַ הונד אונטער דעם פּלויט דאָרט.

אויף דעם פרישען קבר איז געשטאַנען די טערקיניע און מאַלווינקאַ, אַראָבגעלאָזט די קעפּ, און ביטער געיאָמערט, געקלאָגט.

— ע־עך! — טהוט מאַלווינקאַ אַ זאָג, ווישענדיג זיך די אויגען און אַ מאַך געבענדיג מיט דער האַנד: — פערפאַלען! פערבייס די ליפּען — און שאַ, שוועסטער!...

— אוי, עס קאָכט, זידט דאָס האַרץ, איבערפול מיט וועהטאָגען, און עס לויפען אויס, גיסען זיך אַליין הייסע ביטערע טרעהרען, — רופט זיך אָן די טערקיניע, אָנהאַפּענדיג זיך ביים האַרצען: — אַז־אָך־און־וועה צו אונזער לעבען, אַז־אָך־און־וועה צו אונזער טויט... אָט האָסט דו דיר אונז דאָ אונטער דעם פּלויט און דאָרט, זעה נור, אוי־וועה, איבער דעם פּלויט!...

— איבער דעם פּלויט, זאָגסט דו, — מאַכט זיך מאַלווינקאַ כלומר׳שט נישט פערשטעהענדיג: — שפּינען־געוועב זעה איך דאָרט מיט הוילע הייט־לעך פון פליגען.

— אָט דאָס, שוועסטער, ביסט דו, בין איך, זענען מיר אַלע, — מאַכט די טערקיניע, אָנשטעלענדיג אַ פּאָר רויטע פערשוואָלענע אויגען פון בלור־טיגע טרעהרען: — יאָ, זעהר גלייך טאַקע געזאָגט: שפּינען־געוועב, שפּינען! די שפּינען אונזערע פערפּלאָנטען און נאָגען אונז געפּאַנגענע אין דער נעץ, נאָגען, נאָגען ביז צולעצט, געהען זיך ווייטער זייער וועג, זוכען פרישע נייע קרבנות — און מיר אויסגענאָגטע פליגען הענגען, פוילען!...

אוי, אַ צעזעצעניש! — צעוויינט זיך שטאַרק די טערקיניע, שלאָגענדיג זיך אין האַרצען — לאָמיך חאָטש אַ ביסעל אויסריידען זיך דאָס האַרץ. הערט אַ מעשה, יענע וואָס פּייניגען, פערפיהרען, נאָגען, זיי זענען עס די פיינע לייט, און די געפּייניגטע, פערפיהרטע, אויסגענאָגטע זענען... דו ווייסט וואָס? אַ חרפּה, אַ שאַנדע צוזאָגען. יענע פיינע לייט, געהויכט, געהויבען אין דער וועלט, דאָרט אויף יענער זייט פּלויט, האָבען דעם אויבענאָן אויך אויפ׳ן בית־עולם, דאָ אויף דער זייט פּלויט. זעה נאָר, זעה, וואָס פּאַר אַ מצבות אויף זיי מיט קינות, קלאָג־לידער און לאַנגע שבחים! און איידיל, די גוטע, די טייערע איידיל, וואָס מען האָט איהר פערוויסט איהר וועלט, פער־גיפט איהר לעבען — זי ליעגט דאָ בעגראָבען ווי אַ הונד אונטער׳ן פּלויט! טאַטע־מאַמע, דער לעבעדיגער גאָט ווייסט, וואו זיי זיינען ערגיץ, קענען אפילו נישט האָבען די האָפנונג זיך אַמאָל אויסצעוויינען אויף זייער טאָכ־

טערם קבר... אוי, מיין אומגליקליכע איידיל, צו וואָס מענשען האָבען דיך געבראכט... אוי, וואו ביזט דו, — אל מלא רחמים, גוטער, דערבאַרמ־דיגער גאָט? !...

— וואָס העלפט דאָס קלאָגען, וואָס העלפט דאָס וויינען, אז ס׳איז גאָר נישט צו מאכען? שאַ, שוועסטער, שאַ, בעט מאַלווינקאַ די טערקיניע, זי זאָל נישט וויינען, און זיך אליין צעוויינט.

— איך בין אויך געוועזען אַ קינד, אַ געליעבט, ציטערדיג קינד. צעגיסט זיך די טערקיניע אין אַ נייעם קוואַל טרעהרען: די מאַמע האָט געזונג מיה מיט מיר געהאַט פון מיין געבוירען־אָן. ביסלעכווייז, ביס־לעכווייז בין איך פאַר איהרע אויגען געוואַקסען און איטליכער טאָג וואַקסען מיינס האָט איהר אָבגעקעאָסט געזונד. נעכטווייז האָט זי איבער מיר נישט געשלאָפען, נישט דערגעסען, נישט דערטרונקען ביז זי האָט דערלעבט נאָך אַ צייט יאָהרען צו זעהן איהר קינד אויסגעוואַקסען ווי אַ בליהענדיגע רויז; פּלוצלים קומען מענשען צום גרייטען, מענשען אָהן הארץ, און האָבען אומברחמנות די רויז איהרע אויסגעריסען, צעטרעטען!... לאָמיך־זשע האָטש אָצינד זיך דאָ אויסוויינען; לאָז אין דעם דאָזיגען פרישען קבר אהין צו איהר פאַלען מיינע בלוטיגע טרעהרען, זי זאָל וויסען, אַז עס בעקלאָגט און בעוויינט זי איהר געטרייע, ווי זי אומגליקליכע שוועסטער...

דאָס זעקסטע קאַפּיטעל

די דאָזיגע טערקיניע האָט תחילת, אינ׳ם אָנהויב פאַלען איהרם, געפיהלט, ווי די אַלע אומגליקליכע איהר גלייכען, אז זי זינקט וואָס ווייטער, ווייטער אַלץ נידעריגער, נידעריגער אין טיעפען שמוץ. נאָר די זינד דאָס איז דער געוויסער שרעקליכער שלאַנג באַא גרוים און לאַנג ווי אַ באַלקען. און דער זינדיגער — דאָס איז, נעבעך, דער קרבן, וואָס ווערט צעטומעלט פון זיין בליק. אָנשטאָט צו ענטלויפען, לאָזט ער זיך נאָך צו נעהנטער און גיט זיך איהם איבער, דעם משחית, גלייך אין מויל אַריין. עס זעהט אויס, נאָר טאַקע ווי אַ כשוף ליעגט אין די אויגען פון דעם שטן, אָט דעם שרעקליכען שלאַנג. ווי באַלד אַ מענש נעהמט זיך אַראָב פונ׳ם גלייכען וועג, קומענדיג אין זיין גבול, ציהט דאָס איהם, שלעפּט דאָס איהם, ווי אַ שפּענדיל אין אַ שטאַרקען וואַסער־ווירבעל, ביז ער פערלירט דעם פערשטאַנד און פערקריכט אין שאול תחתיה אַריין. דער געפאַלענער בעדאַרף האָבען גענוג מוטה אַן זיך אַליין און צוגלייך אויך הילף פון אַנדערע, זיך אַרויסצורייסען פון דעם ווילדען ווירבעל און צוריק שטעלען זיך אויף זיין שטאַנד. יענע גליקליכע, וואָס זענען קיינמאָל נישט געפּרובט געוואָרען אַריינצופאַלען דעם שטן אין די הענד, וואָס דער וועג זייערער אין דער וועלט איז אַ גליקליכער, נישט געליטען קיין שיפס־ברוך זעגלענדיג אין דעם שטורמישען ים פון לעבען, זיי טהאָרען זיך ניט איבערנעהמען מיט זייערע צדקות איבער די אומגליקליכע, וואָס דער פינסטערער מזל זייערער האָט זיי פאַרשלעפּט און אַריינגעוואָרפען אין אַ קאָכעדיגען טיעפען אָבגרונד; טהאָרען נישט, אויב זיי האָבען נאָר גאָט אין הארצען, טייטען מיט אַ פינגער אויף זייערע פערפיהרטע ברידער און שוועסטער, בעליידיגען זיי, שענדען זיי, מיט אַ געשפּאָט פון רוהיגע אָבגעפיינטע מענשלעך. שילט נישט פאַראירטע און שטויסט ניט אָב פון אייך געפאַלענע, נאָר זוכט אויס אַ מיטעל און גיט אַ האַנד די זינדיגע אויסצוהעלפען זיי פון דער זינד.

פארשטעלט די זינד, וועט קיין זינדיגער נישט זיין מעהר. זייט איהר נישט אימשטאנד צו העלפען און דער געפאלענער בלייבט א פער־בלאנקענדיג שעפעל אויף תמיד, צום ווענינסטען לעגט ארויף די הענד אייערע אויף דעם דאזיגען קרבן און זייט זיך מתודה אויף די זינד פאר אייך און פאר כל ישראל!...

אמת געפיהלט האט טאקי תחילת די טערקיניע, אז זי איז מיאוס ארייגעפאלען אין נעץ און נישט גוט צו בלייבען דא. נאר זי האט זיך פערפלאנטעט דערינען אזוי, אז זי האט זיך קיין ריהר נישט געקענט טאן. די נעץ־פערוואַרפער, נישקשה, האבען זיך געקליגט צו איהר, פערדרעהענ־דיג זי, אז זי זאל שוין אייביג פון זייערע הענד ניט ארויס. געוואלט האט זי אפילו ענטרונען צו ווערען. נאר אויספיהרען איהר ווילען דערצו האט איהר געפעהלט כח. גלייך ווי עס האט זיך איבערגעריסען ביי איהר אין מח יענער טעלעגראפישער דראט, דורך וועלכען דער ווילען שיקט בע־פעהלען צו די גלידער פונ׳ם גוף, אז זיי זאלען טאן זייער ארבייט. גאר אין דער ערשטער מינוט פון איהר פאלען איז נאך ביי איהר געווען א שטיקעל האפענונג, טאן עפּיס צו ראטעווען זיך, אבלעגענדיג עס אויף שפעטער. דערווייל איז אוועק א צייט. זי האט אלץ מעהר זיך פער־פוטעט. דער ווילען הויבט אן שוואך ווערען און זי וואלט שוין טאקי באלד איינגאנצען פערלארען דעם פערשטאנד, פערפאלען געווארען אויף אייביג, ווען עס זאל נישט קומען איהר צו הילף א מעשה גאר אומגעריכט — די מיתה משונה פון דער אפיצערקע האט זי אבגעמינטערט און אויפ־געטרייסעלט איהר פער׳חלש׳טע נשמה. דער קול פון אײדעלס בלוט האט איהר געשריען פון דער ערד: רבונו של עולם! וואס האט מען מיך אומזיסט געפייניגט און פערקירצט מיינע יונגע יאהרען; אוי, צו וואס מענשען האבען מיך געבראכט מיט זייערע רשעות... שטעה אויף, שטעה אויף, מיין שוועסטער! טהו זיך אן א כח און ווער ענטרונען פון די רשעים׳ס הענד!

דער גלויבען אין גילגול, דאס הייסט אז דעם מענשענס נשמה ווערט מגולגל נאכ׳ן טוידט אין איינע פון די בעשעפענישען, איז דאך אין פלוג נאריש, נישט צו פערשטעהן מיט׳ן שכל, נאר אז מען זאל עס גוט בעטראכ־טען, קומט אויס, אז עס איז גאר נישט אזוי נאריש. און א שטיק אמת ליעגט אין דערינען. מיט וואס דען אנדערש קען אונז ערקלערט ווערען אט יענע קול, א שטייגער, וואס קלינגט תמיד דער טערקיניע אין די אויערען, וועקענדיג זי אהן א אויפהער? און יענע געשטאלט, די געשטאלט פון איידלען, וואס מאלט זיך איהר אין קאפ און שטעהט פאר די אויגען תמיד סיי אין שלאף, סיי אויפ׳ן וואהר? מיט וואס קען אונז אויך ערקלערט

ווערען דער גייסט, וועלכער קלאַפּט אין איהר האַרץ, מוסר'ט זי, לערענט זי גוט און פרום זיין און צווינגט זי ענטרונען צו ווערען, און אַרויפשלאָגען זיך אויף אַ גלייכען וועג?...

איידעל, דאָס איז זי ביי איהר אין האַרצען, אין קאָפּ און אין אַלע גלידער. דער גייסט פון איידעל — דאָס אָטהעמט זי ביי איהר, דאָס איז איהר נשמה; איהרע גוטע מדות שטעהען איהר פאַר אַביישפּיעל און בעלייכטען איהר וועג; נאָר דורך איידלען בעקומט זי מוטה און דער אָבגעשלאָפטער ווילען ווערט פרישער און שטאַרקער. איידעלס קול שרייט אין איהר מיט כח: שטעה אויף, שטעה אויף, מיין שוועסטער, שטאַרק זיך און ווער ענטרונען פון די רשעים'ס הענד!

די טערקיניע נעהמט אויף זיך צו טאָן ווי ווייט זי קען, אַרויסצוחאַ־פּען זיך פון דער נעץ.

און ווי זי טראַכט דאָ אַזוי, צוגעפינען אַ אויסוועג, ערשט נאָך אַ נפש פאַלט אַריין, צאַפּעלט זיך נעבען איהר אין דעם דאָזיגען נעץ — דאָס איז ביילע, אַ יונג קינד, נעבעך. דערזעהענדיג זי, פאַלט איהר אַרויס אַ שטיק האַרץ אויף דער אומגליקליכער און פון יענער צייט אָן האָט זי ליעב בעקומען ביילען זעהר שטאַרק. ניאַנטשעט זיך מיט איהר, ווי אַ עלטערע טאָכטער מיט דעם קלענערן שוועסטעריל אַ אומגליקליכע יתומה'ילע ווי זי, און זוכט מיטעל זיך צו בעפרייען און אויך ביילען, נעבעך. אַזוינס איז אָבער נישט מעגליך סיידען אַז ביילע זאָל זיך געפינען דאָ מיט איהר אינ־איינעם ביי לוי בחור אין הויז. אָבער וואָס וועט זיין, אַז ביילע וועט ווי אַ לעבעדיגע סחורה פּערוואַנדעלט ווערען ערגיץ אין די ווייטע ערטער. וועט זי דאָך איהר אייביג מעהר נישט זעהן. אָט דאָס האָט איהר זעהר פּערזאומערט דאָס לעבען. און זי האָט אָנגעהויבען צוצוקוקען זיך צו לוי'ן, וואָס טראַכט ער טאָן מיט איהר ליעבהאַרציגע ביילע.

דאָס זיבעטע קאַפּיטעל

„וואוהין קען ער עס אַזוי יאָגען הענדום־פּענדום — און נאָך אַזוי פריה? ס'איז עפּיס נישט גלאַט!"

אַזוי האָט געטראַכט רפאל, אַרויסקוקענדיג פון'ם אָפענעם פענסטער ביי זיך אין פאָדער־חדר אויף דער גאַס און זעהענדיג שטאַרק פערוואונדערט, ווי הערשעלע יאָגט זיך דאָרט האַסטיג, גאָר אין איין אָטהעם. ער מאַכט נישט לאַנגע שיהות, טהוט זיך באַלד אָן און לאָזט זיך געהן, געוואָהר צו ווערען, וואָס בעטייט עס עפּיס אַזוינס זיין יאָגעניש דאָרט.

פון אייביג־אָן איז שוין אַזוי גלופּסק געשטעלט: לאָז נאָר איינער דאָרט זיך ריהרען, ריהרט זיך מיט איהם, כסדר איינער נאָך דעם אַנדערען, אַ גאַנצע עדה יודען. איין יודען פאַר זיך אַליין איז זעלטען צו בעקומען. יודען געהען דאָרט אויפ'ן צעהנדלינג, מנינים־ווייז אינאיינעם. נישט ווייל דאָס איז אַ וואָלוועלע סחורה, ווי אוגערקעס, אָדער רעטיכלעך, אַ שטייגער, וואָס צעהן שטיק פאַר אַ גראָשען; נאָר פּשוט דעריבער, ווייל יודישע נשמות קלעבען איינע אין דער אַנדערער, ווי הערינג צונויפגעשטיקט אין אַ פעסיל פעסט, שווער זיך אָבצורייסען. טהוט עפּיס וואָס־ס'איז איינער, טראָגט עס אונטער באַלד דעם אַנדערן. קוים עפּענט עמיצער דאָס מויל צום ריידען, פערהאַפּט זיך און שלאָגט איהם איבער יענער. וויל טאָן אַ טריט גרונם, פלאָנטערט זיך איהם פאַר די פיס גימפּעל, און לאָז אין אַ ווינקעלע ערגיץ זיך בעהאַלטען בעריל, וואַקסט דאָרט ווי פון דער ערד אויס יענקיל־שמעריל...

אַז רפאל האָט זיך דאָ געלאָזט גאַנץ פריה געהן אויף דער גאַס, זענען איהם שוין פערלויפען דעם וועג פאַרשווינדלעך, יאָגענדיג עפּיס גאָר אָהן אַ נשמה, נאָך נישט רעכט אָנגעטאָן. איינער אין שטעקשיכעלעך, אָהן זאָקען, שטופּט־שטופּט לויפענדיג די האַנד אין דעם, מעשה־שטן, אַ ביסעל פערדרעהטען אַרבעל פון דער קאַפּאָטע; דער צווייטער האָט אין איילע־

ניש צו טאָן מיט די קנעפּלעך פון די פּלודערען, מחילה, וואָס ווילען, אויף־צו־להכעיס, נישט זיין צוגעשפּיליעט; דער דריטער, נישט צו פאַרגינען זיך איין מינוט צייט אויף אָבצושטעלען זיך, האַלט צווישען די פינגער די נאָז גרייט, ביי דער ערשטער געלעגענהייט זי אויסצושנייצען, און דער פערטער פערטשעפעט זיך לויפענדיג אין איהם־אַקעגענלויפענדיגען יודען — אוןביידע פאַלען, ציהען זיך, נעבעך, אויס.

גלופּסק ריהרט זיך!...

— רב יוד, רב יוד! וואָס איז אַזוינס אויף אייך דאָס לויפעניש? שרייט פונדערווייטענס אַ יוד און לאָזט זיך טאַקע אויך לויפען.

— רב יוד, זייט־זשע מוחל!... וואָס יאָגט איהר, וואוהין יאָגט איהר? רב יוד, אַ, רב יוד! שרייט צו דעם, צו יענעם אויך רפאל, וואָס ווערט שוין טאַקע גוט אומרוהיג.

שריי „חי וקים‟, נישטאָ קיין ענטפער. יודען האָבען נישט קיין צייט!... מען ווייזט איהם נאָר אַלץ מיט די הענד, ווינקענדיג: אַהין, אַהין צום געסיל. איינער נאָר, אַ געזעצטער מענש, ענטפערט קורץ און שאַרף:

— יודען לויפען, לויף איך אויך!...

ביים אריינגאַנג אין געסיל שלאָגט זיך רפאל אָן אין עפּים אַ קורצזיכטיגע, געקנייטשטע יודענע. זי ברעכט די הענד און טענה׳ט אַליין צו זיך, צו־שאָקלענדיג מיט דעם קאָפּ, אויף אַ וויינענדיג־זינגענדיג קול, ווי מען בעוויינט אַ טויטען:

— וועה איז מיר, ווינד איז מיר!... אַ גרויסער וועהטאָג, אוי, האָט אונז געטראָפען... ווינד איז מיר! וועה איז מיר!

— האַ! וואָס איז?! פרעגט רפאל אויסער זיך פאַר שרעק: וואָס געטראָפען? ווּעמען. זאָגט, וועמען געטראָפען?...

— איך וויים?... עפּים לויפט מען... טהוט זיך אַ חאַפּ די יודענע, אויפשטעלענדיג אַ פּאָר אויגען, אַ מאַך־געבענדיג מיט די אַקסלען, און געהט זיך ווייטער איהר וועג.

דאָס געסיל איז בעלעבט. יודען אין טלית־קטן׳ס, אָהן קאַפּאָטעס, אין יאַרמולקעס מיט פעדערען, האַלב פערשלאָפען, נאָך נישט „פאַרטיגע‟, שטעהען ביי זיך אין די טירען, די קעפּ מיט שפּיצעכדיגע בערדלעך פער־ריסען, איין האַנד איבער די אויגען, און קוקען, קוקען. פון די פענסטער אויף ביידע זייטען גאַס שטעקען ארויס ווייבערשע קעפּלעך, אויסגעפריעטע פּנים׳לעך, ערשט פון אונטער די וואַרימע איבערבעטען, און שרייען זיך איבער צווישען זיך, האַרחלענדיג פון אַ צוגעלעגטער ברוסט. אַ עולם יודען, אָהן עין־הרע, דרעהט זיך, די אַהין, יענע שוין צוריק. ס׳איז אַ

גערײדערײ, אַ האַנדמאַכערײ, אַ געװערטלערײ, אַ װערטעלזאָגערײ, איטליכער קומט מיט זײַנס:

— שכורים האָבען זיך געבוצקעט!... געפלױגען פּעטש... װי שמחת תורה צו די הקפות.

— װאו גענעצט?... װאו, זאָגט איהר, האָט גענעצט?... װאָס־זשע שװײגט דער געװאַלד־גלאָק?

— אַ בײטעל־שנײדער האָט גע׳לקח׳נט!... אױ, האָט ער געלײזט, אױף אַ סך קרעמער געזאָגט געװאָרען!...

— שענע מחותנים, קבצנים!... גענוג אױסגעפיהרט אײך, קבצנים, איבער אַלע גאַסען, פאַר אַ האַרטען דרײער „שבת״! שרײען דאָרט, אין־דער־מיט װעג אָבשטעלענדיג זיך, די כלי־זמר.

— אױ, מאַכט מען איהם, דעם שענעם בחור׳ל, דאָרט אַ לױה, אַ גוטע, נישקשה!... די מלאכי־חבלה זענען שױן געקומען.

פון די אַלע זאָגענישען האָט רפאל אַרױסגענומען, אַז דאָ מוז זײַן אַ צרה, נישט אַנדערש, אַז הערשעלע איז עפּיס אין אײן אומגליק — און ער האָט זיך אַ לאָז געגעבען מיט אימפּעט אַהין צו יענעם עק געסיל, װאו ס׳איז געװען דאָס רעכטע געטימעל, אַ געזעמעל מענשען. ער שטופּט זיך דורך צװישען דעם עולם, פליהט אַרײן אין־דער־מיט רעדעל װי אַ באָמבע — און עס קומט איהם צו די אױגען אַ מיאוס׳ע מעשה!

הערשעלע, צו׳הרג׳עט, צושלאָגען, מיט אַ בײל אױפ׳ן שטערען, האַלט זיך פעסט מיט בײדע הענד אין אַ יודענע בײ די פּאָלעס, און אַ פּאָליצײמאַן האַלט איהם בײ׳ם קאָלנער, דערלאַנגענדיג איהם הינטערװײליכס אין קאַרק. הערשעלע טענה׳ט, בעט, שװערט זיך אױף אַ ביטער געװײן, און די יודענע — יענע, די מחותנת׳טע, װאָס האָט ערשט ניט לאַנג זיך געהעצקעט דאָרט אױף דער גאַס — פּלױכט איהם, שילט מיט אַ פּיסק אױף שרױפען, װאַר־פענדיג די הענד אין אַלע זײַטען.

— װאָס הײסט עס, האַ?! מאַכט שטאַרק צוקאָכט רפאל, אַ שטעל־געבענדיג זיך הערשעלען גלײַך אַקעגען.

— אײ, רב רפאל! — טהוט הערשעלע אַ געשרײ נישט מיט זײַן קול, און אַ נײַער קװאַל טרעהרען לאָזט זיך איהם פון די אױגען: טהוט אַ מצוה!... געװאַלד, לאָז זי זאָגען... זאָגען!

— װאָס הערט איהם, דעם גנב! צולאָזט זיך אױף אַ קװיטשיג קול׳כעל די יודענע, װענדענדיג זיך דאָ צו רפאל׳ן, דאָ צום פּאָליצײמאַן, דאָ צום עולם און מאַהלט אױסגעמישט האַלב יודיש, האַלב גױ׳איש, װי עס קומט אױס צום עסק: האַראַבי יעמו, רבונו של עולם! איז קעשינאַ אַרױס־געשלעפּט בײ מיר האָט פון דער קעשענע ער!... ניחױ, טאַטע־פאָטער,

יעמו מכה באָהאַטשקי ווי דאָס בייטעלע איז.. יאַ בידנע קאָביטע, וועה איז מיר!... וואָס שווייגסט דו, בהמה!? — טרייבט זי אונטער מיט אַ בייזער דעם מאַן, וואָס שטעהט איהר ביי דער זייט, אַ זעץ־געבענדיג איהם מיט דעם איילענבויגען, ער זאָל ריידען — טשויעטע, ניחיי טען צשעלאָוויצשע קאַזשע. — רייד, הונד! אַ רוח דיר אין טאַטען, דבר איהם, דעם ערל, צי טי ני באַטשילי, בהמה, יאַק ווין, דער דאָזיגער שייגעץ...

— וואָס זאָגט איהר, איך בעט אייך, צו זיין טאַטען? מאַכט אויף איהר שטייגער ריידען רייזע, אַריינשטופענדיג זיך אין דער מיט עולם מיט אַ קויש שפּייז, ערשט איינגעקויפט אויפ׳ן מאַרק: אַ שען בחור׳ל, כ׳לעבען!... העז אַ ביסעל אָזעלכע עסקים, האַ!

— יאַק ווין, אַט דער שייגעץ, חאַפּעל דאָס בייטעלע, לאָזט אוים אויף אַ משונה־שטאַרקען קוויטש די יודענע, עדות׳דיגען זיך מיט דעם מאַן, און בשעת מעשה געבענדיג איהם הינטערוויילעכם טאַקע אַ גוטען קניפּ.

— אוי, דערבאַרמט אייך! קייכט הערשעלע, ווייזענדיג רייזען מיט אַ געבעט אויף דער יודענע: דאָס טראַכט זי אויף מיר אוים בביון... איך האָב זי דערקענט, אָנווייזען לאָז זי, דאָס וויל איך נאָר, אָנווייזען, וואוהין פערפיהרט האָט זי יענע... יענע!

— איך זאָל עס אָנהויבען צו פערשטעהן! זאָגט רפאל, אַ מאַך־נעבענדיג מיט די אַקסלען פערוואונדערט.

— אַט יענע, רייזעניו!... איהר גערענקט, יענע, וואָס אמאָל... וואָס איבערגעלאָזט ביי אייך די זאַכען! גערענקט איהר?

— אוי, אַ דונער האָט מיך נישט געטראָפען! מאַכט רייזע, פער־וואָרפענדיג מיט דעם קאָפּ: איך שטוים מיך שוין, אהאַ! איך פערשטעה, פערשטעה. אַצינד איז שוין רעכט — דאָס איז דאָך האָדיל. די גוטע האָדיל!... פרעגט נישט, רב רפאל, ס׳איז רעכט. איהר וועט שוין שפּע־טער אַ ביסעל וויסען. זעהט אַקאָרשט, לאָז מען זי נאָר אָבפיהרען אהינ־צו, אין דער פּאָליציע.

— אין דער פּאָליציע לאָז מען זי נעהמען, אין פּאָליציע! לאָזען זיך הערען קולות פונ׳ם עולם.

— אַ יושר אַ ביסעל פון יודען! טאַקע נאָר ווי סדום, מאַהלט זיך אין איין אָטהעם די יודענע אויף אַלע כלים: קאַלי יאַ ברעשע, אַ רבונו של עולם, ניחיי מעני יאַזיק סאָחנע! וואָס איז, אַ צויג בין איך דען, נישט קיין יודישע טאָכטער, וואָס איך זאָל לייגען, בילען?... לאָז אַט זאָגען עדות — מענדיק, אַ קרענק דיר, שונאים, אין די ביינער, וואָס שווייגסט דו? דבר איהם, בהמה! — טשויעטע, פּאַני! יאַ סעבי אידע, געה איך מיר, יאַק, ווי זאָגט מען עפּים, יאַק מחותנת׳טע... יאַ ראָבילע ראַטשקע

מאַיע וועסילאַ. ווינשויעטע מעני מזל טוב. נאַטי וואָס לעקיך... יאַ, האַבי סעבי האַץ־האַץ פּאַ זשידיווסקי. אַ צע צשלאָוויק מי, מענדיע, אידע טאָזשע. מוזיקאַ איגראַיע, מחיה. טים טשאַסאָם בים פרינעם אַט צע פ ·נעם בחור...

— העַן אַ ביסעל אַ מאָהלען! — פאַלט רייזע אריין האָדלען אין די רייד — וואָס זאָגט איהר, איך בעט אייך. צו איהר טאַטען? מען קען זי, נעבעך, גאָר ניט, ווער זי איז!

דער פּאָליציימאַן האָט געזעהן, אז ער האָט דאָ אַ עסק מיט צוויי צדדים, איז ער געבליבען שטעהן, קוקענדיג אָהן ווערטער צו דעם, צו יענעם, און געוואַרט.

— זייט איהם מטמא! הערט זיך אַ קול פון צווישען דעם עולם. רפאל האָט געטאָן וואָס מען בעדאַרף... און באַלד טאַקע האָט מען די פיינע מחותנים אינאיינעם מיט הערשעלען אָבגעפיהרט אין דער פּאָליציע.

צוויי מאָל איז שוין האָדיל׳ס עלטסטע טאָכטער, ציפּע, געווען אַ כלה, און ביידע חתנים, איינער נאָך דעם אַנדערען, האָבען אָבגעשיקט די תנאים, ווייל זי, האָדיל הייסט עס, האָט, נעבעך, נישט געקענט סילוק׳ן דעם נדן, וואָס זי האָט צוגעזאָגט. דער איצטיגער דריטער חתן האָט זיך אויך איינגעשפּאַרט, נישט אַנדערש מען זאָל אָבגעבען דעם נדן, קלינגען און קלאַפּען עד פּרוטה אחרונה. ער האָט נישט געוואָלט בעשטעהן אויף קיין שום בעוואָהרענישען אין דער וועלט — נישט אויף אַ וועקסעל, נישט אויך אפילו אויף אַ „שטר חצי זכר”, אז איבער הונדערט יאָהר נאָך איהר טויט זאָל ער נעהמען ירושה די העלפט ווי אַ העלפט ווי אַ זכר. ניין, האָט ער געזאָגט, אַ ווייב מיט אַ „חצי־זכר טויג ניט, נאָר דוקא אינגאַנצען דאָס, וואָס מען האָט צוגעזאָגט.

האָט, נעבעך, די צדקת, האָדיל, גרוים צער געהאַט. אז אָך און וועה צו איהרע יאָהר, אָט קען דער דריטער חתן אויך אָבלאָזען דעם שידוך, קען דאָך די טאָכטער איהרע בלייבען זיצען אַ מויד ביז אין גרויען צאָפּ אריין! פאַר גרויסע יסורים פלעגט זי איהר שווער ביטער געמיטה אויסלאָזען צו דעם מאַן, איהרען, צו מענדיע׳ס קאָפּ, נעבעך, אז ער, נאָר ער טאַקע איז שולדיג, אַזאַ בהמה, אַזאַ שוטה, אַזאַ לעקיש! זי האָט זיך נישט געקאַרגט אָבשטעקען איהם אמאָל אַ פּאַטש אויך — און ער, לאָז איהם עס צו קיין גנאי נישט זיין, פלעגט אָננעהמען אַלסדינג פאַר ליעב, אָנבויגענדיג דעם קאָפּ, שאַ, קיטש... זי האָט נישט געלעגט קיין כבוד אמאָל אויך אויף דעם רבונו של עולם, אַלץ אויפוואַרפענדיג איהם, אז ער פיהרט דאָס וועלט זיינס, נישט אויסגערעדט זאָל עס זיין, נישט מיט יושר: ער איז

מיט דעם רייכען, מיט דעם זאַטען, מיט דעם שטאַרקען. דער רייכער האָט די וועלט און יענע וועלט, און דער שטאַרקער איז פון אויבען. געלד געהט צו געלד, און דעם אָרימאַן געהט עס שלים־שלים־מזל...

אָט דענסטמאָל, אין אַ בייזער שעה, בשעת די מעשה מיט דעם חתן, האָט זיך האָדיל שטאַרק פערעסען, זיך אָנגעטאָן אין גזלן, נאָר עפּיס טאַקע אַ חיה־רעה בשעת איהרע קינדער דאַרבען, און זיך געלאָזט אויף געיעג מיט אַלע כלים, זוכען ווי ווייט מעגליך איהר „געפענגעניש".

און דאָס מזל האָט איהר גראַד געשפּיעלט — זי האָט געפונען געפענגעניש! צוויי מיידלעך מיט אַמאָל, ערשט וואָס אָנגעקומענע, שענע, כשר'ע, גאָט די נשמה שולדיג, האָט זי מיט איהרע פאַלשע גענג פערשלייערט, אין איין חודש, פאַר צוויי פאַרשוינען פון דער גוטער חברה, וואָס האַנדלען מיט לעבעדיגע סחורה. די שענע לייט זענען מיט דער דאָזיגער סחורה באַלד אַריבער די גרעניץ, און זי האָט געחאַפּט שדכנות־געלד טאַקע אַ גראָב שטיקעל. ס'איז דאָ נאָך אַ סוחר, איהרער אַ גוטער ברודער, וועלכען זי רעדט אַ שידוך מיט ביילען, ער זאָל זי אָבקויפען אויף אוועקצופיהרען פון לוין. די זאַך הענגט נאָך לעת־עתה, נישט אינגאַנצען אָבגעמאַכט, נאָר ס'איז אַ האָפנונג, אז עס וועט, אם־ירצה־השם, געהן — און זי וועט, נישקשה, אָבלעקען אַ פעטביינדעל.

האָדיל האָט אויפגעהויבען די אויגען מיט אַ לויב און אַ דאַנק צו זיין ליעבען נאָמען, ברוך הוא וברוך שמו, פאַר די גרויסע נסים און גנאָד זיינע, וואָס ער האָט בעשיינפערליך געטאָן טאָן איהר און איהר טאָכטער. זי האָט גע'סילוק'ט דעם נדן, געמאַכט דער כלה, נישט פערזינדיגען, אַ שענע גאַרדעראָבע, זיך אַ נייע יופּע און מענדיל'ן אַ נייע קאַפּאָטע, און זוכה געווען פיהרען מיט דער קעסעל־פּויק ציפען אונטער דער חופּה. לוי בחור מיט דער מוהמע שיינצע האָבען גענומען אונטערפיהרעניש, און מען האָט געטאַנצט, געלעבט די גאַנצע נאַכט.

און גאַנץ פריה איז האָדיל די מעקלערין אינאיינעם מיט דעם מאַן העצקענדיג זיך געגאַנגען מיט אַ מאַרש איבער די גאַסען. ווען הערשעלע זאָל נישט געווען גראַד זי דערקענען און אָנחאַפּען מיט אַ געשריי ביי די פּאָלעס, וואָלט גלופּסק פערשלאָפען די גרויסע שמחה און זיך נישט צו־נויפגעלאָפען אָבגעבען כבוד אזא טייערע מחותנת'טע — איינע פון איהרע פיינע פּאַרשוינען...

דאָס אַכטע קאַפּיטעל

א טיעפע פינסטערע גרוב, בעהיט זאָל מען ווערען, איז געווען לוי בחור׳ס קעלער. יענע ווילדע עקשנ׳טעם מיט זייערע מיאוס׳ע קליינשטעדטילדיגע גענג, ווי בושה, א שטייגער, טרייבען פון זיך, נישט לאָזען יענעם זיין א צו־נאָהענטער שמעלקע — זיי אז פלעגען אריין אהין, האָט די נשמה זייערע זיך אויסגעלייטערט, זענען געוואָרען, נישקשה, בעסער, ווייכער, צוגעלאָזטער און ארויס פון דאָרט פארטיגע מענשען. א קעלער איז דאָס געווען נאָר א גיהנום, און דער מלאך־חבלה פול־און־פול מיט אויגען איז א הונד אקעגען לוי בחור מיט זיין בלינד אויגעל. אין איהם זענען געלעגען טויזענד רוחות, און דאָס בלינדע אויגעל, ווארפענדיג זיך, האָט אָנגעמאכט א פאַרכט עפּיס נאָר ווי א מת, ארומדרעהענדיג זיך אויפ׳ן עולם־התהו. אויף גאָט׳ס וועלטיל דרעהען זיך פיעל א ז ע ל כ ע ארום אין מענשליכע געשטאלטען, עסען־פרעסען צוזעצטערהייט, טרינקען, פרוכפערען זיך — דאכט זיך מענשען. און באמת זענען זיי גאָר טייפעל. דאָס זענען דער נידריגסטער סאָרט, פון אונטער דער ערד בגנבה אנטלאָפענע טייפעל, געקומען אהער בלענדזען, מאכען די שפּיעל, אָנטאָן צרות מענשען און ס׳איז זייערער נישט פּטור צו ווערען. נישט אויסצורויכערן זיי נישט מיט קיין ווייהרויך, אויך נישט מיט קיין טינט, וואָס דער שטן אפילו מיט זיין גאנצער כנופיא האָבען דערפאַר אזוי שטארק מורא. די גיהנום־פּאָליציי יאָגט זיך נישט אזוי נאָך די דאָזיגע דעזערטירען, דער רוח וויל זיי נישט נעהמען, צוריק אין דער־ערד אריין, צו אלדי שווארצע־יאָהר! אדרבה זיי זאָגען ברוך שפּטרנו — טפו זאָלען זיי ווערען, אָט די שמוציגע מיאוס־פערדאָרבענע רוחות!...

דעריבער, דערהערענדיג נאָר פון דער מוהמען שיינצען לוי׳ס נאָמען אז ער וועט זי אריינוואַרפען אין קעלער, איז ביילע פערציטערט געוואָרען, און געבליבען טויט מיט אלע אברים.

שוועדע מינוטען האָט איבערגעלעבט ביילע, ליגענדיג אין איינע שרעק אויף דער קאַנאַפּע ביי זיך אין חדר. איהר ביטערע לאַגע דענסטמאָל האָט אויסגעזעהן ווי די לאַגע פון אַ מת ערשט אין דעם פרישען קבר, וואָס אָט באַלד בעדאַרף זיך, כפי יענע דאָרט שרייבען, צו איהם ענטפּלעקען דער משונה־ווילדער מלאך־הדומה און דערלאַנגען איהם אַ פּלעס מיט פייערדיגע אייזערנע ריטער. דאָס אָבער איז נישט מעהר טאַקי נאָר ווי אַ משל, און באמת איז ביילען געווען צו מוט נאָך פיעל ערגער, גאָר קיין פערגלייך, ווייל אַ מת איז דאָך מחויב צו ליידען, וואָרום דערויף איז ער דאָך גע־שטאָרבען, אַז ווערים זאָלען איהם עסען זיין לייב, און יענער מחבל איז דאָך דערויף געשטעלט געוואָרען, אַז ער זאָל קאַטעווען, נעהמען איהם אין די הענד אריין. זי אָבער, ביילע, אַ לעבעדיג בעשעפעניש, איז דאָך מחויב זיך צו לאָזען לעבעדיגערהייד פּייניגען. זי פערשטעהט גאָר ניט, וואָס מען וויל פון איהר האָבען, וואָס פאַר אַ רעכט האָבען דאָ „ווערים“ עפּים אויף איהר לייב־און־לעבען — יענע מיני ווערים, וואָס האָבען ביז אַצינד פון איהר לעבען כלל נישט געוואוסט, נישט געפיהלט דעם צער פון דער מאַ־מעס טראָגען, איהר בויכוועהטאָג ביים האָבען זי, איהר האַרצוועהטאָג ביים דערציהען זי, איהר יסורים, קאַפּדאַרעניש, גריזאָטע, אָבקומעניש ביז דאָס קינד האָט געפּאָקט, געמאָזעלט, אויסגעשטאַנען אַלע קינדערשע קרענק און זיך געשטעלט אויף די פיס. פאַר זיי איז זי דאָך גלייך ביים ערשטען מאָל, דערזעהענדיג זי, געווען אַ גרויסע, אַ פאַרטיגע, אַ שענע, אַ ליעבליכע, ווי פון דער העלער הויט פּלוצלים אַזוי אויסגעוואַקסען. אַ בוים פּלאַנצט אַ מענש ביי זיך אין גאָרטען, אַרבעט, שפּאָרט נישט קיין מיה, גיט זיך דערמיט אָב אַ צייט מיט יאָהרען ביז ער דערלעבט זעהן אַ פאַרטיגע פרוכט, — קומט איינער צום גרייטען, דער רוח ווייסט פון וואַנען, און רייסט די פרוכט אָב... ווי מען האָט עס אַ הארץ צו רויבען ביי עלטערען אַ קינד, דאָס טייערסטע, דאָס בעסטע, וואָס קאָסט אַזוי פיעל מיה און געזונד; צו פער־ביטערען זיסע געפיהלען, אויסצולעשען ליכטיגע האָפנונגען; צו פערדאַרבען אַ לעבען, צו פערוויסטען אַ ריינע אומשולדיגע נשמה! און ווער! — יודען...

אין איינע שרעק ליגט ביילע. פון מינדסטען שאָרך ערגיץ טיאָכ־קעט איהר דאָס הארץ, זי ציטערט, פלאַטערט — אָטראָט קומט דער מלאך־חבלה איהרער, אָנצוטאָן איהר גרויסע, שרעקליכע יסורים.

עס הערען זיך טריט, עס עפענען זיך די טיר — און אַ קאַלטער ציי־טערענדיגע האַנד לעגט זיך ביילען פון הינטען אויף די נאַקעטע אַקסלען. אַ פראָסט לויפט איהר איבער דעם גאַנצען לייב, זי טהוט זיך געשווינד אַזעץ־אויף, שטאַרק דערשראָקען, מיט אויגען ווי אַ דולע.

וואָס. קאַצעניו, האָסט־דו עס זיך אַזוי דערשראָקען? — האַ, וואָס נישט דערקענט?

ביילע קוקט שטאַרק צוטראָגען און זעהט פאַר זיך דעם „חתן".

יענער פאַרשווין, וואָס מען האָט איהם אַלץ פאַרגעשטעלט ביילען ווי אַ ח ת ן, איז געווען אַ גוט שטיקעל סחורה. דאָס פּנים זיינס מיט די רויטע בעקעלעך, די דיקע ליפּען, די פליישיגע נאָז מיט גרויסע נעזלעכער און דערצו דאָס קיילכדיגע בייכעל, האָבען געזאָגט, אַז ער איז אַ אָבגעפיינט מענשיל, האָט ליעב זיך צו־צוּלאָזען תענוג — ער איז איינער פון יענעם סאָרט פיינע־בריות, וואָס אַ כפּרה ביי זיי די גאַנצע וועלט פאַר זייער נפשיל. מענשען געהערען זיך מיט זיי נאָר אויף אַזוי פיעל אָן, אויף וויפיעל עס קומט אַרויס, אָדער עס קען אַרויסקומען פון זיי זיך אַ נוצען אָדער עפּיס אַ פאַרגעניגען, יענער מעג דערביי שרעקליך ליידען, אָבגעהען מיט שוויים, נישט דערעסען, נישט דערשלאָפען, עס מעג איהם קאָסטען כבוד, געזונד און לעבען. קוים איז די זאַך אָבגעטאָן, וואַרפט מען יענעם אַוועק ווי אַלטע אָבגעדיענטע שטיוועל. יענעמ'ס ליידען בשעת מעשה, ווען ער מאַכט זיי דאָס פאַרגעניגען, ריהרט זיי נישט אויף קיין האָר, פּונקט ווי דאָס ליידען פון פריש־צאַפּעלדיגע פיש אונטער דעם מעסער: אדרבה, לאָז זיך עס צאַפּלען, לאָז זיך עס שליידערען, וואַרפען, אָט דרינען ערשט איז טאַקי דאָס גאַנצע פאַרגעניגען. אַ שענער נאָמען, געלערענטקייט, גרייז־גרויע האָר איז אַקעגען זיי קיין בעשיצונג נישט. דעם קליגסטען, אָנגעזעהנסטען מענשען מאַכען זיי וואָכעדיג, ער פאַרנעהמט ביי זיי נישט קיין אָרט, גלייך ווי ער איז גאָר אויף דער וועלט נישטאָ. נישטאָ ביי זיי קיין הייליגקייט, קיין אַכטונג צו קיינעם, קיין געפיהל, קיין באַרמהאַרציגקייט. אין יענעמ'ס צרות און וועהטאָגען זעהען זיי דאָס נאָר, וואָס קומט פאַר עפּיס אַ ביסעל משונה, וואָס קיצעלט צום לאַכען. פאַלט עמיצער, אַ שטייגער, ברעכענדיג האַלז און געניק, קייכען זיי פאַר געלעכטער ווי שען ער האָט זיך עס צו־לעגט! וויינט איינע עפּיס אַ בעטריבטע, אַ פעראַומערטע, האָבען זיי הנאה צוקוקען זיך, ווי עס פערפאַרבען זיך איהר די בעקעלעך, מאַכענדיג דערביי: אַך, ווי שען זי איז, די טרעהרען גיבען איהר צו דעם זיבטען חן! עס מאַכט זיי פערגניגען, ווען איינער דראַפּעט זיך אויף די גלייכע ווענד, קלעטערט, דרעהט זיך אויף אַ שטריק פאַר דעם שטיקעל זינדיגען ברויט; ווען אַ אָרעמ־ינקער, נעבעך, לויפט אונטערשפּרינגענדיג מיט די באָרוויסע פיס, ווינטער אין אַ ברענענדיגען פראָסט! ווען צעהן אָרימע־לייט שלאָגען זיך ווי די הינד איבער אַ ביין, וואָס מען טהוט זיי אַ וואָרף. — דאָס זענען מיני בעשעפענישען, וועלכע דער רבונו של עולם, דער גרויסער מייסטער, האָט זיי אויף אַ ווייַלע אַוועקגעלעגט פון דער האַנד, נאָך נישט פאַרטיג

געמאַכט זיי אינגאַנצען, האָט זיי געשווינד געחאַפּט דער שוואַרץ יאָהר, אין איילעניש, אין חאַפּעניש אַריינגעלעגט אינווייניג אין זיי אַ שטיין אַנ־שטאָט אַ האַרץ, אַ נשמה פון אַ הונד אָנשטאָט אַ מענשליכע, און אַזוי אַרויסגעלאָזט זיי אויף צרות אין דער וועלט!

— קוצעניו! מאַכט דאָס בעשעפעניש עפּיס ווי געמיוקעט, צושאַרענדיג זיך צו ביילען ווי אַקעצעלע: — אָט אַזוי דו בלאָזט זיך, מאַכסט פּיסקע־לעך, ביסט דו עפּיס אַזוי שֵׁען, געפעלסט דו מיר עפּיס אַזוי שטאַרק!

— געהט איך, געהט! — מאַכט ביילע, אַברוקענדיג זיך ווייטער אַ ביסעל.

— אַט געה איך, געה, — זאָגט דאָס נפש און שאַרט זיך נעהנטער צו.

— ניין נישט אַזוי. ווייטער אַ ביסעל. זייט־זשע מוחל! — רופט זיך אָב ביילע און טהוט זיך ווייטער אַ רוק.

— בעדאַרף מען דאָך פריהער זיך געזעגנען, ווי דער שטייגער איז, אַט אַזוי, אַזוי, — זאָגט דער פּאַרשוין אויסשטרעקענדיג די האַנד און וויל אַרומנעהמען ביילען.

— ביי אונז איז אַהן די הענד, — טהוט זיך ביילע אַ חאַפּ און אַ רוק נאָך ווייטער.

— וואו ביי אונז? דאַרט, מיינסט־דו, אין קאַבצאַנסק? — דו ביסט דאָך נישט מעהר אין קאַבצאַנסק, געפינסט זיך דאָך היינט דאַ. דו פער־שטעהסט?

— וואס האט איהר, איך בעט אייך, צו מיר, צו אַ פרעמד אָרעם מיי־דעל? געוואַלד וועל איך שרייען, וואו בין איך? אין אַ וואַלד אָדער צווישען יודען? — רעדט ביילע מיט האַרץ און וויינט מיט בלוטיגע טרעהרען.

— אַז דו וויינסט, ביזט־דו נאָך שענער, טאַקי נאָר עפּיס אַ רויז, אָבגעפרישט פון טראָפּענס טוי, שאַ! וואָרום איך וועל עס נישט אויס־האַלטען.

— דערבאַרימט זיך, איך בעט אייך, דערבאַרעמט זיך אויף מיר, אויף מיינע יונגע יאָהרען!

— זיס ווי צוקער! — מיוקעט דער פּאַרשוין מיט אַ פריקרע שמייכעלע, אַריינלעגענדיג די האַנד אין בוזעם־קעשענע.

— דערבאַרימט זיך, ווען נישט אויף מיר, חאָטש אויף מיין טאַטע־און־מאַמע! זיי זענען, נעבעך, אַלט, צובראַכען, אַ גאָט'ס רחמנות... אוי, איהר זאָלט וויסען, ווי ליעב זיי האָבען מיך, ווי שווער זיי איז געווען זיך צושיידען מיט מיר!... די נויט נאָר האָט געטריבען. אוי, די נויט, נויט...

— נאַ, מוציקעל, נאַ־נאַ! — מאַכט דאָס נפש מיט אַ קאַלטער לעבער,

ארויסנעהמענדיג פון בוזעם־קעשענע א גאלדען בראסלעטיל און דרעהט עס ביילען הארט פאר די אייגען.

— אוועק, גזלן! — טהוט ביילע א געשריי שטארק אנגעצונדען און א שטוב פון זיך דעם פארשוין מיט דעם גאנצען כח, אזוי אז ער איז געפלוי־גען צו דער טיר און דאס בראסלעטיל איז איהם פון דער האנד ארויסגע־פאלען.

און באלד טאקע ווי דער ארויס, קומט לוי בחור אריין. זיין בליק איז פייער, און דאס בלינדע אייגעל ווארפט זיך ווילד א שרעק. ביילע ציטערט, איז בלאס ווי די וואנד.

— אזוי, הא, מאמזעלכען, ווערסט־דו עס פיהרען ביי מיר לענדער?!... גארנישט, הא, הפקר, מיינסט־דו. הפקר א וועלט! — זאגט לוי בחור מיט א שטילער רציחה, אננעהמענדיג ביילען בייביידע ארעמס און קלעמט שטארק, אזוי אז איהר פערהאפט דער אטהעם און פאר וועהטאג פערבייסט זי די ליפען — א־יא, פויגעלע מיינע, דו האסט געשפאסט? ענטפער, הארץ מיינס, יא?

— אוי, נישט גוט!... לאזט מיך האפפען א ביסעל דעם אטהעם, זיפצט ביילע און מינעט זיך פאר גרויסע אנגסטען, ווי א יונג הינדעלע צאפעלט ביים שפארבער אונטער זיינע שארפע נעגעל.

— הייסט עס, א פנים, טאקע אזוי, געשפאסט! — מאכט לוי מיט א משונה־זים מינעלע, וואס הייסט ערגער ווי געשאלטען אין טאטען אריין! — ענטפער־זשע, גיכער!

— וואס ענטפער, וואס? — שטאמעלט ביילע שטארק צוטראגען, איינבויגענדיג דעם קאפ.

— יא אדער ניין, וויל איך וויסען. שארף גערעדט.

ביילע שטעהט אין איינע צרות און קען נישט עפענען דאס מויל. פלוצלים קומט איהר אויפ׳ן געדאנק די אפיצערקע. די אפיצערקע, דאכט זיך, שטעהט איהר אצינד פאר די אויגען אין יענער טרויעריגער לאגע, ווי זי איז צוריקגעקומען פון בקור־חולים: שוואך, צובראכען, פעראומערט, פערשמאכט, און ווייזט איהר אויפ׳ן בוים, אויף וועלכען זי האט זיך גע־האנגען... „איידער אויפ׳ן בוים שפעטער, נאך א געפייניגט, וויסט לעבען, בעסער באלד טאקי א ריינער טויט“, אזוי טראכט ביילע און זי זאגט אויפ־הויבענדיג דעם קאפ, בעהארצט גאנץ שארף:

— ניין!...

— אהא, ווילסט־דו, הייסט עס, איך זאל איבערשמועסען אביסעל מיט דיר דארט אין קעלער! זאגט לוי, אנטהועענדיג זיך אין גזלן, און דאס

בלינדע אויגעלע האָט זיך איהם צושפּיעלט: יאָ אָדער ניין? האָסט נאָך א ווײלע צייט. איינס, צוויי, דריי...

ווי א משוגע׳נער הונד, שטיל מיט שוים אויף די ליפּען ווארפט זיך לוי אויף ביילען, און ווי ער האפּט זי אָן ביי די האָר, וויל זי שלעפּען, לויפט אריין די מוהמע שיינצע עפּיס זעהר צוטראָגען, גאָר אָהן א נשמה, דאָס טיכעל אויפ׳ן קאָפּ פּערוקט, די האנד אויפ׳ן הארצען, קוים וואָס זי חאפּט דעם אָטהעם, טהוט א נעהם לויין ביים אַקסעל און רוימט איהם עפּיס איין אין אויער. ער בלייבט גלייך שטעהן אָבהענדיג, עפּיס גאָר ווי איינער, וואָס מען פּאַטשט איהם אוים.

— ביילעניאָ, הארצעניאָ, וואָס איז דיר? וועה איז מיר, עפּיס איז דאָך אויף דיר גאָר קיין פּנים נישטאָ! — מאַכט די מוהמע שיינצע צו ביילען מיט גרוים רחמנות, ווי א געטרייע מוטער! — געה, טאָכטער, אין גאָרטען אריין, געה חאפּען אביסעל פרישע לופט.

ביילע שטעהט א ווײלע נישט טוּט — נישט לעבעדיג, ביז זי קומט צו זיך און געהט געשווינד ארוים.

— אי, א רוח אין איהר טאַטען אריינגעפלויגען, ברענען זאָל זי, האָדילע די חצופה, מיט איהר מענדריקען אינאיינעם! — צופלאַקערט זיך די מוהמע שיינצע און שילט, נאָכדעם ווי ביילע איז ארויסגעגאנגען! — אודאי זיצט זי דאָרט אצינד און גאָט דער לעבעדיגער אין הימעל ווייסט, וואָס פאַר א שפּיעל זי, די חצופה, די פאַלשע קאַץ, קאָן מיט איהר בייז צינגעל אָנמאַכען אונז. אָבדאָרען זאָל איהר דאָס צינגעל, רבונו של עולם! קענסט זי דען נישט די כלבתא, ווער זי איז? זי, אז עס קומט אוים ענג געפינט תמיד א וועג אויסצודרעהען זיך גלאַט און אנדערע ארײנדרעהען אויף איהר אָרט... „וואו איז דאָס מיידעל? דאָס מיידעל וואו איז?" פרעגט מען און מען וויל וויסען דאָרט, מענשען שטעלען זיך פאַר איהר ארוים, לעגען איין די וועלט. שלעכט! דו פערשטעהסט?

— ווער האָט עס דיר איבערגעגעבען דעם סוד, וואָס דאָרט טהוט זיך: פרעגט לוי דאָס ווייב, וואונדערענדיג זיך.

— ווער מיר איבערגעבען? מאַכט די מוהמע שיינצע: איציק פאַקטאָר, וואָס רייבט זיך דאָרט ארום די אדונים און הערט זיך צו צו אַלסדינג דאָרט. דו וואונדערסט זיך אפשר, מיט וואָס איז היינט ערגער ווי פריהער, פריהער פלעגט מען...

— מילא, צו וואָס טויג מיר מעשיות, וואָס פריהער, — מאַכט לוי אריינפאַלענדיג דעם ווייב אין די רייד: — היינט וואָס איז?

— היינט איז נישט דאָס וואָס אמאָל, — זאָגט שיינצע מיט א זיפץ טיעף פונ׳ם הארצען: — אנדערע צייטען... אויך א אנדער אדון אין

שטאָדט, אַ נייער, ערשט אָנגעקומען ער קען אונז נישט, מיר קענען איהם נישט, מען זאָגט, ער איז אַ פייער, נעהמען איז ביי איהם אי־אי! דו פער־שטעהסט?... גאָר ניט קיין גוטער משא־מתן.

— להד"ם! מאכט לוי, שאָקלענדיג מיט אַ פינגער אקעגען דעם ווייב: להד"ם הייסט אַ פייג... גאָרנישט, נישטאָ! טאָמער קומט מען, לאָז די שעה נישט זיין, פרעגען — איז איין וואָרט: נישטאָ! דו הערסט? נישטאָ, נישטאָ און נישטאָ.

— יאָ, אַז יענע וועלען זיין נאראָנים, גלויבען אויפ'ן וואָרט און נישט שטעלען זיך זי זוכען דאָ. אַ תירוץ אביסעל פאר די בענשליכט!

— נארישע יודענע! — שפעט לוי אוים דעם ווייב, שאָקלענדיג אויף איהר מיט'ן קאָפּ: — מען בעדאַרף ביי־צייטענס דעם חמץ אויסרוימען, דאָס הייסט, מען בעדאַרף זי אָבפיהרען אהין, צו אונזער פייבלען, שא, שטיל, עס זאָל נישט קרעהען קיין האָהן. דו פערשטעהסט?

און דענסטמאָל טאקע, ביי־נאכט, האָט זיך געלאָזט הערען אַ געקלאַ־פּעריי פון רעדער ביי לוי בחור אויפ'ן הויף. דאָס איז אוועקגעפאָהרען די מוהמע שיינצע מיט ביילען, אונטער אַ אויסרייד, דורכצופאָהרען זיך אַ ביסעל, כדי זי, ביילע הייסט עס, זאָל עטהמען אַ ביסעל פרישע לופט און לאָז זי, נעבעך, האָבען תענוג עטליכע מינוט.

די מוהמע שיינצע איז דאָך, נאָך אלע זאכען, פאָרט די מוהמע שיינ־צע — אַ טייערע נשמה!...

דאס ווינשפינגעריל.

זעקסטער בוך

דאָס ערשטע קאַפּיטעל

די געשעפטען רפאל׳ס האָבען איהם געטריבען קיין לאָדז, זעהען זיך מיט זיינע בעלי־בתים, די פאַבריקאַנטען דאָרט, וואָס זענען געשטאַנען שמאָל; נאָר מחמת פיעל וויכטיגע זאַכען, וואָס איהם איז נויטיג געווען אָבצואַרבייטען דאָ אויפ׳ן אָרט, און טאַקע אַ ביסעל אויך צוליעב דער מעשה מיט הערשעלן, האָט ער אָבגעלעגט די נסיעה זיינע אויף אַ קורצער צייט. אַצונד ווייסט שוין רפאל, וואָס הערשעלעס אַנחאַפּען זיך אָן האָדיל די מעקלערין האָט אַזוינס בעטייט; אַצונד פערשטעהט ער שוין זעהר גוט, אַז די דאָזיגע האָדיל, אויף וועלכער מען טומעלט אַזוי שטאַרק, האָט אָב־געטאָן אַ מיאוס׳ע מעשה מיט אַ יודישער טאָכטער, נעבעך, וואָס מען טהאָר בשום־אופן נישט אַזוי לאָזען. ער האָט דעריבער אָנגעווענדט אַלע מיטלען, געאַרבייט מעשים, די זאַך זאָל זיך דערווייזען — וואו איז אַהינגעקומען אַנ׳אָרים מיידעל, נעבעך, און הערשעלע, וואָס זיצט דערווייל איינאַיינעם מיט האָדלען פאַר דעם בלבול, וואָס זי האָט אויף איהם געמאַכט, זאָל ריין ווי גאָלד אַרויס פריי. נאָר מעהר פון אַלע זאַכען האָט איהם פערהאַלטען דאָ חנצה. זינט איהם איז געקומען צו די אויערן די שלעכטע לאַגע, אין וועלכער די לאָדזער פאַבריק געפינט זיך, און אַרויסזעהענדיג דעם קלאַפּ אין אַ היבש ביסעל געלד, וואָס לייבצען שטעהט פאָר דורך איהם צו חאַפּען, האָט ער אויסגעמיידט לייבצעס הויז. דאָס האַרץ האָט איהם געצויגען צו חנצה׳ן, אַ פערגניגען צו פערברייגגען מיט איהר אַ ביסעל די צייט, אָבער קומען צו איהר איז איהם געווען שרעקליך שווער. סטייטש, מיט וואָס פאַר אַ פּנים וועט ער קוקען לייבצען אין די אויגען, און דרעהען, אַבליגנערן איהם מיט דער צונג! און ווי שלעכט איהם איז דאָ, ניט ווייסענדיג וואָס צו טאָן, הויבט עס איהם נאָך אינווייניג צו מאָנטען אָט אַזוי:

„פערדאָרבענער מענש! — רופט זיך אין איהם אָן דאָס געוויסען —

זעהען זי ווילט זיך דיר! צוליעב וואס? צוליעב זיך, פון דיין הנאה וועגען, צוליעב דיין בענעהרען. דו אבי געהאפט א קוק, נאך אמאל א קוק, הנאה געהאט פון איהר שענקייט, פאהרסט דו זיך אוועק, און גאט ווייסט ווען דו קומסט צוריק, נישט צו בערעבענען זי, נעבעך, אז דער מח ווערט איהר דא איבערקעהרען טראכטענדיג, וואס דיין פערשוואונדען ווערען פלוצלינג בעטייט, זי זאל עס חאטש אנהויבען צו וויסען וואס, פארוואס?... זי איז זיך געוועזן א פשוט ווייבעל, פערשלייערט געוועהנליך ווי אלע אנדערע גלופסקער יודישע טעכטער, נישט צו־פיעל צו דענקען, צו־פיעל איבערצוקלייבען; פאר איהר איז רעכט געוועזן אלסדינג, ווי די וועלט פיהרט זיך, אזוי איז גוט, אזוי בעדארף זיין. קומסט דו, שענער מענש, צינדסט אין איהר אן א העליש פייער, גיסט איהר איין שכל צו פערשטעהן. דאס פריהערדיגע לעבען איהרס מיט דעם גאנג פון דער וועלט ארום איהר הערט איהר שוין אויף צו געפעלען, איהר וועלט איינגאנצען ביסט דו, דו, נאר דו — און פלוצים פאהרסט דו זיך אוועק, נישט צו דער־קלערען איהר פריהער חאטש פערשטעלט, פארוואס דו פאהרסט, לאז זי זיך נישט האלטען פאר א בעליידיגטע, א אוועקגעווארפענע; לאז זי חאטש האבען א האפנונג, אז דו וועסט צוריקקומען, און פאר פערדרוס און הארצוועהטאג נישט אויסגעהן ווי א ליכט".

ביי רפאל'ן איז דעריבער געבליבען נישט צו ריהרען זיך פונ'ם ארט, ביז ער וועט טאן זיין שולדיגקייט, ריידען מיט חנצה'ן און דערקלערען איהר אפען אלסדינג.

עס האט געקאסט רפאל'ן געגוג געזונט, ביז ער האט זיך אויסגער־ריסען צו חנצה'ן. — קומענדיג שוין צו דער טיר, איז ער געבליבען א ווײַלע שטעהן צומישט, אראבגעלאזט די אויגען, גלייך ווי ער וואלט דא געגאנגען גנב'ענען. שווער ווי דער טויט איז איהם געווען צו לייבצען אין הויז אריינצוקומען. דאס איינציגע האפנונג זיינס איז געווען, טאמער גראד, אויף זיין מזל, איז לייבצע אצינד נישטא אין דער־היים. דאס האט איהם צוגעגעבען א ביסעל מוט און ער איז אריין אין שטוב מיט א פער־קלעמט הארץ.

דער ערשטער, וואס איז אקעגען געקומען — איז געווען לייבצע.

— ברוך־הבא, א גאסט! — זאגט לייבצע, קלאפענדיג זיך די נאז מיט א פינגער און צושאקלענדיג מיט'ן קאפ — אי־אי־אי, פערפאלען צו ווערען אזא לאנגע צייט!... נישט שען פון אייך, כ'לעבען!... האב מיך עס גארניט געריכט, אסור... סטייטש, סטייטש, איהר זאלט אזוינס טאן, אי־אי־אי!

רפאל ברימעלט עפיס אהן ווערטער, צו פערענטפערן זיך כלומר'שט,

און איז צוטראָגען לייבצע איז אויך עפּיס גאָר צוטראָגען, געהט איבער דער שטוב הין־און־צוריק, צופּט דאָס בערדיל, רייבט זיך דעם שטערן און דאָס פּנים איז איהם פערפלאָמט. בנציה, אין א חאַלאַטיל, אין א מין קלאָפּענמיצעל עפּיס אוי'ן קאָפּ, שטעהט עפּיס שטאַרק צודרעהט אין א ווינקעל, מיט גרויסע טראָפּענס שוויים אויף דעם פּנים, בלייך ווי די וואַנד און דאָס אויסזעהן זיינס אינגאַנצען איז גאָר ווי א מויז, וואָס מען שלעפּט ארוים פון זויערמילך. אין דער מיט שטוב ליעגט א גרויסער, איינגע־פּאַקטער, לעדערנער קלומעק, אָנגעפּוישט מיט א בויך, נאָך נישט געקרעמ־פּעוועט מיט דער שטריק, וואָס פּלאָנטעט זיך ארום איהם. א היבשע ווילע איז שטיל, אַלע שוויגען, גלייך ווי עס וואָלט זיי אָבגענומען דאָס לשון, נאָר מען זעהט, אַז אין לייבצען קאָכט זיך דאָס בלוט.

— אַזוי, אַזוי געהט עס אין דער וועלט! — מאַכט נאָך א היבשע צייט שוויגען לייבצע פערטראַכט, אָבשטעלענדיג זיך אַקעגען רפאל'ן און אָנקוק־קענדיג איהם שאַרף — נאָך זעהר שען, כ'לעבען, פון אייך, וואָס איהר זייט חאַטש געקומען, איז דאָס רעכט, הא? טהוט מען עס אַזוי?... מילא, נו!... ווי שטעהען עס, הא, די — די עסקים?

— בע! — בעקעט רפאל אונטער דער נאָז, אבי אויסצודרעהען זיך ווי עס איז, טראַכטענדיג ביי זיך: — פּע, לייבצע האָט שוין געמוזט אָנ־שמעקען, ער ווייסט שוין, א פּנים, מיינע צרות.

— אַזוי, הא, זאָגט איהר: בע? — מאַכט לייבצע, פערדרעהענדיג די נאָז, נישט אַראָבצונעהמען קיין אויג פון רפאל'ן, טראַכטענדיג ביי זיך: הע־הע! ער ווייסט שוין אַלסדינג. זיין „בע" הייסט, א פּנים, ער האָט אָנגעשמעקט, וואָס ביי מיר אין שטוב געהט אצינד פאָר. נאָר... טא! — וואָס קוקט איהר עפּיס אַזוי, רב רפאל, און שוויגט?

— עט!... איך קוק מיר אויפ'ן קלומעקיל, קוק איך מיר. ווער קלייבט זיך עס דאָ ביי אייך אין וועג אריין, רב לייבצע?

— הייסט עס אָט, איהר פערשטעהט!... אדרבא, אַזוי איז נאָך גלייכער, אַז איהר פערשטעהט — ענטפערט לייבצע מיט א מינעלע פון א יודען א פּקח, וואָס שטויסט זיך אויפ'ן ווינק. און ווענדענדיג זיך באַלד טאַקע צום איידעמיל טהוט ער איהם א זאָג:

— מעגסט דערווייל געהן, בנציה, אין דיין קלייזיל אריין דאָרט. די זאך בלייבט לעת־עתה אַזוי, ווי מען האָט גערעדט.

— זאָל איך געהן אַזוי טאַקע אין חאַלאַטיל, אָדער ארויסנעהמען פונ'ם קלומעק די לאַסטיקענע קאַפּאָטע מיינע? — טהוט בנציה א פרעג.

— נישקשה אַזוי אויך. וואָס איז דען א חאַלאַטיל? דאָס ערשטע מאָל דען איז דיר אהין, אין קלייזעל, אין א חאַלאַטיל!...

„אָווא, דאָס שטעקעלע, פערפאַקט דאָס שטעקעלע"! — מאַכט צו זיך אַליין מיט אַ קנייטשעלע בענציה, לאָזענדיג זיך געהן מיט די פיסעלעך צו דער טיר, טהוט אַ קוש די מזוזה און רוקט זיך אַרויס פון דער שטוב שטיל ווי אַ קעצעלע.

— אַט אַצונד קענען מיר שמועסען גאַנץ אָפען — זאָגט לייבצע, אָנגעהמענדיג זיך ביים בערדיל, און שטשירעט אוים איין אויגעל אויף רפאל'ן — צו וואָס לאָמיר זיך דאָ נאַרען, קיין סודות אין דער וועלט איז נישט... די מעשה דערפון איז אַזוי: ס'איז, פערשטעהט איהר מיך, אַ צעשטערט לעבען!... אַדרבה זאָגט, איהר קענט דאָך איהם, מיין איידעם. נו וואָס? אַ יונגער־מאַן אַ פיינער, אַ טאַטענס אַ קינד, אַ צאַצע, איך פון מיין זייט האָב איהם ליעב, אין מיינע אויגען האָט ער דעם זיעבעטען חן, בין פון איהם צופריעדען. איז דאָך, דאַכט זיך, גוט, נאָר וואָס העלפט עס אָבער, אַז זי, דאָס וויבעל, איז אַ נאַר!... איהר פערשטעהט וואָס? זי, אַ טריאַטער, כ'לעבען! זי איז נישט צופרי...

לייבצע דערערדט נישט דאָס וואָרט און וואָרט, קוועטשענדיג זיך, ווי אַ געווינערין, מיט אַזאַ מינע, אַז רפאל זאָל איהם דאָס וואָרט פונ'ם מויל אַרויסנעהמען.

— נישט צופרידען — חאַפּט רפאל און רעדט אַרויס דאָס גאַנצע וואָרט, פיהלענדיג בשעת מעשה, ווי אַ שטיין איז איהם פונ'ם האַרצען אַראָב, ווייל ווי עס האָט זיך אַרויסגעוויזען, איז לייבצעס צוטראָגענקייט נישט וועגען געלד־עסקים מיט איהם, נאָר עס בעטייט גאָר עפּים אַנדערש.

— אָ־אָ־אָט!... נישט צופרידען. נישט ליעב, זאָגט זי — זאָגט לייבצע אויסשפּייענדיג דריי מאָל — פּע! איך דערקען גאָר עפּים נישט פון אַ צייט מיין טאָכטער, אַזוי געענדערט האָט זי זיך. זי רעדט עפּים אַזוינס, וואָס פּאַסט גאָרנישט פאַר אונז, פאַר אונזער שטאַנד. האָט איהר געהערט אַ זאָג אַ ביסעל — פיינט אַ מאַן! און ווער, נאָך ווער? אַ געלעכטער, כ'לעבען, אַזאַ... אַזאַ... אינגאַנצען, איך בעט אייך מחילה, אַזאַ... עס איז נאָר עפּים ווי אַ כשוף, איינעמס אַ אָבגעטאָנענע זאַך איהר ווילט עס אפשר נישט ליידען, אייך איז אפשר נישט איינגענאָמען אַזוינס צו הערען?... אַדרבה, זאָגט, זייט מוחל, זאָגז, זאָגט!

„אַט פון וואַנען די חמאַרע רוקט זיך אויף מיר אָן! — טראַכט ביי זיך רפאל און עס בעשלאָגט איהם אַ קאַלטער שוויים — לייבעצ, אַ פּנים, האָט אָנגעשמעקט דאָ דאָס גאַנצע שפּיעל... מיין אַרבייט, מיינט ער, איז עס, און פאָדערט מיך דאָ אויף, איהם עס צו דערקלערען. אַ מיאוס'ע מעשה!..."

— אַ האַ, איהר שווייגט! — מאַכט לייבצע נאָכדעם, אַזביידע האָבען

אַ ווײַלע געשוויגען — איאַ, איהר האָט מיר נישט וואָס צו ענטפערן ?...
נו הערט־זשע אויס מיך. מילא, זאָגסט־דו, הייסט עס, טעבטעריל — פיינט !
נו, שאַ, האָב זיך פיינט און ביי דיר בלייב עס. וועמעס עסק איז דאָס,
צו וויסען דיינע חפציות ? ליעב־סמיב, פיינט־סמיינט — נאַרישקייטען !...
זאַבענישען אַזוינע, נישט ווערטה די רייד, וואָס צווישען מאַן און ווייב,
ווער גיט עס אַרוים ? — שאַ !... איז דער כישוף אָבער, צו אַלדי רוחות,
עפּיס אַזוי גרוים, אַז ניין ! איך קען מיט איהם, זאָגט זי, אין איין שטוב
נישט זיין. זיצען, זאָגט זי, מיט אַ מענשען, וואָס מען האָט פיינט, איז אַ
עברה, ברייננט מיך נישט, זאָגט זי, צו קיין זינד. איך בין נישט קיין
בהמה. אַ מענש, זאָגט זי, בין איך, אַ מענש מיט אַ ווילען, מיט אַ דעה !...
איהר הערט אַ ביסעל, אַ זאָג פון, מחילה, אַזאַ, אַזאַ... בקיצור, אַזוי
לאַנג, אַזוי ברייט — ביז ס׳איז געקומען דערצו, מען זאָל נעהמען דאָס
בעל־הבית׳ל, נעבעך, איהם מיט הכל־בכל, האַק און פּאַק, אָבשיקען צו די
עלטערן זיינע אַהיים. — אוי, האָב איך עס היינט אַ טאָג פון מיינע, פון
דער טאָכטער און פון דער מאַמען, קאַלט און וואַרים !... ווייסט איהר וואָס
— לאָזט אויס לייבצע מיט אַ געבעט — פאַר אייך, רב רפאל, האָט מען
זיך נישט צו שעמען, איהר זייט דאָך אַ היימישער מענש, אונזערער אַ
גוטער פריינד, אָט, כ׳לעבען, קומט, לאָמיר אַריינגעהן צו חנצה׳ן, ס׳איז
אַצונד דאָרט ביי איהר חושך. איהר וועט זי, אַזוי טאַקע ווי איהר קענט,
אַ ביסעל אויסשטראָפען, געבען איהר צו פערשטעהן, אַז זי איז אַ שוטה,
אַ נאַריש ווייבעל, ווייסט אַליין נישט, משטיינס־געזאָגט, וואָס זי וויל.
אייערע ווערטער, נישקשה, וועלען ווירקען. איהר זייט ביי איהר — דאָס
זאָג איך אייך בסוד, צווישען אונז — אַ גרויסער חשוב, היינט וועט איהר
דאָך מקיים זיין טאַקע אַ מצוה אויך — אַריינלעגען זיך אין שלום צווישען
מאַן און ווייב, צונויפפיהרען אַ פּאָר פאָלק... אָט, קומט כ׳לעבען קומט.
לייבצע שלעפּט רפאל׳ן ביי דער האַנד אַן געהט פאַראויס. רפאל —
אַז אָך און וועה צו איהם, וואָס זאָל ער, נעבעך, טאָן ? — לאָזט זיך
פיהרען, נישט ווילענדיג, איבער אַ לאַנגען קאָרידאָר און שלעפּט זיך איהם
נאָך ווי אַ קוה אַ קעלבעל.
ביים עפנען די טיר אין חנצה׳ס חדר לאָזט זיך פון דאָרט הערען
יענטעל׳ס קול, וואָס שטעהט און טענה׳ט האַלב מיט גוטען, האַלב מיט
בייזען מיט דער טאָכטער איהרער, וואָס זיצט אונטערגעשפּאַרט דעם קאָפּ
מיט ביידע הענד ביי אַ טישעל אין אַ ווינקעל. קוים איז לייבצע אַריין
מיט רפאל׳ן, ווערט מיט אַ מאָל איבערגעהאַקט דער שמועס:
— נישקשה, יענטעל ! אייגענע מענשען. רב רפאל האָט עפּיס צו
שמועסען מיט חנצה׳ן אַ פּאָר ווערטער. — רופט זיך אָן לייבצע, ווינקענדיג,

צום ווייב, וואָס האָט אַזוי פיעל געהייסען: מעגסט אַרויסגעהן, זיי מוחל.

יענטעל אָבער וויל זיך נישט אָנשטויסען אויפ׳ן ווינק און שטעהט פערוואונדערט, מאַכענדיג מיט די אַקסלען, קוקט אָן דעם מאַן מיט אַ קרום פּנים, וואָס האָט אַזוי פיעל געהייסען: האָסט געמעגט, כ׳לעבען, נישט אַריינקומען, דו לעקיש איינער!

— נו, זיצט, זייט־זשע מוחל, זיצט, מיר בעטען — זאָגט לייבצע, אונטעררוקענדיג רפאל׳ן אַ ביינקעל פּונקט אַקעגען חנצה׳ן.

שטאַרק צופרידען מיט דעם אויפטהו זיינעם, רוקט ער זיך צו באַלד צום ווייב, רוימט איהר איין עפּיס אין אויער — אוןביידע געהען אַרויס.

לייבצעס פינסטער מזל איז בעשיינפערליך טאַקע שוין אַזוי געווען, דער טאַכטער צו העלפען אין אַלע איהרע האַנדלונגען פּונ׳ם אָנהויב אָן ביז איצט, פּונקט אַקעגען זיין וואונש. ס׳איז מסתמא פונ׳ם הימעל אַזוי אָנגעשריבען געווען, אַז ער אַליין מיט זיינע משונה גענג זאָל אָנמאַכען אַ פערדרעהעניש ביי זיך אין שטוב, עס זאָל דורך איהם אַליין אַרויסקומען דאָס, פּונקט פערקעהרט וואָס ער וויל.

שלימ׳מזל׳דיגער לייבצע! גיט עס ביי יודען נאָך שלימ׳מזל׳דיגע טאַטעס אַזוינע? — ס׳איז כדאי צו וויסען...

רפאל און חנצה זיצען, אָנקוקענדיג זיך פערוואונדערט אַקעגען עטליכע מינוט, נישט צו ריידען אַ וואָרט. דערנאָך איז רפאל צום ערשטען אַרוים מיט אַ ביטער שמייכעלע:

— איהר ווייסט, חנה׳לע, צו וואָס דער טאַטע האָט מיך אַהער געבראַכט? דער טאַטע וויל, איך זאָל „אייערען", איהר פעשטעהט, פערריכטען ביי אייך דאָס מזל און אייך טאַקע אַ ביסעל אויסשטראָפען.

— הייסט עס, דעם טאַטענס אַ מענש? נו, שטראָפט־זשע מיך, אַז איהר האָט עס זיך אונטערגענומען — מאַכט חנצה, אַ ביסעל מיט פערדראָס.

— ניין, חנה׳לע, אויסשטראָפען בעדאַרף מען נישט אייך, נאָר מיך — זאָגט רפאל מיט אַ זיפץ פונ׳ם האַרצען.

— דאָס הייסט אָנצוהערעניש געבען — מאַכט חנצה, רויט ווערענדיג ווי פייער — אַז דרינען, וואָס צווישען מיר און מיינעם, איז אייער שולד, און זיפצט אַצונד דערויף...

— אַי, פּלאָגט מיך נישט, איך בעט אייך, אַי, איהר זאָלט וויסען מיין האַרץ!...

— נו, וואָס־זשע וואָלט געווען, אַז איך זאָל וויסען? וואָלט איך געהאַט פערגניגען פון אייער געטריישאַפט און איבערגעבעטען אייך פאַר מיינע רייד אַצינד

רפאל׳ן האָט זיך נישט געלעגט די צונג באַלד טאַקע אָבצוזענטפערן איהר, וויסענדיג ביי זיך, אַז ווען חנצה זאָל וויסען זיין האַרץ, צוליעב וואָס ער איז דאָ געקומען, וואָלט זי קיין גרויס פערגניגען נישט געהאַט, און איהם איבערגעבעטען אודאי נישט בעדאַרפט.

— אָדער אפשר מיינט איהר, אַז איהר פערדיענט, מען זאָל אייך אויסשטראָפען דערפאַר, וואָס איהר זייט אַזא לאַנגע צייט נישט געקומען צו אונז אין שטוב אַריין, און איהר פיהלט אייער שולד? — וואַרפט חנצה אַריין ווייטער אַ שטעכווערטיל.

רפאל איז שטאַרק צוטראָגען, ער קוקט אויף חנצה׳ן מיט ליעב־שאַפט, מיט געבעט און שווייגט

— שווייגען הייסט גערעדט — זאָגט חנצה, זעהר גערירט פון זיין בליק, אַזוי אַז טרעהרען שטעלען זיך איהר אין די אויגען, און עס רייסט איהר דאָס האַרץ, קוקענדיג אויף איהם — איך בעט אייך, ערגערט זיך נישט, נעהמט מיר נישט פאַר אומגוט, וואָס איך האָב מיך אַ ביסעל דאָ געהיצט. וואָס זאָל איך טאָן? ס׳איז ביי מיר היינט שוין אַזא טאָג. אוי, אַ טאָג! אוי, שטעה איך עם אויס!...

— טייערע, גוטע, חנה׳לע! מאַכט רפאל, אויפשטעהענדיג צוקאָכט פונ׳ם ביינקעל, וויל אָננעהמען ביי דער האַנד חנצה׳ן, אויסגיסען פאַר איהר זיין שווער ביטער האַרץ, נישט צו בעמערקען, ווי יענטיל געהט דער־וויל אַריין גאַנץ שטיל און מאַכט זיך כלומר׳שט ווי זי זוכט עפּיס.

—מאַמע! — טהוט זיך אַ כאַפּ חנצה, אַזוי אַז רפאל זאָל וויסען ווע דאָ איז — וואָס זוכסט־דו עס, מאַמע, עפּיס אַזוי?

— גאָרנישט, גאָרנישט! אַ שפּיזעל איז פון דעם זאַק נישטאָ. דאָ זוך איך, איז נישטאָ. מען בעדאַרף געהן אַ קוק טאָן ביי מיר ערגיץ דאָרט — ענטפערט יענטיל, אַרומקוקענדיג זיך און געהט ניט ווילענדיג אַרויס.

יענטעלס מיין איז נאַר געווען אַכטונג צו געבען צו דער טאָכטער, וואָס זיצט מיט אַ יונגען־מאַן, אַהן אַ שומר. ווייבער פיהלען עפּטערס ביי זיך אין האַרץ בעסער ווי די מענער. פריהער אַז חנצה האָט געוואוינט מיט דעם מאַן, ווי דער שטייגער איז, האָט יענטיל זיך נישט געמאַכט דערווים, אַז די טאָכ־טער פלעגט בלייבען מיט רפאל׳ן ביי זיך אין חדר. אַצונד אָבער, אַז חנצה׳ן קאָן זיך פאַרגלוסטען זאָגען, אַז דער מאַן איז איהר נישט צום האַרצען, הע־הע! טראַכט זיך יענטיל בעדאַרף מען זיך צו דיר אַ ביסעל צוקוקען. דאָס האַרץ האָט איהר עפּיס געזאָגט. נישט רעכט צו וויסען וואָס געזאָגט. דאָס שפּיזעל איז געווען נאַר אַ אויסרייד. חנצה האָט פערשטאַנען דער מאַמעס מיין,. און רפאל האָט אייך געוואוסט, וואָס דאָס שפּיזעל איהרס בעטייט אַזוינס. ביידע

האבען געהאט פיעל, זעהר פיעל איינע די אנדערע צו זאגען אוןביידע האבען איינגעזעהן, אז דערצו איז נישט דא דאס ארט און נישט די צייט אצינד.

— אי, חנה׳לע, האב איך צו ריידען און צו ריידען ! נאר...

— אי רפאל, האב איך עס צו דערצעהלען און צו דערצעהלען ! נאר.. לאמיר אבווארטען. איך וועל שוין אייך צו וויסען געבען.

— געה איך, הייסט עס — זאגט רפאל מיט א ביטער שמייכעלע געה איך דערווייל אוועק דערמיט,, אז איך האב אייך געזאגט מוסר.

— און דאָס מוסר־זאָגען האָט נישט געהאָלפען ! — —

ביים ארויסגעהן שלאגט זיך רפאל אן ביי דער טיר מיט יענטלען. וואס האָט זיך געיאָגט אָנצוזאָגען דער טאָכטער די גוטע בשורה, אז דאָס שפּיזעל, געלויבט דער אויבערשטער, האָט זיך געפונען !...

דאָס צווייטע קאַפּיטעל

רב אשר דער מעקלער איז די לעצטע צייט מיט רפאל׳ן שטארק נישט צופריעדען געווען. ווי איטליכען איז בעקאנט, בלאזט רב אשר דער מעקלער פון זיך נישט אזוי שטארק, איז מוחל אויף כבוד און קען אראבשלינגען יענעמס א גראב ווארט, נישט צו בעליידיגען זיך, חלילה. איהם ארט נישט, אז יענער האלט איהם פאר א ליגנער, וואו מען בעדארף — קען ער זיך מאכען נישט הערענדיג, נישט זעהענדיג, נישט וויסענדיג און טהוט זיך טאקע זיינס. צו די דאזיגע אלע שענע מעלות איז ער אויך נישט פויל אויף א גאנג. הונדערט מאָל א טאָג ווערט איהם נישט נמאס לויפען צו יענעמס מיט עפּיס א עסק, אפילו יענער ווארפט זיך דערפון אָב מיט הענד און מיט פיס. איז פאר איהם פערשפּארט די טיר, שטופּט ער זיך אריין דורכ׳ן פענסטער, אזוי אריין אָדער אזוי אריין — אלץ איינס, אבי אריין! ביי דער וועלט הייסט עס: רב אשר איז א בריה, א מענש מיט א אייזערנעם כאראקטער — ער קריכט! הויבט ער אָן עפּיס א זאך — ארבייט ער, קריכט, שטופּט זיך ביז ער דערגרייכט טאקע דאָס, וואָס ער וויל.

פונדעסטוועגען האט רב אשר׳ס קריכען מיט זיינע פּראיעקטען צו רפאל׳ן די לעצטע צייט איהם פּאָרט נישט געהאָלפען, זיינע ווערטער זענען צו רפאל׳ן צוגעשטאנען אזוי פיעל ווי א ארבעס צו דער וואנד, איינמאל האט רפאל זיך אויף איהם צובייזערט, וויזענדיג איהם די טיר. מיט א געשריי, אזוי אז אפילו אזא יודען; נישט קיין בעל־גאוה, ווי רב אשר איז, האט עס שטארק אונטערגעטראָגען. ער איז נעבעך, געשווינד ארויסגעלאָפען אויף דער גאַס, בייז ווי א רוח, און פאר אנדערע דאָרט אויסגעגאָסען אויף רפאל׳ן זיין צארען:

— האָט איהר געהערט, יודישע קינדער, א יוד זאָל נישט האָבען קיין בטחון — מען זאָל זיך נישט לאָזען ספּעקולירען, מאכען געשעפטען! א שענער משא־מתן, כ׳לעבען, וואלט געווען, אז מען זאל געווען ווען נאר געהן אויפ׳ן אייזערנעם בריק אין משא־ומתן!... ווי פון דער קעשענע האט „ער" מיט זיין איינגעשפּארטקייט מיר ארויסגענומען א פּערדיענסט... איך

זאג אייך, ברידער,, אט פון די אויפגעיורענע פון די חקרנים, איז נישט איינער קיין לייט. דאכט זיך, א מענש — א סוחר, א קעפּפּיל, א פליהענדינס, האט געהאפּט, דאכט זיך, דעם סטריה פון אונזערע סוחרים דא, גערדעהט, געהאנדעלט גאנץ נישקשה׳דיג — און לסוף האָט די קליפּה טאקע זיך ארויסגעוויזען — שטעה, טפררו !... נישטא ביי אזוינע קיין גלויבען, קיינער פון יודישע קינדער איז נישט בעגלויבט : נישט גדליה דער שניט־קרעמער, נישט פייטיל דער צעלניקער, נישט אפילו ר׳ אידיל דער חלפן, און גאָט אליין אפילו אויך נית!... איהר פערשטעהט? טאקע „כל באיה לא ישובון" — איז איינער אביסעל געהאפּט, זאָל א רוח טאקע אין זיין טאטען — קיין סוחר וועט שוין פון איהם נישט זיין... א יוד האט נישט ביי „איהם" קיין נאמנות, א יודענס א ווארט איז גארנישט, אויסציהען, שונאי־ישראל, זאל ער זיך פאר איהם, וועט ער איהם נישט געבען אויף בארג, סיידען קלאפּ און צעהל. א יודענס א טראטע, א וועקסעל הייסט ביי איהם א קוויטעל אויף עולם־הבא — און ביי אזעלכען איז גאר עולם־הזה, פּשוט גראב, מזומנים. עולם־הבא איז גארנישט. מלאכים נישטא, שדים און רוחות, להבדיל, נאר איינגערעדטע זאכען. טאמער מיינט איהר, איך שפּאס? — ביי מיין יודישקייט! טויזענט מאל אודאי האב איך געשוואוירען ביי מיין חלק עולם־הבא, און ביי איהם האט עס אזוי פיעל אויסגעמאכט עפּיס אזוי ווי... מאָסקווע מעג גלויבען, לייפּציג גלויבט אויך א יודען, און אז עס טרעפט זיך אמאל א „קוממיות", נו, מה־רעש? מאסקווע קעהרט זיך נאך נישט איבער, דער דייטש, נישקשה, גלויבט און בארגט ווייטער. פּע, זאָג איך אייך, איז מיר דער חקרן, פּע, פּע, יודישע קינדער!...

יענער פינסטערער מארגען, וואס רב אשר איז פאר גרוים פערדראס פון דער הויט געשפּרונגען, איז געווען א פּאר טעג ארום נאך רפאל׳ס בע־געגעניש ביי לייבצען אין הויז. רפאל איז דענסטמאָל געזעסען ביי זיך צו הויז אין איינע צרות, בעטראכטעדיג זיין לאגע, און ס׳איז איהם אנגעזאלצען אויפ׳ן הארצען די געשעפטען זיינע טרייבען איהם אין וועג אריין, און ער קען זיך אָבער נישט ריהרען פון׳ם אָרט. מיט חנצה׳ן מוז ער דאָך ריידען, ארויסזאָגענדיג איהר דעם גאנצען אמת, די וועהטאָגען זיינע, און ווארטען אויף דער געלעגענער צייט דערצו, ביז זי וועט איהם שרייבען, לויט ס׳איז אָבגערעדט געוואָרען צווישען זיי. און אצינד, נאָכדעם וואָס דאָ טהוט זיך אזוינס צווישען איהר מיט דעם מאן, איז ער נאך צעהן מאל מעהר מחויב צו ריידען מיט איהר. נאר וואס צו ריידען,, און וואס וועט ארויסקומען פונ׳ם ריידען? דאס ווייסט ער אליין נישט רעכט גוט דערוויל. די לאגע איז אצינד פערדרעהט, פערפלאָנטערט נאָך מעהר ווי פריהער. ער פיהלט אָבער אז אזוי לאזען די זאך טהאר ער נישט און קען טאקע נישט; הערשעלען,

נעבעך, איבערלאָזען אזוי אין דער מיט — טהוט איהם אויך זעהר לייד. ביטער! ער איז אין דער קלעם, דער קאָפּ שפּאַלט זיך איהם טראַכטענ־דיג, און פּלוצלים — ברוך־הבא, א גאסט! רב אשר איז דא מיט זיינע פּראָיעקטען עס פערשטעהט זיך, אז רב אשר האָט געחאפּט זיין עהרליך אויסקומעניש און איז אוועק ווי א אבגעקאכטער, נעבעך. פּטור געווארען פון אזא גאסט, האָט רפאל זיך ווייטער פערטיעפט אין די געדאַנקען, איז אוועקגעזעסען א היבשע צייט פערשמאכט, נישט צו בעמערקען ווי רב אברהם איז אריין.

— א־גאָט־העלף! זאגט רב אברהם, נאכדעם ווי ער איז אקעגען א פּאָר מינוט געשטאַנען ביי דער טיר, און רפאל האָט אויף איהם זיך נישט אומגעקוקט.

— הא, וואס?! מאכט רפאל שטארק פערדולט, נישט אומקוקענדיג זיך.

— גארנישט! א־גאָט־העלף זאג איך. נעהמט נישט פאר אומגוט, וואס איך שטער אייך.

— א־א, רב אברהם!

— איך וואָלט אייך, אסור, נישט געשטערט נאָר איך האָב צו־געזאָגט איך בין דא אצינד מיט א בקשה.

— איהר מיך, רב אברהם, שטערט! א, ניין,, ניין, קיינמאל נישט! זיצט איך בעט אייך, און לאָמיר הערען אייער בקשה.

— רייזע איז גאר אויס מענש. קלאגט זיך עפּיס אויף אייך, רב רפאל. עפּיס פון א צייט, זאָגט זי, אז איהר עסט נישט, טרינקט נישט. וואָס מען זאל נישט געבען צום טיש,, נעהמט מען עס צו כמעט אינגאנצען צוריק. זי ברעכט זיך, זאָגט זי, דעם קאָפּ טראַכטענדיג, וואָס זאָל עס זיין? זאָל אייך אפשר דאָס עסען־נישט געפעהלען? נאָר זי שפּאָרט נישט קיין מיה. טהוט, זאגט זי, אלסדינג וואס מעגליך, דאס עסען זאל האבען דעם זיבעטען טעם. קארגט נישט קיין אייער, קיין שמאלץ, זוכט אויס אלע מיני געריכטען, וואס נאר דא: א ראסיל־פלייטשעל, זאגט זי, א עסיג־פלייטשעל, א זראזעלע, א צימעסיל מיט א העלזעל אנגעפילט א מאל מיט פארפעלעך, אמאָל מיט קאשע און גריוועו צוגעדענפּפט, פערברווינט, אזוי אז דער מלכות מעג עס עסען. אפשר, זאגט זי, זייט איהר, חס־ושלום, עפּיס נישט מיט אלעמען? פאַרוואָס־זשע שווייגט איהר, זאָגט זי און טהוט עפּיס נישט? דערויף איז דאך דא אויף דער וועלט ביי אונז א לייב רופא. וואס טהוען אנדערע? איז נישט א דאָקטאָר, א רופא, איז דאָ אשפּרעכער, אזוינער און א זוינער. עס פאלט איהר אב א שטיק געזונד זאגט זי,, אנקוקענדיג, וואס פאר א שלעכט פּנים די לעצטע צייט איהר האט. אט דא ערשט נישט לאנג האט זי מיך שטארק געבעטען: געהט, זאגט זי, צו איהם אריין, און

דערגעהט זיך ביי איהם. איהר זייט דאך, כ׳לעבען, זאגט זי, עפּים א מאנס־ביל. וואס דען? געהט מען און מען טהוט א קוק, וואס איז אזוינס מיט איהם. — נו,, רב רפאל, טאקע הא?! וואס־זשע פארט איז אזוי די מעשה?

— עט... אזוי... עס מאכט זיך אמאל מיט א מענשען... מיט וועלכען מענשען מאכט זיך נישט אמאל א קרענקונג?

— איהר נעהמט אייך אפשר צום הארצען די מעשה מיט דעם יתומ׳ל אודאי,אודאי איז דאס א קרענקונג, מיך קרענקט עס אויך זעהר. לייזער־יענקעל, עליו השלום, האָט איהם איבערגעלאָזט אויף מיר. נאָר פונדעסט־וועגען, הא... און אז ס׳איז שוין יא געקומען צורייד, פרעג איך אייך טאקע: ווי האלט עס עפּים אצונד מכח איהם. מכח דעם שקאָץ?

— אַלץ נאָך אין דעם אייגענעם שטאַנד וואס פריהער. הערשעלע שטעהט אַלץ אויף דאס זייניגע: לאז זי, די יודענע, זאגען, וואו איז ערגיץ דאָס מיידעל און יענע ווידער האלט זיך־איהרם. לאָז דער שייגעץ אזוי וויסען יענעם איבער די קעשענעס קריכען, ווי זי ווייסט פון וואס צו זאגען! דערווייל איז שלעכט.

— איז דען נישטא דערצו עפּים א מיטעל,, רח״ש, א שטייגער, דאס אלטע. געוויסע מיטעל? ווי געשיקט זיך עס?

— דאס מיטעל האב איך שוין געפּפרובט טאָן. נאר ווי עס זעהט אוים, האט עמיצער,, א פערבארגענער, פון דער יודענעס צד, אויך געטאָן דאס אייגענע מיטעל... אצינד איז די זאך אזוי: אדער ביידע זאלען זיצען, אדער די גאנצע מעשה פערשרייבען און ביידע זאלען ארוים פריי.

— לאזט זי אב, כ׳לעבען, אט די יודענע, ווי הייסט זי דארט, צו וואס, איך בעט אייך, נצחנות? אט לאזען ביידע ארוים פריי. און מיט איין עק!

— עס געהט דאָ נישט, רב אברהם, אין נצחונות, ווי נאָר דרינען — ס׳איז דאך א רחמנות אויף א נפש, אויף א יודישער טאכטער, נעבעך. גאנץ געוויס, אז די דאזיגע האדיל האט זי, איהר פערשטעהט, ערגיץ פערפיהרט.

— ווען אפילו אזוי, פרעג איך אייך, נו־נו־נו?! וואס איז דא אזוי די מורא, פערשטעה איך נישט, אז ערגיץ אוועלגעפיהרט? אויפעסען וועט מען זי דאך נישט,, חלילה,, צווישען יודען פערפאלען ווערען וועט זי נישט. וועט זיך אויסזוכען, נישקשה!

— אָי,, רב אברהם, ווי זאָגט מען אייך עפּים... ס׳איז נישט קיין ריינע זאך! האָדיל איהר פערשטעהט, האָדיל שטעהט נישט אין קיין גוטען רוף...

— וואָס, א שטייגייער, מיינט איהר דערמיט, רב רפאל? עס מוז דאָך אַלץ האָבען עפּים א גאַנג.

— עס האָט אודאי א גאַנג... דאָ שטעקט עפּיס אַזוינס, וואָס א שרעק!

— אי־אי, גאָט איז מיט אייך! וואָס קען דאָ, פערשטעה איך נישט, אַזוינס שטעקען? — לאָז זיין, כ׳לעבען, געגוג געזעסען. א רחמנות, כ׳לעבען אויף דעם שקאַץ!

— און איהר מיינט, רב אברהם, אַז דער שקאַץ אייערער וויל אַרויס אַזוי אָהן איין עק איידער עס וועט זיך דערווייזען, וואו ערגיץ דאָס מיידעל איז אַהינגעקומען? איהר זאָלט זעהן, ווי ער לעגט זיך פאַר איהר אַוועק. דאכט זיך, א שטילינקער, א שעמענדיגער אויפ׳ן בליק, אָבער וואָס פאַר א בעהאַרצקייט, וואָס פאַר א שטאַרקייט ער האָט אין זיך, צו שטעהן שטאָהל און אייזען פאַר זיין גערעכטער זאַך. ער איז ביי מיר אַצינד דערפאַר שטאַרק געהייבען, גאָר לעילאָ ולעילאָ, איך האָב איהם ליעב בעקומען טיעף פונ׳ם האַרצען. ניין, רב אברהם, ער איז ניט קיין צוקראַכענס, קיין שלים־מזלניק ווי א ישיבה בחור, א קלויזניק. עס וועט פון איהם זיין א מענש... שאַ: מען קלאַפּט, דאכט זיך, אין דער טיר — טהוט זיך א חאַפּ רפאל אין דער מיט געשפּרעך, צוהערענדיג זיך — אַריין, אַריין!

עס קומט אַריין א יונגע ביילד־שענע, אויסגעפּוצטע דאַמע און בלייבענדיג שטעהן ביי דער שוועל, וואַרפט זי א בליק דאָ אויף דעם, דאָ אויף יענעם פון אונזערע ביידע מאַנסבילען, נישט וויסענדיג צו וועמען זיך צו ווענדען. רב אברהם ווערט, אויפ׳ן יודישען שטייגער, ביים דערזעהן א אשה, עפּיס פערשעמט און קעהרט אַוועק אין דער זייט דאָס פּנים. רפאל שטעהט אויף און געהט מיט א פריינדליכער מינע דעם גאַסט אַקעגען.

— איך בעדאַרף צו רב רפאל׳ן, האָב מיט איהם וואָס צו רעדען, רופט זיך אָב די דאַמע, דורכנעהמענדיג רפאל׳ן מיט די אויגען.

— איך בין גרייט מיט פערגעניגען אייך אויסצוהערען — ענטפערט רפאל מיט א פאַרבייג.

— דאָס וואָס איך האָב צו זאָגען, איז נאָר אונטער פיער אויגען.

רפאל האָט פערבעטען די אומבעקאַנטע אין א בעזונדער חדר, ווינקענדיג צו רב אברהם׳ן, אַז ער זאָל בלייבען אויפ׳ן אָרט.

א היבשע צייט איז רב אברהם אַוועקגעזעסען איינער אַליין פאַר זיך, און געדאַנקען משונה׳דיגע זענען איהם מיט־געוואַלד געקראָכען אין קאָפּ, גלייך ווי נישטאָ איבער דעם קאָפּ זיינעם קיין בעל־הבית — הפקר א וועלט! עס האָט זיך דאָרט געדרעהט האָדיל, זין ענטפּלעקט יפים גאָר חלשות! עס דרעהט זיך אויך הערשעלע מיט דער קאַבצאַנסקער בתולה זיינער דאָרט — און רב אברהם טהוט זיך א חאַפּ, א פּאַטש געבענדיג מיט א פּאָר פינגער זיך אין שטערען און מאַכענדיג אַ־האַ! גלייך ווי ער וואָלט געטראָפען רש״י׳ם א בעוואָהרעניש מיט׳ן כלומר. אַהאַ! אַצינד פערשטעה איך, וואָס ער מיינט,

וואס רפאל מיינט, וואס איז דער טייטש „ערגיץ־ פּערפיהרט"... פע, פע: — מאכט ער, אונטערהייבענדיג די יארמולקע, און פּאכט מיט איהר איבער'ן קאפּ ווי אבצוטרייבען פון זיך פליגען־זלידנעס. די פליגען אבער טהוען זיי־ערס — גערדאנקען קריכען, פּיקען דעם מח, די אומבעקאנטע יפת־תואר פּוץ־אריין אויך אין דער מיט. עס מאלט זיך אוים אין קאפּ א שענע געשטאלט, א ליכטיגע צורה, שיינענדיגע אויגען, עס צוגיסט זיך א ליבע ווארימקייט — דעם יצר־טוב, אי, ווערט נישט גוט!... רב אברהם ראנגעלט זיך מיט די גערדאנקען, האפּט זיך צו בעשעפטיגען מיט ערענסטע זאכען: א נעהם טאן א פּרק־משניות, צונעהמען א הארב שטיקעל „ברטנורא", זיך פערנעהמען מיט א שען שטיקעל „זוהר", נאר אומזיסט די מיה, גערדאנקען בעפאלען איהם ווי די היישערעקען, ס'איז זיי מיט קיין זאך נישט צונעהמען. זעץ אין קאפּ תורה, אז איהם קריכען גאר עפּיס אנדערע זאכען! עס מאלט־זיך עס, דענקט־זיך, דער רוח ווייסט וואס אזוינס... רב אברהם נעהמט זיך גאנץ יודישליך זיפצען און דערביי טאקע, ווידער שטייגער איז, שיירבען מיט א פינגער אויפ'ן טיש איין מאל „פטום הקטורת, נאכאמאל „פטום הקטורת", אליין נישט צו וויסען, אז ער שרייבט און וואס ער שרייבט.

— אך, רב אברהם, האט מיר קיין פּאראיבעל נישט! מאכט רפאל, אריינ־קומענדיג עפּיס שטארק צוטראגען, און לאזט זיך אין איילעניש צו דער קליידער־שאפע איבערצוטאן זיך.

— איך זעה, איהר איילט זיך זעהר, מיר איז שוין אויך צייט צו געהן, זאגט ר' אברהם, אויפהייבענדיג זיך פונ'ם ביינקעל, און לאזט זיך געהן צו דער טיר.

— נישטא קיין מינוט צייט. איך מוז באלד טאקע לויפען, קומט, קומט אריין צו מיר היינט. גערדענקט־זשע, נאך היינט. רב אברהם!

„ס'איז עפּיס נישט גלאטיג — דענקט זיך אין רב אברהם'ס קאפּ ביים ארויסגעהן פון רפאל'ן — ווער זאל עס זיין די יפת תואר?... א קרובה? וואס־זשע איז ער אזוי צוטראגען? הא, אפשר א ווייב?! אי וואס, עס הייסט דאך — ער איז א אלמן? א קשיא אויף א ליטוואק!"... באלד אבער האט ר אברהם חרטה, איז ברוגז אויף זיך דערפאר, וואס איהם קען גאר איינפאלען, אויף רפאל'ן אזוינס צוטראכטען. סטייטש, סטייטש, רפאל, אז כשר'ער, עהרלי־כער מאן מיט א גוט הארץ! ער שאקעלט פאר גרוים פערדראס מיט דעם קאפּ. נעהמענדיג זיך ביי דער בארד, און לאזט זיך געהן געשווינד.

דאָס דריטע קאַפּיטעל

די מוהמע שיינצע, וועלענדיג, ווי עס האָט געהייסען, אָנטאָן פאַרגניגען ביילען, איז זי מיט איהר דורכגעפאָהרען זיך פאַרנאַכט אויף א שפּאַציר, עטהעמען אביסעל פרישע לופט. ארויס פון שטוב זענען זיי אינצווייען און געקומען צוריק איז איינע — די מוהמע, זי אליין. די טערקיניע איז געווען פשוט אויס מענש פאַר גרויס עגמת־נפש וועגען ביילען, נישט צו־וויסען, וואָס אזוינס איז מיט איהר געשעהן און וואו איז זי הינגעקומען? פאַר יסורים קען זי ניט איינזיצען אויף איין אָרט, נאָר ארויס — אריין פון שטוב אין גאָרטען, פון גאָרטען אין שטוב, אומעטום צוקוקענדיג זיך, ניסטערען, אפשר וועט זי עפּיס אָנשמעקען.

— זי זיצט זיך אמאָל אזוי, א פאַרנאַכט, שטאַרק פעראומערט, צווישען געדיכטע צווייגען אין דעם גאָרטען, הינטער דער שטוב, און ווי איהר אויף'ן הארצען אזוי איז דער הימעל, פעראומערט, בעלייגט מיט שווארצע פינסטערע וואָלקענס. אין דער לופט ארום און ארום שמעקט תשעה־באב! דאָס גריננ־ווארג דאָר, אָבגעבליאַקעוועט, בוימער רוישען, זאָגען קינות אויף די בלעטער, וואָס הויבען־אָן געל־צו־ווערען, און אויף דעם אויסגעקראָכענעם שפּיץ קאָפּ זייערען, ווארפענדיג זיך אין אלע זייטען. וואוהין דער ווינט טראָגט. אומעטיג, פערזאָרגט שטעהען די פויגעל איטליכער אויף זיין ריטעל, איטליכער אויף זיין צווייגעל, קראָנעצדיג זיך מיט'ן שנעבעלע אונטער די פליעגלעך, אויסשטעלענדיג א אויגעלע — א קוקעלע אהין, א קוקעלע אהער, א טרעסיל מיט די פעדערלעך, א גנעפּצ — און פּוץ אריין אין די נעסטען — שלאָפען, ניט זאָגענדיג קיין שירה, ווי דער שטייגער זייערער איז, מנחה־צייט. אויך דעם האָהן, דעם בעל־תאוה'ניק, פאַרגעהט די לופט, נאַריש צומאַכען זיך הייגט מיט די ווייבער זיינע. סאיז גאָר ניט דער שטעל, גאָר ניט דער קרעה, וואָס תמיד, עס קומט אויס עפּעס געפּייפט ווי פון א פסול'ן שופר. ער שטעהט פערטראַכט, אויסשטרעקענדיג דאָס העלזעל, בלינדצעלט מיט די אויגעלעך,

אויסדרעהענדיג דאָס פּנים׳ל א מאָל רעכטס, א מאָל לינקס, און איגנאַנצען, משטיינס־געזאָגט, זעהט ער אוים לעקישעוואַטע. פּלוצלים טהוט ער א שאַר מיט די פיסלעך, א ריק זיך אין דער זייט, א קראַץ מיט א אראָבגעלאָזט פּלי־געל די ערד, פאַרנעהמט די ווייבער זיינע און — א גוטע נאַכט! אוועק מיט זיי אין זיין רוה אריין... א שטילער טרויער שוועבט אין דער לופט, א מרה־שחורה — ארום און ארום! ביטער און זויער איז אויפ׳ן הארצען. עפּיס בייגקט זיך, טרוימט זיך, עס ציהט ערגיץ אהין — אהין... און די נשמה וויינט אינוועניג שטיל, צוגיסענדיג זיך אָהן ווערטער.

זיצט זיך אזוי די טערקיניע צווישען די צווייגען פעראומערט, פער־טיעפט אין איהרע געדאַנקען, דערוויל פאַלט־צו די נאַכט. וואָס ווייטער, ווייטער ווערט טונקעל. די בוימער זעהען־אוים עפּיס אומגעלומפּערט. בע־קומען א משונה פערענדערט פּנים, און דער כח־המדמה, אָט דער פאָקוסניק, פאַרבלענדזעט די אויגען מיט אויסגעדאַכטע פאָקוסען. פון ווייטענס, אינ׳ם טונקעלקייט, דאַכט־זיך דער טערקיניע אוים, איידעל היינגט אויף א בוים, הוידעט־זיך און ווינקט איהר: קום, שוועסטער, קום זיך הוידען מיט מיר אויפ׳ן בוים! זי טהוט זיך א חאַפּ דערשראָקען, און איידער נאָך זי ריהרט זיך פונ׳ם אָרט לאָזען זיך איהר הערען טריט, און באַלד טאַקי קומט איהר צו די אויגען די מוהמע שיינצע, שטעהענדיג דאָרט אין גאָרטען מיט איציק פאַקטער — א מין בעשעפעניש אזעלכעס, וואָס איז געלייטזעליגט פון זיין ליבען נאָמען מיט א ריקען, זעהר געשמיידיג זיך צובויגען, צובוקען; מיט א קור־פערנעם שטערען מיט א פּאָר גנבה׳שע אויגעלעך און א פּאָר הענטעלעך, אקור־ראַט ווי עס פּאַסט איהם צו דער פרנסה. דאָס דאָזיגע בעשעפעניש קניעט זיך, בויגט זיך, קריכט, דורכשטופּענדיג זיך דורך לעבער און שפּאַלטען, שמעקט, טאַפּט, האָרכט־זיך־צו, וואָס טהוט זיך דאָרט אין די הויכע פענסטער, חאַפּט א וואָרט און פאַרשלעפּט עס ווי א קאַץ פון איין אָרט צום אנדערן, מאַכט צו־שו און טהוט א בים שילערהייט.

אָט מיט דעם מין בעשעפעניש פיהרט עס די מוהמע שיינצע איצט א געשפרעך, און פונ׳ם גאַנצען שמועס זייערען קומט דער טערקינע צו די אויערען נאָר איין וואָרט פון צעהנטען — „זיצט... האָדיל... וואו דאָס מיידעל?... שלעכט... ארבייט, קאָמיסיאָנער רפאל... געלט... תשובה־געלט, תפילה־געלט... צדקה־־געלט..." אזוי רעדט איציק, די מוהמע שיינצע טענה׳ט, פאַר־גלאָצענדיג די אויגען צום הימעל, שטופּט אריין איציק׳ן עפּיס אין דער האַנד און באַלד ווערען ביידע פערשוואונדען

דער טערקינע איז עס אריין אין דער נאָז, זי שטויסט זיך, אז דאָס איז ניט גלאַט, דאָ איז עפּיס א צרה. וואו איציק פאַקטער ווייזט זיך, דאָרט איז א קרעצעל. און פּלוצים פאַלט איהר איין א געדאַנק, ניט אנדערש, אז דער

שמועס צווישען דער מוהמע מיט איציק פאַקטער האָט אַ שייכות צו דער מעשה מיט ביילען. וואָס מעהר זי האָט צעקייט די ווערטער, וואָס זענען איהר געקומען צו די אויערען, איז איהר געוואָרען קלערער, אַז דער שמועס איז געגאַנגען איבער ביילען. אַ פּנים ס'איז דאָ עמיצער, אַ תקיף, וואָס שטעלט זיך פאַר איהר אַרויס. דערווייל האָט מען עס, אַ פּנים, אַ נעהם געטאָן צום סמיך האָדלען. אַצונד איז שוין פערענטפערט געוואָרען, פאַרוואָס מען זעהט זי נישט דאָ, ביי דער מוהמען, שוין עטליכע טעג.. די מוהמע האָט בייצייטענס זיך געאיילט צו בעהאַלטען די טרפה סחורה — אָט וואָס דער שפּאַציר איהרער מיט ביילען בעטייט!

די טערקינע געהט פּשוט אויס פאַר רחמנות אויף ביילען, און גיט זיך אַ וואָרט, נוקם זיך צוזיין פאַר איהר, נעבעך. מיט וואָס נאָר זי וועט קענען.

זי געהט אַרויס פונ'ם גאָרטען, בלאָנקעט זיך אַרום אין הויף שרעקליך אויפגעבראַכט. און ווי זי שטעהט אַזוי ביים טויער, דערזעהט זי פאַרביי־פאָהרען אויף דער גאַס אַ פאַיטאָן, אין וועלכען, ווי זי דערקענט, איז די מוהמע מיט ביילען זיך דורכגעפאָהרען נעכטען. די פּיס איהרע טהוען זיך אַ לאָז, ווי פון זיך אַליין, און זי שפּרינגט אַריין אין פאַיטאָן.

— וואוהין? — פרעגט דער פוהרמאַן.

— וואוהין? — מאַכט די טערקינע, בעטראַכטענדיג זיך — אַהין... וואוהין נעכטען פאַרנאַכט איהר זייט געפאָהרען. איצט ווייסט איהר שוין וואוהין?

— אַ שאלה אַ ביסעל אויב איך ווייס! דער קאָפּ איז מיר נאָך אויפ'ן אָרט, ברוך־השם. איך ווייס, ווייס, וואוהין איך האָב נעכטען געפיהרט די מוהמען מיט נאָך אַ פאַרשווינדעל. אפשר זייט איהר עס טאַקי די מוהמע אַליין. דער שאַל איז אָנגעריקט איבער'ן קאָפּ. אַזוי אַז עס זעהט זיך נישט אַרויס דאָס פּנים.

דער פאַעטאָן איז צוגעפאָהרען צו אַ שטוב ערגיץ אין אַ פאַרלעגען אָרט כמעט אונטער דער שטאָדט.

— טפּררר! — שטעלט אָב דער פוהרמאַן די פערד, ריידענדיג ווי צו זיך אַליין — אַצינד, האַ, זעהט איהר, אַז איך ווייס. אַ חידוש אַביסעל! מיין גאַנץ לעבען אַ פוהרמאַן בין איך, געלויבט דער אויבערשטער, זאָל איך ניט וויסען, וואו וואוינט פייביל דער קליינער! אַ געלעכטער, כ'לעבען. איך טאַפּ־אָן, ווי אַ רב, אַלע שווערע ערטער דאָ אין דער פינסטער. די פערד מיינע, להבדיל, זענען אויך גרויסע למדנים דאָ... האָט זי עס מיך געפרעגט אַ שאלה: אויב איך ווייס וואו זיצט פייביל דער קליינער!.. אָט האָט איהר אייך דאָס הויז פייביל דעם קליינעמ'ס, אָדער פייביל יקטן, ווי ער הייסט ביי אונז!

אזוי האָט גערעדט פאַר זיך דער בערײדעװדיגער פוהרמאַן, אַרײַנגלײַ־גענדיג אין קעשענע דאָס פוהרגעלט און אַװעקגעפאָהרען צוריק.

דער טויער פון יקטן׳ס הויז איז געװען צוגעשלאָסען. די טערקינע האָט דאַרויף זיך נישט שטאַרק מצער געװען. װען אפילו ער זאָל זיין אָפען, װאָלט זי אויך אין שטוב ניט אַרײַנגעגאַנגען. עס װאָלט געקענט פאַלען אויף איהר אַ חשד און איהר גאַנצער פּלאַן קאַליע װערען. זי האָט געװאוסט, װער פייביל דער קלײנער איז, אַז ער איז אײנער פון לוי בחור׳ס באַנדע, אַ ממזר. אַ פערדאַרבענער װי ער.

אַצונד איז ביי איהר געװען גאַנץ קלאָר, אַז ביי איהם אין הויז האָט די מוהמע בעהאַלטען בײלען ביז עס װעט איבערגעהן די בייזע שעה. איהר איז גענוג, װאָס זי װײס װאו בײלע געפינט זיך, איצט װעט זי זיך בעטראַכטען, װאָס זי האָט װײטער צוטאָן.

די נאַכט האָט דער טערקינע זיך נישט צוגעמאַכט קיין אויג. זי האָט אַלץ געטראַכט, װאָס טהוט מען, װאָס הויבט מען אָן ?

לסוף קומט איהר אויפ׳ן זינען — דער קאָמיסיאָנער רפאל, פון װעלכען איציק פאַקטער האָט גערעדט, דערבײ שטעלט זי זיך אָב, טראַכטענדיג: אָט דאָס איז דער, װאָס אַרבײט אַזוי שטאַרק !

אויף מאָרגען האָט זי זיך דערפרעגט צו רפאל׳ן. געקומען בשעת ער האָט געשמועסט מיט רב אברהם׳ן, און איהם דערצעהלט בסוד די גאַנצע מעשה.

דאָס פערטע קאַפּיטעל

דער וואָס מיינט, אַז רב אָשר דער מעקלער איז פאַר'ן שלעכטען בעגע־געניש ברוגז געוועז אויף רפאל'ן א לאנגע צייט — האָט, זאָל מוחל זיין, א גרויסען טעות. רב אָשר איז דאָך נאָך אַלע זאַכען פאָרט א יוד, וועלכען עס מאַכט ניט אַזוי אויס דער נאַרישער כבוד, וואָס נעהמט־אָן פאַר ליב א מאָל אויך א פּאַטש, נישט צומאַכען זיך דערפון אַזא פּירוש, חלילה. וואָלט רפאל געוועזן א „פּריניץ„ מעג מען זיין זיכער, אַז רב אָשר'ן וואָלט כּלל נישט איינ־געפאַלען פאַראיבעל צוהאָבען, חלילה, אפילו ווען ער, דער פּריץ הייסט עס, וואָלט איהם געגעבען אין קאַרק און אַראָבגעשליידערט פון אַלע טרעפּ. ער, רב אָשר הייסט עס, וואָלט זיך אויפגעשטאַנען, אויב נאָר ער וואָלט ניט גע־בראָכען האַלז און געניק. מיט דעם אויבערשטענס הילף. אָבגעשאָקעלט די פּאָלעס, געמאַכט מיט א קרימעלע: עט! און צוריק אַרויף צום פּריץ מיט אָבשיי, מיט א בוק, פּרובען נאָך א מאָל טאַקי קריכען צו איהם מיט א געשעפטעל, אולי ירחם. און פאַרקעהרט. וואָלט רפאל געוועזן א אידעל, טאַקי א אידעל וואָס הייסט, מיט די ביינער, וואָלט רב אָשר גערעדט מיט איהם, אָהן מחזקות, ווי א יוד מיט א יודען, נישט מאַכענדיג קיין צערע־מאָניעס, גוט אָבגעשייגעצט איהם ווי ער פאַרדינט, אין דער הייסער רגע טאַקי, און אוועקגעגאַנגען גאַנץ רוהיג מיט דער דעה, מאָרגען, אם־ירצה־השם, ווידער אַריינגעהן צו איהם, איבערשמועסען דעם עסק אַזוי און פאַרקעהרט. רפאל אָבער איז דאָך ניט דאָס, ניט יענץ, אָדער דאָס און ניט דאָס, יענץ און ניט יענץ. רײדען מיט איהם אויף דעם שטייגער ווי מיט א יודען: — איך דיר א שטופּ, דו מיך א שטופּ; איך דיך א נעהם ביים בערדעל, גע־בענדיג דיר צו פאַרשטעהן מיט'ן גראָבען פינגער און דו מיך א נעהם ביי מיין בערדעל, געבענדיג מיר צו פאַרשטעהן מיט דיין גראָבען פינגער — אַזוינס צו טאָן איז גאָר ניט מעגליך. אמת טאַקי, ער איז מאחינו בני ישראל, אָבער אין דער הלבשה, אין דער בענעהמונג זיינער איז עפּיס נישט דאָס...

נישט יודישליך. מיט איהם בענעהמען זיך אזוי־זיך, גוטבּרידערשאַפט, מעשה־איד — חלילה וחס! ,אלא וואָס דען־זשע, האָבען פאַר איהם דרך־ארץ, אראָבשלינגען זיינס א בעליידיגונג און שטעהן פאַר איהם ווי א קנעכט, אָדער ווי א יוד פאַר א פּריץ — איז ער דאָך אין־גרונד־געגומען פאָרט א יוד, ווען אַפילו ניט אינגאַנצען, איז ער וועניגסטענס א שטיקעל יוד.

דעריבער איז גאָר קיין וואונדער ניט, אז אזא שלעכט בעגעגעניש, וואָס רב אָשר האָט געהאַט ביי רפאל׳ן, נישט צו קענען אראָבשלינגען עס, נישט אָבצוענטפערען צוריק, האָט איהם שטאַרק צומישט, און דאָס הארץ איז שיער איהם ניט צופּוקעט געוואָרען פאַר כעס אינוועניג אין זיך. אפילו א מעקלער א מלאך וואָלט אויך געקענט, שונאי־ציון, צופּוקעט ווערען, נישט אויסהאַל־טענדיג אזוינס. גלייך געטאָן האָט טאַקי רב אָשר, וואָס ער האָט זיך גע־שווינד ארויסגערוקט פון שטוב מיט פּערדראָס, ווי באַלד ארוים אויף דער גאַס, האָט ער אויסגעלאָזט זיין כעס, זיין שוועד ביטער געמיט צו רפאל׳ן אונטער די אויגען. און איז געוועזען זעהר גערעכט. להבדיל, א הונד אַפילו, וואָס חאַפּט זיך ארוים פון דער קלעהם, פון צווישען דער טיר, אויף דער גאַס, הייבט אויף דעם וויידעל, אָבשטעלענדיג זיך, און בילט אויך פונדער־וויטענס. נאָך זעהר שעהן פון רב אָשר׳ן, וואָס חאַטש מיט׳ן מויל גאַנץ עפענטליך, אין אזא פאַל איז א יוד א מאָל ניט פויל אויף דער פּען, ארייגצו־שיקען שטילערהייד אהין, אהין... שוואַרץ אויף וויים, א „שיר המעלה" אויך. קוים האָט רב אָשר אויסגעגאָסען דאָס הארץ, אויסגערעדט זיך פאַר לייטען, איז איהם אָבגעגאַנגען דער כעס און ער איז אָבגעקיהלט געוואָרען.

„עט, ווי איך בין א יוד! — טראַכט ביי זיך רב אָשר, איבערבעטענדיג זיך מיט רפאל׳ן אין הארצען — און אז ער האָט געזאָגט דאָס און דאָס, מכבד געוועזען מיך מיט א וואָרט, אזוי און אזוי... מילא איז וואָס? גאָרנישט, כ׳לעבען, הבל הבלים! דער גאַנצער נארישער כבוד איז ניט ווערטה קיין גראָשען. און וואָס געהער זיך אָן אזא שטות׳עריי צום האַנדעל?... א רעכטער סוחר יאָגט זיך ניט נאָך כבוד, אין תכלית. אין תכלית אריין קוקט ער, אָט וואָס!... נאָך דעם גאַנצען פייערן זיינעם אויף מיר, אז איך בין אזוינער און אזוינער... לאָז איך פונדעסטוועגען ניט אָב דעם עסק היינט אָדער מאָרגען וועט ער איהם, מיט דעם אויבערשטענס הילף, אָננעהמען, נישקשה! ער מעג זיך בייזערן, שפּרינגען „בואי בשלום" וויפיעל ער וויל... וואָס איז עס פאַר א לשון: איך וויל ניט! „ער" — וויל ניט, און „איך" וואו בין? איך, הייסט עס, בין גאָרנישט, מיין ווילען איז עט־שמעט?... נאָך א טאָג, נאָך עטליכע טעג וועלען מיר זעהן, וועמעס ווילען איז שטאַרקער, נישקשה, עס הויבט מיך ניט אָן צו ארען!... אי־אי־אי — טהוט זיך פּלוצלים רב אָשר א חאַפּ, קראַצענדיג זיך ביי דער פּאה מיט א זיפץ — עס הויבט מיך ניט

אָן צואַרען, זאָג איך. אוי, אַרט מיך, זעהר שטאַרק אפילו — היינט איז דאָך דאָנערשטאָג, אַז אָך און וועה מיר.

דאָנערשטאָג איז א שווערער טאָג פאַר א יודען, דאָנערשטאָג בעט דאָס ווייב געלט אויף שבת. א אָרעמער יוד דאָנערשטאָג איז דאָס וואָס א בייזע פליג, א זלידנע, סוף זומער עס קריכט, זוכט, ניסטערט, שטעקט אריין דאָס נעזעל אין איטליכער זאַך, איינשטעלענדיג זיך פשוט דאָס לעבען. נאָך אַלע שווערע מיה רב אָשר דעם מעקלערס, נאָך זיין אָרויסלויפען, פאַרטראָגנקייט הו־הא טאָג ווי נאַכט, האָט ער געלעבט אין נויט. און אַלע דאָנערשטאָג פלעגט איהם, ווי אַלע יודען אביונים, די נשמה אויסגעהן פאַר א גראָשען, ביז איהם פלעגט געראָטען ביי איינעם א בעקאַנטען צו דערטאַפּען עטליכע גילדען א גמילות־חסד. און אין דעם דאָנערשטאָג גראָד איז איהם געווען ערגער נאָך ווי תמיד, ווייל סאיז שוין ניט געווען מעהר ביי וועמען צו לייען. פאַלט איהם איין — רפאל! בעטען היינט א גמילות־חסד ביי רפאל'ן. און דאָס האָט פיעל געהאָלפען, ער זאָל זיך איבערבעטען מיט רפאל'ן, מוחל זיין איהם, וואָס ער האָט איהם פוגע בכבוד געווען. „א יוד טאָר ניט ברוגז זיין" —טראַכט ביי זיך רב אָשר, אויסשטעלענדיג אין געדאַנק א קלוג שמועסעל מיט רפאל'ן. אָנהויבען זאָל זיך עס גלאַט אזוי זיך, אין דער וועלט אריין, עס וועט זיך אזוי קייקלען, קייקלען, ביז עס וועט צוקומען צו דער מטבע — אָט דאָס וואָס מיינט דער פסוק!... ער גלעט זיך דאָס בערדיל, משונה הנאה האָבענדיג, גלייך ווי א געפילט העכטיל ליגט פאַר איהם אויפ'ן טע־לער און דער ריח פון שבת'דיגע מאכלים פאַרגעהט איהם אין נאָז אריין. און ווי ער שטעלט א פוס, גרייט צוגעהן, דערזעהט ער פונדערווייטענס פאָה־רענדיג רפאל'ן, און קענטיג אין פנים, אַז ער איז שטאַרק פאַרטראָגען, פאָהרט גיכער אָבארבייטען א געשעפט. רב אָשר'ן האָט עס געגעבען א קלאַפּ אין הארצען, ער בלייבט פערגאַפט, אויפעפענענדיג דאָס מויל און אויפשטע־לענדיג די נאָז.

„דאָס איז ניט גלאַט אזוי זיך א פאָהר — טראַכט־איבער ביי זיך רב אשר — אוי, פאַרשטעה איך! איך פאַרשטעה, נישקשה ,וואָס איז אויף איהם אזוי דאָס איילעניש. שווער מיך אָבצונאַרען, דאָס לויפט ער אָבמאַכען דעם עסק אָהן מיר. אוי, ווי זאָל איך עס אויסהאַלטען, נישט משוגע צו־ווערען, אַז איך זעה ווי מיין ארבייט, מיין מיה געהט פאַרלאָרען? איך לייג־פאַר דעם עסק, טהו, ארבייט, קריך אוים דער הויט, רעד־דעד, ווער צווצט רעדענדיג, און ער... ער מיינט, איך בין א קינד, א מלופּוס־קינד בין איך, מעג ער מיט מיר טאָן וואָס ער וויל. ניין, ברודער! איך האָב א נאָז און שמעק, פונדערווייטענס שמעק איך אָן".

און רב אָשר'ס נאָז טהוט זיך א קרים. דער צאָרן איז גרויס. נאָר

היינט איז דאָך אָבער דאָנערשטאָג. די ליידיגע קעשענע, די ביטערע נויט דערמאָנען רב אָשר׳ן, אַז א יוד א קבצן טאָר ניט אין כעס זיין, מוז אָננעהמען פאר ליעב א פּאטש אויך, וויפיעל יענע זאָלען איהם ניט קריוודען, צופּען, רייסען, מוז ער די וועהטאָגען טראָגען שטיל אין זיך, ארונטערלייגען זיך אונטער יענע שענע לייט, זיי נאָך בענשען — מאריך ימים זאָלען זיי זיין, און לויבען אין טאָג אריין מיט א זיס פרעהליך פּנים׳ל כלומר׳שט.

און רב אָשר האַלט־איין דעם כעס, גלייכט אויס די נאָז. נעהמט אויף זיך ארויף א זיסע ליכטיגע צורה און לאָזט זיך אין א פּאָר שעה ארום געהן צו רפאל׳ן, הייבען ביי איהם א גמילות־חסד לכבוד שבת. נאָר — וועה איז איהם און דעם פינסטערען מזל זיינעם — נישטאָ רפאל אין דער היים! ער פּוילט זיך ניט געהן נאָך א פּאָר מאָל, און אַלץ טאקי — נישטאָ רפאל! איין גאָט דער לעבעדיגער ווייסט, ווי שטארק אָנגעזאָלצען רב אָשר׳ן איז געווען אויף׳ן הארצען. איז דער טאָג איהם פערגאנגען אין צרות, דערפאר האָט ער אין אָוונד זיך א ביסעל אונטערגעהעצקעט.

ס׳איז געווען „ליהודים“ — א שמחה, א פרייד אויף יודענס קעפּ!

ראש־חודש אָב צום מולד האָט זיך געענדערט די „פּאָגאָדע“, פּונקט פּארקעהרט ווי דער לוח שרייבט. דאָרט שטעהט: שענע, לויטערע טעג, מיט א מאָל גאָר איז קעלט און רעגענס ווי אָסיענצייט. יודען קריכען, נעבעך, ביז׳ן האלז וויט אין די גלופּסקער בלאָטעס מיט די שיך און זאָקען, און אי־דישע טעכטער מיט די זיידענע קליידער און גילדענע בראסלעטען: מילא אויף קליידער, וואָס ווערען פּארשמירט, פּארשלומפּערט, איז דער וועהטאָג נאָך ניט אַזוי גרויס וואָרום דערויף זענען זיי דאָך לאַנג, אומגעלומפּערט, כדי טאקי ארויפנעהמען אויף זיך די בלאָטע; וועה געטאָן האָט יודען דאָס הארץ — אויף דער לבנה, נישטאָ די לבנה! יודען חלש׳ען חאָטש אויף איין מינוט אָנקוקען איהר ליכטיג פּנים, סטייטש, ס׳איז שוין אוועק דער ערשטער קווארטעל, זי איז שוין אויף דער צייט, אונטערגעוואקסען ווי מען בעדארף, ראוי לברכה, טאקי נעהם און זיי זי מקדש כדת ישראל, גאַנץ יודישליך — און זי בעהאַלט זיך, עפּיס נאָר טאקי ווי זי שעהמט זיך... פּלוצלים הויבען־אָן דאָנערשטאָג פּארנאכט קרעהען די העהנער. עס טהוט א בלאָז א ווינ־טעל, עס צוגעהען זיך די וואָלקענס, און א שענע, קלאָרע לבנה, ווי א אויס־געצוואָגענע, אויסגעפּוצטע כלה, טרעט ארויס האָפערדיג, בעגלייט פון דער גרויסער משפחה שטערען, פיינע מחותנים, איינגעטונקטע אין גאָלד, אין בריליאַנטען, און גאַנץ גלופּסק מיט איהרע קאַליזשעס בעקומען א שיינענדיג פּנים. עס פינקעלט, עס לויכט אומעטום! יודעלעך לויפען אָנזאָגען די בשורה, אונטערטרייבענדיג איינער דעם אַנדערען: גיכער, פּייטיל! אהער, אהער, זרח, גרונם, סענדער, פישעל! בעריל דער שוסטער הייבט זיך געשווינד

אויף פונ׳ם קלעציל, שמעריל דער שניידער לייגט אוועק די ארבייט, פאַר־שטעקענדיג אין לאַץ די נאָדעל, לויפען ארוים און שטעלען זיך קוקען דער לבנה אין איהר ליכטיגער צורה. דאָס גאַנצע געזעמעל צושאָקעלט זיך, שרייענ־דיג אויף אַלערליי מיני קולות. עס לאָזען זיך הערען ביי־קול׳כלעך די־נינקע פון קליינע יונגלעך, גרעבליכערע פון בחורים, גראָבע, הייזעריגע, פאַרלעגערטע, באַסאָווע אויף דער געמבע פון אַלטע, בעטאַגטע, גרייזגרויע, פאַנפעוואַטע, לאַנגנעזיגע און ברייטבייכיגע בעלי־הבתים. די לבנה געהט זיך איהר וועג און יודען שפּרינגען, העצקען זיך איהר אַקעגען לעבעדיג, פרעהליך.

אויך אונזער רב אָשר העצקעט זיך אויף די שפּיץ־פינגער צווישען דעם געזעמעל. דערזעהענדיג דאָרט נעבען זיך רב אברהם׳ן, טהוט ער זיך צו איהם א בוק עפּיס משונה, זאָגענדיג מיט א ניגון דריי מאָל:

— שלום עליכם!

— שלום עליכם, עליכם שלום! — ענטפערט־אָב רב אברהם, מפסיק־זייענדיג אינמיטען וואו ער האַלט. און אין א מינוט ארום בייטען זיך די יוצרות. רב אברהם קעהרט אוים דאָס פּנים, זאָגענדיג מיט א בוק דריי מאָל „שלום עליכם" רב אָשר׳ן, און רב אָשר ענטפערט איהם אָב „עליכם שלום" בשעת אונטערהעצקען זיך ביים „כשם שאני רוקד" אַקעגען דער לבנה.

און ווי זיי העצקען זיך דאָ ביידע, בוקען זיך און זאָגען שלום־עליכם איינער צום אַנדערען, פאָהרט געשווינד פאַרביי זיי א פּאַעטאָן מיט דריי פּאַרשוינען אינווענינ. רב אָשר דערקענט באַלד דאָרט רפאל׳ן און ווערט פערצאַפּעלט מיט די ביינער. עס ענדערט זיך איהם דאָס קול, גלייך ווי א ביין וואָלט זיך איהם געשטעלט אין האַלז, פון גראָב ווערט עס דין, און ער לאָזט אוים דאָס דאַווענען מיט א וויינענדיגען פּישטש. די נשמה זיינע וויינט אין איהם, פאַר גרוים וועהטאָג און פערדראָס, וואָס רפאל נאַרט איהם, מאַכט שטילערהייט אָב געשעפטען אָהן איהם. ער שטשירעט־אוים איין אויג אויף רב אברהם׳ן, קוקט איהם אָן שאַרף, טראַכטענדיג ביי זיך: מען בעדאַרף דיך גוט אויסטאַפּען. איך וועל דיך, פעטער, נעהמען אויפ׳ן צימבעל. פון דיר וועל איך מיך דערגעהן אַלסדינג!

יודען ענדיגען דאָס דאַווענען און שפּייען אוים, פונאַנדערגעהענדיג זיך איטליכער צו זיך א היים. רב אברהם שפּייעט אויך אוים און וויל געהן זיין וועג, נאָר רב אָשר נעהמט איהם אָן ביי דער פּאָלע און זאָגט:

— וואָס איילט איהר זיך אַזוי, רב אברהם? וואַרט אביסעל, זייט־זשע מוחל, וועלען מיר געהן צוזאַמען. איהר געהט דאָך א היים.

— ס׳טוט מיר זעהר לייד, וואָס היינטיגס מאָל האָבען מיר צוגעהן

נישט אויף איין וועג — מאכט רב אברהם — איך גיי צו רפאל'ן, גיי איך איצט.

— אָך, זעהר גוט! — זאָגט רב אשר, א סמאָרע־געבענדיג מיט דער נאָז פאר גרוים הנאה — אויב אזוי, וועל איך אייך בעגלייטען, און גע־הענדיג וועל איך דערווייל שמועסען מיט אייך וועגען עפּיס א ענין.

— מהיכא־תיתי, אז איהר ווילט זיך מטריח זיין, אָך!

— מה נאמר ומה נדבר, וואָס זאָל איך זאָגען, וואָס זאָל איך ריידען?

— הויבט־אָן רב אשר געהענדיג זיין שמועס פול מיט שמד־שטיק. אונזער בעגעגענען זיך דאָ היינט, רב אברהם, איז מן־השמים, טאקי נאָר פון גאָט. בעגעגענען אזא מענשען ווי איהר באלד נאָך קדוש־לבנה איז א גוטער סימן, ס'וועט, אם־ירצה־השם, זיין א מזל'דיגער חודש, אמן. הלואי, רבונו של עולם! איך זאָג תמיד, אומעטום, אין מארק, אין די קאנטאָרען, זאָג איך: נאָר ביי איינעם איז נאָך דאָ דער אמת, יושר, גערעכטיגקייט אין דאָס פּינטעלע יודישקייט. און ביי וועמען? — ביי רב אברהם'ן! אוי, רב אברהם, רב אברהם, איז עס היינט א צייט, רב אברהם! וואָס ווייסט איהר, וואָס ווייסט איהר... איהר ווייסט אייך אייער בית־מדרש, איהר זיצט זיך על התורה ועל העבודה, לערענט, דאווענט. אז־וואויל איז אייך! אוי, ווען איהר זאָלט וויסען אונזערע סוחרים, די קרעמער, די מארק־מענ־שען אונזערע — זאָל מיך גאָט נישט שטראָפען פאר די רייד — אלסדינג מעגען זיי. נישטאָ קיין וואָהר וואָרט ביי זיי, יא איז ניט יאָ, ניין איז ניט ניין, א שבועה ניט קיין שבועה. „ויאמר" איז דער טייטש געבולען, „וידבר" — מאָניפּארגע, הענטשקע־לשון, אזוי אלץ הינטען־ארום, הינטען־ארום. איטליכער מיינט נאָר זיך, זיין טובה, די גאנצע וועלט איז בעשאַ־פען געוואָרען נאָר פאר איהם, פאר איהם איינעם. אין פלוג, אָנקוקענדיג זיי, זענען זיי, דאכט זיך, מענשען, פיינע בריות, פיהרער, נאָר... וואָס העלפט דאָס ריידען — הכל הבל, ס'איז גאָרנישט מיט גאָרנישט! מיינט איהר דאָך, אודאי קענט איהר דאָך מיינען, אז ער... רפאל אייערער, למשל... — שטאמעלט רב אשר ניט ענדיגענדיג זיינע ווערטער, שטעלט אוים די אויגען אויף רב אברהם'ן שווייגענדיג, צוזעהן, אויב ער פאר־שטעהט זיך אויפ'ן ווינק און אויב דער ווינק איז איהם לרצון, און מען מעג ארויסזאָגען זיך פאר איהם שוין טאקי גרעבליך

— וואָס ער? וואָס, א שטייגער, רפאל מיינער, למשל — פרעגט רב אברהם אויפגעבראכט — הא, אפשר איז רפאל קיין ערענטליכער מאַן נישט?!

— אי־אי, רב אברהם! האָט איהר דאָך, איך בעט איבער אייער כבוד, האָט איהר דאָך נישט פארשטאַנען. אדרבה, פארקעהרט! דער פּשט

פון מיינע ווערטער איז אזוי: קענט איהר דאָך מיינען, אז רפאל, רב רפאל איירער, איז אויך למשל ווי יענע לייט? חס־ושלום! האָט קיין טעות נישט! זאָג איך אייך, ער איז א צדיק תמים!... ביי „חקרנים" איז נאָך דאָ אויך יושר. א וואָרט איז ביי זיי א וואָרט. איך האָב איהם ליעב, באמת ליעב. פונזייטוועגען בין איך גרייט האָטש אין פייער, אין וואסער. איהר מעגט עס איהם טאָקי איבערגעבען. נישקשה, דאָס וועט נישט הייסען קיין רכילות... יאָ, אָבער — שטעלט זיך אָב אין מיטען שמועס רב אָשר מיט א זיפץ, ווי ס'איז איהם שווער ארויסצוזאָגען — אָבער ס'איז א וועה־טיג צו זאָגען, ער... רב רפאל איירער, איז א ביסעל נישט יוצא אקעגען מיר...

— מיט וואָס, א שטייגער? שטאַמעלט ניט, רב אָשר, רעדט ריינע דבורים.

— טא, אז איהר פאָדערט אזוי, מוז איך אייך זאָגען, רב אברהם — מאַכט רב אָשר מיט א קנייטשעלע, ווי ער טהוט עס נישט גערן — ווענמען זאָל איך זאָגען, ווען ניט אייך, רב אברהם?... איך בעט אייך, וואָס, א שטייגער, וואָלט מעלתו געזאָגט, ווען מעלתי, איהר הייסט עס, וואָלט פאָרגעלעגט איינעם גוטע עסקים ,רעיאלע, געטאָן, געארבייט, אָנגערעדט זיך ווי א פויק און לסוף וואָלט יענער שטילערהייט אָבגעמאַכט זיך ווי א פויק און לסוף וואָלט יענער שטילערהייט אָבגעמאַכט די עסקים שאַ־קיטש? איהר פערשטעהט דאָך אצונד א קעגען וועמען איך רעד...

— איהר האָט א טעות, רב אָשר! רפאל איז ניט דער מענש צוטאָן אזוינס, ניין, ניין!

— און אז יאָ, אויב אזוי ווי איך זאָג, וואָס וועט זיין?

— וועל איך געבען קנס, וויפיעל איהר אליין וועט הייסען.

— אויב אזוי, זאָל מעלתו זיך מטריח זיין צודערגעהן, וואוהין איז ער עס היינט אזוי פארטראָגען. נאָר אין איין אטהעם ארומגעפאָרען דעם גאנצען טאָג. נאָר, שאַ! זאָל עס בלייבען צווישען אונז. פאַרזיכערט איהר מיך דארויף, רב אברהם, מיט אייער וואָרט, בהן שלכם, מיט אייער הן?

— בהן שלי! — נו, אָט זענען מיר שוין געקומען, רב אָשר. א גוטע נאַכט!

— וואָס דיינקט איהר, רב אברהם, אפשר זאָל איך אויך אריינגעהן, אז איך בין שוין דאָ, האַ?

— אז איהר ווילט, מהיכא־תיתי. ווער לאָזט אייך ניט? קומט!

רב אשר געהט אין אנגסטען הינטער רב אברהם'ן און איז איהם מכבד מיט עפענען די טיר.

— פארשלאָסען! — זאָגט רב אברהם — רפאל איז נישטאָ אין דער היים.

— אָ־וואַ! — קרעכצט רב אָשר און שילט אין הארצען דעם פינסטע־רען מזל זיינעם — וואָס טהוט מען אצונד?

— גארנישט! — ענטפערט רב אברהם ווי א תם — אצינד געהט מען א היים שלאָפען, אויסרוהען זיך נאָך אזא טאָג ארבייט. איך בעדארף נאָך אריין אין א אָרט, וועל איך מיר דורכגעהן דורך דעם הויף אויף דער אנדע־רער גאס. א גוטע נאכט!

— ווארט, זייט מוחל, ווארט אביסעל, רב אברהם. ע־ע־ע! — מאכט רב אָשר ווי מיט א האלבען מויל, קראַצענדיג זיך ביי דער פּאה — אָ־וואַ, שלעכט... ערב שבת... פארשטעהט איהר?... איך קען ניט, אוי־אוי, קומען א היים... אפשר געפינט זיך, אפשר ביי אייך עפּיס געלט? בים־בים־בים!

— מיין גאנץ פארמעגען נאָר א קליינינקייט. ווילט איהר, קען איך עס אייך לייען — זאָגט רב אברהם, ארייגלעגענדיג די האנד צו זיך אין קעשענע.

די לבנה האָט צוגעזעהען פונ'ם הימעל די דאָזיגע טרויערדיגע סצענע, איז געווען א עדות, ווי יודען, משטיינס־געזאָגט, זענען זיך מפרנס; ווי רב אָשר, דער הויפּטמעקלער, וואָס איז שטענדיג פארטראָגען אין געשעפטען, האָט מיט א ביטערען זיפץ ארייגעלעגט אין קעשענע דעם גמילות־חסד, וואָס ער האָט גענומען ביי רב אברהם'ן אויף שבת. און נאָך אזויפיל ארבייט, נאָך אזויפיל אָנלויפען זיך ווי א הונד א גאנצען טאָג, איז ער מיט עטליכע גראָ־שען, ניט זיינע, געקומען מיד, צובראָכען א היים, צום ווייב און קינדער...

די לבנה האָט געזעהן דעם דאָזיגען יודען, זיין קאָפּדרעהעניש, זיין נויט, דאָס ביטערע עלענד זיינס, און איז זיך געגאנגען אומעטיג פערטראכט:

און דער הונד דאָרט, אוי־וועה, דער הונד דאָרט בילט!...

ארויסגעהענדיג אין גאס, אויף יענער זייט הויף, האָט רב אברהם דער־זעהן, ווי רפאל שטעהט און רעדט דאָרט מיט דעם אייגענעם ווייבעל, וואָס איז צו איהם געקומען היינט ביי־טאָג. איהר שיינענדיג פּנים ביי'ם אָבגלאַנץ פון דער לבנה נעהמט זיך אוים אין דער טונקעלקייט פון דער נאכט, ווי א וויים געמאָלט בילד אויף א שווארצען גרונט, און בעקומט דאדורך נאָך מעהר חן. ער קוקט זי אָן — און די בילד־שענע „שולמית", וואָס אין „שיר־השירים", טרעט פאר איהם אין־געדאנק ארויס מיט די אַלע פּסוקים, אַלע ליבעווערטער וועגען איהר דאָרט, וואָס היינטיגס מאָל איז עס איהם ניט גלאַט אזוי, א משל אקעגען די כנסת־ישראל, נאָר טאַקי פּשוט א שען ווייבעל. רב אברהם טהוט זיך אָן א נויט, לאָזט אראָב די אויגען, דערוויטערענדיג זיך, גלייך ווי נישט בעמערקט. נאָר רפאל אָבער האָט איהם יאָ בעמערקט, געהט ער צו, גיט איהם דעם שליסעל און זאָגט:

— נאַט. געהט אריין, זייט מוחל, צו מיר. איך וועל באַלד אָנקומען.

די לבנה קוקט דורכ׳ן פענסטער אין שטוב אריין, און אַ ברייטער פּאַס פון גילדענע פליטערלעך ציהעט זיך פון איהר צו רב אברהם׳ן, גלייך ווי ער עפענט די טיר. די גילדענע פליטערלעך קלעטערען טאַנצענדיג ארויף איהם אויף דער ברוסט, אויפ׳ן האלז, פון דאָרט אויף דער באָרד, אויפ׳ן קאָפּ. און מיני גערדאַנקען, משונה׳דיגע, שטופּען זיך מיט געוואַלד צו איהם אין הארץ, פאַרפּיהרענדיג ווי מיאוסע קונדסים. דער יצר־טוב, נעבעך, ראַנגעלט זיך מיט די דאָזיגע קונדסים, טרייבט זיי, אָבער עס העלפט ניט — די „שולמית״ געהט ניט ארויס איהם פונ׳ם הארצען!

— וואָס איז עפּיס אין דער פינסטער, רב אברהם? — זאָגט רפאל ביי׳ם אריינקומען — פאַר וואָס האָט איהר נישט אָנגעצונדען קיין ליכט?

— ס׳איז מיר גוט אָהן ליכט אויך, אזוי ביי דער שיין פון דער לבנה.

— איך זיץ אויך אמאָל אזוי ביי דער שיין פון דער לבנה מיט גרויס פאַרגעניגען — זאָגט רפאל זעצענדיג זיך נעבען רב אברהם׳ן — אין דעם דאָזיגען פּאַס ליכט, דאַכט זיך מיר, זעה איך אַ העלען לייטער פון דר׳ערד ביז׳ן הימעל, און די געדאַנקען מיינע קלעטערען אויף איהם ווי די מלאָכים ארויף און אראָב. דאָס הארץ פּיהלט, ווי עס לאָזט זיך איהם הערען פונדער־ווייטענס אַ גרים ערגיץ פון אַ געבורטס־אָרט העט אַ מאָל, אַ מאָל נאָך גאָר פאַרצייטענס. עס טרוימט זיך איהם עפּיס ניט דייטליך־קלאָרע זאַכען, עפּיס ווי פערגעסענע. אַלטע אַ וועלט מיט יאָהרען. עפּיס בייִנקט עס, גלוסט עס, ניטש צו־וויסען וואָס און נאָך וואָס?... איהר פּיהלט דאָך, רב אברהם, די טיפקייט פון דעם ענין, וואָס אוממעגליך ארויסצוזאָגען איהם מיט ריינע ווערטער. איך זאָג תמיד, אז איהר זייט אַ פּאָעט און די חסידות אייערע איז געטליכע פּאָעזיע. אמת׳ע ריינע חסידות דערהייבט דעם מענשענס גייסט, וואָרעמט איהם, גיט איהם אונטער פייער, התלהבות הייסט עס, ווי גוטער אַלטער וויין, און פאַרטראָגט די נשמה העט־העט אינדי הויכע עולמות אריין, אין יענע הייליגע וועלטען, וואו ס׳איז דאָ טרייסט, רוה און אייביגער פריי־דען... דאָס אַלסדינג איז טאַקי זעהר גוט, פונדעסטוועגען אַ ליכט אָנצינדען בעדאַרף מען פאָרט.

— טאָ, אויב איהר ווילט! — מאַכט רב אברהם, אַ האַפּ־טהוענדיג זיך, ווי ער וואָלט אויפגעשטאַנען פונ׳ם שלאָף.

— אצינד זענען מיר דאָ, אויף דער וועלט — זאָגט רפאל, אָנצינדענדיג אַ ליכט — ס׳איז דאָ נייעס, רב אברהם! דער יתום איז בעפרייעט.

— ווער?... דער „שקאָץ״?!

— דער שקאָץ! אויך דאָס מיידעל האָט זיך געפונען.

— געפונען!... וואו איז זי געוועזן?

— אין אזא אָרט, וואו צדיקים שטעהען דאָרט נישט. עס האָט געקאָסט גענוג מיה צובעפרייען זי פון יודישע הענד. א נס וואָס דאָס פריילין האָט זיך אונטערגעהאַפּט. זי האָט געראַטעוועט.

— זי! אָט די, וואָס איז היינט געקומען צו אייך, דאָס הארץ אָבער האָט מיר געזאָגט, אז איהר קומען איז ניט אומזיסט. איך בין זיך מודה, אז פון דער צייט, וואָס איך האָב זי געזעהן, איז זי מיר ניט ארויס פונ׳ם זין. זי האָט געטאָן א גרויסע מצוה, „יהי חלקי עמה" אויף מיר געזאָגט געוואָרען א חלק עולם־הבא, וואָס זי האָט דערמיט פארדינט!

— אויב איהר ווילט, ר׳ אברהם, זיין א שותף, האָבען מיט איהר א חלק אין עולם־הבא, מוזט איהר דאָך חאָטש וויסען איהר ביטערען חלק עולם־הזה, ווי ביטער איהר איז דאָ.

און רפאל נעהמט זיך דערצעהלען רב אברהם׳ן די מעשה מיט ביילען און מיט דער טערקיניע, דורך וועלכער ביילע האָט זיך אויפגעזוכט ביי פיי־בעל דעם קליינעם אין הויז, וואו די מוהמע שיינצע האָט זי בעהאַלטען, אויסלאָזענדיג די טרויערדיגע געשיכטע, שטאַרק אויפגעבראַכט מיט אזוינע שטעכעדיגע ווערטער:

— אָט האָט איהר אייך אייערע יודעלעך! שענע מעשיות, עפּיס גאָר טאַקי ווי אין סדום!

רב אברהם זיצט צוקאָכט ווי א אָבגעבריהטער, פאָכענדיג מיט דער יאַרמולקע איבער׳ן קאָפּ און זעהר משונה אָנקוקענדיג רפאל׳ן.

— וואָס איז, רב אברהם, אייך געפעלט נישט, א פּנים, וואָס איך זאָג. ווי אין סדום?

— אודאי, אודאי! זאָגט בעסער, ווי אין גלות. ס׳איז א גרויסער חילוק. אין סדום זענען די מענשען, ווי אין פּסוק שטעהט, בטבע געווען שלעכטע און זינדיגע. אין גלות אָבער מאַכט מען פון גוטע מענשען שלעכטע, פון פרומע — זינדיגע. נויט, זאָגען אונזערע הייליגע חכמים, צווינגט דעם מענ־שען צוהאַנדלען אי אקעגען זיין פערשטאַנד אי אקעגען גאָט. נויט, איז דאָ דעם עולם׳ס א ווערטעל, נויט ברעכט אייזען.

— מילא ווי די מעשה איז, אזוי צי אזוי, די זינד בלייבט א זינד, דאָס יודישע פאָלק צייכענט זיך דערוויל מיאוס אויס.

— אָט דאָס איז טאַקי די צרה, ווי באַלד אויף דעם אויף יענעם א חטא, איז שוין כל־ישראל!... דאָס פאָלק ישראל וואָס — הא האָט געטאָן?

— אָט דאָס טאַקי איז דער חטא זיינס, וואָס עס האָט נישט געטאָן, טראַכט נישט צו טאָן און נעהמט נישט קיין מיטעל אקעגען די מיאוסע זאַכען, וואָס טהוען זיך ביי איהם.

— אי־אי, כ׳לעבען! — זאָגט רב אברהם, קרימענדיג זיך — ווילט

איהר, הייסט עס, אז רבנים, דיינים וכדומה אזוינע כשרה, לייטישע מענשען, זאָלען געהן צו אַ לוי־בחור. אַ פּייביל דעם קליינעם אין די הייזלעך, שטראָפען, זיך מיאוס־מאַכען דאָרט מיט אַ מוהמע שיינצע, אַ האָדיל די מעקלעריןֹ, מיט נאָך חצופות, דראַבקעס אזוינע, וואָס אַ חרפּה גאָר צוברייגען זיי אויפ׳ן מויל ? נאָר כבוד שוין אפילו אין דער זייט, מען וועט זאָגען מוסר, וועט עס דען העלפען ?

— ווי אַ טויטען באַנקעס, מוסר זאָגען איז ווי פאַררײדען די ציין, ווי אָבשפּרעכען קדחת, אזא האָפּט האָט עס — זאָגט רפאל צוהיצענדיג זיך און שטעהט־אויף פונ׳ם אָרט — אוי, די מוסר־זאָגער, די מוסר־זאָגער ! אוי קען איך זיי, אונזערע מוסר־זאָגער. קענען ניט צוזעהען יענעמס זינד ווי אַ האָר און זעהען ניט ביי זיך ווי אַ באַלקע אַ דיקע. געגוג, איבערגענוג מוסר־זאָגער ביי אונז. ניט זיי בעדאַרפען מיר האָבען, ניט אין אָפּענע מיילער גענויטיגען מיר זיך. די דאָזיגע סחורה, און כמעט נאָר די דאָזיגע, איז ביי אונז דאָ זעהר פיעל, ברוך־השם. מענשען טהוערס ברויכען מיר צוהאָבען, מענשען אַרביי־טער, פאַרשטענדיגע, פּראַקטישע, וואָס בעדאַרפען טאָן, די זינד ניט צו־צולאָזען, וואָס בעדאַרפען אָננעהמען מיטעל, זיך שטעלען אַקעגען די הענד־לער מיט לעבעדיגער סחורה, וואָס פאַרפיהרען יודישע טעכטער. דאָס זענען די שרצים, וואָס ווימלען אין דעם שמוץ, אין די אָנגעמאַכטע, פון פרעמדע און פון אייגענע פערשימעלטע.בלאָטעס. דאָס זענען די ווערים אין אונ־זערע וואונדען, אין אונזער צעפאַלען לייב, צוריסענע גליעדער און פוילע ביינער ! פון יענע פאַררופענע ערטער שרייען־אַרויס צו אייך, יודען, אומ־גליקליכע נפשות — יודישע טעכטער, אייערע שוועסטער, געפאַנגענע, אין דער נעץ אַריינגענאַרטע ! נפשות פאַרפיהרטע, קרבנות, נעבעך, וואָס זאָטע לאָזען זיך ברייגען פון הונגעריגע, געבאַלעוועטע — פון אָרימע, נויטבע־דערפטיגע ! טהוט, טהוט עפּיס פאַר אייערע אַריינגעפאַלענע, אומגליקליכע שוועסטער יודען !

— גרינג צוזאָגען ! וואָס קען אַ פאַלק אַ דערשלאָגענס, אַ דערנידעריגט, נעבעך, טאָן ? אין חבוש, קיין געפּענטעטער, מוציא עצמו, קען זיך אליין ניט בעפרייען מבית־אסורים, פון דער תפיסה, זאָגען אונזערע חכמים.

— קיין כלל פונדעסטוועגען איז עס ניט, קיין דין אויך נישט. אין לעבען געשעהען פיעל־מאל זאכען, וואָס פונקט פאַרקעהרט. די נויט גיט־איין דעם מענשען שכל און קראַפט צו טאָן אזוינס, ווי פון איהר פּטור צו ווערען. וויפיל, אַ שטייגער, געפּענטעטע בינדען זיך־אויף און ווערען פריי. ווער עס זיצט פאַרלייגט די הענד און וואַרט אויף הילף, דער איז נישט ווערט געהאָל־פען צו ווערען. יושר, רחמנות — דאָס זענען פונקען, וואָס פליהען פונ׳ם

הארטען קרעמער, אז מען שלאָגט איהם, שלאָגט מיט דעם שטאָהל. — קומט. רב אברהם, קומט צו די קינדער!

— וואו זענען זיי, די קינדער!? — פרעגט רב אברהם, גיך אויפהייבענדיג זיך פונ׳ם אָרט.

— איך האָב זיי אריינגעפיהרט צו רייזען. זאָלען זיי עסען און זיך אויסרוהען דערווייל אביסעל.

דורך דער אָפענער טיר שטרעקט עמיצער אריין די האַנד מיט א בריף. רפאל נעהמט, עפענט דעם בריף און די פארב קומט איהם אין פנים אריין — דאָס איז א בריף פון חנצה׳ן, אין וועלכען זי גיט איהם צו־וויסען, אז די מאַמע איז היינט אוועקגעפאָהרען צום טונעיאדעוקער, זאָל לעבען, וועגען מאַכען א שלום, א גוט־לעבען צווישען בנציה׳ן מיט׳ן ווייב, מיט איהר, הייסט עס, און דער טאַטע איז געפאָהרען זי ביז העלפט וועג צובעגלייטען. לכן, איז איצט דאָ א גוטע געלעגענהייט צוריידען וועגען זייערע זאַכען. זי וואַרט אויף איהם, שרייבט זי, היינט אין אָוונד.

רפאל געהט צוזאַמען מיט רב אברהם׳ן ביז דער טיר פון רייזעס הויז, דאָרט שיידט ער זיך מיט איהם און געהט זיין וועג.

פאַרוויסט, פאַרזאָרגט איזביילע געזעסען ביי׳ם טיש, ווי איינע, וואָס איז געווען מסוכן קראַנק און איז ערשט אַראָב פונ׳ם בעט. שטיל, אָבגעשוואַכט איז זי געזעסען אין א מין משונה קליידעל מיט נאַקעטע אָרעמס און א פינסטער טרויערדיג פנים, אַזוי ווי עס וואָלט דערצעהלט די וועהטאָגען איהרע, די יסורים, וואָס זי איז אויסגעשטאַנען; דערצעהלט ניט מיט שטעכווערטער, מיט פאַרדראָס, נאָר מיט א בקשה, א בעטען זיך רחמים. זי האָט ניט אָבגעזאָגט רייזען צופאַרזוכען א ביסעל יויך, ווי א קראַנק קינד טהוט צוליב דער מוטער און נעהמט־איין א לעפעלע פונ׳ם רעצעפּט, וואָס זי גיט איהם. און הערשעלע, ער שטעהט אַקעגען איהר, קוקט מיט ליבשאַפט, נישט רעכט גוט נאָך צופאַרשטעהן דעם טעם פונ׳ם שרעקליכען וועהטאָג, וואָס איז איהר געשטאַנען אויסגעדריקט אויף׳ן פנים, אויף די בלאַסע ליפּען. און וואָס אייגענטליך איז אַזוינס געלעגען אין די טרערען, וועלכע האָבען איהר גע־טריפט פון די אויגען אין דעם לעפעל געקעכטס, ביי איטליכס מאָל צוטראָגענדיג עס צום מויל. דאָס הארץ האָט איהם געצויגען צו איהר, געצויגען שטאַרק מיט אַלע כחות, עס האָט זיך איהם געוואָלט האַלזען זי, ליובען זי, אויסגיסען זיך אין טרערען מיט איהר אינאיינעם, און ווען מען וואָלט איהם געזאָגט: טהו זי א קוש און שטאַרב! וואָלט ער עס געטאָן גערן בשמחה רבה. דאָך איז ער אָבער געשטאַנען פונדערווייטענס, ניט צוריהרען זיך פונ׳ם אָרט, פאַר גרויס בושה. די בושה איז אַזוי שטאַרק ביי יודישע קינדער, אז זיך מאַכט זיי פאַר גרויסע עקשנים, דער טויט מעג זיך זיין נישט ארויס־צו־

ווייזען עפּענטליך די ליבע... ער איז געשטאַנען און זיך געשעהמט, געחאַפּט נאָר פונדערווייטענס בגנבה אויף איהר אַ קוק. רב אברהם מיט רייזען זענען גע־שטאַנען בעזונדער אין אַ ווינקעל, זי — קלאַפּענדיג זיך אַלץ אין הארצען און ווישענדיג די נאָז, מיט אַ פאָהר איבער דעם אַרבעל, און ער — רייבענדיג זיך די אויגען, פערלאָפּענע מיט טרערען. ביידע שאָקלען מיט'ן קאָפּ, אַ מאָל אויף ביילען, אַ מאָל אויף הערשעלען... רב אברהם גלעט די באָרד, רייבט דעם שטערען — און דאָס הארץ וויינט אין איהם, שרייעט: אוי־וועה, רבונו של עולם, קוק און זעה אונזערע בזיונות, די בזיונות פון דיין פאָלק ישראל!

דאס ווינשפינגעריל.

זיבעטער בוך

דאָס ערשטע קאַפּיטעל

פרייטאָג. אַ שענער פריהמאָרגען. ליכט, וואַרימקייט און אַ שיינענ־דיגער הימעל. דער רעגען, וואָס האָט געגאָסען ביי דער נאַכט מיט דונערען און בליצען, האָט אָבגעפרישט די אַלע געוועקסען, וועלכע האָבען אָנגע־הויבען געלבליך צו ווערען פון די גרויסע תמוז׳דיגע היצען, און איבער אַ נייעם געוואָרען אָבגעלעבט גרין ווי פריהער. אַקעגען טאָג האָפּט זיך אויף אַ ווינטעל, עס צעגעהען זיך די וואָלקענס, עס ווייזט זיך די זון און די וועלט ווערט אָבגעטונקט מיט ליכט.

בעשעפּענישען אין וואַלד, אין פעלד וואַכען אויף און דערזעהען פאַר זיך אַ ליעבע וועלט: די גראָזען פריש, די בוימער אָבגעצוואָגען, טראָפּענס טוי פינקלען דורך ווי דימענטען — און זיי שעפּען גרויס תענוג פון זיי. אַלע לעבעדיגע בעשעפּענישען, פונ׳ם קליינעם ווערעמיל ביז די פייגעל, געהען ארויס צו זייער ארבייט, שמוצערען, צוויטשערען, שפּרינגען און פליהען, קריכען און קלעטערען. און די גלופּסקער פּאַרשוינען פעדערען זיך אויך און געהען — בחורים, מיידלעך, קינד און קייט — ארויס פון דער שטאָדט צו דער רויטער קרעטשמע, מיט אַלע מיני כלים אין די הענד, קויפען דאָרט וואַלוועלע בראָנפען לכבוד שבת, ווי דער שטייגער זייערער איז פון תמיד אָן.

און הארט נעבען וואַלד, ביי דער זייט וועג, וואָס פיהרט פון גלופּסק צו דער רויטער קרעטשמע, איז ליהזדים. מיחיי דער שבת־גוי וואָס הייצט ביי יודען די הרובעס און לעשט אוים די בענשליכט שבת, וואָס האנדעלט אָב פּסח דעם גאַנצען חמץ פון דער שטאָדט, — ער הוליעט עם מיט גבריל׳ען דעם שטאָדט־פּאַסטוך פון יודישע בהמות און ביידע זענען לעבעדיג פרעה־ליך. פאַר גרויס שמחה זינגען זיי דאָס גוטע יונישע ליעד מיט אַ ניגון׳דיל פון אַ שיכור, טאַנצענדיג שטאַרק פערפּלאָמט האָפּ־האָפּ צום טאַקט פון סטעמפּעניו׳ס צושפּיעלען אויפ׳ן פיעדעלע.

אָט דער דאָזיגער סטעמפּעניו איז עפּיס ניט ווי אַלע אַנדערע מענ־שען מיט זיין פּנים׳ל, מיט זיינע תנועות און מיט דעם גאַנצען אויסזעהן זיינעם, משטיינס־געזאָגט. ביי מענשען האָט איטליכער פאר זיך איין מאָל פאר אַלע מאָל זיין אייגען געשטאַלט, זיין אייגען פּנים, האָטש פרימע־טעם אראָבצונעהמען פון איהם. אָבער סטעמפּעניו, איז שווער צוזאָגען, וואָס אייגענטליך פאר א פּנים ער האָט, ווייל וואָס א רגע ווערט עס אַלץ אַנדערש, לויט דעם וואָס איהם אויף דער לונג, אויף דער צונג, און לויט די אָנשטעלען זיינע בשעת מעשה אין דער מינוט. מאָלפּעם מיט זייער שטייגער נאָכקרימען זיך, האָבען זיך געמעגט בעגראָבען אָקעגען זיינע העוויה׳לעך. נישט תמיד אָבער האָבען אַלע טיילען פונ׳ם פּנים אינאיינעם אויסגעדריקט איין זאַך, נאָר אַמאָל האָט איטליכער פון זיי אויסגעדריקט עפּיס גאָר אַנדערש, בשעת איין זייט פּנים איז פערראומערט איז די אַנדערע פול פרייד, איין אויג וויינט, די אַנדערע לאַכט. מעוברת׳ע איז געווען א סכנה אָנצוקוקען איהם דענסטמאָל, זיי זאָלען נישט מפּיל זיין פאר שרעק. קיינמאָל האָט מען נישט געזעהן סטעמפּעניען אין שוהל ניט אינדערוואָכען, ניט שבת און יום טוב. אויך האָט מען איהם נישט געזעהן האַלטען יודיש־קייט. פונדעסטוועגען האָט דאָס קיינעם ניט געאַרט, גאָרנישט מאַכענדיג זיך פון איהם, גלייך ווי זיי וואָלטען איהם ארויסגעלאָזט פון דער ערבות, און זאָל ער זיך טאָן וואָס ער וויל, געגנוג, זיי זענען שוין מעהר נישט ערב פאר איהם. סטעמפּעניו וויים שפּרוכען צו קדחת, צו צאָהן־וועהטאָג און צו נאָך און נאָך מכות. ליעבע־פלעשעלעך אַזוינע האָט ער געהאַט, וואָס איין טראָפּען דערפון ארויפגיסענדיג בייא מאַנסביל אויפ׳ן קלייד אָדער ביי א נקבה איז גענוג געווען, ער זאָל זיי אָנצינדען א פייערדיגע ליעבע אין הארצען, און א סך בעלנים פונ׳ם עולם זענען געווען אויף די דאָזיגע פלעש־לעך זיינע, וואָס זענען בעקאַנט געווען אונטער זיין נאָמען.

א מין פידעלע עפּיס האָט סטעמפּעניו געהאַט, אויף וועלכען ער פלעגט, משטיינס־געזאָגט, שפּיעלען אין די וועלדער, אין דערפער, אין שענקען און אין אַלע יענע ערטער, וואו שקצים מיט שיקסעס פלעגען טאַנצען אין זייערע א חגא. ער פלעגט דאָרטען לוסטיג מאַכען דעם עולם אויך מיט פּאָקוסען און אָנשטעלען. שלינגען שטיקער פייער און ציהען פונ׳ם מויל לאַנגע שטענ־געס, צוברעכען אייער אין זיין היטעל און ארויסלאָזען דערפון פליהענדיגע טויבען; נעהמען עפּעס א מטבע ביי איינעם, א בלאָז־געבענדיג אויף איהר און זי פלעגט נישט ווערען, און פלעגט זיך דערנאָך געפינען אין קעשענע ביי יענעם. האָט ער געוואָלט — איז פון דער העלער הויט ביי עמיצען גע־האַנגען א שלאָס אויפ׳ן מויל.

סטעמפּעניו איז ניט איינגעזעסען אויף איין אָרט, נאָר ארומגעוואַנ־

דרעוועט שטענדיג פון איין אָרט צום אַנדערען, וואו עפּיס א געזעמעל, אהא, דאָרטען איז ער.

אצינד שפּיעלט ער פאר מיחייען מיט גברילאָ׳ן. ער ריפּעט אויפ׳ן פידעל. זיי שפּרינגען, טאנצען און ווער עס געהט שטעלט זיך אָב. אזוי אז ס׳האָט זיך פארקליבען ארום זיי א גרויס רעדעל פון גלופּסקער עולם, קינד און קייט, וואָס זעהען־צו די שמחה וואונדערענדיג זיך, וואָס איז היינט אזוינס פאר א יום־טוב, וואָס איז דאָ די שמחה אזוי גרויס אויף זיי.

און אין מיטען דער דאָזיגער חדוה, שפּרינגט פונ׳ם עולם ארויס א יודענע מיט א יאָמער, א געוויין, ברעכענדיג די הענד און שרייענדיג געוואלד אויף דער פרעהליכער קאָמפּאניע: אוי, רצחים, מערדערס... און פאלט טאקי באלד אין חלשות.

עס איז א מהומה, א געטימעל, א שרעק און אויס שמחה. עס פידעלט נישט סטעמפּעניו, מיחיי מיט גברילאָ׳ן ניכטערען זיך אויס פאר שרעק. און דאָס פּנים ווערט זיי בלאָס ווי די וואנד.

— ווער איז דאָ, ווער, וואָס? — פרעגען איינער ביי דעם אנדערן, מיט גרויס וואונדער.

— דאָס איז בתיה שמואל דעם טאנטדעטניקס ווייב.

בתיה, אָט דאָס איז די יודענע, וואָס איז נעכטען געקומען אין בית־מדרש געוואָהר ווערען, פאר וואָס איז איהר משה׳לע, וואָס לערענט דאָר־טען, ניט געקומען א היים נישט האָבענדיג אין מויל דעם גאנצען טאָג. און וואו איז ער? אז זי האָט איהם דאָרטען נישט געפונען און רב אברהם האָט נישט געוואוסט צו זאָגען איהר, וואו ער איז, איז זי פון דאָרטען אוועק מיט א געבראָכען הארץ.

די זון איז שוין פערגאַנגען. עס איז שוין פינסטערליך און בתיה זיצט ביי זיך אין שטיבעל פעראומערט, פערזאָרגט אויף איהר טייער זוהנדעל, איהר גדולה, וואָס איז א בענשונג פון גאָט. זי זיצט אין איינע צרות פאר־געסענדיג זיך אין אלע אנדערע הויזליכע זאכען, זי פארגעסט איהרע קליינע טעכטערלעך, אז זיי זענען הונגעריג, אז ס׳איז שוין צייט אָנצוצינדען א ליכט, איינהייצען דעם אייוועז און אָבצוקאָכען דאָס טעפּעל געקעכטס אויף ביי־דער־נאכט. און די קליינע קינדערלעך זענען אויך פערטרויערט, זיצען פערשלאָגענדיג זיך ווי שעפּעלעך אלע אינאיינעם אין א ווינקעל מיט אראָב־געלאָזענע קעפּעלעך און ארויסברענגענדיג פון זיך שטילע זיפצען. און ווער ווייסט — ביז וואנען וואָלט בתיה אזוי געווען געזעסען, ווען נישט די קאץ, וואָס אויפהאָפּענדיג זיך פונ׳ם שלאָף אויפ׳ן אויוועז וואָלט ניט אראָבגע־שפּרונגען צו איהר אויפ׳ן באנק, איינהאָרבענדיג זיך און רייבענדיג זיך אין איהר פאר ליעבשאפט. בתיה טהוט זיך א חאפּ, דערמאָנענדיג זיך אין דעם,

אז זי האָט אויף זיך אַ הויז, קינדערלעך. און אויך אין שמואליקען איהרען דערמאָנט זי זיך, אַ אַ גאַנצען טאָג, נעבעך, יאָגט ער זיך נאָך דער שווערער ביטערער פּרנסה זיינער, אויסזייענדיג אין אַלע גאַסען, אין הייזער און הויפען. און אויף דער נאַכט ערשט קומט ער, נעבעך, אהיים מיד, הונגעריג — דאַרף זי דאָך איצטער זעהן וואָס צוגרייטען צו וועטשערע. ווי זי טראַכט דאָ אַזוי וועגען דעם מאַן, פאַלט איהר איין, אפשר האָט ער עס גענומען משה׳לען און זענען ביידע אוועק. היינט איז דאָך דאָנערשטאָג, ווען שמואל געהט, ווי דער שטייגער זיינער איז תמיד, מיט דעם פּעסעלע צו דער רויטער קרעטשמע ברייננגען פון דאָרט בראָנפען פאַר די בעלי־בתים זיינע. אַ טאָג איז דאָך געווען היינט אַ ליכטיגער, אַ שיינענדיגער און אַ וואַרים ווינטעל האָט געוועהעט אין גאַטס וועלטיל, אויף די פעלדער פול תבואות און גרינ־וואַרג נאָר אַ גן־עדן, ריחות פון שמעקענדיגע קרייטעכצער מחיה נפשות — איז אפשר שמואל, וועלענדיג אָנטאָן אַ פערגעניגען משה׳לען, אריין צו איהם אין בית מדרש און גענומען דורכצוגעהן זיך מיט איהם אביסעל אין פרייען פעלד. וואָס זאָג איך אפשר, געוויס האָט שמואל אַזוינס געטאָן, און געטאָן זעהר גליך. משה׳לע אונזערער, אונזער מתנה פון גאָט, ווייסט דאָך נישט מעהר ווי דעם בית מדרש, וואו ער פאַרברייננגט די גאַנצענע טעג אין לערנען תורה. ער איז, נעבעך, שוואַך, דאַר־קוואַר, אינגאַנצען נאָר הויט און ביין (מיר פאַר זיין קאָפּ). וואָס פאַר אַ תענוגים, משטיינס־געזאָגט, האָט ער ביי אונז אָרימע טאַטע־מאַמע? תענוגים זאָג איך, איז עס ניט אַ געלעכטער? ווי קומט צו אונז תענוגים? הלואי, לעבעדיגער גאָט, טאַטע־פאָטער, מיר זאָלען איהם קענען געבען צו יעדער צייט חאָטש דאָס נויטיג־סטע צום לעבען! ווייסט איז דער מאַמע זיינער! און ער אַליין, דאָס טייער קינד, פאָדערט ער דען פון אונז וואוילטאָג? אַ שטיקעל דאַרען ברויט, אז ער איז הונגעריג, איז פאַר איהם גענוג; אַ שוך אז ס׳צערייסט זיך איהם אמאָל, ס׳קוקען אַרוים די פינגער, איז פאַר איהם אויך רעכט אָנגעהמענ־דיג עס פאַר גוט. אפילו געגוג לופט, וועה איז מיר, קענען מיר איהם אויך נישט געבען; אַ דירה אביסעל, ענג, נידעריג, מען זיצט דאָ, משטיינס־גע־זאָגט, איינער ביי׳ם אנדערען אויף די קעפּ. אז איך הער איהם אמאָל ביי דער נאַכט הוסטענדיג, געהט מיר די נשמה אוים. זעהר גליך האָט געטאָן שמואל, וואָס האָט אוועקגענומען משה׳לען אביסעל פון דער גמרא, ער זאָל זיך דורכגעהן מיט איהם אביסעל אין פרייען פעלד. אַ גרויסע מצוה האָט ער אין איהם געטאָן. זאָל משה׳לע שעפּען אביסעל פרישע לופט, אויסגלייכען זיך די ביינער און זאָל ער וויסען פון אַ גוטע מינוט אין זיין לעבען.

טראַכטענדיג אַזוי האָט זיך בתיה באַלד בערוהיגט. זי שטעהט־אויף, צינדט־אָן אַ ליכט און נעהמט זיך צו דער אַרבייט, לעבעדיג, אויפגעראַמט.

דאָס האָט געווירקט אויף די קינדערלעך און זיי האָבען זיך געלאָזט אונטער־העלפען דער מאַמען מיט חשק. די שיילט קאַרטאָפּלעס, די טראָגט־צו אַ קריגעל וואַסער, די טהוט אַ שפּרונג און ברייננגט דאַרע שפּענדלעך, די צו־לייגט עם אויפ׳ן פּריפּעטשיק, און בתיה צינדט אונטער, צובלאָזט דאָס און מאַכט אַ פייער און שטעלט־צו דאָס טעפּעל. די שפּענדלעך טרעשצען, פונ־קען פליהען, דער פלאַם חאַפּט ארום דאָס טעפּעל — און ס׳איז ליכטיג־פרעהליך די קינדער אויף די הערצלעך. די קאַץ זיצט זיך אויפ׳ן געזעסעל, וואַרימט זיך אנטקעגען דעם פייער, לעקט די לאַפּקעס און האָט הנאה.

— אַ קאַץ וואַשט זיך, איז אַ סימן אויף געסט — זאָגט דאָס עלטערע מיידעל.

— דער טאַטע וועט באַלד קומען מיט משה׳לען — מאַכט בתיה מיט אַ פרעהליך שמייכעלע.

און אַ מיידעלע, דאָס יונגסטע פון די קינדער, שפּרינגט אַרוים מלא שמחה, פּאַטשט מיט די הענטלעך און זינגט זיך דאָס געוויסע ליעדעל:

פּי — פּי — פּי,
וואו איז דער טאַטע?
ניטאָ איהם הי;
ווען וועט ער קומען?
מאָרגען פריה!
וואָס וועט ער ברייננגען?
אַ גלעזעלע ביר!
וואו וועט ער שטעלען?
אונטער דער טיר!
מיט וואָס וועט ער צודעקען?
מיט אַ שטיקעל פּאַפּיר!
ווער וועט דאָס טרינקען?
איך מיט דיר!

— אַלע מיר טרינקען, אַלע! — צושרייען זיך אויף איהר די קינדער, מאַכענדיג צו דער מאַמען: יאָ, מאַמע, אַלע?

— אַלע, קינדערלעך, אַלע, — נעהמט זיי איין די מוטער מיט גוטע רייד, — באַלד וועט דער טאַטע קומען, ברייננגען געלד. איך וועל קויפען מעהל, מאַכען חלה אויף שבת, קויפען פיש, מאַכען אַ קוגעל און ס׳וועט זיין גוט.

האָץ, האָץ, האָץ,
לעבעדיג, פרעהליך אַלע,
מאַמע באַקט די חלה!
האָץ, האָץ, האָץ,
דער טאַטע גיט געלט,
— קינדער צום טיש!
נאָט אייך יוך אַ שיסעל,
פון אַ הוהן אַ פיסעל,
פון אַ הערינג ס׳קעפעל,
און אַ קוגעל פון עפעל!
און אַ קוגעל פון עפעל!
האָץ, האָץ, האָץ,
חנה, לאה, צפורה!
האָץ, האָץ, האָץ,
אסתר, שרה, דבורה!

דאָס ליעדעל זינגט שפּרינגענדיג־טאַנצענדיג פאַר גרויס פרייד אַ שען קלוג מיידעלע, אַ באָרוויסע, אין איין העמדעל, און ביי׳ם אויסלאָזען איטליכען גראַם האַפּט זי די קאַץ ביי די אויערען, — ענטפערט זי איהר אָב אויף איהר קול מיט אַ מיאַוקע.

קיין זאַך קען נישט דערוויינען דאָס הארץ, איינגעבענדיג איהם היילינע געפיהלען, אַזוי ווי די אָרימקייט, ווען נאָר זי איז אַ בעהאַלטענע, אַ ריינע און ניט קיין שמוציגע, אָבגעלאָזענע. אָרימקייט מאַכט קלוג, אָרימקייט איידעלט דאָס הארץ מיט גוטע געפיהלען, גוטע מידות. אָרימקייט מאַכט הויזליכע צופרידענקייט — צוגעלאָזטקייט פון עלטערן צו קינדער און פון קינדער צו די עלטערן. וויפיעל גרויסע תענוגים מען דאַרף אויסטראַכטען, כדי צופריעדענשטעלען זאַטע רייכע קינדער, וואָס באָדען זיך אין וואוילטאָג, און וויפיעל מיטעל דאַרף מען עס טאָן, אויפצובלאָזען איין פונק פון רחמנות און פון מענשליכע געדאַנקען אין זייער נשמה, וואָס איז פערזונקען אין דעם טיעפען שמוץ פון גראָבע תאוות. די נשמה פון אָרימע אָבער — זי קען ריהרען אַ מינדסטע קליינינקייט, און ווערט פול מיט זיסע געטליכע געפיהלען. עפּיס נאָר אַמינדסטע זאַך אַגוטע אין דעם לעבען פון אָרימע מענשען — ווערען זיי מונטער און מלא שמחה. פון אַ נייע קאַפּאָטע, אַ שטיינער, נייע שיך, איז אַ גרויס נחת; קרעפּלעך אָדער עפּיס אַזוי אַ גוטע געריכט, וואָס מען מאַכט אַמאָל, איז אַ גאַנצער יום־טוב. דאָס הויזליכע לעבען ביי פיינע, אָרענטליכע אָרימע לייט איז פול מיט פּאָעזיע.

דרך־ארץ פאַר קבצנ׳ישע קינדער! פון זיי קומט אַרויס דער גרעסטער טייל פּאַעטען.

דערוויילי גערהט אוועק אַ היבשע צייט און שמואליק מיט משה׳לען זענען נישטאָ. דאָס פּייער אויפ׳ן פריפּעטשאָק גערהט פאַמעליכען אויס, דאָס צוגעשטעלטע טעפּעל קאַליִש זידט, קאַכט אַלץ שטילער, שטילער. דאָס ליכט צאַנקט, אַלץ טונקעלער, פינסטערער ווערט אין שטוב און אויך בתיה׳ן אויפ׳ן האַרצען. די מרה־שחורה חאַפּט זיך ווידער צו איהר אַריין, פריהער אין האַרצען — שאַ. ניט קיין וואָרט! נישט מצער צו זיין די קינדערלעך, נעבעך. און שפּעטער אַביסעל, הע־הע, לאָזט זי זיך שוין הערען מיט ווער־טער! אַצינד איז בתיה׳ן אַ וועהטאָג אינצווייען זי זאָרגט זיך אי פאַר׳ן מאַן, אי פאַר׳ן זוהן. דער שטייגער שמואליקס איז געווען צוקומען אַ היים, אַ גאַנצע וואָך — פאַרנאַכט, דאָנערשטאַג נאָר אַ ביסעל פריהער, כדי צו געבען בייצייטענס עפּיס געלט אויף שבת, און היינט, ס׳איז שוין האַלבע נאַכט, העהנער קרעהען — און ער איז ניטאָ! ס׳איז ניט קיין גלאַטע זאַך, עס מוז דאָ עפּיס זיין. וואָס־זשע אַזוינס? אָט דאָ צושפּיעלט זיך ביי בתיה׳ן דער כח המדמה, זי טראַכט־איבער שרעקליכע זאַכען, גאָר אַ מורא, אַזוי אַז די שטיל־פאַרבאָרגענע מרה־שחורה חאַפּט זיך אַרויס פונ׳ם האַרצען, אויסגיסענדיג זיך אין טרערען, אין ביטערע קרעכצען. די קינדער, קוקענדיג אויף דער מאַמע, ווי זי וויינט, זיפּצט, זענען זיי טרויעריג אַוועק אין אַ ווינקעל צונויפשטיקענדיג זיך דאָרט אינאיינעם, פערהאומערט מיט אַראָב־געלאָזטע קעפּלעך. דאָס ליכט האַלט שוין אינגאַנצען ביי׳ם אויסגעהן, אויסשעפּענדיג שוין דאָס לעצטע ביסעל חלב אין לייכטער, קיין פונק פייער שוין ניטאָ אויפ׳ן פריפּעטשאָק, קאַלט ווי אייז שטעהט דאָס טעפּעל, קיינעם קומט אויפ׳ן זינען ניט אַרויף דאָס עסען. אַלע זענען פערהאומערט, אפילו די קאַץ פאַרלייגט דעם וויידעל, געהט אָנגעדרודעלט און ציהעט זיך אויס אויף דעם אויווען ווי זי דרעמלעט. די מולטער אפילו, וואָס מען פאַרקנעט אין איהר חלה אויף שבת, שטעהט ליידיג אין אַ ווינקעל און זעהט אויס פאַר־לאָזט, פאַרוויסט. און די גריל, וואָס הייבט אָן געוועהנטליך צוגרילען ביי נאַכט, בשעת אַלע אין שטוב לייגען זיך שלאָפען, שטעהט היינט, אַרויס־שטרעקענדיג דאָס קעפּעל פון דער לאָך, קוקט ווי אַ גולם און ניט קיין פּיפּס. איין גרויסע פליג נאָר טיילט זיך אָב פונ׳ם איבעריגען עולם פליגען, וואָס שלאָפען, אָנהאַלטענדיג זיך מיט די פיסלעך אויפ׳ן סופיט, אויף די ווענד, און לאָזט זיך גערהן ווי צו־חלום, בעאומרוהיגען מענשען מיט איהרע נאַרישע אָנשטעלען. טהוט זיך אַ דרעה, אַ פליה, הין־און־הער פלינק־געשווינד אַ רוח, אָנשלאָגענדיג זיך אָט אין אַ פענסטער, אָט אין עפּיס אַ כלי, אָט גיט

עס מיט איהר א טראָג פאַרביי א אויער טאַנצענדיג, זוזשענדיג דער רוח ווייסט זי וואָס.

און ווי די דאָזיגע פליג אַזוי האָבען זיך געטראָגען בתיה׳ס געדאַנקען, אויפריהרענדיג איהר דעם מוח. עס ווערט איהר אייננ אין שטוב און וויל ארויס אין גאַס זוכען איהרע ליבע און נאָכפרעגען זיך אויף דעם מאַן ביי יענע בעלי־הבתים, וואָס ער ברייננט זיי תמיד בראַנפען אין דעם טאָג. נאָר באַלד בעטראַכט זי זיך, ס׳איז דאָך שוין לאַנג פערמאַכט אומעטום טיר און טויער און מען שלאָפט. זי גיט אויך א קוק אויף איהרע בידנע קינדערלעך ווי זיי ליגען צוגעטולעט איינס צום אַנדערען; ווי איהרע ליבע, טייערינקע פויגעלעך — טראַכט זי — קומען עס ,נעבעך, אָב און שוויינען. א לעבען משטיינס־געזאָגט, אין צרות — און עס דערלאָזט איהר ניט דאָס האַרץ אוועקוואַרפען זיי ביי נאַכט אליין אין שטוב. אין־מיטען־דרינען טראָגט דער רוח אָן פון ערגיץ עפּיס א הונד, ער שטעלט זיך אונטער׳ן פענסטער, אראָבלאָזענדיג דעם וויידעל, פעררייסענדיג הויך דעם קאָפּ, און הויבט־אָן רויען, מיט א יאָמער א שרעק. דאָס רויען פונ׳ם הונד, וואָס לויט מען זאָגט בעווייזט עס ניט אויף קיין גוטס, האָט בתיה׳ן גאָר צודרעהט. פאַר שרעק־קעניש, פאַר צוטראָגעניש טהוט זי א נעהם די קאָטשערע, לויפט געשווינד ארויס און פערטרייבט דעם הונד, אויסלאָזענדיג צו איהם איהר שוואר ביטער געמיטה מיט טויטע קללות. דער הונד אַנטלויפט, שטעלט זיך אָב פונדער־ווייטענס און הויבט אָן בילען שוין מיט זיין געוועהנטליכען קול, גלייך ווי ער טענה׳ט זיך אויס מיט בתיה׳ן, ווי בלעם׳ס אייזעל אמאָל, פרעגענדיג זי: „וואָס האָב איך דיר אַזוינס געטאָן, וואָס דו האָסט מיך געשלאָגען מיט א שטעקען? אי, נאַרישע יודענע! ווייסט דאָס דען ניט, א הונד אז רויעט איז גאָרנישט, שוטים נאָר שרעקען זיך דערפאַר?“

רייַן, לויטער איז געווען דער הימעל אין אָנהויב אָוועגד. עס האָט זיך געלאָזט זעהן א פערטיל פון דער יונגער לבנה צווישען א גרויסען עולם ליכטיגע שטערען, שטעהענדיג אויף דער וואך. באַלד אָבער האָט דער רוח אָנגעטראָגען די שווארצע־חברה וואָלקענס, זיי האָבען זיך ביסלעכווייז צו־הוליעט, ווי דער שטייגער איז געארבייט מעשים, ביז ס׳איז געוואָרען א קאָכעניש, א שטורם און שטאָק־פינסטער. עס האָט געבליצט, געדונערט, און טרערען — גאַנצע טייכען וואַסער, האָט געגאָסען דער הימעל. דער עולם אין שטאָדט איז געשלאָפען, נישט אָנגעהויבען וויסען, וואָס טהוט זיך אַזוינס אין־דרויסען. געפיהלט האָט עס נאָר איין יודענע — בתיה מיט איהרע קינדערלעך, וואָס די צרות זייערע האָבען נישט געלאָזט זיי שלאָפען.

אויף מאָרגען פריה איז בתיה אוועק, נאָכדעם ווי זי האָט אָנגעזאָגט צפורה׳ן, דער עלטערער טאָכטער, אכטונג צו געבען אין שטוב אויף די

קינדער, און איז גענאַנגען אהין צו דער „רויטער קרעטשעם" געוואָהר־ווערן דאָרט וועגן דעם מאַן. א ברכה פון גאָט איז אומעטום, א גרויס גע־רעטעניש אויף די פעלדער, עס שמעקט, עס זינגט, עס לעבט — און בתיה געהט פאַרזאָרגט, פאַראומערט, איהר געהט ניט אין קאָפּ די שענע וועלט ארום איהר.

אין דער „רויטער קרעטשעם" האָט מען איהר געזאָגט, אז שמואליק איהרער איז, ווי דער שטייגער זיינער תמיד, געוועןּ געכטען דאָרט, גענומען דאָס פעסעלע בראַנפען זיינס און אוועק דערמיט צוריק אין שטאָדט. נאָר אין פנים ביי די שטוב מענשען איז גרינג געווען צודערקענען, אז שמואליקס פערפאַלען־ווערען איז זיי א גרויסער וואונדער. מיט׳ן מויל מאַכען זיי כלומר׳ש: עט, גאָרנישט, כדי צוטרייסטען בתיה׳ן, זי זאָל זיך אזוי ניט ער־גערן, ניט אזוי וויינען, אָבער אין האַרצען דיינקען זיי, אז ס׳איז עפּיס ניט גלאַט, דאָ מוז זיין עפּיס גאָר א מיאוסע מעשה. בתיה געהט פון דאָרט אוועק ווי אָהן א קאָפּ פאַר גרויס עגמת־נפש. זי געהט ביים ברעג וואַלד, ניסטע־רענדיג מיט די אויגען און פאַרשטעלענדיג זיך שרעקליכע זאַכען — גזלנים, חיות רעות וכדומה אזוינע אַנשיקענישען, וואָס קענען זיך מיט מענשען אין א וואַלד מאַכען — און פּלוצלים דערזעהט זי פאַר זיך א רעדיל מענשען, סטעמפּעניו שפּילט אויף זיין פידעלע, מיחיי און גאַברילאָ טאַנצען, נעה־מענדיג זיך אין־מיטען־דרינען טאַקי צו א פעסעלע בראַנפען, וואָס ליגט צווישען זייערע זאַכען אונטער א בוים. בתיה שטופּט זיך צווישען דעם עולם, טהוט א קוק — אוי־וועה, ס׳איז דאָך דעם מאַנס פעסעלע! זי וואַרפט זיך אויף דיביידע גוים מיט א געוויין, א געשריי ווי אויף רוצחים, נישט ארויסרעדענדיג עס שאַרף, פאַר גרויס האַרצקלעמעניש, און פאַלט חלשות.

יענער שבת אין גלופּסק דענסטמאָל איז געווען שבת־פּעטריכע וא־לעסקי — דאָס הייסט, צוויי פאַרשוינען אזעלכע, וואָס זענען דעם שבת דערהויבט געוואָרען. אז מיחיי און גאַברילאָ, אויף וועלכע ס׳איז געפאַלען א חשד, אז זיי האָבען גע׳הרג׳עט שמואליק׳ן מיט דעם זוהן, זענען אריין אין דער תפיסה, איז די יודישע שטאָדט גלופּסק געבליבען א אַלמנה. יודען זענען אויסגעשטעלט, וואָס וועט מען טאָן אָהן א שבת־גוי? ווער וועט זיי פאַרלעשען די ליכט און טאָן ביי זיי אין שטוב געוויסע ארבייט? סטייטש, איז עס דען מעגליך, יודישע קינדער אָהן גוים! האָט מען דערווייל אָנשטאָט דעם שבת־גוי מיחיי יוצא געווען מיט פּעטריכען, מיט א גויע, וואָס מעלקט יודישע בהמות בשעת א יום־טוב. און אויפ׳ן אָרט פון גאַברילאָ׳ן דעם אוי־בער־פאַסטוך איז ארויף זיין תלמיד אַלעקסי, א קליין שייגעצעל. נאָר ביידע אָבער האָבען ניט געטויגט צו זייער ארבייט. פּעטריכע, וואָס איז א נקבה, נישט האָבענדיג דעם כח פון א מאַנסביל, אריינגיסען אין זיך די אַלע גלע־

זעלעך בראַנפען, וואָס מען בעקומט פאַר ליכט־אויסלעשען, איז באַלד נאָכ'ן פערטען כוס שוין שיכור געוואָרען. איז זי, נעבעך, געפאַלען פון די פיס. האָבען אַ סך ניט אויסגעלאָשענע ליכט אין פיעל הייזער געשמאָלצען, אָנגע־מאַכט אַ רויך מיט אַ טשאַד, און יודען האָבען וועה געטאָן, ניט היינט גע־דאַכט, די קעפּ. און וואָס נאָך ? יענעם שבת האָבען יודישע בהמות זיך גע־מאָלקען שפּעט, ערשט אַרום האַלבען טאָג. ווייל פּעטריכע איז געלעגען טויט שיכור, נישט צוקענען דערוועקען זי, אַזוי האָט זי געפּאָפּען. מיט אַלעק־סי'ן איז אויך געווען ניט קיין שענע מעשה. ווי באַלד דאָס קליין גוי'עלע איז געוואָרען אַ פּריץ איבער בהמות, האָט ער מיט גדלות ביי זיך געמיינט, איז די בייטש ביי איהם אין דער האַנד, מעג ער שוין טראַסקען מיט איהר, שלאָגען ווען ער וויל און וועמען ער וויל. בעדאַרף זיך טרעפען, אַז ער הייבט אויף דער האַנד מיט דער בייטש אויף יונגלעך, וואָס שפּילען זיך רוהיג אויף דער גאַס. ווערט אַ דראַקע, אַ ליאַרם, אַ געשריי — די בהמות בלייבען דער־ווייל אָהן אַ פּאַסטוך און צולויפען זיך אין אַלע זייטען.

דאָס צווייטע קאַפּיטעל

אַ שרעקליכע מינוט, וואָס שווער צוגעפינען איהר גלייכען, איז געווען יענע מינוט בשעת פאַרשווינדענדיג ווערען דאָס וועגעלע מיט די „חאַפּערס", נאָך וועלכעס שמואליק דער טאַנדעטניק האָט זיך האַסטיג נאָכגעיאָגט. אַזאַ צרה, ווי אַ טרייער פאָטער זעהט זיין ליעב קינד ביי גזלנים אין די הענד, נישט צוקענען עס ראַטעווען — דאָס לאָזט זיך מיט דעם מויל ניט איבער־געבען, עס נעהמט דענסטמאָל אָב דאָס לשון, נישטאָ קיין ווערטער, קיין יאָמערען, קיין קלאָגען — אַ געשריי האָט שמואליק געטאָן און געפאַלען, בעך אויף דר'ערד!

וואָס־זשע פאַרט איז דער סוף מיט איהם געווען? אפשר איז ער פאַר גרויס האַרצוועהטאָג משוגע געוואָרען, אָדער אפשר גאָר געבליבען טויט אָהן אַ נשמה?

חס־וחלילה! שגעון דאָס איז פאַר נגידים. אַט די אָבגעהיטע מענ־שלעך קענען ניט איבערטראָגען קיין יסורים. פון עפּיס אַ שרעק קעהרט זיך זיי איבער דער מוח, פון עפּיס אַ צער געהען זיי אַראָב פונ'ם זינען. נישט אַזוי אָבער זענען די קבצנים. קבצנים זענען פון אייזען, קיין קויל נעהמט זיי נישט — ניט קיין קעלט, ניט קיין הונגער, ניט קיין נויט און ניט קיין לייד, מכות, פּורעניות, וואָרום דאַרויף זענען זיי דאָך געבוירען געוואָרען, פערשוואַרצט צו־ווערען, צולייד(ען) און אָבצוקומען זייער גאַנץ לעבען. און דער רבונו של עולם גיט זיי יסורים מיט דער פולער מאָס און אַ אייזער־נעם כח, אויסצושטעהן די צרות. ניט משוגע־צו־ווערען און צושטאַרבען פון זיי.

אמת טאַקי, גרויס צער האָט שמואליק איינגענומען פון זיין זוהן, וואָס גזלנים האָבען איהם געחאַפּט, ביטער און פינסטער איז איהם געווען, נאָר וויפיל אַזעלכע געבראָכענע הערצער, ביטערע געמיטהער ווי ער זענען געווען ביי יודען דענסטמאָל, אין יענע שלעכטע צייטען; וויפיל טייבען טרערען,

אוי, רבונו של עולם, האָבען זיך, אין יענע צייטען, אריינגעגאָסען אין דיין לאָגעל, טרערען פון אָרעמינקע עלטערען, ביי וועלכע מען האָט אוועקגענומען זייערע קליינע קינדערלעך, נעבעך, בשעת שלאָפענדיג ביי־נאַכט אין די בעטעלעך און זעהענדיג גוטע חלומות; טרערען פון מאַמעס, ביי וועלכע מען האָט צוגענומען זייערע בני־יחידים; טרערען פון וויסטע אלמנות, טרויערדיגע אויף זייערע אוועקגענומענע קינדער, יתומים, דאָס איינציגע טרייסט, דאָס איינציגע אָנהאַלטעניש זייערע אין לעבען! פיל נעסטען, אוי, זענען פּארוויסט געוואָרען, יונגע פויגעלעך גערויבט געוואָרען, דאָס הארץ פון עלטערען אויף שטיקער צעריסען געוואָרען — און פונדעסטוועגען, נישקשה, האָט מען אויסגעהאַלטען. געגלויבט אין זיין ליבען נאָמען, שהחינו, וואָס האָט געלאָזט אונזערע דאָזיגע קבצנים לעבען, וקימנו והגיענו, און געלאָזט זיי דערלעבען ערגערע נייע צייטען, צו־צוזעהען ווידער דאָס אוועקנעהמען ביי זיי די איבעריגע קינדער!...

שמואליק האָט אַ געשריי געטאָן, אָבער ניט משוגע געוואָרען; שמואליק איז געפאַלען, אָבער די נשמה איז איהם ניט אויסגעגאַנגען. עס עפּעס אונטער איהם זיך אויף דער גיהנם, מלאכי־חבלה רייסען איהם דאָס הארץ, ער אָבער איז ביי די געדאַנקען, ער ווייסט, אז משה'לע זיינער איז געפאַנגען, אז ער מוז זיך יאָגען ראַטעווען איהם. אי וואָס, בערעכענען זיך, צי וועלען איהם דינען די פיס נאָכצויאָגען זיך — דאָס פאַלט איהם גאָר ניט איין. אַ טאַנדעטניק, וואָס וואָגעלט זיך ארום פון מאָרגענס פריה ביז אין דער נאַכט איבער אַלע גאַסען און הויפען, וואָס קריכט ארויף־אראָב הונדערטער טרעפּ אַ טאָג, וואָס הערט אזעלכער פיס? קבצנישע פיס, משטיינס־געזאָגט, ווער בערעכענט זיי, ווער פרעגט זיי, אויב זיי ווילען אָדער ניט ווילען געהען אַ גאַנג? און גאָר אַ חוץ־דעם, וואָס שמואליק איז אַ טאַנדעטניק, איז ער דאָך דערצו עפּיס נאָך אַ יוד אויך, און דאָס געהען ביי אַ יודען איז עפּיס אנדערש, ניט ווי ביי לייטען — דער קאָפּ זיינער איז איהם אין הימעל, ווי דער לאָקאָמאָטיוו פליהט ער פאָראויס, און די פיס שלעפּען זיך איהם נאָך, ווי די וואַגאָנעס, אויף דר'ערד.

עס ברענט, קאָכט שמואליקס הארץ ווי אַ קעסעל, עס רוישען, קלאַפּען זיינע געדאַנקען, טהוען איהם אַ הייב־אויף פון דער ערד, בעוועגען, טרייבען די פיס — און זיי לויפען געשווינד, געשווינד.

דער וועג, אויף וועלכען די „חאַפּערס" האָבען זיך געלאָזט פאָהרען, איז געווען אַ שמאָלער, אין דער זייט פונ'ם ברייטען שליאַך. ער האָט זיך געצויגען ווי אַ סטענגע צווישען גראָז און תבואה, פארקריכענדיג אַ מאָל אין אַ קאַליזשע, אָדער פערפאַלענדיג ווערען אונטען ערגיץ אין אַ טאָל,

און פון דאָרט ווידער זיך א ווייז טאָן, אַרויפקלעטערענדיג, אויבען אויף א באַרג.

שמואליק לויפט מיט אַלע כחות, צוהערענדיג, צוקוקענדיג זיך דערביי ווייט אַרום. נאָר אומזיסט די מיה — אומעטום אויפ׳ן וועג איז שאַ, שטיל! ער הערט ניט נאָר דעם שאָרך פון זיינע טריט, ער זעהט ניט נאָר דעם אייגענעם שאָטען זיינעם, וואָס טאַנצט איהם ביי דער זייט אַקעגען דער שיין פון דער יונגער לבנה, וואָס זעהט־אויס שווימענדיג ווי א זילבערען שיפעל הויך אין הימעל. אַמאָל צוליינגט זיך דער שאָטען אויף דר׳ערד צוויי־מאָל אַזוי גרויס ווי ער אַליין איז, און אַמאָל קלעטערט דער שאָטען זיינער אַרויף אויף תבואות, אויף בוימער, קרימט זיך, ברעכט זיך ווי די קונצען־מאַכער אין די צירקען.

אמת, צוויי מאָל האָט זיך איהם געדאַכט ווי עפּיס א קול ערגיץ פונדערווייטענס, נאָר באַלד טאַקי האָט זיך אויסגעלאָזט, אַז דאָס איז געווען טריט פון א האָז, וואָס דערשרעקענדיג זיך פאַר א שאָרך פון א אַראָבגעפאַלען בלעטעל, אָדער פון עפּיס א קריכענדיג ווערעמיל, איז ער שפּרינגענדיג איהם פאַרביי־געלאָפען העגדום־פּענדום, און פוץ אין תבואה אַריין! און דאָס צווייטע מאָל האָט זיך דערוויזען, אַז דאָס איז איהם געקומען צו די אויערען טאַקי זיין אויגען קול — א זיפץ, וואָס האָט זיך איהם אַרויסגעריסען טיף פונ׳ם האַרצען בשעת די האָפנונג, צודעריאָגען דאָס וועגעלע, האָט אָנגעהויבען ביי איהם שוואַך צו־ווערען. איז דען מעגליך, אַז א מענש, ווי גרינג אפילו ער זאָל זיין אויף די פיס, זאָל זיך פאַרהערען אין לויפען מיט א פערד, און נאָך ווען, אַז מען טרייבט עס מיט בייטשען? — אוי, ניט מעגליך! טראַכט ביי זיך שמואליק מיט א שווער געמיט, קלאַפּענדיג זיך אין האַרצען און א מאַך־געבענדיג מיט דער האַנד, ווי איינער רעדט: פאַרפאַלען! פונדעסטוועגען לויפט ער ווייטער, באַרג אַרויף, באַרג אַראָב, גלייך מען וואָלט איהם געשטופּט פון הינטען, געטריבען מיט גוואַלד.

עס געדויערט א היבשע צייט און שמואליק ווערט מיד. עס פּלאָנטען זיך איהם די פיס, ער געהט און פאַלט, שטעהט־אויף און פאַלט ווייטער. שוואַכער, שוואַכער ווערט אין איהם די קראַפט פונ׳ם ברענענדיגען פייער, עס שטופּט שוין ניט אַזוי שטאַרק ווי פריהער. עפּיס טאַקי גאָר ווי א לופטבאַלאָן, פון וועלכען עס געהט ביסלעכווייז אַרויס דער גאַז, וואָס ביים פאַלען ריהרט ער אָן די ערד אונטערשפּרינגענדיג, אונטערשפּרינגענדיג ביז עס געהט פון איהם אַרויס אינגאַנצען דער גאַז, און ער בלייבט ליגען אויפ׳ן אָרט — שמואליק פאַלט, אויסציהענדיג זיך פאַרדולט אויף דר׳ערד!

עס דאַכט זיך איהם עסק, זאַכען, אין וועלכע דער קאָפּ זיינער ליגט איהם תמיד. עס דאַכט זיך איהם — שמאַטעס. עס טהוען זיך א ווייז פאַר

איהם אַ היבש ביסעל שמאַטעס, כל־המינים: שמאַטעס זיידענע, איידעלע, פון מיוחסים, פיינע־בריות אין שטאָדט, און שמאַטעס גראָבע, שמוציגע, פּונ׳ם פּראָסטען עולם; הויזען, פּליודערען און תחתונים, טלית־קטן׳ס און קאַמעזועלקעס, קאַפּאָטעס און פראַקען, ספּאָדקעס און קאַפּעליושען, איין שמאַטע ניט בעסער פון דער אַנדרערער—אַלע גאַנץ ניש־קשה׳דיגע שמאַטעס! ס׳איז דאָ אָהן עין־הרע, סחורה, גענוג שמאַטעס, ברוך־השם, אויף דער וועלט... נאָר וואָס קומט אָבער אַרויס דערפון, אז דער האַנדעל מיט שמאַטעס איז שווער היינטיגע צייטען. נישט צו־צוטרעטען צו יענעמס שמאַטעס, אַזוי טייער זענען זיי, און פאַר דיינע — וויל מען צעהן פאַר אַ גראָשען. דעם גאַנצען טאָג איז ער היינט זיך אַבגעגאַנגען די פיס, שרייענדיג אין אַלע הויפען: שמאַטעס, בעלי־בתים אַרויס מיט אייערע שמאַטעס! ער איז הייזעריג געוואָרען שרייענדיג, און די שמאַטעס עפּיס נאָר ווי זיי לאַכען איהם אויס. ער האָט זיך געלאָזט אויף הויכע טרעפּ אַריינגעהן אין אַ שטוב, האָבען זיך אַ לאָז געטאָן אויף איהם הויזען פאַרריסענע, שטאַרק בלאָזענדיג פון זיך, אַזוי אַז איהם איז שטאַרק ניט גוט געוואָרען און האָט זיך אַראָבגעקוויקעלט פון אַלע טרעפּ אויף דר׳ערד, ברעכענדיג האַלז און געניק, נישט צווויסען אויף וואָס ער איז פאַר אַ וועלט. —

קומענדיג שפּעטער אַ ווײלע צו־זיך און עפּענדיג די אויגען, דערזעהט שמואליק אַ לבנה מיט שטערען, אַ וואַלד, אַ פעלד מיט תבואה, ער דערמאָנט זיך אין דער מיאוסער געשיכטע מיט דעם זוהן, שפּרינגט־אויף פונ׳ם אָרט און נעהמט זיך לויפען מיט אימפּעט, אַרויסנעהמענדיג זיך די אויגען קוקענדיג — און נישטאָ דער וואָגען! ער רייסט אויף זיך די האָר, וויינט אָהן טרערען, און לויפענדיג אַזוי באַרג־אַראָב פּלוצלים — אָ, דערבאַרעמדיגער גאָט! — וואַקסט פאַר איהם אויס דער וואָגען אין אַ קאַנאַווע, נעבען אַ בריקעל איבער אַ טייכעל, וואו ער האָט זיך איבערגעקערט אַראָביאָגענדיג זיך האַסטיג פונ׳ם באַרג און צעבראָכען אַ אַקס, און די שענע פאַרשוינע אַרבייטען אויף איהם.

שמואליק וואַרפט זיך אויף די פאַרשוינען ווי אַ פאַרוואַנדעטע חיה אויף די יענערס, וואָס האָבען, נישט גוט דערשיסענדיג זי, גערויבט איהר געליבט קינד — און עס הויבט זיך אָן אַ מלחמה, אַ בלוטיגע מלחמה. בשעת איינער פון די לייט האַפט זיך שפּאַנען דעם וואָגען, האָט שמואליק ווי אַ פּיאַווקע זיך איינגעגעסען מיט די ציין דעם צווייטען אין די פיס און מיט די הענד געריסען משה׳לען צו זיך. די ליבשאַפט צום קינד, דאָס שרעקליכע אומגליק און דאָס ברענען זיך נוקם צו־זיין — די אַלע דריי זאַכען איינאייגעם האָבען פון דעם שוואַכען שמואליק׳ן געמאַכט אַ שמשון הגבור. נאָר אַקעגען יודישע־פּלשתים אָבער העלפט שמשון־הגבור׳ס גבורה אויך נישט. פּיער הענד, חוץ

פּיס און ציין, האָבען איהם געשלאָגען וויפיל ס׳איז אין איהם אריין. משה׳לע האָט בעזונדער געלייזט, געהאט זיין עהרליך אויסקומעניש דערפאר, וואָס ער האָט זיך נימ געקענט פערהאלטען רוהיג בשעת יענע האָבען זיך אָבגערע־כענט מיט זיין טאַטען.

— רב הערש־בער — זאָגט איין חאפּער צום אנדערען — צו־וואָס טייג עס, מיט דעם דאָזיגען אידלאַק זיך דאָ אזוי באַברען? — ער איז אַ עקשן, האַלט זיך פעסט אין דעם וואָגען, וויל ניט אָבלאָזען — נו, מהיכא־תיתי! אדרבה גוט... זאָל ער זיך טאַקי בלייבען דאָ אין וואָגען און עס זאָל אויס־קומען ווי דער פּסוק: „אותו ואת בנו" דער טאַטע מיט דעם זוהן... נישט קיין נייעס. מען האָט שוין געזעהן, געהערט אין דער וועלט אזוינע זאַבען.

— יאָ, זעהר גלייך טאַקי זאָגט איהר, רב שניאור־וואָלף — ענטפערט יענער — אין צווייען איז שטארקער. זייט זיך נאָר מטריח און העלפט ביני־דען דעם דאָזיגען באַראן.

און רב שניאור־וואָלף איז ניט פויל, ארבייט געשמאַק, בינדט שמואליק׳ן מיט אַלע דינים ביים בינדען אַ קרבן, עס זאָל עס איהם אָנהויבען ארען, וואָס יענער, נעבעך, צאַפּעלט, קרעכצט, שרייעט גאָר אַ שרעק. דאָס פערד איז איינגעשפּאַנט, דער וואָגען גרייט. אַט טהוט מען אַ שמיץ, אַ טרייב: היידאַ, ניאָ, ניאָ! און דער טאַטע מיט דעם זוהן ווערען געפיהרט צו דער עקדה, די כפּרה צו־ווערען ביידע אין איין טאָג.

אַ ביטער געשריי טראָגט זיך ווייט אין דער טיפער שטילקייט פון דער נאַכט, אַ געשריי פון געהאַפּטע, געפאַנגענע שפּאַלט די הימלען, געהט־ארויף צו גאָט מיט אַ קלאָג: אוי־וועה, רבנו של עולם, אוי, וועה געשריגען אויף דיין פאָלק ישראל!...

דער סאָלאָוויי אויף זיין צווייגעל, דאָרט אין וועלדעל, בלייבט ווי דער־וואָרגען אינמיטען זינגען, אויך די פרעש אין דעם טייכעל ווערען פארשטומט, בעהאלטען זיך אין וואסער, דערהערענדיג דעם יאָמער און געשריי פון די אומגליקליכע, נעבעך. —

אַך, ווי שרעקליך, ווי שרעקליך עס קלינגט אַ געוויין אין דער שטילער נאַכט!...

און אַ קול לאָזט זיך הערען: וויאָ, וויאָ, וויאָ!

די יונגע לבנה, איינגאנצען אַ וואָך אַלט נאָכ׳ן מולד, געהט, ווי אַ קינד, פריה אין איהר רוה אריין, צומאַכענדיג אַ אויג. און דאָרט וואו זי פארגעהט בעדעקט זיך דער הימעל מיט שווארצע וואָלקענס. עס בליצט און עס דונערט.

און פּלוצלים פערטראָגט זיך אַ קלאַפּעריי פון רעדער. עס דויערט ניט לאַנג, פאָהרט אָן אַ קאַרעטע און מענשען שפּרינגען אַראָב געוואָהר צו ווער־רען, וואָס אַזוינס דאָס שרייען בעטייט. זיי טהוען אַ קוק — און בלייבען פערגאַפט! באַלד ווערט אַ ליאַרעם, אַ געפּילדער, אַ זידלעריי. עס שטרעקען זיך אויס הענד, עס ווייזען זיך קולאַקעס. שניאור־וואָלף און זיין שותף פּאַר־שטעהען, וואָס מען מיינט מיט די הענד, און פּאַלען אויף אַ שכל בייציי־טענס, איידער מען גיט קלעפּ, זיך געשווינד אָבצוטראָגען.

די פינסטערע וואָלקענס זענען זיי בייגעשטאַנען — און זענען אין דער פינסטערניש נעלם געוואָרען.

דאָס דריטע קאַפּיטעל

שען איז די שטאָדט ז..., די הויפּטשטאָדט פון וואָהלין! ניט קיין פּאַלאַצען האָט זי, ניט קיין הויכע טורעמס, ניט קיין טייערע פּאַרציהרטע געביייען — און איז זי דאָך מלא חן. אַרומגערינגעלט מיט בערג איז זי, מיט וועלדער, מיט פלייצענדיגע טייכען און טאָלען; ס׳איז אין איהר דאָ אויך גערטנער, בולווארען, און אָט דאָס איז איהר ציהרונג, איהר שענקייט. אַריינ־פאָהרענדיג אין איהר דורך דער גלופּסקער גאַס, אין אַ העלער זומערנאַכט, ווען פון צווישען בוימער זעהען זיך אַרויס נעטע הייזער מיט צוגעמאַכטע לאָדען, און אומעטום הערשט אַ שטילע רוהע — קען מען זיך זאַט ניט אָנ־קוקען אין איהר, אַזוי שען איז זי, נאָר עפּיס טאַקי ווי אַ פאַרצויבערטע שלאָפענדיגע בת־מלכה אין די מעשה־ביכלעך. די נאַכט דעקט זי איבער מיט אַ טונקעל־בלויען שאַל, געשפּריינקעלט מיט גילדענע שטערען, און די לבנה, אַ מייסטערין אין ליעבעס, פאַרקוקט זיך אויף איהר מיט אַ זיס־שיינענדיגע צורה. בליהענדיגע אַקאַציעס, שמעקענדיגע קרייטעכצער טראָגען איהר אונ־טער ריחות פון בשמים. אַ קריסטאָל־קלאָר וואַסערל, רינענדיג ערגיץ פון אַ סקאַלע, ברומט איהר אונטער פונדערווייטענס, דער סאָלאָווי שפּילט־צו אַ ליבעס־לידעל — און זי שלאָפט און טרוימט.

און אין יענער נאַכט, ווען ס׳איז זיך פאַרלאָפען די מעשה מיט שמואליק׳ן, און אַז די דאָזיגע שענע בת־מלכה, גוט אָבשווינקענדיג זיך אין דעם שלאַקס־רעגען דענסטמאָל, האָט ווי נאָך אַ באָד געשמאַק געשלאָפען, איז אַריינגעפאָהרען אין שטאָדט געשווינד אַ קאַרעטע. די פערד לויפען פאַר־שוויצט, די רעדער קלאַפּען אויף די שטיינער פון דער אויסגעפלאַסטערטער גלופּסקער גאַס אַזוי שטאַרק אַזש פונקען פליהען. צוקומענדיג צו אַ טויער פון אַ הויף, שטעלט זיך די קאַרעטע אָב. דער שמייסער קריכט אַראָב פון דער קעלניע, צוויי פאַרשוינען, וואָס זענען געזעסען דאָרט צוזאַמען מיט איהם, געהען אויך אַראָב גלייך נאָך איהם.ביידע מיט געגאָלטע בערד, גע־

קליידט דייטש. דער שמייסער, א געזונטער, א יונג מיט ביינער, געהט־צו און קלאַפּט אין טויער מיט דעם גאַנצען כח.

— ווער קלאַפּט עס ווי א גזלן אַזוי שטאַרק אַזש די ווענד ציטערען ?

— הערט זיך פונ׳ם הויף א מענשענס קול, וואָס איז שרעקליך אין כעס — נישטאָ קיין רוהע, ניט ביי־טאָג, ניט ביי־נאַכט !

— האַלט מויל און ביל נישט, הונד איינער ! — בייזערט זיך דער שמייסער אויף א׳ קול, וואָס לעבערט דעם מוח — געשווינד עפען דעם טויער ! דו הערסט ?

— אויף קראַנקע אפילו האָט מען ניט רחמנות... מען קלאַפּט און שרייעט... מען שרייעט אין איין אָטהעם... טאָמער ווייסטו וואָס ? — מורמעלט דער שווייצאַר אונטער דער נאָז, שפּייענדיג מיט פּארדראָס, שטעקט אריין דעם שליסעל אין שלאָס, דרעהט, דרעהט מיט מאַטערניש בלומרשט, שילטענדיג דערביי מיט טויטע קללות.

ווי נאָר דער שווייצאַר האָט געעפענט דעם טויער און דערזעהען די קאַרעטע און די מענשען פאַר איהם אין דרויסען, איז ער באַלד ווי איבער־געביטען געוואָרען, האָט געשווינד אראָבגענומען דאָס היטל מיט א זיס מי־נעלע און געשטאַנען מיט גרויס אָבשיי ווי א קנעכט פאַר׳ן פּריץ.

— גערע — זאָגע איהם די מענשען, וואָס שטעהען פאַר׳ן טויער — גערע וועק־אויף דעם „אויפזעהער" פונ׳ם „בקור־חולים", דער „אופּראַוולי־אַיושטשי" פונ׳ם אַקציז רופט איהם. ער זיצט דאָ אין דער קאַרעטע.

— בכבוד גדול, מיינע הערען ! — זאָגט דער שווייצאַר מיט א חניפה׳לע, מאַכענדיג זיך, ביים שטעלענדיג א פּוס צוגעהן, ווי ער רעדט בלומרשט צו זיך אַליין — וואָס הייסט ניט פּאָלגען אַזעלכע גוטע, גרויסע לייט ווי די הערען אַקציזניקעס ? אומזיסט זענען זיי ניט מטריח קיינעם. וואָס פאַר א בעטרעף איז ביי זיי א עמער בראַנפען ?

— אייך, ראַחלין, בעדאַרף איך דאַנקען פאַר דעם כבוד, וואָס דער שווייצאַר האָט מיר דאָ אָבגעגעבען — זאָגט איינער, דער יונגסטער פון די צוויי מענשען, צום אַנדערן שפּאַסענדיג, נאָכדעם ווי דער שווייצאַר איז אַוועקגעגאַנגען — אָט דער שוטה, ווייל ער האָט מיך געזעהן שטעהענדיג מיט אייך, האָט געמיינט, איך בין אויך א אַקציזניק ווי איהר, און געקוקט אויף מיר מיט דרך־ארץ. ווען ער זאָל געוועהן וויסען, אַז איך בין א פּראָסטער בשר־ודם, איינער פון די שילער, הע, הע, וואָלט ער מיט אַנ׳אַנדער לשון גערעדט מיט מיר. נאָר טאַקי אייער זכות, אַקציזניקעס, שטעהט אונז ביי היינטיגע צייטען, אונז בידנע משכילים, נעבעך. אייך איז קיין זאַך ניט פאַר־באָטען, אַלסדינג מעגט איהר, מען איז אייך מוחל און מען גיט אייך אָב

כבוד. אז־וואויל איז אייך אויף דער וועלט! עולם־הזה האָט איהר, און מיר, אוי... ווען ניט איהר, וואָלט געוואָרען פון אונז אַ נ'עק, חס־ושלום!

— קלאָגט זיך ניט אזוי, ריבקין — טרייסט איהם ראָחלין אויך מיט שפּאַס — דערפאַר וועט איהר, משכילים, דאָך האָבען עולם־הבאָ און זוכה זיין צו דער סעודה פון'ם לויתן.

— ווילט איהר, ראָחלין, מאַכען מיר אָב אַ עסק גיך און געשווינד, ווי מיר שטעהען דאָ אויף איין פוס. מיר וועלען אייך געבען פון אונזער חלק עולם־הבאָ אַ גוטע פּאָרציע פון'ם לויתן, פון'ם שור הבר און יין־המשומר, און איהר זאָלט אונז געבען פון אייער חלק עולם־הזה פלייש, פיש בראַנפען און נאָך עפּיס...

— אַ־אַ, וועגען דעם מוז מען פריהער זיך אָנפרעגען אויף דער בירזע, אויב אייערע אקציעס און וועקסלען אויף עולם־הבאָ וועלען האָבען אַ אָב־גאַנג צווישען סוחרים. איך פון מיין זייט בין שטאַרק מסופק, אויב אַ יוד, אַ סוחר, אפילו פון די גרויסע מאמינים, וועט געבען פאַר זיי אַ צעבראָכענעם העלער. דאָס גלויבען — דאָס איז פון די זאַכען, וואָס מיט'ן מויל און ניט מיט דער קעשעניע. נישטאָ קיין גרעסער אפּיקורוס, וואָס לייקענט אין „רוחניות", שטאַרק דערוויטערענדיג זיך דערפון, ווי די קעשעניע פון נגי־דים. אָט, אַ שטייגער, וועל איך אייך ווייזען, אָנרופענדיג מיט די נעמען. נאָר... נישט דאָס אָרט דאָ, נישט די צייט. אָט געהט דער משגיח!

עס הויבט־אָן גרויען דער ראַנד הימעל אויף מזרח־זייט. איינער, ניט רעכט נאָך אָנגעטאָן, געהט אין איילעניש און שטעלט זיך אָב ביי זיין קאַרעטע.

— הערר אויפזעהער! — לאָזט זיך הערען אַ ווייכע שטימע פון'ם ביידעל ארויס — איז דאָ ביי אייך אין ספּיטאָל אַ אָרט פאַר צוויי קראַנקע?

— נישטאָ אַצינד אפילו איין בעטעל אַ לעדיגס. איהר, מיין הערר, ווייסט דאָך זעהר גוט, אז דער „בקור חולים" איז קליין אין־פערגלייך מיט דעם היגען עולם יודען, וואָס פאַרגרעסערט זיך אַלץ ווייטער ווייטער זינט עס האָט זיך דאָ געעפענט צוויי נייע קוואַלען פון תורה און פרנסה, די ראַ־בינער־שול מיין איך און די אַקציזנע הויפּט־קאַנטאָר. אַ קאַטאַוועס אביסעל וויפיל מענשען פון אַלערליי סאָרטען קומען־אָן אהער! די שטאָדט־פיהרער מאַכען אסיפות, אַלץ וועגען בקור־חולים, מען רעדט, מען שרייעט, מען איז זיך מישב — און גאַרנישט.

— נו?!

דער דאָזיגער „נו" האָט געהאַט אין זיך פיל טייטשען. עס האָט גע־קענט הייסען ווי אַ פרעג: נו, עס וועט שוין נעהמען אַ עק דיינע פּלוידע־רייען? געקענט אויך הייסען אַ וואונדער: נו, אם־כן וועט מיין בקשה ניט

דערפילט ווערען! אויך געקענט הייסען פארדראָס: נו, שייגעץ איינער! נאָך און נאָך טייטשען. דער אויפזעהער, וואָס איז באמת געווען א פּלוידער־זאק און געהאט צופערדאנקען מיט זיין שטעלע דעם „אופּראוואליאיושטשי“, האָט געפיהלט אין דעם דאָזיגען „נו“ אלע טעמים, אלע טייטשען מיט־א־מאָל, דעריבער האָט ער זיך פערהאַפּט צופארגלעטען דעם פעהלער אזוי:

— דאָס אלסדינגג האָב איך נאָר געזאָגט גלאַט אזוי־זיך, עס שאדט ניט, איהר זאָלט וויסען, וואָס דאָ טהוט זיך, פארשטעהט איהר מיך. וואָס אנבעלאַנגט אָבער אייער בקשה — אָה! מאָרגען דערפיל איך זי מיט דעם גרעסטען כבוד. וואָס הייסט, אז איהר בעט!...

— א שענעם דאנק אייך! די זאך אָבער קען מען ניט אָבלייגען אויף מאָרגען. זעהט נאָר, די קראַנקע ליגען אָט דאָ אין וואָגען.

— הערט נאָר א מעשה, אָט דאָ אין וואָגען און איך האָב ניט בעמערקט!... אָט אצינד זעה איך שוין, זעה איך. זיי ליגען דאך כמעט אָהן א סימן לעבען. א מעשה, א מעשה!...

— אָט דאריבער טאַקי בעט איך דאך, ארייננעהמען זיי אין בקור־חולים באלד אָהן שהיות.

— היי, איוואַן! — רופט דער אויפזעהער דעם שווייצער — גיכער ברייננג אהער די מענשען מיט די אלע זיבען זאכען אויף צונעהמען טראָגען פונדאַנען די קראַנקע.

— ריבקין! — זאָגט דער אופּראוואליאיושטשי, אראָבגעהענדיג פונ'ם וואָגען — נאט אייך מיין קאַרטעל צום דאָקטאָר פון בקור־חולים, פאָהרט, זייט מוחל, און בריינגט איהם באלד אהער אין מיין קאַרעטע. און איך וועל געהן א היים צופוס. נישקשה, נאָך אזא לאַנגע צייט זיצען, איז גוט דורכצוגעהן זיך אביסעל. און אייך, הערר ראָחלין, בעט איך — זאָגט פריינדליך, אומקעהרענדיג זיך צו איהם מיט'ן פנים — איהר זאָלט ניט אוועקגעהן פונדאַנען ביז מען וועט די קראַנקע אָבגעבען זייער אָרט און טאָן זיי, וואָס מען בעדאַרף.

דערווייל הויבט־אָן ברעכען אויף טאָג, עס פערפארבט זיך רויט דער הימעל אין מזרח־זייט שמואליק מיט משה'לע,ן דער טאַטע מיט דעם זוהן, ליגעןביידע אויף איין בעטעל דערווייל,ע אין פאָרהויז ביז עס וועט גרייט ווערען פאַר זיי א בעזונדער אָרט. ביידע זענען צו'הרג'עט, צובייזלט, ליגען פּארדולט בלייך ווי די וואַנד.

דאָס פערטע קאַפּיטעל

יענער דור, אין שמואליקס צייט, איז געווען אַ דור פון משכילים, חקרנים הייסט עס, און פון אַקציזניקעס. די יודען דענסטמאָל האָבען שטאַרק קיין חשק ניט געהאַט אָננעהמען די „השכלה“, וואָס מען האָט עס „פון אויבען“ פאָרגעשריבען זיי פאַר אַ רפואה צו זייערע אַלע מכות. זיי האָבען זיך געשטעלט און געזאָגט: „שקאָלעס ניע זשעלאַיעם!“ שקאָלעס, הייסט עס, ווילען מיר ניט. האָט די וועלט שטאַרק פאַראיבעל געהאַט דערויף, מורא־האָבענדיג, זי זאָל ניט חרב ווערען, חס־ושלום, צוליב דעם נאַרישען פאָלק ישראל, וואָס וויל זיך ניט בילדען. און גאָט דער לעבעדיגער ווייסט, וואָס עס וואָלט געווען דער סוף פון דער וועלט, פון גוים און יודען, להבדיל, אינאיינעם, ווען ניט דער מלאך פון פּרנסה זאָל זיך ניט געווען אונטער־חאַפּען מיט הילף אין דער בייזער שעה, ניט היינט געדאַכט. אָט דער דאָזיגער מלאך פון פּרנסה, וואָס דרעהט דאָס רעדיל פו׳ם יודישען מזל מיט דער גאַנצער לעבענס־געשיכטע זינט גלות מצרים ביז היינטיגען טאָג; וואָס גיט מיט דער פולער האַנד כבוד די נגידים און חכמה יענע, וואָס מיט ברייטע, פולע קעשענעס — ער האָט זיך געגריבעלט אין אַלע יענע מיני פּרנסות, וואָס זענען געווען בכח אַראָבצופיהרען יודען פונ׳ם וועג אין געוויסע צייטען, און נישט געפונען קיין בעסער מיטעל צופאַרדרעהען זיי מיט השכלה, ווי דער אַקציז פון בראַנפען. גוט איז ער דערמיט, וואָס די ממשלה זיינע וועט זיך פערשפרייטען אומעטום, וואו יודען מעגען זיצען; וואָס ער וועט בעשעפטיגען מיט פאַרשיעדענע מיני שטעלעס טויזענטער מענשען פונ׳ם געהויבענעם און געמיינעם עולם, און פון זיי ווידער וועלען האָבען שפע שיינקערס, בעלי־אכסניות, אַרבייטער, בעלי־מלאכות, קרעמער, סתם בעלי־בתים און אויך אפילו מקבלים, כלי־קודש, בטלנים, קבצנים, און וואָס נאָך, וואָס דער אַקציז פאַר זיך אַליין, בראַנפין הייסט עס, האָט געגוג כח צו גע־וועלטיגען איבער דעם מענשענס נשמה. שטאַרקער פון משקה איז נישטאָ

אויף דער וועלט. משקה נעהמט צו דאָס געלד, דעם שכל און דאָס הארץ, מאַכט וואָס טרפה כשר און וואָס כשר — טרף. און פאַר די אַלע מעלות, אַרויסגעזאָגטע און ניט אַרויסגעזאָגטע דאָ, וועט יודען ניט אַזוי אַרען די גיינג פון די אַקציזניקעס, די גבאים פון דער משקה, וואָס כמעט אַלע וועלען ניט זיין קיין צדיקים, און מען וועט זיי מוחל זיין אויף אַלע עבירות, וואָס צו גאָט און וואָס צו לייט, אויך אויף אַזעלכע עבירות, וואָס מען טאָר ניט זאָגען. און אַז מען וועט זיך מאַכען ניט וויסענדיג, אַוועקקוקען פון די גרעסערע, וועלען זיך נעהמען צו בילדונג די קלענערע. עס וועלען ווי גרינע גראָז זיך אָנהויבען ווייזען יונגע לייט, פריש־צאַפּעלדיגע משכילים, אין שטעדט, אין דערפער, וועלען לערנען, אריינקוקען אין די ביכלעך, פריהער בשתיקה: אויף בוידעמער, אין קעלערס, אין דער ווייבערשער שוהל, אויך אין באָד, להבדיל, און דערנאָך שוין גאַנץ אָפען אריינגעהן אין שולען, גימנאַזיעס, אוניווערזיטעטען, טראָגענדיג פאָרמעס מיט מעשענע קנעפּ. עס וועט זיין ליהודים, יודען — ליכטיג און די וועלט, גוים הייסט עס, וועלען גאָר אָנקוועלען.

און אַזוי טאַקי איז געשעהן! אין יענע שלעכטע צייטען, אַז ס׳איז געוועזען ביטער און „פינסטער", האָט זיך איבערגעדרעהט מיט אַ מאָל דאָס רעדעל — יודען האָבען גענומען די ארענדע פון בראַנפען, האָבען זיך באַלד אַ ווייז געטאָן אין דער יודישער גאַס אַקציזניקעס און אַ פריש־מחיה׳דיג ווינטעלע האָט געוועהט אין די געצעלטען יעקב׳ס!

און אַקציזניקעס זענען געוועזען פאַרשיעדענע, פון אַלערליי סאָרטען מענשען. דער מיטעלער סאָרט פון זיי, סתם אַקציזניק, הייסט עס, און דער גרעסטער טייל פון זיי פאַרדינט, צו בעקענען זיך מיט איהם דאָ בעסער און פריהער פון אַלע.

דער דאָזיגער מין סתם־אַקציזניק איז געוועהנטליך אַ געבוירענער ערגיץ אין אַ יודיש שטעדטיל. דער טאַטע זיינער, אליקום־געציל, אַ יוד אַ קבצן, אַ לייטישער אָנגעזעהענער אָרימאַן, האָט איהם אַ נאָמען געגעבען פייבוש, און איהם מגדל געוועזען, ווי דער שטייגער איז, לתורה ולחופה. תורה האָט ער געלערענט קינדווייז אין חדר און בחור־ווייז אין אַ ישיבה, אגב טאַקי חתונה געהאַט און דערנאָך... אוועק אָדער אַנטלאָפען פון זיין שטעדטיל, פון זיין „געבירט" און פון זיין פלונית׳טע, דאָס מיינט מען זיין ווייב, אויף אַ צייט־לאַנג, אָדער אויף לעולם־ועד. אצינד טראָגט ער זיך דייטש, מיט דער מאָדע, מיט ווייסע קרעגענדלעך וועבעלנע, אָדער אפשר גאָר פּאַפּירענע, וואָס צוויי אַ גראָשען. דאָס רעקעלע זיינס, וואָס איז איהם ממש אַ דער־קוויקעניש, פאַרקירצט ער אַזוי, אַז דערגרייכט קוים ביז׳ן העלפט געזעסעל, מחילה, אויף צו־להכעיס דער קאַפּאָטע, עליה־השלום, וואָס האָט זיך געשלעפּט

בײַ איהם אַ מאָל ביז די פּיאַטעס. דאָס אייגענע טאַקי איז בײַ איהם אויך מיט די פּאות. זאָל דער אויבערשטער שומר ומציל זײַן, אַז פּייבוש בן־אליקום־געציל זאָל איבערלאָזען דערפון חאָטש עפּיס אַ סימן! דערפאַר אַ „משוב“ פאַרלאָזט ער זיך דוקא אַ גרויסען. מיט דער באָרד און וואָנסעס האָט ער געגוג אַרבייט, פריהער פּוצט ער די באָרד מיט אַ שערעל און דערנאָך גאָלט ער זי גאָר אָב. צו אַלדי רוחות. די האָר שמירט ער, זיי זאָלען גלאַנצען, אָנלייגענדיג גענוג פּאָמאַדע, און בײַ עפּיס אַ שמחה׳לע בעשפּריצט ער די קליידער מיט פּאַרפומע, עס זאָל שמעקען. זעהר וויכטיג איז בײַ איהם דאָס געהן אָהן אַ היטעל. באַלד ווי ער קומט ערגיץ אַריין, איז איידער ער טהוט אויס די קאַלאָשען, נעהמט ער פון זיך אַראָב דאָס מאַנטעל, שטעהט ער שוין מיט אַ הוילען קאָפּ, און נישט דוקא אַריינקומענדיג אין אַ הויז, וואו מענשען, נאָר אין אַ וועלכען געביי ס׳איז, אַפילו אין אַ סעריי, אין אַ שטאַל וכדומה. הכלל, אַלע גויישע זאַכען, וואָס פּייבוש האָט אָנגענומען, היט ער פּיעל מעהר אָב ווי דער גוי אַליין, ווייל וואָס נײַ איז זעהר חשוב. און נאָך מעהר דערפון, ווייל עס פּיהלט זיך עפּיס אַ בעזונדער טעם אין דעם וואָס מען טאָר נישט. אַ ציגאַר, אַ שטייגער, יום־טוב רויכערט זיך זעהר געשמאַק דעם פרומען יודען, ווייל עס קומט איהם אויס עפּיס אַ חידוש — רויכערען ווען מען מאַכט קידוש, מען עסט פּיש, יוך און צימעס! און שבת אַ ציגאַר איז שטאַרג געשמאַק דעם ניט־פרומען, ווייל רויכערען שבת איז פאַרבאָטען. פּייבוש שעהמט זיךריידען יודיש און שניידט אַ מין גוי׳איש, משטיינס־געזאָגט, אומברחמנות, אַזוי אַז ער מאַטרעט אָב זיך אַליין, נעבעך, און יענעם ווערט נישט גוט הערענדיג, ווי פּערעל שיטען זיך איהם פון מויל, הויך און שאַרף, נאָר יענע מיאוסע זידעל־ווערטער און אויך יענע מיני ווערטער, וואָס ווערען געברויכט אין די אָקציזנע קאַנצעלאַריעס, ווי אַ שטייגער: אָטנאַשעניע, ראַספּאַראַזשעניע וכדומה. פּייבוש איז שוין בײַ איהם פּע. ער לאָזט זיך רופען פּאַוונוטיע אַקימאָוויטש, און אַ שטיק געזונד קומט איהם צו הערענדיג, אַז דער צלם־אלהים איז פון איהם אַראָב. אַזאַ מין שבח גיט איהם אונטער שטאַרק חשק נאָך מעהר פּאָמאַדע אַרויפלייגען אויפ׳ן קאָפּ, נאָך מעהר קוקען אין שפּיגעל און לערנען זיך האַלטען די נאָז אַזוי, אַז זי זאָל ניט אויסגעבען איהם פונוואַנען ער שטאַמט. אין דאָרף, אָדער אין שטעדטיל, וואו עס קומט איהם אויס צו־וואוינען, רייבט ער זיך אַרום די דאָזיגע בעאַמטע און פּריצים׳לעך, עס ציהעט איהם, זיצען מיט זיי בײַם גרינעם קאָרטען־טישעל און עסען בײַ איין טיש מיט זיי. איז בײַ זיי אַ חגא, אָדער אַ געבורטס־טאָג, פּוצט ער זיך אויס יום־טוב׳דיג, קאַרגט ניט אויף זיך קיין פּאָמאַדע, קיין פּאַרפומע און קומט גוט־יום־ביטען, מזל־

טוב אָבגעבען מיט א פארבויג און מיט א מתנה. און אז דאָס מזל שפּילט איהם און ער איז זוכה צוזיין פארבעטען ווי א גאַסט צום טיש, מישט ער מילכיגס מיט פליישיגס, קאַלבאַסען מיט קעז אינאיינעם, עסט, רייבט אויף וואָס די וועלט שטעהט, אַלע זאָלען זעהן, אז ער האַלט ניט פון זאבאבאָנעס, ווי יענע פאנאַטיקער. פונ׳ם פערפלאַמטען פּנים און די אויגען זיינע, וואָס וואַרפען זיך, בשעת־מעשה, אין אַלע זייטען, זעהט אוים, ווי ער מיינט, אַז ער טהוט זיי דערמיט א טובה, וואָס זיי וועלען עס איהם קיינמאָל ניט פאַר־געסען. און אַז זיי שפּאָטען, ווי געוועהנטליך, פון יודען, אָדער טאַקי פון איהם אַליין, כלומר׳שט גוטברודערשאַפט, איז א מאָל שווייגט ער, ניט וויסען־מאַכענדיג זיך, און א מאָל לאַכט ער אויך פון שלום וועגען. באַלד ביי׳ם אויפשטעהן אין דער פריה, נאָך האָט ער די הענד ניט געוואַשען, דאָס מויל ניט אויסגעשווענקט, חאַפּט ער זיך עסען, חאָטש עס ווילט זיך איהם ניט, נאָר כדי מקיים צוזיין די עבירה פון עסען אָנשטאָט דאַווגען. פונדעסטוועגען איז ער גאָר נישט אזא רשע אקעגען גאָט, ווי עס דאַכט זיך. אין הארצען ביי זיך איז ער א בעל־תשובה, בעט־איבער דעם רבונו של עולם. אויף א טייל עבירות איז ער איהם מודה, און אויף א טייל ברייננט ער איהם א היתר פון פיעל ערטער געוויסע, וואו עס שטעהט, אז מען מעג. אָדער ער ווייזט איהם אוים, אז אייגענטליך זענען זיי געמאַכט געוואָרען נאָר כדי צופאַרהיטען דורך זיי פון עבירות. עפּענטליך עסט ער גויאישע מאכלים, דאָך אז ס׳קומט איהם אוים א מאָל עסען יודישע מאכלים. עסט ער מיט אַפּעטיט, שמאַכענדיג דערביי פאַר זיך מחמת גרוים הנאה. דעס־גלייכען איז ער ניט אזוי שלעכט אויך צו לייט — ער איז זעהר גוט צו יודישע טעכטער, פערהאַלט זיך אקעגען זיי נישט אזוי ערנסט, פונדערווייטענס, אָבהיטענדיג זיך מיט א וואָרט, ווי פרעמדע מענשען צווישען זיך, נאָר פריינד־ליך מיט ליבשאַפט ווי מיט אייגענע שוועסטער, איז מיט זיי א נאָהנטער שמעלקע, וואָס אויף דער לונג, דאָס איז איהם אויף דער צונג, נישט מאַ־כענדיג, חלילה, א אונטערשיעד צווישען א בעל־הבתישע טאָכטער און א דינסט,אדרבה די וואָס א אָרימענקע איז א מצוה, זי מעהר מקרב צוזיין, זיין צו איהר נאָך מעהר צוגעלאָזט. עס האָט זיך געמאַכט א מאָל א מעשה מיט דער טאָכטער פונ׳ם בעל־הבית, וואו ער איז געשטאַנען סטאַנציע, א אויסגעגעבען ווייבעל אין דער פרעמדער ערגיץ אין א שטעדטעל וואָס איז געקומען א היים, זעהן זיך מיט דער משפּחה. א שמחה, א פרייד ביי׳ם קומען איהרם אויף איטליכען אין שטוב, אַלע קושען זי, האַלזען זי, און זי קושט, האַלזט יעדען בעזונדער. און בשעת חדוה איז פּייבוש אויך דאָ אין דערמיט, ביידע, ער מיט איהר, האַלזען זיך, קושען זיך אויף דער זייט, אויף יענער

זייט פּנים גאָר אין איין אָטהעם. אַז ס׳איז אַריבער די הייסע רגע, דער עולם האָט זיך אָבגעקיהלט אַ ביסעל, הויבט־אָן דאָס ווייבעל צוקוקען זיך צו די קרובים, אויספרעגענדיג איינעם נאָך דעם אַנדערען, וואָס ער מאַכט, וואָס ער טהוט? און אַז ס׳קומט צו פייבושען און זי שטעלט אויס אויף איהם אַ פּאָר אויגען פערוואונדערט, טהוט ער זיך אַ חאַפּ, מאַכענדיג אויך פערוואונדערט: וואָס הייסט! ווער איך בין ווייסט־דו ניט? איך בין דאָך — דער היגער אַקציזניק!...

אין באמת טאַקי איז אַ אַקציזניק געווען אַ גרויסער פּאַרנעהם אין זיין אָרט, ווייל פיעל מענשען האָבען בעדאַרפט צו איהם אָנקומען. ווער שמור־עסט די שיינקאַרעס, וואָס רעכענען זיך אין שטאָדט פּאַר שענע, אָנגעזעהענע בעלי־הבתים און שפּילען אַ ראָליע כמעט ווי די וואָכערניקעס דאָרט, זיי זענען געלעגען ביי׳ם אַקציזניק אין דער האַנד און געהאַט פּאַר איהם דאָס ניין־יעהריגע קדחת.

שניידער, בדחנים וכדומה חברה פ״ץ, די פאָלקס־פּיטנים, וואָס מאַכען לידלעך אויף אַלע מיני שלעק, משלחת׳ן אין זייער צייט, און מען זינגט זיי דערנאָך אומעטום צווישען דעם יודישען עולם — זיי האָבען עס געמאַכט אויף די אַקציזניקעס פון פייבוש׳עס שניט, נישט מעהר ווי דאָס דאָזיגע לידעל:

„און אַקציזנע יונגע לייט
זענען פערשייט:
גאָלען די בערדעלעך
און פאָהרען אויף פערדעלעך
געהען אין קאַלאָשען,
און עסען אונגעוואַשען
זיי געהען אין די טראַקטירען,
טרינקען טעה
און דאָס ווייבעל איז ווינד און וועה“

און דאָס איינציגע לידעל אפילו, איז אויך נישט געווען פאַרשפּרייט צווישען דעם פאָלק און ס׳איז ניט אָנגענומען געוואָרען, גלייך ווי פיעל שטיק־לעך פּיוט אַזוינע, צוזינגען עס ביים עולם. און דאָס דינט פּאַר אַ בעוויז, ווי שטאַרק די פּרנסה ווירקט, אַז זי איז מכפּר אויף אַלע זינד.

נידעריגער מיט אַ שטאַפּעל פון׳ם מיטלען סאָרט אַקציזניקעס זענען יענע, וואָס אָנגעשטעלט געווען אין „גאַראַלניעס“. אין אַמבאַרען, שפּייכער־קעלערס פון בראַנפען און שומרים אַרומפאָהרענדיגע אויף פערד. צווישען די

דאָזיגע לייט איז אַ אויסמישעניש פון אַלערליי מיני נפשות: געוועזענע קרעמערלעך, מאַרק־מענטשן, מעקלערס, משרתים און אכסניות. צום־טייל גרויסע גראָבע יונגען, „געשלאָגען אויף דער עברי", וואָס האָבן בעקומען שטעלעס נאָר צוליב דעם, וואָס זיי זענען אַרץ־פּיאַסקע־עזות־פּנים'ער מיט הערצעער פּערשטאַקטע, האַרטע ווי שטיין, און אויך אַזעלכע, וואָס האָבן געקענט, משטיינס־געזאָגט, קוים רעכנען ביז „תשבורת", דורך איבער־געגעבענע זיי בסוד־סודות עפּיס אַזוינע מיני כּללים, און מאַכן „כּפל" אויף די צונויפגעשטעלטע פינגער. ווי אויך אַרום מיט אַ גויאיש וואָרט, משטיינס־געזאָגט, אַז מען האָט בעדאַרפט אַ מאָל.

עס זענען דאָ אין דעם דאָזיגן פּעקעל אויך געוועזענע מלמדים, וואָס מיט זייער בייזקייט, מיט זייער פּריי־זיין אויף דער האַנד זענען זיי ווי געוואונשען צוגעפּאַסט צו זייערע איצטיגע שטעלעס. עס געפינען זיך דאָ אין צעטעל אויך בטלנים, טויגעניכטסען, גאַרנישטען, סווישטשעס, וואָס האָבן קיין פינגער אין קאַלט וואַסער קיינמאָל ניט אַריינגעטאָן, טויגען ניט אַ קאַץ אָנ'עק צופאַרפינדען, שטעהען ווי די אָנגעמאָלטע, ליימענע גולם'ס אויף זייערע שטעלען, און פרעגט זיי בחרם, וואָס טהוט זיך דאָ מיט זיי אַזוינס — דאָס זענען אָרימע קרובים פון די געהויבענע אקציזניקעס, פון זייערע ווייבער, פון זייערע ליבהאָבער און ליבהאָבערינס, אָדער פון גבירים, נגידים, מוסרים און תקיפים, וואָס מען האָט געמוזט צוליב טאָן און געבן זיי שטעלעס פון־יוצא־וועגען.

אָט די דאָזיגע משה־מחוּיבניקעס זענען געבליבען דאָס, וואָס זיי זענען געווען, ניט אַראָבגעהמענדיג זיך פונ'ם רעכטען וועג, חס־ושלום, טאַקי די אייגענע ווי פריהער: מיט די אייגענע קליידער, מיט די אייגענע נעמען, חצקיל געהייסען און חצקיל געבליבען, אויך מיט דעם אייגענעם לשון. גע־רעדט מאַמע־לשון, יודיש, הויך מיט אַ ניגון, מאַכענדיג מיט די הענד, נישט נאָר צווישען זיך, נאָר אויך מיט דעם אָדון זייערען. אַז דער אָדון פלעגט אַ מאָל פלוצלים אָנפאַהרען מיט דער פאָרסע און זיי אַ פרעג טאָן עפּיס וואָס ס'איז, פלעגען זיי ענטפערען קורץ און שאַרף: מיר ווייסען גאַרנישט, רב... רב (אַזוינער און אַזוינער) האָט אונז דאָ אַנידערגעשטעלט, און מיר שטעהען. פונדעסטוועגען אַ שטיקעל אפּיקורסות האָט זיך צו זיי דאָך צו־געקלעפּט — די באָרד און פּאות, אַ שטייגער, פלעגען זיי אויסקעמען אין מיטען־וואָך און אַ מאָל טאַקי שבת אויך. די נאָז פלעגען זיי ניט שנייצען פראַנק און פריי, איטליכען אין די אויגען, נאָר זיי האָבן זי, די נאָז הייסט עס, גלעהרענט דורך־אַריצ, אָבטאָן איהר זאַך שטיל, אין דער זייט, און טאַקי אָבווישען זיך מיט אַ טיכעל, נישט דוקא מיט דער האַנד, אָדער מיט אַ עק קאַפּאָטע. דעם דאַוונען פלעגען זיי אַ מאָל אָבמאַכען בקיצור, ווי מען זאָגט: סור־בור ומפליא לעשות. פאַר דעם אָדון זייערען פלעגען זיי אַראָבנעהמען

דאָס היטעל און שטעהן פאר איהם מיט א הוילען קאָפּ. זיי פלעגען א מאָל הערען ניט קיין שענע ווערטער פון זייערע חברים, אקציזניקעס, נישט אָנצו־בייזערען זיך אויף זיי, אדרבה. אָפט פלעגען זיי נאָך דערפון הנאה האָבען. יענע גראָבע יונגען, מיאוסע עם־הארצים צווישען די אקציזניקעס, פלעגען ריידען ניבול־פה. טאָן א עבירה. ניט בכיוון, אויף להכעיס, חלילה, נאָר פשוט דערפילט דערמיט זייערע תאוות. אויסגענומען די געוועזענע מלמדים, זיי האָבען געטאָן טאקי א עבירה בכיוון, צוליב דער עבירה אליין. דער חילוק צווישען זיי און סתם אקציזניק פונ׳ם מיטעלען סאָרט איז נישט מעהר אין דעם: יענער האָט געזינדיגט און הנאה געהאַט, און זיי האָבען געזינ־דיגט און קיין הנאה ניט געהאַט. יענער האָט געזינדיגט מיט שעטנז, א שטייגער, אין א מלבוש. און זיי — אין א לאַטע פון וואָל אויף צעריסענע לייגוואַנדענע פליודערען. יענער האָט געזינדיגט, מישענדיג פלייש מיט מילך, האָט ער געגעסען א היהנדעל מיט פוטער, אויך פּערטרונקען מיט „נסך״. דעם טייערסטען ווייַן, און זיי — האָבען געגעסען א פּיסנע קאַליש, געקאָכט אין א פלייש׳יגען טעפּעל. מיט א מילכיגער לעפעל. און דער וויין. וועלכען זיי האָבען א מאָל זיך פארגונען טרינקען, נאָכדעם ווי זיי האָבען איהם געמאַכט „נסך״ דורך דעם אָנריהרען פון א גוי, איז געווען ראָזינקעס־וויין. דאָס איז נאָך גאָרנישט, זיי פלעגען זיך נאָך א מאָל גאָר נויטען צו טאָן א עבירה, חאָטש זי איז פריקרע. אקעגען זייער נאַטור, ווי א שטייגער, עסען ראקעס.

א העכערער גראַד פון דעם מיטעלסטען סאָרט זענען געווען די געהויבענע אקציזניקעס — „אופּראוואַליאיושטשעס״, א שטייגער, וואָס איט־ליכער אין זיין אָרט איז געווען א גרויסער פריץ, געהאַט צוזאָגען איבער אַלדינג, וואָס שייך צום אקציז. אויך רעוויזאָרען, שרייבערס, בוכהאַלטערס, סעקרעטאַרען אין די קאַנצעלאַריעס און אין דער הויפּט־קאַנטאָר פונ׳ם אדון איבער אַלע אדונים, פּריץ איבער אַלע פּריצים, פונ׳ם ארענדאַר, הגביר הגדול והנורא — פון איהם אַליין! מיינסטענס זענען די דאָזיגע געווען פאַרשטענדיגע, געבילדעטע, אָרענטליכע. לייטישע מענשען.

אָט די דאָזיגע אַלע מיני אקציזניקעס, פון קליין ביז גרויס, זיי זענען עס די טאַטעס פון דער „השכלה״ אין דעם פריהערדיגען דור.

און מיט די קינדער זייערע, די משכילים הייסט עס, איז געווען אויך דאָס אייגענע וואָס מיט די טאַטעס, די אקציזניקעס. צווישען די משכילים איז אויך געווען א ערב־רב, א אויסמישעניש פון אַלע מינים — משכילים מיט פולע אָנגעשטאָפּטע קעשענעס און לעדיגע מוחות, פון סוחרים, „פּאָד־ריאַדטשיקעס״ וכדומה. אויך משכילים פון מלמדים געוואָרענע לעהרער אין די שולען, וואָס פלעגען אויסלעהרנען מיט די שילער די ערשטע פרשה

בראשית און אַ שטיקעל „חיי אדם" מיט'ן „דייטשרישען איבערזעץ", משטיינס־געזאָגט. חלילה זאָגען „ברא" בעשאַפען. נאָר שוין דאָס זענען געווען די אפיקורסים, די חקרנים, די בעל־לשון'ס" אין יענער צייט. אויך איז געווען משכילים בטלנים, וואָס פלעגען זיך קרימען אויף פיוטים, אויפ־ווייזענדיג אין זיי פעהלער. פאַרברייינגען די גאַנצע צייט זייערע אויף איינ־בייסען אַ הארבען פסוק, אַ קרייטיש שטיקעל אגדונא, געבען מיינסטענס צו־פאַרשטעהן זייערם אַ אויפטהו מיט משלים פון דעם שטייגער פיהרונג אין דער וועלט און פון דער פאָליטיקע. די מגילה — דאָס איז פאַר זיי גע־ווען אַ אָרט, אַריינצולייגען דאָרט טיפע כונות אין די ווערטער פון המן און אחשורוש, געגריבעלט זיך מיט אַ קוועטש אין איטליכס וואָרט פון מרדכי'ן און אסתר המלכה און עס דערקלערט שכל'דיג על־פי חכמת הפאָ־ליטיקע עף־עף! פון „כפרות שלאָגען" האָבען זיי נישט אַזוי געהאַלטען, פלעגען איבערהיפען געוויסע שטיקלעך יוצרות" און צובאַמקען יענע, וואָס האָבען פערלאַנגט „רעפאָרמעס" אין דעם שלחן־ערוך.

פונדעסטוועגען בעדאַרף מען נישט אַזוי גרינג אָוועקמאַכען די משכילים פונ'ם פריהערדיגען דור. מען מוז געדענקען די צייט ווען און דאָס אָרט, וואו זיי האָבען געלעבט. עס מעג זיי בייזשטעהן אויך דער זכות, וואָס ווען נישט זיי, וואָלטען הייגטיגע חכמים, אין אונזער צייט, זיך נישט גענומען אויף דער וועלט. און איהר, בייזע צינגער, אָנשטאָט צוזידלען, צונישט מאַכען יענע, וואָס אמאָל, זידעלט בעסער די, וואָס היינט. וויפיעל, אַ שטייגער, משכילים־עמי־הארצים, אויסגעלאָסענע, בטלנים, האָט איהר אייך אי אַצינד אין אייערע צייטען. מילא אויף די אמאָלדיגע איז נאָך דאָ אַ תירוץ — מענשען זענען דאָס אייגענע וואָס אַ שטאַרק צונויפגעשטיקטע לופט, אַ שטייגער, צו איין זייט. ערגיץ עפּיס, ווי באַלד עס שפירט זיך אַ מינדסטע עפנונג, טהוט זי זיך אַ שטופּ מיט אימפּעט, פערפליהענדיג פריי העט ווייט צו דער אַנדערער זייט. האָט פונ'ם בית־המדרש צו דער „השכלה" זיך געעפענט אַ ביסעלע די טיר, האָבען יודישע קינדער אַ לאָז געטאָן זיך ווי די דולע, פערקריכענדיג ווייט. מיט וואָס אָבער קען מען פאַרענטפערען די היינטיגע, וואָס די טיר צו דער השכלה איז ניט געווען פערשלאָסען קיינמאָל פאַר זיי? די פריהערדיגע זענען געווען פערפיהרט אומגערן, ניט־וויסענדיג, און די היינטיגע — טאַקי וויסענדיג. און נאָך אַלע זאַכען זענען דאָך נישט אַלע אין יענעם פריהערדיגען דור געווען פער־דאָרבען, חלילה. ווי צווישען די אַקציזניקעס האָבען זיך געפונען איינצעלנע לייטישע מענשען, אַזוי אויך צווישען די משכילים. פיעל גרויסע לומדים, חכמים, געלעהרענטע, זענען פון זיי אין יענער צייט געווען, בעריהמטע

שריפטשטעלער, פּאָעטען, וואָס מאַכען כבוד זייער דור יודען, און די שפּע־טערדיגע דורות.

און איהר, חכמים פון'ם נייעם דור, בעריהרט ניט דעם כבוד פון די חכמים פון'ם אַלטען דור דערפאַר, וואָס זיי האָבען נישט געהאַט צוטאָן איבער אַ זאַך, ווי בית־שמאי מיט בית־הלל, אַשטייגער, איבער אַ איי, וואָס איז ערשט נולד געוואָרען איצט. אין פערלויף פון פערשיעדענע צייטען וועלען נייע געדאַנקען און אַנדערע בעדערפנישען נולד ווערען ביי אייערע קינדער, נאָך אייך. מעגליך, אַז יענע קינדער אין זייער צייט וועלען אויך לאַכען פון די טאַטעס, פון זייערע חקירות און זייערע חלומות. איטליכע צייט איז מיט איהרע פויגעלעך. נייע פויגעלעך — נייע לידלעך!...

דאָס פינפטע קאַפּיטעל

די מעשה מיט שמואליק דעם טאַנדעטניק, זי בעווייזט אויך זעהר גוט, ווי נאָך טויזענטער אַזעלכע בעווייזען, אַז אַ יוד בעדאַרף אַננעהמען פאַר ליעב איטליכע מכה, איטליכען קלאַפּ, אַי אַ פּאַטש אויך, אפילו ווען עס טהוט איהם שטאַרק וועה; ער בעדאַרף גלויבען, אַז דער פּאַטש איז, נישקשה. ניט אומזיסט, נאָר פון זיין טובה וועגען, אויב נישט באַלד אין דער הייסער מינוט, איז שפּעטער. ווי עס זעהט־אויס, איז שוין, אַ־פּנים, דעם יודען אויבען אַזוי אָנגעשריבען ביי'ם געבוירען־ווערען, אַז ער זאָל ניט האָבען קיין לעק עולם־הזה אָהן צער און יסורים. דעם יודענס מזל ליגט אין אַ האַרטער כפול־שמונה'דיגער שאַלעכטס, ווי דאָס קעריל פון אַ נוס, וואָס קומט אָן זעהר שווער צודערטאַפּען עס ביז מען ברעכט גיש שיער אוים די ציין קנאַקענדיג.

שרעקליכע וועהטאָגען האָט שמואליק, נעבעך, געליטען יענע נאַכט, אי האַרצוועהטאָג, אי וועהטאָגען פון די קלעפּ, וואָס ער האָט געחאַפּט, נאָר ווען ניט זיי, וואָלט ער דאָך ניט זוכה געווען צוהאָבען דעם כבוד, אַז מיכאל ספּיר, דער עלטסטער איבער אַלע אַקציזניקעס אין וואָהלינער גו־בערניע, זאָל זיך מיט איהם אָבגעבען, אַריינגעהמען צו זיך אין דער קאַרעטע איהם מיט זיין משה'לען און אָבפיהרען זיי ביידע אין בקור־חולים. און ס'איז באמת אַ כבוד, אַ גרויסער כבוד, וועלכען אָבצושאַצען איז אין שטאַנד נאָר אַזעלכער, וואָס איהם איז גוט בעוואוסט דער שטייגער לעבען פון אונזערע יודען אין היגען ווינקעל, זייער פיהרונג און מיינונגען אין יענע צייטען.

אונזערע זיידעס האָבען געגלויבט: דאָס גאַנצע לעבען אויף דער וועלט איז נאָר צוליעב יענער וועלט. „דער מענש ווערט געבוירען אויף מקיים צוזיין מצוות לשם־שמים און שטאַרבען דאָ כדי צולעבען דאָרט“. דעריבער איז אַלסדינג, וואָס ער געברויכט דאָ אויף דער וועלט, נישט צו־

ליעב דערהאַלטען דעם גוף און פון זיין הנאה־וועגען, נאָר צוליעב דעם. כדי מקיים צוזיין אַ מצוה. זיי האָבען געגעסען, אַ שטייגער אין אַ וואָכענדיגען טאָג, כדי צו מאַכען „המוציא“ און בענשען, און שבת אויך כדי מקיים צוזיין „שלש־סעודות“. האָבען פערזוכט זומער די פּירות כדי מאַכען ברכה מיט אַ „שהחיינו“. ווייַן האָבען זיי געטרונקען פּסח מקיים צוזיין אַרבע כוסות. זיי האָבען חתונה געהאַט ניט ווי אַלע אַנדערע לייט, נאָר אויפ׳ן יודישען שטייגער, כדי מקיים צוזיין די ע ר ש ט ע מ צ ו ה. אין באָד זענען זיי געגאַנגען, נישט זיך צוליעב, נאָר לכבוד שבת, לכבוד יום־טוב. מיט׳ן נעגעל־וואַסער און די הענד וואַשען זענען זיי ניט אויסען געווען אַזוי דעם פּוץ, דאָס ריינקייט, ווי די ברכה, „על נטילת ידים“, דעם „אשר יצר“. און אַ פּשיטא־שוין ניט קיין נויטיגע זאַכען, וואָס גלאַט שען פאַר דעם אויג וכדומה נאָך אַזוינע תענוגים — דערפון האָבען זיי כלל וכלל ניט געהאַלטען. זאָקען, ליינווענדענע תחתונים, אַ טלית־קטן און אַ קאַפּאָטע, איינע אַ וואָכענדיגע און איינע אַ שבת׳דיגע, אָט דרינען איז בעשטאַנען זייער גאַנצע גאַרדעראָבע. יודען זענען נישט קליין געווען געהן צופוס, נישט האָבענדיג קיין קאַרעטעס מיט פערד. זענען אויסגעקומען אין שטוב אָהן שענע טייערע מעבעל, אָהן פּאַר־קעטען און מירמעלשטיינערנע זיילען, אָהן שווייצאַרען מיט טרעסטען, מעשענע קנעפּלעך און אָהן גלעקלעך ביי די טירען. די טיר איז געשטאַ־נען אָפען, ווער עס האָט בעדאַרפט, איז פריי אַריין. איז יענער פער־גאַנגען העט אַהין צום בעל־הבית, צו דער בעל־הבית׳טע אין שלאָפצימער, איז אויך געווען נישקשה. אין יענער צייט זענען ניט געווען בנמצא קיין יודישע „טשינאָווניקעס“, קיין ראַבינער, קיין סטראַפּציעס און געשוואוי־רענע אַדוואָקאַטען, קיין יודען מיט אויבעלעך, מיט אָרדענס און מיט טיטלען, חוץ פּרנסי־חדשים און קהל׳ס־לייט: שמשים, חאַפּערס, קברנים, מלמדים, ראשי ישיבות, פּרושים, כלי־קודש, קבצנים, מקבלים און בטלנים. די צייט איז זיך געגאַנגען איהר וועג, יודען זיצען זיך וואו זיי מעגען, גאַנץ יודישליך — די יאַרמולקעס מיט די היטלען אויף די קעפּ, שוויצען געשמאַק, און גאָרנישט! וואָס הערען זיי אַ וועלט? איין יוד שטעלט אַרוים אַ פּייג דעם אַנדערען, קליין און גרוים אַלץ איינס. כל ישראל אחים — אַלע גלייכע פּריצים!... דאָרט ביי זיך, אויף דער יודישער גאַס, זענען יודען טאַקי בני־מלכים, פּרינצען, האָנאָרעוואַטע. אָבער ביי״ם אַרויסגעהן אין דער וועלט, צווישען לייט, לעגען זיי אַוועק אין דער זייט זייער כבוד, זייער שטאָלץ, בעקומען, משטיינס־געזאָגט, אַ פּנים פון קנעכט, קניען זיך, בוקען זיך, דערנידעריגען זיך פאַר אַ ליאַדע פּריצ׳ל צוליעב דאָס שטיקעל זינדיגע פּרנסה, שטעהען פאַר איהם אָהן

א היטעל, אלץ מיט א פארבויג, מיט א חניפה׳לע, אי מורא־האבענדיג, אי מבטל־זייענדיג איהם אין הארצען צוגלייכער צייט.

און די אקציזניקעס, אט די נייע מיני פארשווינען דענסטמאל, זיי זענען עס געווען, קען מען זאגען, די ערשטע אין דער יודישער גאס, וואס האבען זיך אויסגעצייכענט פון אנדערע מיט זייער שטייגער לעבען, מיט זייער הלבשה, מיט אלע גיינג און די פיהרונגען זייערע. זיי האבען עס אנגעהויבען ווערען „טשינאווניקעס״, בעאמטע, העכערע און קלענערע, שטעהענדיג איינע אונטער די אנדערע און הערענדיג איינע די אנדערע לויט די שטעלעס, וועלכע זיי האבען פערנומען. דער עלטסטער, דער גרעסטער פון די אקציזניקעס, האט געפיהרט דאס רעדעל אין זיין גובער־ניע בגראנדע, האלטענדיג יעדען אין דער מורא. זיין הויז איז תמיד פול געווען מיט מענשען — דער איז געקומען בעטען א שטעלע, און יענער בעט, מען זאל איהם פון דער שטעלע זיינער ניט אבזאגען. איין שענקער קלאגט זיך, וואס מען האט אוועקגענומען זיין בראנפען, און דער אנדערער בעט רחמים, אראבצונעהמען פון איהם דעם קנס, וואס מען האט אויף איהם ארויפגעלעגט. איטליכער קומט מיט זיינס, אלע שטעהען אהן היט־לען, ווארטענדיג אין פאר־צימער די שעה, וואס מען וועט רופען איינעם נאכ׳ן אנדערן צום אדון הגדול אין קאבינעט און משרתים, בעדינטע, לויפען ווי די רוחות אהין־אהער. געהען פערביי דעם ווארטענדיגען עולם שווייגענדיג מיט שטאלץ, און אז וואויל איז יענעם, וועל־כער איז זוכה צוהאפען פון זיי א ווארט, א בליק. אט די דאזיגע ניי־מאדנע לייט זענען פאררעכענט געווען ביי יודעלעך, שוואכענדיגע, צי־טערענדיגע, ווי אמת׳ע פריצים. סטייטש, זיי האבען דאך אויך עולם־הזה: זיצען אין שענע דירות, פאלאצען, מיט טייער מעבעל, טראגען אפילו אין דערוואכען שענע בגדים, פאהרען אין קארעטעס, און דער שליסעל פון פרנסה איז ביי זיי אין די הענד. מיט אזעלכע אדונים, א קלייניגקייט עפיס, איז ניט שייך זיך אויפצופיהרען כמנהג יוד, פשוט, אהן צערמאַ־ניעס, אהן דרך־ארץ, ווי אחינו בני ישראל צווישען זיך. פאר אזעלכע מ ע ג מען זיך דערנידעריגען, בוקען זיך, קושען די הענד, שטעהן אהן א היטעל און מאכען זיך עפר־ואפר, נישקשה!

נאך דעם גרויסען כבוד האט מען אזעלכע אקציזניקעס אבגעגעבען צו־ליעב דער פרנסה. אין הארצען האט מען פון זיי געטראכט אנדערש ווי גערעדט מיט׳ן מויל, ווייל זיי האבען זיך דאך ניט געפיהרט יודישליך. נאר עפיס אנדערש איז דער הערר מיכאל ספיר, א מענש א גוטער, א פרומער, די גאנצע פיהרונג ביי זיך אין הויז איז יודישליך — איהם האט מען טאקי נעאכט, ליעב געהאט באמת פונ׳ם הארצען. ער איז געווען א געבילדעטער

מענש אי אַ וואויל־לערנער,- האָט געקענט לשון־קודש, ליעב געהאַט זיין פּאָלק און זיך געלאָזט דערקענען מיט געלט צו אַ נויטבעדערפטיגען, צו אַ יודישען מחבר. אַ מחבר אין יענער צייט ביי יודען איז געוועהנטליך געווען אַ אָרימאַן, וואָס ער פלעגט שוואַרצען דאָס פּנים, אַרומגעהענדיג פאַרטיילען זיין ספר. אמת, היינט זענען אויך דאָ אַ טייל מחברים קבצנים, נאָך אפשר גרעסערע פון די פריהערדיגע, נאָר די אָרימקייט זעהט זיך ביי זיי ניט אַזוי אַרויס. זייערע ספרים פאַרטיילען זיי נישט אַליין, נאָר דורך גרויסע שרייענדיגע, אומגעלומפּערטע מודעות אין די צייטונגען. און אויב יודען פאַרשעהמען זיי, קויפען ניט איז דאָך דאָס פאַרשעהמען יענעם אונטער די אויגען ניט אַזאַ ביזש ווי פאַרשעהמען איהם אין די אויגען. מיכאל ספּיר אָבער האָט זיך בענומען פריינדליך מיט אָרימע מחברים. פלעגט גערן נעהמען זייערע ספרים, זעהר שען זיי בעלוינען און אָפּט נאָך פאַרבעטען זיי צום טיש. איבערהויפּט איז מכאל ספּיר געווען אַ פריינד פון די משכילים און לעהרער אין די יודישע שולען, וואָס זענעןביים עולם אין יענער צייט נישט בעליעבט געווען. ער האָט גערעכענט זיך פאַר אַ שולד, אַריינצוגעבען זיין איינציגען זוהן אין דער ראַבינער־שול, וואָס אין דער שטאָדט ז.... כדי אַנדערע רייכע לייט זאָלען איהם דרינען נאָכטאָן. און אָט דעם יונגען מאַן, ריבקין, איינער פון די בעסטע ראַבינער־שילער, פון אַ העכערער קלאַס, איהם האָט ספּיר אַריינגענומען צו זיך אין הויז, ער זאָל לעהרנען מיט זיין זוהן. ריבקין האָט געטאָן זיין זאַך געטריי און ספּיר האָט איהם דערפאַר זעהר ליעב בעקומען, זוכענדיג תמיד אַ געלעגענהייט, פערשאַפען איהם וואָס ס׳איז אַ פערגעניגען. גראָד אין יענעם טאָג, ווען די מעשה מיט שמואליק׳ן האָט מיכאל ספּיר בעדאַרפט צוליעב עסק פאָהרען ניט ווייט אין אַ דאָרף„ דער טאָג איז געווען זעהר אַ שענער, האָט ער מיטגענומען רביקינ׳ען, ער זאָל אַביסעל זיך דורכפאָהרען אויף דער פרייער לופט.

אמת טאַקי, אַ גרויסער כבוד איז פאַר שמואליק דעם טאַנדעטניק, וואָס אַזאַ מאַן ווי מיכאל ספּיר האָט איהם בעפרייט פון די חאַפּערס הענד און אָבגעפיהרט איהם מיט משה׳לען אין בקור־חולים; פונדעסטוועגען איז נאָך אָבער ניט אויסגעמאַכט, אויב שמואליק וואָלט פאַר דעם דאָזיגען כבוד גענומען פון־לכתחילה אויף זיך, צולייִדען אַזעלכע שווערע, ביטערע יסורים. אפשר וואָלט ער גאָר געזאָגט: ניט קיין חאַפּערס און ניט קיין בעפרייער, ניט קיין מכה און ניט קיין רפואה, ניט קיין וואונדען און ניט קיין בקור־חולים. איז דען טאַקי ניטאָ ביי אונז אַזוינע קבצנים, עזות־פּנים׳ער, וואָס פאַרגעסענדיג דאָס גוטס, וועלכס מען טהוט זיי, טרעטען זיי אַרויס אַקעגען אַלע אַנדערע גבאים און יענע מיני בעלי־טובות מיט אַ ליאַרם, אַ געשריי: פיעל גלייכער וואָלט געווען פאַר אונז און פאַר כל־ישראל, אַז איהר וואָלט

גאָר ניט געבוידען גענואָרען !... מילא, בכן וואָלט כבוד נאָר אליין ניט גענוג געווען פאַר שמואליק'ן, וועט מיט דעם כבוד צוגלייך זאָל זיך ניט געווען אויסדרעהען פאַר איהם אויך אַ גוטע נוצליכע זאַך.

דאָס זעקסטע קאַפּיטעל

נישט אַזוי גיך איז שמואליק אויסגעהיילט געוואָרען פון די וועה־טאָגען זיינע. אַז זיין משה׳לע איז אַרוים פונ׳ם בקור־חולים געזונט, איז ער נאָך געלעגען מסוכן קראַנק, און אַ לאַנגע צייט ניט אַראָב פונ׳ם בעט. אין דער צייט, ווען דער דאָקטאָר אין בקור־חולים האָט זיך שטאַרק אָבגעגעבען מיט איהם, בזכות מיכאל ספּיר, היילען דעם צעבראָכענעם גוף זיי־נעם, האָט ריבקין, דער ראַבינער־שילער, זיך שטאַרק אָבגעגעבען מיט משה׳־לען, היילען איהם זיין נפש. בילדען איהם הייסט עס, אויסלערנען איהם לייענען ביכלעך און שרייבען. געטאָן האָט עס ריבקין נאָר פאַר רחמנות — ער האָט געזעהען אַ אָרים־בחור׳ל, אַ קראַנקס, נעבעך, איז איהם דאָס האַרץ פאַרלויפען מיט בלוט קוקענדיג אויף איהם. אַלע טאָג פלעגט ער קומען איהם מבקר־חולה זיין און זיך ניט דערוווּיטערט פון איהם נאָכדעם אַז ער איז רעכט געזונט געוואָרען. און לסוף, געפינענדיג אין איהם גוטע מעלות, אַז ער האָט אַ גוט קעפּעל צום לערנען, האָט ער איהם שטאַרק ליעב בע־קומען, געליובט איהם אין טאָג אַריין. מיכאל ספּיר האָט זעהר הנאה געהאַט, וואָס דורך איהם איז אַרויס אַ ישועה אַ וואויל קינד, און זיך בעטראַכט, העלפען אַזאַ בחור׳ל און אַריינגעבען איהם אין דער ראַבינער־שול, ער זאָל ווערען מיט דער צייט אַ ניצליכער, אַ פאַרטיגער מענש. צו־צוגרייטען איהם האָט זיך אונטערגענומען ריבקין און געלעהרענט מיט איהם געשמאַק.

מיט דער נייער תורה האָט אָנגעהויבען אין משה׳לען צו־יאַווירען און אויפגעהן עפּים משונה נייע געדאַנקען — אַזאַ יאַווירען, וואָס ווערט אין טייג און אויך אין אַ פאַרזייהט קערענדיל, אויפבורענדיג אַלע טיילכלעך אין איהם, און וואָס אָהן דעם איז דאָס שפּראָצען און וואַקסען ריין אוממעג־ליך. די תורה פון דער „השכלה“ האָט, ווי זויערטייג, אָנגעמאַכט אַ האַלע־בורדע אין משה׳לעס האַרץ, אַ גאַנצע איבערקעהרעניש אין זיינע געדאַנ־קען; זאַכען גאַנץ קלאָרע פריהער, הערען־אויף קלאָר צו־זיין אַצינד. וואָס

גוט וואָס שלעכט, וואָ סשען וואָס מיאוס, וואָס מען מעג און וואָס מען טאָר ניט איז איצט ביי איהם די שאלה, אויב ס'איז אַזוי. פּאַרצייטיגע חכמים קומען ניט צו די היינטיגע, אַלטע געהן אַראָב פונ'ם מאַרק — אָבער אַזוינס דויערט ביי איהם נישט לאַנג. דאָס לערנען קינדווייז אין חדר; דאָס זיצען און לערנען שפּעטער אין בית המדרש. אונטער דער השגחה פונ'ם ליעבען רב אברהם'ן; דאָס ביינקען נאָך טאַטע־מאַמע, פאַרשטעלענדיג זיך ווי עס האָט זיך ביי זיי געלעבט, ווי ס'איז צוגעגאַנגען די שבתים און ימים־טובים— אַט דאָס איז איהם בייגעשטאַנען בשעת דאָס יאווירונג אין איהם, אַז עס זאָל געהן ריכטיג, און די נייע וועלט זיינע זאָל זיין געבויעט אויף דעם פונדאַמענט פון דער וואָס אַ־מאָל. דערצו נאָך האָט דאָס מזל איהם אויך געדינט, צושיקענדיג איהם אַ גוטען רבי'ן, ווי ריבקין, און אַ גוטען חבר, ווי מיכאל ספּיר'ס זוהן —ביידע געזעצטע, מיט אַ גוטער אויפפיהרונג, וואָס האָבען דערמיט אויף משה'לען גוט געווירקט. משה'לע בילדעט זיך וואַקסט, וואַקסט מיט דער צייט, ביז ער פּיקט זיך אויס ווי אַ הינדעלע, וואָס עפענט די אויגען און דערזעהט פאַר זיך צום ערשטען מאָל די וועלט, גלייך ווי זי איז אויך ערשט בעשאַפען געוואָרען!

אַ היבשע צייט איז שמואליק אַוועקגעלעגען אין בקור־חולים און אַז ער איז אַרויס פון דאָרט איז ער נאָך אַלץ צו די קרעפטען ניט געקומען, און געשטיצט פון גוטע מענשען איז ער פאַרבליבען אין ז... ביז ער וועט אײַנ־גאַנצען געזונט ווערען און זיין אין שטאַנד צו־אַרבייטען.

שמואליק זעהט זיין זוהן אַרומפיהרענדיג זיך מיט שילער און האָט הנאה, טראַכטענדיג ביי זיך: דאָס זענען אודאי ישיבה־בחורים, מיט וועל־כע ער לערענט צוזאַמען אין בית־המדרש, זיי האָבען זיכער אָנגעשמעקט אין איהם, ווי גוט ער קען די גמרא און איטליכער האַלט פאַר כבוד צוזיין מיט איהם חבר. דאָס איז געווען שמואליקס איינציגע טרייסט אין זיין ביי־טערער לאַגע, פאַרשטעלענדיג זיך אַלץ, ווי דער שטייגער זיינער איז תמיד. דאָס גרויסע גליק, וואָס דערוואַרטעט איהם שפּעטער, אם־ירצה־השם. עס דאַכט זיך איהם, דער זוהן איז אַ רב ערגיץ ביי יודען, ער זיצט מיט ברייט־קייט אויפ'ן ביינקעל, דיינים מיט דעם שמש אַרום איהם, די טיר ביי איהם אין שטוב מאַכט זיך נישט־צו פונ'ם עולם מענשען, וואָס געהען צו איהם, דער מיט אַ דין־תורה, דער מיט אַ שאלה, דער אַזוי, יענער אַזוי, אַלע בענשען זיך מיט איהם און זאָגען: אַז־וואויל איז אייך, רב שמואל, וואָס איהר האָט זוכה געווען ביי גאָט צוהאָבען אַזאַ זוהן!

און ווי שמואליק טרייסט זיך דאָ אַזוי מיט גוטע האָפנונגען אויף שפּע־טער, מיט אַ־מאָל קומען איהם צו די אויגען עפּיס ביכלעך, ניט קיין כשר'ע, וואָס משה'לע האָט, נישט־וויסענדיג, זיי אין שטוב פאַרגעסען. דערזעה־

ענדיג זיי איז איהם פינסטער געוואָרען אין די אויגען. געוואַלד, רבונו של עולם, משה'לע זיינער, פאַר וועלכען ער האָט זיך אַזוי מקריב געווען, אויף וועלכען ער האָט דעם לעצטען גראָשען רבי־געלד אויסגעגעבען, צולערנען איהם תורה — סטייטש ער, משה'לע, זאָל אַזוי פאַרפיהרט ווערען, אריינ־קוקען אין די טרפה־פסל'ן! דאָס גאַנצע לעבען זיינס איז ער ווי א הונט ארומגעלאָפען איבער די גאַסען, זוכענדיג דאָס שטיקעל ברויט, שוואַרצענ־דיג זיך דאָס פנים, און די גאַנצע האָפנונג זיינע איז געווען דער זוהן, ער וועט עס איהם שפּעטער אָנטאָן כבוד, צוטיילען גליק און גרויס נחת — היינט אַז דער זוהן זיינער איז אראָב פונ'ם רעכטען וועג, איז דאָך אויס אַלע האָפנונגען, וואָס־זשע טויג איהם אַצינד גאָר דאָס לעבען, זיין הינטיש־לעבען? חרב געוואָרען איז זיין וועלט מיט אַלע גוטע זאַכען, וועלכע ער האָט זיך פאַרגעשטעלט אויף שפּעטער; אונטערגעגאַנגען איז דער ליכטי־גער שטערען פון טרייסט, וואָס האָט איהם געשיינט, געפינקעלט פונדער־ווייטענס — ווּיסט און פינסטער איז איהם!

דעם עולם'ס וואָרט: „אָדם קרוב לעצמו“, איטליכער מיינט זיך, איז געזאָגט געוואָרען אויך אויף דער ליעבשאַפט פון טאַטעס צו קינדער. ווי גרויס און שטאַרק ס'איז די מיה פונ'ם פאָטער צום־גוטען פאַר די קינדער, איז דרינען דאָ. מעהר אָדער ווייניג. זיין אייגענער אינטערעס — האָבען כבוד פון די קינדערס כבוד, זיין בעריהמט דורך זייער רוהם. שטאָלץ און גרויס דורך זייער גרויסקייט. דאַריבער אַז שמואליק דער טאַנדעטניק האָט דערזעהען, אַז זיין זוהן איז אַוועק אין אַ שלעכטען וועג און צעשלאָגען זיינע האָפנונגען, האָט עס געהייסען ביי איהם אַזוי פיעל, ווי ער בעגזל'ט איהם, נעהמט ביי איהם צו אַלסדינג וואָס ער האָט געמיינט האָבען דורך איהם שפּעטער — נו, איז אויס רחמנות, און ער ווערט אויף איהם אין כעס, פלאַמ־פייער.

שמואליק איז שטאַרק אָנגעלאָדען און וואַרט, אַז משה'לע וועט קומען, וועט ער אויסלאָזען צו איהם דעם גאַנצען צאָרן.

משה'לע איז געקומען — און מיט איהם צוגלייך ריבקין.

— אַ היים לאָמיר פאָהרען, קיין גלופּסק! — טהוט שמואליק אַ גע־שריי אויף משה'לען, רויט ווערענדיג פאַר כעס ווי אַ אינדיק.

משה'לע בלייבט שטעהן צומישט, נישט צופאַרשטעהן וואָס דאָס גע־שריי בעטייט.

— קיין גלופּסק! — שרייעט שמואליק, ציטערענדיג מיט אַלע אברים.

משה'לע רוקט זיך אָב אין דער זייט אָהן לשון פאַר גרויס וואונדער, אַ שרעק, און ריבקין ענטפערט אָב אָנשטאָט איהם:

— רב שמואל ,קיין גלופּסק וועט אייער זוהן ניט פאָהרען!... דאָ, אין

דעם אָרט פון תורה, וועט ער בלייבען און מען וועט איהם געבען אַלע זיינע בעדערפעניש.

— און מען וועט איהם געבען אַפּיקורסישע ביכלעך — מאַכט שמואליק מיט גאַל, שאָקלענדיג מיט׳ן קאָפּ, — אַפּיקורסישע ביכלעך הא, וועט מען איהם געבען, אַראָבפיהרען איהם פונ׳ם וועג!...

— טאַטע, וואָס רעדסט־דו?!...

— שטום! מיך נאַרען מיינסט־דו? אָ, ניין! איך האָב, גישקשה, גע־פונען די ביכלעך, דיינע ביכלעך, האָב געזעהן, געזעהן...

— וואָס געזעהן? — פרעגט איהם ריבקין.

— געזעהען, אַז דאָס זענען די אַפּיקורסישע ביכלעך.

— איהר האָט אַ טעות, רב שמואל! אַ גראַמאַטיקע אַ יודישע אי אַ רוסישע און אַ געאָגראַפיע האָט איהר געזעהן!

— צו־וואָס? איהם צו־וואָס טויגען אַזוינע ביכלעך?

— סטייטש, צו־וואָס?! יודיש, לשון־קודש הייסט עס, מוז ער קע־נען, ער איז דאָך אַ יוד, רוסיש מוז ער אויך, דאָס איז דאָך די לאַנדס־שפּראַך. וואו ער זיצט, און קענען די וועלט־בעשרייבונג מוז ער אויך, ער איז דאָך אויך עפּיס אַ מענש. איהר פאַרשטעהט, רב שמואל, דאָס אַלסדינג איז אַ מוז!

— נאַט אייך אַ מוז! אַ נייער „מוז“, וואָס שטעהט ניט אין די צעהן געבאָט. מיר, אין גלופּסק האָבען עס ניט געהערט. די גלופּסקער לעבען, ברוך־השם, אָהן דעם געבאָט אויך. האָבען עס ניט געקענט אַ מאָל, קענען עס ניט היינט און זענען פונדעסטוועגען כשר׳ע יודען, פיינע מענשען און שענע סוחרים לכל־הדעות, קומט איצט משה׳לע מיינער און מאַכט עס אויף זיך פאַר אַ הייליג געבאָט!

— יאָ, דאָס מוז ער צוליעב דעם — זאָגט ריבקין מיט אַ שמייכעלע אויף די ליפּען — אויך צוליעב דעם מוז ער עס, כדי אַריינצוטרעטען אין אונזער בית־מדרש — אין דער ראַבינער־שול.

— אוי, אַז־אַך און וועה צו אַזאַ בית־מדרש, אַז־אַך און וועה צו זיי־נע רבנים, משטיינס־געזאָגט, און אַז־אַך און וועה צו מיין זוהן, וואָס פאַר־לאָזט אונזער בית־מדרש און געט אריין אין זייערען, להבדיל!... וואַרף אוועק דיינע גיינג. מ ש ה, און קום צוריק קיין גלופּסק!

— אייער זוהן אָבער איז דאָך אַ שלאָפינקער, נעבעך, און בעדאַרף האָבען, א י ן ל ע ב ע ן א ר י י ן, אַ גוטע נאַהרונג — זאָגט ריבקין מיט אַ געבעט, צודערוועגען אין דעם טאַטענס האַרץ רחמנות אויף זיין קינד — זעהט, וויפיל ער האָט געליטען, נעבעך, אין זיין לעבען: מאַנגעל, יסורים און לייד, און ווי בלייך ער איז, וואָס פאַר אַ פּנים, נעבעך, ער האָט

פון די מכות, וועהטאָגען, וואָס ערשט נישט לאַנג. און איהר טאַקי אַליין. רב שמואל, זייט דאָך, נעבעך, ג אָ ר א ו י ס מ ע נ ש, נישט גע־קומען נאָך צו די קרעפטען, נישטאָ קיין כח צוהאַנדלען. וואָס־זשע פאָרט וועט איהר טאָן אין אייער גלופּסק, מיט וואָס וועט איהר דאָרט מפרנס זיין אייער ווייב און קינדער.

שמואליק טהוט אַ קרעכץ און טרערען שטעלען זיך איהם אין די אויגען. ריבקין בענוצט זיך מיט דער גוטער מינוט, לייגט ארויף די האַנד שמואליק'ן אויפ'ן אַקסעל און זאָגט:

— בערוהיגט־זיך, רב שמואל, און בלייבט דאָ, ביז איהר וועט רעכט געזונד ווערען. הייבט אויף די הענד מיט אַ לויב צום הימעל, דאַנקט דעם אויבערשטען, וואָס ער האָט אייך צוגעשיקט אין דער נויט אַזאַ גוטען טייערען מענשען, ווי מיכאל ספּיר. נישקשה, ער וועט אייך ניט פערלאָזען. איהר פאַרשטעהט?... איהר וועט נאָך זוכה זיין צולעבען, אם־ירצה־השם, אין פיעל גוטס און נחת. אייער זוהן וועט ענדיגען די שול, בעקומען אַ גוטע, איינטרעגליכע ראַבינער־שטעלע — און עס וועט מיט דעם אויבערש־טענס הילף גוט זיין אייך ביידען.

תלואי, מען זאָל ניט געפּרופט ווערען וואָס שמואליק דער טאַנדעט־ניק איז אויסגעשטאַנען אין יענער מינוט צייט. דער יצר־טוב מיט דעם יצר־הרע האָבען ביידע זיך געראַנגעלט אין איהם, איטליכער קומט מיט זיינס. דער פון דער רעכטער זייט שטעלט־פאַר שמואליק'ן אַ רב, אַ דאַרען־מאָגערען מיט אַ געקנייטשטען־בלייך פנים'ל, וואָס פאַסט תעניתים, זיצט אין טלית און תפילין און לעבט פון ר ו ח נ י ו ת, מאַכענדיג דערביי צו שמואליק'ן: אָט דאָס איז אַ לייט, אַז־וואויל איז איהם! און יענער פון דער לינקער זייט שטעלט שמואליק'ן פאַר אַ ר אַ ב י נ ע ר, אַ דיקען־פעטען מיט אַ בייכעל, טרינקט און עסט פאַר צעהן, שפּילט אין קאָרטען און לאָזט זיך־צו עולם־הזה, מאַכענדיג דערביי: אָט אַזעלכען געהט עס גוט אויף דער וועלט! איינער זאָגט: מיין רב איז שטאַרק געהויבען אין זיין אָרט. און דער אַנדערער זאָגט: מיין ראַבינער איז אַ תקיף אין די הויכע פענסטער דאָרט. דער זאָגט: נעהם דיין זוהן און געה קיין גלופּסק. זיי אַ שמאַטניק, האַנדעל מיט שמאַטעס און מייד־אויס די משכילים. וואָס טויג זייער עהרליכ־קייט, זייערע חסדים, אז דעם רבונו של עולם איז ניט ליעב זייער יודישקייט. און יענער זאָגט: פע, גלופּסק לאָז די גלופּסקער, שמאַטעס — די שמאַטניקעס און דו בלייב דאָ. דאָ איז אַ האָפנונג, דו זאָלסט געהאָלפען ווערען. דער רעכטער זאָגט: אַז וואויל איז דעם רב מיינעם, אַי־אַי, וועט ער עס אויף יענער וועלט האָבען אַ חלק עולם־הבא! און דער לינקער זאָגט: אַ כפרה דיין רב פאַר מיין ראַבינער, דיינעם וועט דער יונגער דור ניט וועלען קענען

און מיינער וועט האָבען עולם־הזה אי עולם־הבא דאָביים לעבען—שמואליק שלאָגט זיך אין דער דעה און שטעהט ווי אַ גולם, ניט אַ הער, ניט אַהין.

— האָב ניט מורא, טאַטע! — בעט זיך משה'לע ביים פאָטער אויף אַ ציטערדיג קול, ווערגענדיג זיך מיט טרערען — זיי זיך ניט אַזוי מצער פאַר מיר, טאַטע, און לאָז מיך דאָ לערנען. פון אַלסדינג, וואָס מיט אונז האָט דאָ פּאַסירט. זעהט אויס. אַז דער אויבערשטער וויל מסתמא אַזוי.

משה'לעס ווערטער טהוען אַ קאַפּעלע אַ בויג שמואליק'ן צו יענעם פון דער לינקער זייט. ער טאַפּט זיך ביי דער פּאה און זאָגט שטאַמלענדיג:

— און וואָס וועט אָבער זיין מיט דיין יודישקייט?

— נישקשה, זי וועט זיין ביי מיר דאָס אייגענע וואָס אין גלופּסק.

— איהר מיינט, רב שמואל — רופט זיך אָן ריבקין, אונטערהעלפענדיג משה'לען — אַיהר מיינט, אַז דאָס יודישקייט איז געגעבען געוואָרען נאָר די גלופּסקער, און ווען ניט די גלופּסקער איז, חלילה, אויס יודישקייט. אַ טעות, כ'לעבען, רב שמואל!

— און די גלופּסקער, גלופּסקער יודען, זיי וואָס ווילען אויף דיר זאָגען? — רעדט שמואליק ווי צו זיך אַליין, נישט רעכט הערענדיג ריב־קינס ווערטער, און אַ צורה פון אַ רב שטעלט זיך איהם פאַר אין־גערדאַנק, אַ צורה אַ פינסטערע, אַ בייזע.

— אַז־אַך און־וועה דעם יודישקייט, אַז דערמיט וואָס עס זיפּעט האָט עס צופערדאַנקען נאָר די גלופּסקער — זאָגט ריבקין, שאָקלענדיג מיט'ן קאָפּ — אַ שען פּנים, כ'לעבען, וואָלט עס געהאַט! אָט דאָס איז טאַקי די גאַנצע צרה, וואָס איהר, און נאָך אַ סך אַזעלכע ווי איהר, ווילט אין אַלסדינג, וואָס איהר טהוט, נאָר יוצא זיין פאַר אייערע גלופּסקער. די זאַך אַליין צי איז זי גוט, אָדער שלעכט, געהט אייך ניט אָן צו־וויסען, אייך געהט נאָר דרינען, וואָס וועט דער גלופּסקער עולם דאַרויף זאָגען... אָט, כ'לעבען, רב שמואל, פאַרגעסט זיך אין זיי און אויך אין אייערע שמאַטעס! דער הערך ספּיר וועט אייך געבען אַ שטעלע, איהר וועט זיין אַ אקציזניק און משה'לע אייערער אַ ראַבינער. —

דער רב ווערט פאַרשוואונדען, לאָפּנעט ווי אַ זייפענבלעזעל, און אַ ראַבינער אין דער טענדע־ווערענדע ווייזט זיך אויף זיין אָרט — שמואליק בעטראַכט זיך, גיט־נאָך, מאַכענדיג:

— טאַ!...

דאס ווינשפינגעריל.

אכטער בוך

דאָס ערשטע קאַפּיטעל.

דאָס דאָרף נ... איז איינס פון יענע שענע ערטער אין וואָהלינער גו־בערניע, וואָס דער רבונו של עולם, דער מייסטער פון דער וועלט, האָט זיך געפּלייסט צו־צוגעבען זיי בעזאָנדערס אַ געטליכען חן, און געוואָלט אויס־דרוקען מיט זיי, ווי מיט אותיות, רוה, פאַרגניגען, וואָס זענען איהם גע־לעגען אין געדאַנק. אויב די קאַווקאַזער און שווייצער הויכע בערג דרוקען אויס די גבורות הבורא, קוקען אויף דיר אַראָב מיט שטאָלץ. אַ שרעק. סכנות גאָר צוטרעטען אויף זיי, און אויב דער רוישענדער ים מיט זיינע אויפגעטורעמטע פאַליעס דערצעהלען רעש׳נדיג גאָטס שרעקליכע וואונדער, איז די בערגלעך דאָ ארום דעם דאָרף גריסען דיר גאָר פריינדליך, פאַרבעטען דיך ליבליך, קומען צו־גאַסט און אויסציהען זיך אויף זיי וויפיל דאָס הארץ גלוסט. די שטילע גרינע טאָלען דאָרט גיבען דיר אונטער חשק — קום, פעטער, לייג זיך אויפ׳ן גראָז און לאָז דיר־צו אביסעל פאַרגניגען. אויך דאָס טייכעל לויפט, דרעהט זיך דיר פאַר די אויגען, דאָרט אויף דער לאָנקע, שפּילענדיג זיך אין בעהעלטעניש — אָט בעהאַלט זי זיך צווישען דעם טשערעט, ווערט פערשוואונדען, און אָט שפּרינגט זי פון דאָרט אַרויס, ווייזענדיג זיך פאַר דיר מיט דעם גאַנצען פּוץ: מיט בריליאַנטען, גילדענע פליטערלעך — מתנות, וואָס די זון, די ליעבע מחותנת׳טע, גיט איהר, קושענדיג, שפּיגלענדיג זיך אין איהר. זי ווינקט דיר, קנייטשלענדיג זיך, אונטערמורמלענדיג שטיל — און דו צעגאַרטעלסט זיך, און, ווי די מאַמע האָט דיך געהאַט, אַריין צו איהר, אָבפּרישען זיך מיט גרויס חשק׳! עס שטעהט פאַר דיר דאָרט אַ וואַלד, בוימער־סאָסנעס, הויכע אין הימעל אַריין; די געדיכט פערוואַקסענע קעפּ פאַרפּלאָנטען זיך אינאיינעם, אויסמאַכענדיג איין געוועלבט קופּאָל אויבען; די גלאַטע שטאַמען זייערע זענען ווי הויכע גלייכע זיילען, ווייטליך אָבגעטראָטען איינער פון דעם אַנדערען; דאָס גרינע גראָז ליגט, ווי אַ זיידענער מיט בלימעלעך געשפּריינקעלטער קאָוויאָר, זיי ביי די פיס. אָנקוקענדיג עם דאַכט־זיך דיר עפּיס גאָר טאַקי אַ בית־

המקדש. דאָס שמעקענדיגע סמאָלע פון די בוימער — דאָס איז קטורת, דאָס שפּילען פון די פויגעלעך אויף די צווייגען — דאָס איז דער געזאַנג פון די לויים עפּיס פּיהלט זיך דיר אַ הייליגקייט, אַ שטילע זיסע רוה, אַ בייגקען, אַ ציעהן צו אַ לעבען — אין הארצען אַ הייסע תפילה צו דעם. וואָס לעבט אייביג! ...

און אין די דאָזיגע געטליך־שענע געגענדען קומט דער מענש און שטעלט אַ „גאַראַלניע", אַ בראַנפּין־ברענעריי, לכבוד דעם גאָלדענעם קאַלב! דאָס דאָזיגע הויז הויבט אויף מיט חוצפה אַקעגען הימעל די נאָז זיינע, דעם קוימען הייסט עס, פון וועלכען עס זעצט אַרויס אַ רויך, ווייט טראָגענדיג זיך אין דער וועלט אַריין, פאַרשטעלענדיג די שיין פון דער זון און פערשוואַרצענדיג אַלסדינג, וואָס שטעהט איהם אין וועג. די נידעריגע פויערשע הייזלעך זעהען זיך אָן ווי גאַרנישט אַקעגען יענעם הויכען הויז, ווי די אָרימענקע פויערען אַליין אַקעגען דעם פּריץ פון'ם דאָרף.

יאָ, אַזוי איז עס טאַקי, שענעס און מיאוסעס, גוטס און שלעכטס געפינען זיך איינע אַקעגען די אַנדערע זינט די וועלט שטעהט, און וואָס דער אַלמעכטיגער טהוט אין זיין וועלט, טהוט־נאָך דער שטן איהם אַקעגען. מיט וואָסער האָט דער רבונו של עולם בעשטראָפט פאַרצייטענס די זינדיגע מענשען, איז געקומען דער שטן צו זיי מיט זיין שטראָף — מיט וויין, מיט בראַנפּין. און די שטראָף איז נאָך פיעל ערגער פון דער ערשטער. וואַסער — דאָס איז געווען אַ צרה נאָר אויף אַ צייט, פאַר דעם דור המבול, בראַנפּין אָבער, דאָס איז אַ צרה אַ אייביגע. נח, דער ערשטער „ערד־ארבייטער", דער בעריהמטער פויער אין זיין צייט, האָט געלעבט, ער מיט זיין הויזגעזינד בשלום, ברידערליך אינאיינעם; ווי באַלד ער האָט ליב בעקומען דעם טרונק, געוואָרען שכור, איז געשעהען מיאוסע זאַכען... און אָנשטאָט שלום, פריינדליכקייט, ברודערשאַפט ווערט אַ דערוויטערונג, קריג, פיינדשאַפט צווישען זיינע קינדער, און חם — חם ווערד אַ עבד כנעני, אַ קנעכט צו זיינע ברידער!

פון יענע צייטען אָן ציהט עס זיך די קנעכטשאַפט און איז געוואָרען אַ צרה, אַ קלאָג אויף דור־דורות!

דעם רעגענבויגען האָט דער אויבערשטער געמאַכט אין וואָלקען צום צייכען, עס זאָל מעהר ניט זיין קיין מבול, די וועלט צופערדאַרבען, און גאַראַלניעס, שענקען שטעלט דער שטן, שכור צו מאַכען אַ וועלט מענשען. כל־זמן שכרות וועט זיין, וועט אָרימקייט, גראָבקייט, אונוויסענהייט, געשלעג, אויסגעלאַסענקייט נישט אויפהערען — און חם וועט זיין אַ עבד כנעני צו זיינע ברידער!

אַ לאַנגע אַלעיע צווישען צוויי שורות הויכע בוימער פיהרט פון'ם

דאָרף נ... ביז צום פּריץ'ס הויף, וואו עס געפינען זיך שענע געבייען, פּרוכט־גערטנער מיט נאָך גוטע זאַכען צום פערגניגען, און העט ווייט ארום ציהען זיך פעלדער. לאַנקעס. וועלדער איבער בערג, איבער טאָלען, וואָס גיבען־צו דעם הויף דעם זיבעטען חן. אָט דאָ וואוינט עס דער פּריץ יאָהן, לעבט זיך אָב גוטע יאָהרען.

אין איינע פון די שענע זומערטעג, פּאַרנאַכט, איז אַ קאַרעטע מיט אַ פּאָר טייערע פערד געפאָהרען פונ׳ם הויף דורך דער אַלעיע און צוקומענדיג צום טראַקט ביים דאָרף האָט זי זיך אָבגעשטעלט. אין קאַרעטע זענען גע־זעסען צוויי פּאַרשוינען, די פּנים׳ער האָבען זיי געלויכטען, ווי געוועהנטליך נאָך אַ גוטען געשמאַקען מיטאָג. פונדעסטוועגען איז געווען גרינג צודער־קענען אין דעם פּנים פון איינעם, אַז ער איז אונטערוואָרפען דעם צווייטען, אַ גרעסערן פון איהם.

— גוט וואָס איך האָב מיך דערמאָהנט ! — זאָגט דער גרעסערער פּאַרשוין, ארויסנעהמענדיג פון דער בוזעמקעשעניע אַ פּער׳חתמ׳טע בריי־וועל — דאָס בריוועל האָט מיר געגעבען דונאַיס זוהן צום פּאַטער, דעם „אויפזעהער״ דאָ אין קעלער פון בראַנפּין, און פּאַר כעס אויפ׳ן פעהלער, וואָס איך האָב בעמערקט דאָרט, איז מיר דאָס בריוועל דערוויל ארוים פונ׳ם זינען.

— איך פאַרזיכער אייך, הערר רעוויזאָר — זאָגט דער אַנדער פּאַר־שוין מיט אַזאַ מינע, ווי ער פאַרענטפערט זיך — איך פאַרדעק ניט די פעה־לער פון די מענשען, וואָס דינען אונטער מיר. ניט איין מאָל נאָר האָב איך דוניאַען געוואָהרענט. וואָס טהוט מען אָבער מיט מענשען, אַבי ווער אַזעל־כע. וואָס בעקומען שטעלעס נאָר ווייל זיי האָבען אַ שטאַרקען צַד, אויף וועלכען זיי רופען ?

— איבערהויפּט זעה איך, אַז דונאַי פאַרשטעהט זיין זאַך, און גיט זיך מיה צוטאָן זיין שולדיגקייט — זאָגט דער רעוויזאָר, פאַרקרימענדיג די נאָז, געבענדיג דערמיט אָנצוהערעניש, אַז די מסירה שמעקט איהם ניט.

— גאַנץ ריכטיג, מיין הערר. פון די אָנגעוואָרפענע מענשען שטעהט דונאַי פיעל העכער אי מיט זיין פערשטאַנד, אי מיט זיין אָרענטליכקייט און מיט דעם גאַנצען בענעהמען זיך זיינעם. אַלע אַכטען איהם דאָ דערפאַר. דער פּריץ האָט מיר אויך געזאָגט היינט ביים מיטאָג: „שמו׳ל איז אַ בכבודיג אידעל !״

— און וואָס טהוט מען מיט דעם דאָזיגען בריוועל ?

— גיט עס מיר. וועל איך עס אָבטראָגען און באַלד צוריקקומען.

— אַ שענעם דאַנק אייך, הערר יאַרחי !

כדי צופארקירצען דעם וועג איז יארחי דורך די גערטנער געגאנגען צו דונאי׳ס וואוינונג.

אין יענעם טאָג איז געווען עפּיס אַ חגא, זענען די פויערים, פון קליין ביז גרויס, געשטאַנען גאַנצע רעדלעך אויף דער גאַס, צווישען זיי אביסעל בעזויפענע, אויפגערוימטע, אַלע אָהן היטלען, און שטיל איבעררעדענדיג זיך צווישען זיך, געקוקט פונדערווייטענס אויף דער קאַרעטע מיט גרויס אַבשיי. דער עלטסטער פון די קליינע שקצימלעך וויזט מיט אַ פינגער אויף דער קאַרעטע, האַלטענדיג די האַנד אויף׳ן מויל, וואָס ס׳בעטייט: שאַ, דרך־ארץ פאַר די אדונים!

— אַז זיי זענען פּאָליציייסקע, טאָ וואו זענען ביי זיי די מעשענע קנעפּ? — וואונדערט זיך איין שייגעצעל.

— עפּיס גאָר ניט דאָס מאכען מיט די הענד, ניט דער קוק, דאָס דרעה־ען מיט די אויגען, און ניט דאָס קול ווי ביי פּאָליציייסקע — זאָגט דער צווייטער, שושקענדיג זיך אויף אַ קוויטש — אַ פּאָליציייסקער אַז ער רעדט, געהט דאָס קול איהם אַרוים ווי פון בויך, די אויגען פאַרלויפען איהם מיט בלוט. ער איז בייז אַ שרעק און קלאַפּט מיט די קולאַקעס. מיקיטאַ אונזערער איז איינמאָל געפאַלען אויף דר׳ערד, בעקומען די נכפא פון יענעמס אַ היק. מיחיים ווייב האָט מפּיל געווען פאַר שרעק פון זיינס אַ געשריי. און די דאָזיגע, אָט־אָ, ריידען עפּיס זאָר שטיל און קוקען ווי אַלע מענשען. ווער זאָלען זיי זיין?

— לאַפּציזניקעס. שאַ!

— וואָס?

— שאַ, שאַט, שאַ!

די קליינע ווילען איינשטילען איינע די אַנדערע מיט אַ מין שושקענייש, נאָר טויב צו־ווערען.

„לאַפּציזניקעס און יענע אדונים מיט די מעשענע קנעפּלעך, ווער פון זיי איז גרעסער?“ — די דאָזיגע שאלה ווערט פאַרגעבען צווישען די גרוי־סע, דערוואַקסענע פויערים, און פיעל פערטראַכטען זיך אויף איהר, קנייטשענדיג דעם שטערען.

— קיין גרעסער פונ׳ם שר־המשקים, וואָס האָט צוזאָגען איבער׳ן בראַנ־פין, איז גאָר ניטאָ! — פּסק׳ט איינער אַ אַלטער, וואָס האָט ניט פיינט דעם ביטערען טראָפּען.

— אָט די לאַפּציזניקעס עסען וואַרמעס אין הויף — העלפּטראַונטע׳ נאָך איינער דעם ערשטען — זיי עסען, טרינקען ביי אונזער פּריץ. עפּ׳ אַ שפּאַס!

— און זיי זענען יודען?

— יודען. דערקענסט זיי דען ניט אין דער נאָז?

— און עסען חזיר?

— עסען חזיר און האָבען הנאה. לעקען די פינגער.

— און שמול זאָגט — מאַכט מיט געשפּעט איינער פון די דאָרפס־לײַצים — שמול אונזערער זאָגט: חזיר — פע!... טרפה!... אוי־וועה מיר בתיה, גי מי (גיב מיר) קוגעלע!... קוגעלע — גוט! צימעס — אי־אי!... איינמאָל האָב איך צוגעלייגט אַ פינגער איהם צום מויל, זאָגענדיג: נאַ, חזיר! אַז שמול מיינער צושריִעט זיך: אוי־וואַי, גלייך ווי איך וואָלט איהם געקוילעט. ווישט די באָרד, די ליפּען, שרייענדיג אין איין אָטעם: אוי־וואַי, אוי־וואַי!...

— שבת, פרייטאג צו נאַכט, קום איך צו שמול'ן אין שטוב, פאַרלעשען די ליכט — דערצעהלט יורקע, דער שבת־גוי — אויפ'ן טיש ביי איהם איז חלה, קעלעשקעלעך, אַ פלעשעל בראַנפּין, שאַרפער, טאַקע וואָס בראַנפּין הייסט, און דער ריח פון פיש פאַרגעהט מיר אין דער נאָז. שמול זיצט זיך ביים טיש דאָס פּנים שיינט איהם, און ער טערעליִקעט, מורמעלט־אונטער, עפּיס קלאָגענדיג, וויינענדיג, עפּיס בעט ער זיך ווי אַ קינד, אַלץ טאַקי: אוי־אוי, טאַטעלע, מאַמעלע! איך וויים ניט וואָס ער וויל? חלה איז דאָ — עס! בראַנפּין דאָ — טרינק! צו־וואָס האָ, וויינען? בתיה זיינע אָבער ווייסט געהט זי און ברייִנגט איהם צימעס. עסט ער אָב דעם צימעס און ווייטער טאַקי געטערעלייקעט, ווייטער טאַקי געוויינט. איך שטעה, וואונדער מיך און דאָס הארץ רייסט מיר פאַר רחמנות אויף איהם. לסוף טהוט ער זיך אַ חאַפּ, גיט מיר אַ גלעזעל בראַנפּין מיט אַ שטיק חלה און איך געה אוועק פרעהליך.

— אמת טאַקי — רופען זיך אָן אַ טייל פויערען — שמול איז אַ יוד, פונדעסטוועגען אַן עהרליכער מאַן איז ער טאַקי. וואָס אמת איז אמת. אַ מאָל אין אַ נויט האָט מען פון איהם אַ טובה אויך.

— געהט, הערט, וואָס דער דאָרף־שרייבער אונזערער זאָגט אויף איהם און אויף אַלע יודאַקעס פון זיין „נאמנה„ — מישט זיך אריין מיט אַ וואָרט פּאַחאַם פּאַנפּאָוואַטע, אַ שטיקעל קהל'ס־מאַן אין דאָרף — דער שרייבער זאָגט, אַז זיי זענען פּיאַווקעס, זויגען אויס אונזער בלוט, פרעסען־אויף אונזער מיה, אַלסדינג וואָס אין דער קאָרט, זאָגט ער, זענען זיי.

— עט! — מאַכען אַלטע, געניטע פויערען — פון אַזעלכע ווי דער שרייבער איז קיין ראיה ניט. זייער פעהלער לייגען זיי אַרויף אויף אַנדערע, מיינען, פאַרבלענדען אונז דערמיט די אויגען. חאַפּט זיי אַלע דער רוח!

— פאַר אַלע איז ניט גענוג איין רוח — לאָזט זיך הערען אַ שטימע

אין דעם עולם — זיי זיינען זעהר פיעל דאָ, אַט די שעהנע לייט. אַט זאָלען זיי געהן צו אלע, אלע רוחות!

דער דאָזיגער שמול, אָדער דונאיסקע ביים שפיץ־נאָמען, איבער וועל־כען עס רעדט זיך דאָ — דאָס איז אונזער שמואליק דער טאַנדעטניק, וואָס געפינט זיך אויף א שטעלע ביי דער „גאַראַלניע“ אין דאָרף שוין א פיער יאָהר. און משה'לע זיין זוהן לערענט אין דער ראַבינער שול.

ירחי איז צוריקגעקומען און די קאַרעטע האָט זיך געריהרט פונ'ם אָרט. די דאָרפסלייט בעגלייטען זיי מיט די אויגען. שטעהען נאָך א היבשע צייט און פילאָזאָפירען, ביז די זון האָט זיך געזעצט און די טשערעדע איז רעש'דיג געקומען פונ'ם פעלד.

און אין דער אייגענער צייט ווען די קאַרעטע איז אַרוים פון איין זייט דאָרף, איז פון דער אַנדערער זייט דאָרף אריין א וואָגען און צוגעפאָרען גלייך צו שמואליק'ס וואוינונג. אן אלטער מאַן געהט אראָב פונ'ם וואָגען מיט א קליין קלימעקעל אין דער האַנד און געהט אריין דורך א ניעדריג טירעל אין א פאַרצוימטען הויף. ווי נאָר שמואליק און בתיה האָבען איהם בעמערקט, זענען זיי געלאָפען איהם אַקעגען מיט א שמחה, א פרייד, ביידע אין איין קול:

— רב אברהם!

דאָס צווייטע קאַפּיטעל.

רב אברהם האָט זיך שטאַרק געעלטערט פאַר דער צייט פון די לעצטע פיער יאָהר. די צוגעקומענע קנייטשען איהם אויפ'ן שטערען זיינען אַזעלכע, וואָס צרות מאַכען זיי, און פיעל פון זיי האָט איהם משה'לע געמאַכט. די מעשה מיט משה'לען איז פונ'ם אָנהויב ביז'ן סוף געווען א לאַנגע קייט פון יסורים און האַרצוועהטאָג פאַר רבי אברהם'ן. די טרערען פון משה'לעס מוטער, ווען זי איז אַריינגעפאַלען אין בית־המדרש מיט א געוויין: געוואַלד, רבי אברהם, וואו איז מיין זוהן?! און די מימרות, וואָס זיינען איבער משה'לען געפאַלען דערנאָך, האָבען ווי א מעסער געשטאָכען רב אברהם'ן אין דער זיבעטער ריפּ. ער האָט אַלץ בעשולדיגט זיך אַליין, אַז די גאַנצע צרה איז נאָר צוליעב איהם. ער האָט דאָך משה'לען געשיקט אויפצוזוכען ערגיץ הערשעלען. משה'לע איז אַוועק און ניט מעהר צוריקגעקומען. און אַז שפּעטער האָט זיך צוטראָגען איבער דער גאַנצער שטאָדט דאָס נייעס, אַז שמואליק דער טאַנדעטניק איז דער'הרג'עט געוואָרען, און די רוצחים זיינען, מיחיי און גבריל'אָ, זיצען אין טורמע, איז רבי אברהם שיער ניט אַראָב פונ'ם זינען, אַזוי שטאַרק געערגערט האָט ער זיך.

— אוי־וועה! — האָט דאָס האַרץ אין איהם וועה־געשריגען — מיחיי און גברילא האָבען גע'הרג'עט שמואליק'ן און איך — משה'לען! זיי האָבען געהרג'עט דעם טאַטען, און איך — דעם זוהן. זיי האָבען געמאַכט בתיה'ן, ד אָ ס ו ו י י ב, פאַר א אלמנה, און איך האָב געמאַכט בתיה'ן, די מ ו ט ע ר, פאַר א וויסטער, טרויערדיגער מאַמען. איך אינאיינעם מיט די רוצחים האָבען מיר פאַרוויסט דאָס הויז פון אָרימענקע, נעבעך, וואָס זייער טייערער זוהן איז זיי געווען דער איינציגער טרייסט אין דער ביטערער נויט, און די לעצטע האָפנונג זייערע אויף שפּעטער. אַצינד איז נישטאָ, נישט קיין פאָטער, נישט קיין זוהן — און בתיה מיט די קינדער זענען גע־בליבען עלענטע אָהן א שום אָנהאַלטעניש. אפילו געהן צו זיי מיט

א טרייסטוואָרט פאַרטראָגט מיר דאָס האַרץ נישט, וואָרום ווי ווע׳ל איך קוקען זיי, די אומגליקליכע, נעבעך, אין פּנים אַריין?

און אַז דערנאָך האָט זיך דערוויזען אויף קלאָר, אַז שמואליק מיט׳ן זוהן זענען גאָר אַריינגעפאַלען אין יודישע הענד, אין די הענד פון שניאור־וואָלף און זיין שותף, וואָס זייגען „האפּערס“, און דורך גרויסע נסים זייגען זיי אַרויס פון זייערע הענד און ליגען ביידע קראַנק, צושלאָגענע, פערוואונדעטע אין ז״ער בקור־חולים — האָט רב אברהם געדאַנקט, געלויבט דעם אויבערשטען מיט פרייד, וואָס משה׳לע מיט׳ן פאָטער לעבען. נאָר מיט דער פרייד צוגלייך איז געוואָקסען זיין צער, אַרויסזעהענדיג, אַז אין דעם אומגליק איז ניט שולדיג קיינער, ניט מיחיי, ניט גברילאַ, נאָר ער איינער, דער־מיט וואָס ער האָט זיך בענאַרישט, גלויבען איינעם עפּיס, א ווילד־פרעמדען, וואָס הייסט שניאור־וואָלף, נישט צו דערוויסען זיך פריהער, ווער איז ער און פון וואַנען איז ער? טאַקי געלויבט דער אויבערשטער, וואָס ער האָט בע־פרייט כשר׳ע, ריינע נפשות פון די „חאפּערס“ הענד, ווען ניט, וואָלט דאָך שמואליק און משה׳לע געווען אצינד זעלנער, זיך געלערענט האַלטען א ביקס, ווי צו שיסען אין דער מלחמה — און דער געדאַנק אליין, אַז דורך זיין בענאַרישען זיך האָט געקענט אַזוינס זיין, געקענט אומגליקליך ווערען א גאַנצע פאַמיליע, איז גענוג געוועןַ, אַנצומאַכען איהם גרויסע יסורים. דערצו נאָך האָט איהם געקריינקט אי דאָס אויך, וואָס ביי יודען זענען דאָ אַזעלכע מיאוס׳ע נפשות, גזלנים, חאפּערס און פאַר האַרצוועהטאָג אַרויס־געלעגט די שולד אויך אויף פיעל אַנדערע פון אונז יודען. רב אברהם איז בטבע דאָך א פּאָעט, און ווי א פּאָעט, אַז איהם צושפּילען זיך די געבליטען, האָט ער אויסגעלאָזט זיין שווער ביטער האַרץ צו אַלעמען, געקלאָגט און געזאָגט

„אוי, ווי טיעף געפאַלען דו ביסט, מיין פאָלק, מיין אָרים, אומגליקליך פאָלק! אַלע אייערע הונדער־טויזענטער, וואָס זענען געקוילעט געוואָרען פון טיטוס הרשע בשעת דעם גרויסען חורבן: וואָס זענען אומגעקומען, פאַרברענט געוואָרען אויפ׳ן פייער אין שפּאַניען, נאָך און נאָך אַזעלכע גע־שאָכטענע, אומגעקומענע — די אַלע אינאיינעם פאַרביטערען מיר נישט אַזוי דאָס לעבען, ווי די נעז, וועלכע יודען אַליין רייסען זיך איינע די אַנדערע אָב, ווי די צרות און לייד, וועלכע איהר אַליין טהוט איינער דעם אַנדערען אָן. אויף יענע דער׳הרג׳עטע, אומגעקומענע אין פייער, אין וואַסער האָב איך נאָך א טרייסט: גבורים! זיי זענען געשטאָרבען פאַר דעם פאָטער־לאַנד. ק ד ו ש י ם! זיי זענען אומגעקומען אויף קדוש־השם. אָבער גע־וואַלד וואָס זאָל איך זאָגען אויף די וואָס ווערען דער׳הרג׳עט דורך אייער בייזער צונג, אויף די וואָס ווערען די כּפּרה דור דאייך אַליין. אויף פּעטש

פון פרעמדע וויין און זאָג: נישקשה, גוטע און שלאָפע ליידען אָפּט אין דער וועלט. מעגליך אפשר, יענע וועלען נאָך א מאָל זיך בעטראַכטען און חרטה האָבען. נאָר אַז געפּאַטשטע פּאַטשען, אַז צודראָפּעטע דראָפּען, געפּאַנגענע פאַנגען, געפּייניגטע פּייניגען איינער דעם אַנדערען, וויין איך און האָב — אוי וועה! — גאָרנישט וואָס צו זאָגען... אוי, ווי געפאַלען, טיעף געפאַלען דו ביסט, מיין פאָלק ישראל!"

און וויפיעל קנייטשען האָט געמאַכט אויף רב אברהם'ס פּנים די מעשה מיט הערשעלען און ביילען! רב אברהם האָט זיך שטאַרק מצער געווען אויף די דאָזיגע אומשולדיגע קינדער. נעבעך, אויך דאַרויף וואָס ביי אונז געפינען זיך הולטייעס אַזוינע, וואָס פערשוואַרצען דאָס פּנים פון ישראל מיט זייערע מיאוס'ע מעשים. און אין אַזאַ צייט, ווען רב אברהם האָט זיך געגנויטיגט אין רפאל'ס געזעלשאַפט, אַרויסצושלאָגען אביסעל פון זיך דעם צער אין א שמועס מיט איהם, בעדאַרף זיך גראָד אַזוי מאַכען, אַז רפאל פערלאָזט אויף תמיד גלופסק און בעזעצט זיך אין דער בעריהמטער האַנדעל־שטאָדט לייפּציג. און דאָס בעזעצען זיך זיינס דאָרט איז איהם געקומען גאָר אומגעריכט דורך רב אשר דעם מעקלער.

אַז רב אשר האָט געזעהן, רפאל הויבט־אָן איינצוהאַלטען זיך מאַכען עסקים און עס העלפען ניט קיין טענות, קיין דרינגעניש איבערצורריידען איהם, האָט ער מטריח געווען די נאָז זיינע, אָנצושמעקען גוט דעם טעם דער־פון, פאַר וואָס געהט רפאל האַרט ביי דר'ערד. געמיינט האָט ער דערמיט ניט אַזוי די הנאה פונ'ם שמעקען ווי, נעבעך, די פּרנסה. ווייל די פער־דיענסטען זיינע, מעהר אָדער ווייניג, האָט זיך געוועדעט אין דעם, ווי גרויס די עסקים רפאל'ס זענען געווען. אַז רפאל האָט דאָ היינט שטאַרק פאַר־קלענערט זיינע עסקים, איז רב אשר'ן שטאַרק ענג געוואָרען, און האָט גע־ליטען מאַנגעל. די נייע קאַפּאָטע, וואָס ער האָט זיך גענעהט, בשעת רפאל האָט דורך איהם געמאַכט גרויסע געשעפטען, האָט זיך אויסגעריבען, ניט געהאַט שוין קיין פּנים, ער אַליין האָט אויך פאַרלוירען דאָס פּנים, איז שוין ניט אויפגענומען געוואָרען ביי די קרעמער בכבוד אַזוי ווי פריהער. איז ער א מאָל אריין ערגיץ אין א קלייט, האָט מען איהם געזאָגט „ברוך הבא!" מיט א האַלבען מויל, קוקענדיג איהם אין פּנים, אפשר איז ער געקומען מיט א געשעפט; זעהענדיג אָבער, אַז ס'איז נישטאָ וואָס צו ריידען, איז שוין נישטאָ מיט וועמען צו ריידען, מען האָט פּשוט מעהר קיין קוק אויף איהם ניט געטהאָן, גלייך ווי ער איז גאָר אויף דער וועלט נישטאָ. אמת טאַקי רב אשר האָט דענסטמאָל געהאַט גענוג צייט זיך צו בעשעפטיגען מיט פּאָליטיקע, וואָס ער האָט ליעב געהאַט ווי דאָס לעבען. מענשען בטלנים, וואָס לעכצען נאָך נייעס, פלעגען זיך אַרומקלייבען אַרום איהם אין מאַרק,

אין בית־מדרש, און ער פלעגט זיי איבערגעבען וואָס עס טהוט זיך דאָרט אין די הויכע פענסטער, וואָס עס פּאַרלויפט זיך אין די מדינות, דערקלע־רענדיג אַלסדינג מיט זיין גלאַט צינגעל — אָבער פאַר אַזוינע דרשות פלעגט ער ניט בעקומען קיין גראָשען. און „פראַנקרייך זיינע", וואָס זי איז איהם טייער געוועז מעהר פון אַלע מדינות און פלעגט זיך שטאַרק אָבגעבען מיט איהר, הייבען זי אויף דרוקעס, האָט איהם קיין איין פּרוטה ניט איינגעטראָ־גען אויף זיינע בעדערפנישען. דעריבער איז רב אָשר געצוואונגען געווען מטריח צו זיין די נאָז זיינע, צו שמעקען און צו געפינען דעם טעם, פאַר וואָס האָט רפאל אויפגעהערט מאַכען געשעפטען — און כפי דעם מעקלערי־שען שכל זיינעם האָט ער געשמעקט און טאַקי געפונען.

רב אָשר האָט, אָנשטויסענדיג זיך מיט זיין קעפּעל פון איין זאַך אויף דער אַנדערער, געמאַכט א געדראַנג אַזוי: רפאל איז דאָך א גרויסער בריה, פססם! א לויתן צווישען אונזערע סוחרים, קליינינטשקע פישעלעך. וואָס איז פאַר אַזעלכען גלופּסק? א קליין טייכעל! ער בעדאַרף האָבען א ים, אויסצושפּרייטען די פלעדערפלאָסען און שווימען דאָרט פריי. אַזאַ ים איז אָדער מאָסקווע. אָדער לייפּציג, צוויי בעריהמטע פלעץ אין דער מסחר־וועלט. מילא מאָסקווע בין איך מוחל, וויל וואוינען דאָרט קומט אָן א יודען מיט גרינע ווערים, מיט אַזעלכע מיטעל, וואָס זענען ניט לכבוד פאַר אַזאַ מענשען ווי רפאל. מוז איך, הייסט עס, זאָגען — לייפּציג. און אַזוי טאַקי איז מחייב דער שכל, גלופּסקער קרעמער בעציהען דאָך טאַקי סחורה פון לייפּציג, קוקען שטאַרק אַרוים אויף לייפּציגער סחורה. פון דער לייפּצי־גער בויד אליה־לייזער דעם בעל־העגלה'ס איז אויך געדרונגען, אַז ס'איז אַזאַ. וואָרום זאָלט־עס אַנדערש זיין אַז ניט אַזוי, איז דאָך די קשיא, וואָס לאָזט מיך די בויד הערען, און אליה־לייזער, ער וואָס לאָזט מיך הערען? נאָר ניט איטליכער סוחר אָבער קען אהינצו פאָהרען. וויל ס'איז זעהר וויט, עס ברויכט גרויסע וועג־הוצאות, דאָס לשון דאָרט איז משונה, דאָס לעבען ווילד משונה און דער נארישער דייטש איינגאַנצען איז משונה... נו. בכן?... בכן איז געדרונגען, אַז רפאל וועט זיך בעזעצען אין לייפּציג. דערמיט ווערט שוין פאַרענטפערט, וואָס מען האָט איהם די טעג געזעהן עט־ליכע מאָל ריידענדיג מיט אליה־לייזערען. איינמאָל האָט מען אפילו געזעהן בעטראַכטענדיג די יאַזדע און צוקוקענדיג זיך צום קליין קופערנעם פערדעל, וואָס טאַלעבענדעט זיך הינטער דער בויד סאַמע אינדערמיט. יאָ, רפאל מיינט לייפּציג. די שאלה איז אָבער, פאַרוואָס? דאָס הייסט, וואָס מיינט ער דערמיט? א מענש, ווי מיר ווייסען. נעהמט דאָך ניט פלוצלים פון דער העלער הויט און איז משנה מקום, גלאַט אַזוי זיך, פריש, געזונד און משוגע, סיידען ער מיינט דערמיט עסק, א שטיקעל פאַרדינסטעל. טאָ וואָס־

זשע פּאָרט איז רפאל׳ס מיין? מוז מען זאָגען אַז ער מיינט ווערען אין לייפּציג אַ קאָמיסיאָנער, צי אַ עקספּעדיטאָר פאַר אויסלענדישע סוחרים, דאָס הייסט, ער וועט זיצען אין לייפּציג און ליפערען סחורה פון די דאָר־טיגע פאַבריקעס אהער, צו אונז אין לאַנד. אם־כן... אויב יאָ אַזוי—טראַכט ער אַ ווײַלע, טהוט אַ שטעל־אויף די נאָז, אַ רוק דאָס היטעל, און אַ פייערעל ווייזט זיך איהם אין די אויגען פאַר פרייד, ווי געטראָפען אַ רעטעניש — האַ־האַ! אָט דאָס מיינט טאַקי דער פּסוק: „שמח זבולן בצאתך!“ — פּרעה זיך, מעקלער, מיט דיין אַרויסגאַנג. געה, טהו, רב אשר, לטובת די היגע קרעמער און אויך פון דיין טובה, פון דיין הנאה וועגען!

און רב אשר׳ן טהוען זיך אַ הויב די פּיסלעך עס צונעהמען זיך איהם פון דער קאַפּאָטע די פּאָלעס, ער לויפט, זאָגט אוים דעם סוד די קרעמער, פאַרשטעלענדיג זיי מיט זיין פּה־קדוש די גרויסע טובה, וואָס קען זיי דער־פון אַרויסקומען, אם־ירצה־השם. אין דער צייט פון׳ם אַרומלויפען זיינעם ווערט אוים פּאָליטיקע אין גלופּסק. די בטלנים לעכצען, נעבעך, נאָך נייעס, רופען איהם: רב אשר! וואָס הערט זיך עפּים חדשות! און ער — קיין וואָרט, ווינקט נאָר פונדערווייטענס מיט אַ פינגער און לויפט.

און בשעת רב אשר לויפט דאָ אַזוי אַרום, זיצט רפאל ביי זיך צו־הויז אין געהאַקטע וואונדען. ניט פאַר אייך גערעדט, זיינע יסורים, יודישע סוחרים! אָנזעצען איז דאָך ביי אונז אַ גאַנץ געוועהנטליכע זאַך. אַז אַ סוחר זעצט אָן, אַפילו עטליכע מאָל, איז וואָס? גאָרנישט! אָדער ער פאָהרט זיך אָוועק אויף אַ קורצער צייט ערגיץ, אָדער ער פערשפּאַרט זיך אין דער היים ביי זיך טאַקי, טהוט זיך וואויל, מאַכט זיך אַ קימפּעט און וואַרט איבער ביז דער רעש ווערט געשטילט. ניט אַזוי איז אָבער רפאל. קוים האָט ער בעמערקט אַ לאָך אין די עסקים זיינע, חאָטש זי איז נאָך געווען פאַרדעקט, איז איהם געוואָרען אַ לאָך אין האַרצען. ער האָט זיך געגעסען פאַר זיין חאַפּעניש, איילעניש די לעצטע צייט, צו מאַכען געשעפטען נישט גוט בערעכנען זיך, אַזוי ווי פריהער. בלייבען דאָ, אין גלופּסק איז איהם אוממעגליך געווען ווײַדער־זשע אַנטלויפען פונדאַנען, מעשה־גנב, איז אויך שלעכט. ס׳איז איהם ביטער און פינסטער.

און אַז רפאל האָט זיך גענומען אַ טאָג, אַנידערזעצען זיך איינער אַליין ביי זיך אין צימער נעבען די ביכער און מאַכען אַ קלאָרען חשבון, איז דוקא דאָס הויז פול געווען ווי אַ בירזע מיט קרעמער און עס האָט זיך דעם גאַנ־צען טאָג נישט צוגעמאַכט די טיר, דער אַרוים, דער אַריין, אַלע ווילען מאַכען דורך איהם געשעפטען מיט די דייטשען, מיט די פאַבריקאַנטען אין לייפּציג, וואוהין ער פאָהרט, הייסט עס, זיך דאָרט צו בעזעצען, פאַרלייגענ־דיג איהם פאַר זיין טרחא גוטע קאָנדיציעס. פריהער האָט רפאל אָבגעלייי־

קענט די גאַנצע זאַך, אַז גאָר לא היה, איהם איז אַפילו ניט איינגעפאַלען זיך בעזעצען אין לייפּציג. נאָר דאָס אָבלייקענען זיינס, האָבען די קרעמער געטייטשט, דאָס איז פון רפאל'ס זייט אַ אויבער־הסברא, ער וויל זיך אויסדרעהען, מיט זיי נישט האַנדלען, האָט עס זיי שטאַרק געאַרט. ווי ער וואָלט זיי אָבגעגאָסען, מחילה, מיט אַ פאַמוניצע. אויב אַזוי, האָבען די בעלייידיגטע, נעבעך, זיך איינגעשפּאַרט שטעהען פאַר זייער כבוד, ריידען איבער איהם אַזוי לאַנג, ביז זיי וועלען איהם איבעררייידען. אַז רפאל האָט געזעהן ווי ווייט די זאַך געהט, האָט ער זיך אָנגעהויבען צו בעטראַכטען, הא, אפשר איז עס באמת פאַר איהם אַ גלייכע זאַך? אפשר איז עס אַ ווינק פון'ם אויבערשטען ווי אַרויסצוהאַפּען זיך פון דער קלעהם און פטור ווערען פון אַלע צרות. שאָקעלט ער מיט'ן קאָפּ צו די קרעמער אויף יאָ, הייסט עס, און זאָגט, פריהער שטאַמלענדיג, דערנאָך טאַקי ריינע ווערטער: איך טהו אייך צוליעב, רבותי! נאָר אַ תנאי רייד איך מיט אייך אויס, איהר זאָלט אָבצאָהלען באַלד אויף די וועקסלען אייערע פאַר לאָדזער סחורה, מיר זאָלען ענדיגען אונזערע עסקים דאָ פאַר מיין אַוועקפאָהרען. די קרעמער איז דער דאָזיגער תנאי געווען ביטער־גאַל, זיי אָנגעמאַכט בויכוועהטאָג, נאָר פאַר גרויס חשק צום האַנדעל מיט לייפּציג האָבען זיי כלומר'שט אָנגענומען אַ שיינענדיגען פנים. רב אָשר דער מעקלער פון זיין זייט האָט זיי אונטערגעשטופּט, אונטערגעטריבען, נביאות־זאָגענדיג, אַז זיי שטעהט־פאַר גרויסע פאַרדינסטען. די קרעמער האָבען זיך געמאַכט האַריץ, געצאָהלט די חובות אויף די וועקסלען —און רפאל איז אַרויסגעפאָהרען פון גלופּסק אין אליה־לייזער'ס בויד מיט דריי פערד — זיי, קלינגענדיג מיט קליינע גלעקלעך אויף די העלזער פאַרענט, און דאָס קליינע קופּערנע פערדעלע, באַמבלענדיג זיך, קלאַפּענדיג אין דער בויד פון הינטען. אַזוי טשאַקענדיג איז רפאל געפאָהרען, זיך אָנגעפאָהרען און געקומען קיין לייפּציג, וואו ער האָט געעפענט זיין עקספּעדיציאָנס־קאַנטאָר.

שווער איז געווען רב אברהם'ן שיידען זיך מיט אַזאַ געטרייען פריינד ווי רפאל, און שווער איז עס אויך געווען הערשעלען. רפאל האָט דאָך איהם אַריינגענומען צו זיך אין שטוב, זיך מיט איהם אָבגעגעבען, איהם געהאָלפען ווי ווייט מעגליך, היינט נאָך רפאל'ס אַוועקפאָהרען איז ער דאָך געבליבען ווי אויפ'ן וואַסער. ער בייינקט, ער ליידט אַ שרעק און איז שטאַרק פון'ם פנים אַראָב. שעה'ן־לאַנג זיצט ער אין בית־המדרש, אין אַ ווינקעל, די גמרא ליגט אָפען פאַר איהם אויפ'ן שטענדער און ער לערענט ניט, נאָר זיצט שטיל פאַרטיפט אין די געדאַנקען. ער טראַכט און האָט אויף וואָס צו טראַכטען. ער טראַכט פון רפאל'ן, דעם ליבען טייערען רפאל'ן, וואָס געהט איהם אַזוי אָב. אויך פון ביילען, זיין האַריץ, זיין נשמה, וואָס איז אַוועקגעפאָהרען

א היים, צוריק צו די עלטערען איהרע. ער טראַכט אויך פונ׳ם „ווינשפינ־גערל" און דעסגלייכען וואונדערליכע זאכען, פון וועלכע מען קען רייך ווערען. ער האָט זיך שטאַרק געבאָברעט אין יענע מיני ספרים, ווי דער ספר „מפעלות אלהים" פון רב יואל בעל־שם, און דער ספר „תלדות אדם" פון רב אליה בעל־שם, וואו מען לעהרענט אוים צו מאַכען על־פי קבלה קונציגע זאכען, ווי א שטיינער „צו זעהן די בעשערטע כלה אין חלום, א בתולה, א אלמנה אָדער א גרושה"; „צו זיין א רואה ואינו נראה", דאָס הייסט, זעהן איט־ליכען און פון קיינעם נישט געזעהן צו־ווערען, „צו־צאַפען ווייך פון דער וואַנד", און דעסגלייכען. יענע מיטעל ווי צו זעהן די כלה, האָט הערשעלע געטהאָן, ווי עס שטעהט געשריבען, און עס האָט געהאָלפען — ער פלעגט טאַקי זעהןביילען און גוט פאַרברייננגען די צייט מיט איהר אין חלום. נאָר וואָס אנבעלאַנגט צאַפען ווייך פון דער וואַנד, און די קונץ, צו זיין א רואה ואינו נראה, פלעגט תמיד, מעשה שטן, זיך טרעפען עפּים א פעהלער און ס׳איז קאַליע געוואָרען אינדערמיט ארבייט. הערשעלע פונדעסטוועגען פלעגט ביי זיך ניט אראָבפאַלען, נאָך א מאָל און נאָך א מאָל אָנהויבען די זאַך אויף־דאָס־ניי, ווייל ער האָט געזעהן די ישועה זיינע, אויפגעריכט צו־ווערען אין נסים, אין וואונדער־קונציגע זאכען. ער האָט אָבער געהאַט א טעות — די ישועה איז איהם נאָר געקומען פון חנצה׳ן!

דאָס דריטע קאַפּיטעל.

נאָר מעהר פון איטליכען איז רפאל אָבגעגאַנגען חנצה׳ן, זיין אוועקפאָהרען איז געווען ווי בוימעל אויף דער פייערדיגער ליבשאַפט איהרער. — א פייער האָט אין איהר געגליהט, איהר געברענט די נשמה, א פייער א שטילס, א פארבאָרגענס אין הארצען. חנצה׳ס ליעבע איז א שווייגענדיגע, אָהן ווערטער. דאָס מויל רעדט נישט, די האנד אָבער שרייבט. זי שרייבט עפּטערס, שיקט בריוולעך אויף דער פּאָסט און נעהמט דאָרט אָב בריוולעך דורך הערשעלען, און אלץ שא, שטיל. הערשעלע איז א שטענדיגער אורח אויף שבת און יום־טוב ביי ליבצע דעם רויטען. דאָס האָט געמאַכט רפאל פאר זיין אוועקפאָהרען. מסתמא האָט ער גֶעוואוסט, וואָס ער טהוט. חנצה האָט זיכער אויך געוואוסט, א סימן, הערשעלע איז איהר שטאַרק געפעלען פון דער ערשטער מינוט. אצינד, נאָך רפאל׳ס אוועקפאָהרען, איז הערשעלע איהר געווען בעליעבט נאָך מעהר, דורך איהם פלעגט זי שיקען איהרע בריעף און פאר איהם איז אָפען געווען איהר סוד.

יאָ, א ברענענדיג פייער איז די ליבשאַפט ביי חנצה׳ן אין הארצען, און ליבצע, דער פאָטער איהרער, איז — ניט וויסענדיג אליין —— א גוטער בלאָז־זאַק, וואָס בלאָזט־אונטער דעם טאָכטער׳ס ליעבשאַפט, צופלאַקערט זי מיט זיין אייגען מויל. ביי איטליכס מאָל ריידען פון רפאל׳ן פלעגט ער איהם לויבען אין טאָג אריין — רפאל איז א חכם־עתיק, א „בריה נפלאה“, א קאָפּ־מענש, קיינער דאָ פארשטעהט א עסק ווי ער, אויסלאָזענדיג תמיד מיט א קרעכץ, אז היינט זענען ניט די עסקים, ניט די פארדינסטען ווי אמאָל אין רפאל׳ס צייט. דאָס איז וואָס צו לייט, אָבער וואָס צו גאָט און יודישקייט איז ליבצע פון רפאל׳ן ניט צופרידען געווען, פלעגט, צושאָקלענדיג מיט׳ן קאָפּ, אלץ זאָגען: אָ־ווא, א שאָד, וואָס אזעלכער איז ניט פון „אונזערע“, וואָס גלויבט ניט, האלט ניט פון אונזערע פרומע און גוטע — גלויבט ניט אפילו אין נישט־גוטע... אין רוחות, אין שדים...

די דאָזיגע מעשה־רע, וואָס דער פּאָטער האָט געפונען אין רפאל׳ן, האָט גראָד ניט געאַרט חנצה׳ן, דערפאַר אָבער די שבחים זיינע אויף איהם זענען איהר אריין אין הארץ, אויספּילענדיג עס אינגאַנצען. ניט איבערצולאָזען דאָרט אַ ברעקעל פּלאַץ, ווי אַ שפּילצען־קעפּעל, פאַר בנציה׳ן.

בנציה איז אינדרויסען —

און חנצה איז טאַקי אַלץ נאָך אַ עקרה!

יאָ, יענטיל איז טאַקי געווען ביי׳ם „אַלטען", זאָל לעבען, מיט אַ קוויטעל וועגען דער טאָכטער, די עקרה, און ער האָט צוגעזאָגט אַ קינד חנצה׳ן, נאָר אַז חנצה איז אַ „ווידערשפּעגדיגע", וויל ניט וויסען פון׳ם מאַן, וואָס־זשע איז דער צדיק שולדיג, אַז די הבטחה זיינע איז ניט מקוים געוואָרען?

און אַז חנצה איז אַ ווידערשפּענענדיגע — וואָס־זשע זאָל בנציה טאָן?

בנציה, וואָס דאָס קעסט־עסען, ביים שווער, איז ביי איהם דער עיקר, די הויפּטזאַך. און דאָס ווייב נאָר אַ צוגאָב צו דעם, ער טהוט זיך זיין זאַך — עסט־טרינקט אויף וואָס די וועלט שטעהט און וויי־טער געהט איהם גאָרנישט אָן. אַקעגען־זשע חנצה, איז פיינדשאַפט און ליעבשאַפט עסען איהר לייב, זי פאַלט־איין, געהט אראָב פון׳ם פּנים פון טאָג צו טאָג.

עס קלאָגט זיך יענטעל פאַר איהרע חבר׳טעס אויף די צרות איהרע פון דער טאָכטער, און די חבר׳טעס טרייסטען זי — זיי מיט יענטלען, אַלע טאַקי אין איין קול — יענטיל זאָגט, קלאַפּענדיג זיך אין הארצען: געל און גרין, וועה איז מיר, ווערט מיין טאָכטער, אַלץ טאַקי ניט מעוברת! וואָס פאַרט האָב איך דען שוין ניט איבערגעטאָן? — און די באַרמהאַרצדיגע ווייבער לאָזען זיך הערען אויף קולות, אַלץ טאַקי מיט איהר, ארויסזאָגענדיג טרייסט־ווערטער מיט אַ שטאָך אינאיינעם. עס הערט זיך אַ קול: יענטיל! קיין צער. כ׳לעבען. יענטיל! נו, אַז אַ גרין פּנים מילא וואָס? נישקשה! אַ ווייבעל נאָכ׳ן האָבען אַ קינד בעקומט אַ שען־לויטער פּנים. — שרייט אריבער אַלע נאָך אַ קול: צו קינדער טויג נאָר איין קאָנדראַטיכע די גויע! — לאָזט זיך הערען אויף אַ קוויטש נאָך מעהר אַ שטאַרקער קול: בולאַן, דער טאַטער, איז פיל בעסער! ער האָט דערצו עפּיס אזא שפּרוך, און עס העלפט. — האָדיל, ציפּא, פייגע־סאָסיע, לאָזט זיך דינען! — שרייט־אויס אַ הויכע דינע שטימע — ניטאָ קיין בעסער מיטעל צו קינדער פון די וואַרמבעדער אין אויסלאַנד! — שפּרינגט ארויס איינע מיט אַ פּיסק, אַ צינגעל ווי אַ גלעקעל. און באַסעוועט־אונטער דער פריהערדיגער, מאַכענדיג: שאַ! אַט האָט איהר אייך אַ מעשה מיט אסתר־צביה׳ן, אַ בילד־שענע יונגעד, וואָס האָט חתונה געהאַט פאַר אַ אַלטען מאַן, פאַר רב יחיאל דעם נגיד. האָט זי אויך אַ צייט־לאַנג ניט געהאַט קיין קינד, איז זי געפאָהרען

אין די ווארעמבעדער און איז טאקי מעוברת געווארען. פון דענסטמאל־אן פאהרט זי אהין אלע יאהר, קומט צוריק א בוים און האט א קינד. פיער קינדער, ברוך־השם, האט זי אצינד. איז דיק, בעלייבט, שען, ס'איז איהר אין פנים ניט אריינצוקוקען ווי אין דער ליבטיגער זון. נאר וואס איז מיר אסתר־צביה? זי איז ניט איינע אויף דער וועלט, גיט קיין בת־יחידה ביי גאט. נאך פיעל אנדערע וייבער וויים איך, וואס פאהרען אין די ווארעמבעדער, האבען דארט די רפואה און פארגעהען אין טראגען. מען זאגט, באשר אין דעם וואסער דארט ליגט עפים אזוינס, וואס העלפט, בעזאנדערענס העלפט עס ווייבער־עקרות.

— ממש טאקי ווי די שטעקלעך יעקב אבינו'ס, פון וועלבע, ווי דער פסוק זאגט, די שאף האבען זיך דערהיצט און געוואונען — גיט פייגע־ברכה די חזנ'טע צופארשטעהן דעם טעם פון דער זאך, אויף א גראב קול ווי דאס קול פון א זכר.

ווי באלד אזוי, איז געבליבען ביי יענטעלס אלע חבר'טעס, אז חנצה זאל אויך פאהרען אין די ווארעמבעדער, און טאקי ניט לאנג שהיות מאכען.

נאר וואס קען עס אבער העלפען צו חנצה'ס ביטער געמיטה, אז די ליבשאפט מיט דער פיינדשאפט, די ביידע מאכען זי קראנק? און אזוי ווי זי טראגט שווייגענדיג אין זיך די ליעבע, אזוי שווייגענדיג טראגט זי אין זיך די שנאה. זי ווייסט, אז אלע טענות איהרע אקעגען בנציה'ן ווערען ניט אנ־גענומען, ס'איז זעהר שווער פטור צו־ווערען פון אזא שלימזל. בנציה איז־שטארק בעליעבט ביים פאטער איהרען ,ווייל דורך דער מחותנ'שאפט מיט בנציה'ס געהייבענער משפחה, איז דער פאטער געהייבען געווארען, איז אריין צווישען די שטאדט־פיהרער, איז א גבאי אין בקור־חולים, אין שוהל, אין תלמוד־תורה און האלט ארעמע־לייט אין דער מורא. פריהער אז זי האט די שנאה צום מאן ארויסגעזאגט דעם פאטער, האט ער, שטארק אויפגעבראכט אויף איהר, זי געשטראפט אזוי: ווי קומט צו דיר, טאכטער, אזוינע ווערטער?.. וואס הייסט, דו האסט פיינט? א יודישע טאכטער ווייסט נישט, וואס פיינט, וואס ליעב!... א ווייב בעדארף זי זיין, טאן וואס דער מאן וויל... טאן, זאג איך דיר, דו פארשטעהסט? טאן, טאן טאקע, ניט אריינגעהמען זיך אין קאפ נארישקייטען — פיינט־שמיינט, ליעב־שמיב ווי די גויעם... הארך־זשע, טאכטער, זיי ניט משוגע און זיי א ווייב ככתוב. ווי אלע יודענעס!....

חנצה האט געהערט דעם פאטערס שטראפרייד און פערשטאנען, אז קלאגען זיך פאר איהם קען זי שוין ניט מעהר. האט זי די צרות געטראגען אין זיך, פארביסען די ליפען און שא! די צרות אבער האבען מיט דער צייט זיך אנגעקליבען אין הארצען אזוי, אז די נערוועז האבען שוין ניט גע־

קענט אויסהאַלטען, כמעט ניט געווען צודערקענען זי, אַזוי פאַרענדערט האָט זי זיך. און דער לעבעדיגער גאָט ווייסט. וואָס דער סוף וואָלט געווען, ווען עס זאָל זיך ניט מאַכען גאָר אומגעריכט אַ מעשה — אַזעלכע, וואָס דענסטמאָל, אין דער השכלה־צייט, איז עס געווען אַ גאַנץ געוועהנטליכע זאַך, און היינט וועלען פאַר גרוים וואונדער אַלע פערוואָרפען מיט די קעפּ הערענדיג אַזוינס.

גאָר תחילת, ווען די „השכלה", די בילדונג הייסט עס, איז אַריינגעפאַלען אין דער „יודישער גאַס". איז זי — ווי ס'איז שוין דאָ אויבען געשטאַנען — געגאַנגען ווי אַ מגפה, ניט־היינט־געדאַכט, אַנחאַפּענדיג אַ יודען פּלוצלים. עס זיצט זיך אַ יוד על התורה ועל העבודה, אָבגעשיידט פון דער וועלט, ווייסט ניט מעהר ווי גאָט און ציצית, נעהמט ניט אין מויל קיין זאַך, אפילו קיין טרונק וואַסער אָהן אַ ברכה, — פּלוצלים. אוי־וועה! טהוט איהם אַ נעהם די קליפּה, קעהרט איהם איבער אויף דער „לינקער" זייט און ער ווערט, הייסט עס, ג ע ב ו ל ב ע ט! אָדער איינער פון די ישיבה־בחורים, אַ בחור אַ געזונטער, מיט הענד, מיט פיס, וואַרפט פון זיך אַראָב דעם יאָך פון אַרבייט. עסט טעג — ביי איטליכען בעל־הבית, הייסט עס, אַ טאָג אין דער וואָך, און קוועטשט די באַנק, — פּלוצלים געפינט זיך, מעשה־שטן, צווישען די בלעטלעך פון דער אָפענער גמרא זיינער השכלה־ביכלעך. אַי־אַי, ער איז גאָר אַ ווערעמדיגער בחור!... אַ אשה צנועה, אַ שטייגער, איז זיך מקיים די דריי מצוות, חנ"ה, איהרע, גאָלט ווי געהעריג דעם קאָפּ. בעדעקט איהם גוט מיט אַ קאָפּקע, לייגט קנייטלעך צו די ריינע נשמה־ליבט, וויינט־קלאָגט ביי די תחינות, פּלוצלים חאַפּט זי דער רוח, מאַכט אין איהר אַ איבערקעהרעניש — וואַרפט זי פון זיך אַראָב דעם שלייער, טראָגט אייגענע האָר ווי די הולטייקעס. וואָס נאָך? זי לייגט אַרונטער הינטען, מחילה, אונטער'ן קלייד אַ קישעלע, עס זאָל אויסקומען גרעבער, מיט דער מאָדע, און ברעכט די צונג, נעבעך, צו פּלאַפּלען עפּיס אַ מין גוי'איש... און אַזוי ווי בשעת אַ מגפה היט מען זיך שטאַרק, אויסמיידען עפּיס וואָס־ס'איז אַ שעדליכע זאַך, אַזוי האָט האָט מען אויסגעווייכט יענע לייט, וואָס זענען געווען איינגעשטעקט פון דער השכלה.

ווען איך וואָלט עס גאָר אַרויפגעקומען אויף'ן געדאַנק, אַז אויף בנציוח'ן זאָל אויך קומען די מגפה! טאַקי זעהר ריכטיג זאָגען אונזערע חכמים: „בשעת אַ מגפה, קלייבט דער מלאך־המות ניט איבער" — און בנציוח־צדיק. וועה איז איהם, איז אויך געחאַפּט געוואָרען ווי אַ פויגעל אין דער נעץ. פאַרוויסט איז ער פאַרוויסט איז דאָס לעבען זיינס!

בנציה׳ס קוילער, דער מלאך־המות זיינער, איז געווען אין געשטאלט פון א ליטוואק, א מלמד! אויסגעזעהן האט דער מלמד א גאנץ פרומער יוד, א כשר׳ע נשמה, מיט בארד און פאות. ער איז געווען א למדן מופלג, גע־קענט תנ״ך ווי א וואסער. גערעדט האט ער שטיל, געלאסען, אויף א ביסעל א הייזעריגליכע שטימע, און פון איהם האבען זיך געשאטען פערעל. זיין מלבוש איז געווען ריין אהן א שפרינקעלע, אהן א פלעק, ווי עס מאכט זיך א מאל ביי א יודען, פון א שמיר מיט דער נאז, אדער מיט די פינגער נאך א פעט עסען. אלע האבען פון איהם געהאלטען, מחיה־נפשות געווען זיינס א ווארט. זיינע תלמידים זענען געווען בחורים, חתנים, וואס זענען שוין אליין פאר זיך שטיקלעך מענשען, און דאס וואס זיי לערנען, לערנען זיי עס ניט געצוואונגען, נאר מיט זייער אייגענעם ווילען. ביי׳ם לערנען מיט זיי תנ״ך פלעגט ער אויסמישען רש״י מיט ביאור, מדרש מיט פשט אינ־איינעם, צוגעבען נאך דערצו, א מאל, שארפע טראפענס חקירה איבער נסים, ווי שפאלטען דעם ים, א שטייגער, וכדומה, הארבע קשיות איבער „ידיעה ובחירה״, „שכר ועונש״ — דאס הייסט, אז גאט ווייסט נאך פריהער דעם מענשענס מעשים שפעטער, טהוט דאך דער מענש זיי ניט מיט דעם פרייען ווילען, פאר וואס־זשע זאל ער דערפאר בעלוינט אדער בעשטראפט ווע־רען — פון דעם דאזיגען רעצעפט פלעגט ער די תלמידים איינגעבען א היבשע פארציע, עס זאל אברייניגען די נשמה פון צוגעקלעפטע, איינגע־געסענע אין איהר פוילע זאכען. דאס איינגעהמעניש האט געווירקט, עס האט אינוועניג אין זיי געיורען, געיורען — און זיי זענען געווארען אויפ־געיורען...

און פאר די זינד פון שנאת־חנם, וואס בנציה פלעגט פיינט האבען ליטוואקעס. אבלאבען פון זיי, זיצענדיג אין שטיבעל מיט׳ן פעקעל חסידים, האט דאס פינסטערע מזל זיינס אנגעשיקט אויף איהם אט דעם מלמד, דעם ליטוואק. געלאסען, מיט גלאטע, זיסע ווערטלעך האט דער מלמד זיך צוגע־שארט צו בנציה׳ן און איהם גאר צוטומעלט, בעצויבערט מיט זיין גלאט ציג־געל, ווי יענע פאקוסניקעס, וואס ווייסען א שפרוך צו פארצויבערען שלאנ־גען. מיט צוקער־זיסע ריידעלעך האט ער ביסלעכווייז, ביסלעכוויז אריינגע־לאזט אין בנציה׳ס הארץ גיפטיגע טראפענס פון אפיקורסישע געדאנקען. דאס גיפט איז זיך צוגאנגען אינוועניג אין איהם אלץ ווייטער, ווייטער, ביז ס׳איז מיט אמאל געווארען אוים בנציה! דאס קערול פון דעם מלמד׳ס תורה האט בנציה ניט פערזוכט, ער האט נאר געחאפט דאס שאלעכטס. די חברים זיינע האבען אין איהם בעמערקט עפים א פערענדערונג — ס׳איז עפים ניט דער ברען, ניט דער בנציה, וואס פריהער, עפים פארבייגט ער

אין דער פריה די מקוה, שטופּט זיך ניט ווי פריהער צום יאָהרצייט־בראָנפין — פונדעסטוועגען האָבען זיי ניט געטראַכט אויף איהם קיין בייז. אדרבה, מען האָט עס גאָר געטייטשט — עטע־טע טע! דאָס איז, האָט מען געזאָגט, אַ ירידה, אַ פאַלען, ווי ס'איז בעקאַנט — ביי די גרויסע, איידער זיי טהוען זיך אַ הייב צו דער הויכער מדרגה זאָל ער פאָהרען צום „אַלטען", וועט ער איהם צורעכט מאַכען... נאָר וואָס העלפט עס אָבער, אַז די צונג איז דעם מענשענס ערגסטער שונא — היט מען נישט די צונג, בעגראָבט זי דעם בעל־הבית איהרען!

איינמאָל זענען די חסידים געזעסען אין בית־מדרש אונטער'ן אויבען און דערצעהלט, ווי דער שטייגער איז, מעשיות פֿון בעל־שם, מופתים פון צדיקים, גוטע יודען, פלוצלים שיסט אוים בנציה מיט אַ זאָג, אַז ס'איז לויטער ליגען — ניטאָ קיין מופתים! די חסידים זענען געבליבען פערגאַפּט, שטאַרק צוקאָכט סטייטש, סטייטש! האָבען זיי געשריגען, ס'איז דאָך אַ חלול־השם, ווי קען מען הערען אַזוינס און שווייגען? הייבען זיי זיך אויף, פּאַטשען איהם גוט אוים און וואַרפען איהם אַרוים פונ'ם בית מדרש. די מעשה איז זיך צעגאַנגען איבער דער גאַנצער שטאָדט און לייבצע דער רוי טער האָט זיך פאַר חרפּה שיער ניט באַגראָבען. אַז בנציה איז אַריינגעפאַלען אין לייטישע מיילער, האָבען זיך שוין געפונען גוטע מענשען אַזוינע, וואָס האָבען זיך ניט געפוילט צו־צולייגען איהם קנייטלעך, פערברייטען איבער איהם שרעקליך מיאוסע זאַכען, אַזוי אַז ער איז געוואָרען שטאַרק פאַררופען. ס'איז אַזוי ווייט געגאַנגען, ביז בנציה איז געוועזן געצוואונגען צופאַרלאָזען גלופסק —

און חנצה איז געוואָרען אַ גרושה!

דאָס פערטע קאַפּיטעל.

און אַז ס'איז געקומען די צייט, ווען ווייבער מיט ספּאַזמעס פֿאָהרען אין די וואַרעמבעדער, האָט חנצה זיך צוגעגרייט, לויט די גלופּסקער דאָק־טוירים האָבען איהר געראַטהען, פֿאָהרען קיין וויען, זיך צו בעראַטהען מיט די פּראָפעסאָרס וועגען איהר קריינק און אין וועלכער באָד זי בעדאַרף פֿון דאָרט פֿאָהרען. יענטעל איז שטאַרק בעשעפֿטיגט געווען מיט איינגעמאַכטס פּרעגלען, מיט באַקען אַ לעקעך, פּוטערקיכלעך, פּלעדלעך, מלכות־ברויטלעך פֿאַר דער טאָכטער אין וועג אַריין. זי רעדט אַלץ, רעדט איבער חנצה'ן וואָה־רענט זי, למען־השם אָבצוהיטען אויפ'ן וועג זיך אַליין און די זאַכען איהרע, געבענדיג איהר עצות און ברכות אָהן אַ צאָהל, און לייבצע שווייגט, קריי־מענדיג די נאָז מיט אַ זויער פּנים, ווי ער איז נישט צופֿרידען פֿון אַלסדינג, וואָס דאָ טהוט זיך פֿאַר איהם.

און אַז לייבצע זיצט זיך איינמאָל איינער אַליין ביי זיך אין צימער שטאַרק אָנגעבלאָזען, קומט אַריין צו איהם רב אברהם, און נאָך אַ קורץ שמועסיל, גלאַט אַזוי זיך פֿון יוצא וועגען, ווי דער שטייגער איז, טהוט ער אַ זאָג:

— איך קום היינט פֿאָרלייגען עפּיס פֿאַר מעלתו און פֿאַר אייער טאָכ־טער, דער גרושה.

— אַ שידוך פֿאַר איהר, מיינט איהר? — זאָגט לייבצע, אַ קרים־געבענדיג די נאָז און אַ מאַך מיט די הענד, ווי ער שאָקעלט זיך אָב, וויל ניט הערען.

— כמו אַזוי ווי אַ שידוך — מאַכט רב אברהם מיט אַ גוט שמייבע־לע, ווי אַ מענש אָהן חכמות.

— אַ־אַ! דאָס געהער זיך ניט אָן מיט מיר. ניט מיין זאַך, מיין זאַך, רב אברהם! — מאַכט לייבצע, אויפשפּרינגענדיג פֿונ'ם אָרט און שאָקלענ־

דיג מיט'ן קאָפּ, מיטביידע הענד — אַ וועלט אַ נייע איז היינט... אַ אַנדער וועלט, אַנדערע מנהגים... היינט איז אויס כבוד־אב, וואָס איז מיר אַ טאָטע? כבוד־בנים איז דאָ וואָס די קינדער זאָגען טהו, שאַ! אויב ניט...

— בערוהיגט אייך, רב לייבצע! אַ שטיקעל אמת איז דאָ אין אייערע ווערטער, נאָר עס געהר זיך ניט אָן צו דעם, וואָס איך וויל. איך וויל אייך פאַרלייגען גאָר עפּיס אַנדערש. די מעשה דערפון איז אַזוי — זאָגט רב אברהם, אַ פּיהר־געבענדיג די האַנד איבער'ן פּנים און אָנקוקענדיג לייבצען שאַרף מיט אַ פּאָר אויגען — אַזוי, אַזוי איז די מעשה, רב לייבצע. הערשעלען קענט איהר דאָך, אַט דעם בחור'ל, דעם יתום, וואָס עסט ביי אייך שבת און יום־טוב, וואָס רפאל האָט אייך פאַר איהם געבעטען. בקיצור, קומט מיר אָן די טעג אַ בריף פון רפאל'ן, ער בעט מיך, שיקען איהם דעם יתום קיין לייפּציג, געלט אויף הוצאות האָט ער אויך מיר אריינגעשיקט. וויים איך איצט ניט צוטאָן. דער וועג אַהין איז אַ ווייטער, ווער ווייסט, וואָס קען זיך טרעפען? ווי־זשע שיקט מען אַזאַ שנעק, נאָך גאָר אַ פּריץ, איינעם אַליין? דער פאָטער זיינער, עליו־השלום, אַ כשר'ער יוד, אַ בעל־תפלה געווען אַ מאָל אין בית־מדרש „פּועלי צדק" דאָ, האָט פאַר'ן טויט איבערגעגעבען מיר אַט דעם זוהן זיינעם, און איך האָב הייליג צוגעזאָגט, האָבען אויף איהם השגחה. אַצינד, אַז ער וועט זיך לאָזען אין וועג אַליין און מיט איהם וועט זיך, חס־ושלום, עפּיס מאַכען, וועל איך דאָך מיך פאַרשולדיגען פאַר'ן פאָטער זיינעם אויף איביג, איך האָב געהערט זאָגענדיג, אַז אייער טאָכטער קלייבט זיך קיין אויסלאַנד, בין איך דאָ געקומען מיט מיין בקשה, זאָל אַט דאָס בחור'ל מיטפאָהרען מיט איהר. פאַרשטעהט איהר שוין? אויב אומעטום איז, ווי דער פּסוק זאָגט, אינצווייען בעסער ווי אַליין, אַ פּשיטאַ שוין אין וועג!

— נאָך מיין מיינונג איז אַ יושר אייער בקשה ניט אָבצוזאָגען, נאָר די מיינונג אָבער פון אַ טאַטען איז היינטיגע צייטען ניט אַזוי וויכטיג. געהט, זייט מוחל, רב אברהם, צו מיין טאָכטער און פּרובט זיך איהר פאַרלייגען אייער בקשה.

געהט רב אברהם צו חנצה'ן, און קוים רעדט אַרויס: איך האָב מקבל געווען אַ בריף... פאַלט זי איהם אַריין, פאַר איילעניש, צעטראָגעניש, איןדערמיט רייד מיט אַ זאָג:

— מקבל געווען... איך אויך, רב אברהם!

רב אברהם קוקט זי אָן פאַרוואונדערט. און זי פאַרטראָגען, פערפּלאָמט, מיט אַ פריינדליך שמייכעלע אַלץ טאַקי אין איין אָטהעם:

— איך ווייס, רבי אברהם, ווייס, ווייס... הערשעלע פאָהרט מיט מיר.

— איידער נאָך איך האָב געבעטען, ענטפערט איהר שוין! איך האָב נאָך ניט געזאָגט, ווייסט איהר שוין וואָס! — מאַכט רב אברהם, אָנקוקענ־דיג שאַרף חנצה׳ן — פונוואַנען ווייסט איהר עס?

— פונוואַנען איך... פונוואַנען? — שטאַמעלט חנצה, רויטווערענדיג, וואָס זי האָט זיך אומבערעכענט אַרויסגעחאַפּט מיט אַ וואָרט, און געוואָלט פאַרריכטען דעם פעהלער — פון הערשעלען ווייס איך... האָב מקבל געווען... אָנגענומען זיין בקשה, צו וואָס דאָ איבעריגע רייד? הערשעלע פאָהרט מיט מיר!

רב אברהם ענטפערט ניט קיין וואָרט, שטעהט אַ ווײַלע אַנבויגענדיג דעם קאָפּ און קנייטשענדיג דעם שטערען, ווי ער טראַכט עפּיס איבער אַ זאַך, וואָס ס׳איז איהם ערשט איינגעפאַלען, דערנאָך טהוט ער זיך אַ חאַפּ און מאַכענדיג מיט אַ פינגער ביי דער נאָז, זאָגט ער פריינדליך:

— שקאָץ!...

*   *
*

נאָך חנצה׳ס ערשטען בריעף פון וויען איז אַוועק עטליכע וואָכען, און פון איהר איז ניט געווען קיין איינגעטונקטע פּען. די עלטערען מיט דעם גאַנצען הויזגעזינד האָבען זיך שרעקליך בעאומרוהיגט. האָבען זיי געפרעגט רב אברהם׳ן, אפשר האָט הערשעלע איהם געשריבען עפּיס־וואָס וועגען איהר, זאָגט רב אברהם: ניין, קיין שום בריוועל האָט ער נאָך פון הער־שעלען ניט דערהאַלטען און האָט גרויס עגמת־נפש דערפון. בטלנים, ליידיג־געהער, געהענדיגע־גאַזעטען, וואָס פאַרזאָרגען די שטאָדט מיט נייעס, האָבען גענומען די זאַך אויף זייערע כלים, אַריינלייגענדיג דרינען שרעקליכע פּירושים און אויספיהרענדיג דערפון אַ מוסר פאַר עלטערען איבערהויפּט, אַז זיי זאָלען ניט לאָזען זייערע טעכטער — גרושות, אַלמנות, אַלץ איינס — אַרומשלעפּען זיך אין דער וועלט, בפרט נאָך מיט בחורים, אפילו מיט יונגלעך.

און ווי דאָ טהוט זיך אַזוי, קומט־אָן פון חנצה׳ן אַ בריעף, אַרויסגעשיקט פון לייפּציג, און הויבט זיך אָן אָט מיט וואָס:

„מזל־טוב! איך האָב חתונה געהאַט מיט רפאַל׳ן!“...

—אַ־אַ, פאַרברענט זאָלען ווערען אַלע וואַרעמבעדער! — טהוט לייבצע אַ געשריי, שטאַרק אויפגעבראַכט.

— אוי, איך וועל מיר א מעשה אָנטאָן, א חתונה אָהן טאטע־מאמע!

— וויינט יענטעל.

— אצינד איז שוין רעכט!... ס'זעהט־אויס, אז לייפּציג, א פּנים, איז ביי זיי געוועזן פריהער א אָבגערעדטע זאַך, און דער שקאָץ האָט געוואוסט — זאָגט רב אברהם מיט א צופרידען שמייכעלע.

דאָס פינפטע קאַפּיטעל

אין משה׳לעס בריעף צו די עלטערען, וועלכען ירחי האָט איבערגעגעבען, שרייבט ער זיי אַזוי:

„אַ אַנגעלייגטער גאַסט וועט אייגיכען צו אייך קומען, אַ טייערער מענש, וועלכען איך בין שולדיג אַ אייביגען דאַנק פאַר דער גרויסער ליעבשאַפט זיינער צו מיר און פאַר די מדות טובות זיינע, פון וועלכע איך האָב, ווי ווייט מעגליך, מיך אָבגעלערענט אין דער יוגענד און האָב נאָך פיעל אָבצולערנען זיך אויך היינט — דאָס מיין איך אונזער ליבען רב אברהם׳ן, וואָס איז דאָ איצט אין מיין שטאָדט. ער איז געקומען אויף דער חתונה ביי זיינער אַ אייניקעל, אַ מיידעל דער טאָכטערס זיינער, וואָס איהר מאַן איז אַ זעצער אין אַ היגער דרוק. איך האָב איהם ביים ערשטען בעגעגעניש אָבגעגעבען „שלום" מיט אַ שמחה־אַ פרייד, און ער מיר צוריק — הערט אַ מעשה! — עפּיס מיט אַ האַלבען מויל, ווי ברוגז. דאָס האָט זיך דערנאָך דערקלערט אין אַ ברייטליכען שמועס צווישען אונז, וואָס האָט געדויערט אַקעגען אַ פּאַר שעה. אויך די אייגענע מעשה, וואָס איז פאַרגעגאַנגען, טאַטע, צווישען אונז, ביים אַריינטרעטען מיינעם אין דער ראַבינער־שול — אַ רוגז, אַ צאָרען גאָר אַ שרעק! אַ רוגז, אַ פייערן אויף יודישע שולען, משטיינס־געזאָגט, איבערהויפּט, און אויף דער ראַבינער־שול בפרט, אַז זיי זענען פון לכתחילה געמאַכט געוואָרען ניט אין דעם יודישען גייסט, ניט דורך יודען אַליין, נאָר דורך פרעמדע; אַ רוגז אויף די אויפזעהער, אויף די לעהרער און אויף די תלמידים, בעזאָנדערס אויף די ראַבינער־שילער, אַז די אויפפיהרונג זייערע איז ניט קיין שענע און יודיש נעהמען זיי אין מויל ניט אַריין, ווילען עס ניט וויסען — אַ טייל געהען אַריין אין שול עם־הארצים און געהען אַרויס עמי־הארצים, און די וואָס געהען אַריין מיט יודיש, פאַרגעסען עס באַלד און געהען אַרויס מיט גאָרנישט. אָט אַזעלכע חטאים האָט רב אברהם אויסגערעכנט, שאַקלענדיג אויף מיר מיט׳ן קאָפּ, ווי אויף אַ פערפאַלענעם מענשען, וואָס איז אַראָב פונ׳ם רעכטען וועג. אויב ענדערען זיין מיינונג איבער אַנדערע מיינע חברים איז מיר ניט גע־

ראָטען, און האָב טאַקע ניט געקענט, ווייל אין פיעל זאַכען איז ער טאַקע גערעכט, דערפאַר האָט מיר געגאָלטען איהם צו בעווייזען מיט ראיות, אַז איך בין דער אייגענער וואָס פריהער, נישט, חלילה, פאַרפיהרט געוואָרען אויף אַ האָר. דערוויסענדיג זיך עס, האָט ער מיר אַ קוש געטאָן מיט גרויס ליבשאַפט, זאָגענדיג, ווי דער שטייגער זיינער איז: שקאָץ!

אַקעגען וואָס זאָג איך אייך דאָס אַלסדינג? אָט אַקעגען דעם, וואָס אין אַ געשפּרעך צווישען אונז זענען מיר אַרויף אויף זעהר אַ וויכטיגער שאלה, וואָס מיין שולדיגקייט איז, אייך, מיינע טייערע עלטערען, זי צו מעלדען.

ווי באַלד מען מוז זאָגען, אַז די יודישע שולען, דאַרונטער אויך די ראַבינער־שול, זענען געפאַלען ביי אונזער פאָלק, ווייל זיי זענען ניט געמאַכט און ווערען ניט געפיהרט אין יודישען גייסט און דורך יודען אַליין, איז ממילא אַרויף די שאלה: צו וואָס פאַר אַ תכלית לערען איך דאָ און אַרבייט אַזוי? — צו זיין אַ לעהרער ערגעץ אין אַ שול? אַך, גאָט מיינער! מיט וועמען וועל איך לערנען, אַז ס'איז כמעט ניטאָ דאָרט קיין תלמידים. דער יודישער לעהרער איז אונטערגעוואָרפען, אונטערטעניג דעם גויאישען אויפזעהער, וואָס האַלט איהם אין דער מורא און טהוט וואָס ער וויל, פונקט ווי דער גוי, דער דירעקטאָר אין דער ראַבינער־שול, וואָס געוועלטיגט שטאַרק איבער אונזערע יודישע לעהרער, רעכענענדיג זיי פאַר גאַרנישט. דורכדעם פאַלען די לעהרער אַראָב ביי די תלמידים, און מיט דעם פאַלען פון די לעהרער פאַלט אַראָב דער כבוד אויך פון די יודישע למודים. — און אַז ניט קיין לעהרער, אפשר־זשע וועל איך זיין אַ רב, אַ ראַבינער, הייסט עס? אוי, אַז־אָך און־וועה צו אַזאַ רבנות, וואָס ס'איז ניט אַזוי ווי רבנות בעדאַרף צו זיין, וואָס ס'איז אָנגעוואָרפען אויפ'ן עולם מיט געוואַלד! אַזאַ רבנות, וואָס איז נאָר אַ געניייטע זאַך, וועט מיט דער צייט אָנמאַכען צרות — פאַרטייען, קריג, רייסעניש־בייסעניש אין יודישע שטעדט און שטעדטלעך. זעהר פיעל האָב איך געטראַכט אין דעם דאָזיגען ענין, און ס'איז לסוף ביי מיר געבליבען, אַז נאָכ'ן ענדיגען די ראַבינער־שול זאָל איך אַריינטרעטען אין אוניווער־זיטעט, צולערנען דאָקטאָריע. אַ טייל פון די בעסטע שילער, מיינע חברים, טראַכטען אויך טאָן אַזוי ווי איך. רב אברהם איז מסכים דערצו, אַצינד לייג איך פאַר דעם פּלאַן אייך, און בעט דערויף אויך אייער הסכם.

באַלד הויבען זיך אָן די עקזאַמענס ביי אונז אין שול, און איך לערען אַצינד געשמאַק צו דעם עקזאַמען אינאיינעם מיט מיין חבר ספּיר, דעם הער מיכאַל־ספּיר'ס זוהן. אַז גאָט וועט מיר העלפען אויסצוהאַלטען דעם עקזאַמען, וועט מיר איבערבלייבען נאָך אַ יאָהר ביז דעם ענדיגען דאָ אין שול.

דער יונגער ספיר, דער חבר מיינער, האָט זיך פשוט פערליעבט אין רב אברהם׳ן. רב אברהם׳ס שטייגער אָנרופען זיינע ליבע — „שקאָץ״! איז אצינד ביי אונז א ווערטיל. דער הערר ספיר האָט פארבעטען רב אברהם׳ן צו זיך אויף שבת, ביי׳ם טיש זענען געווען נאָך אורחים, פון וועלכע מען האָט געהערט א יודיש וואָרט און תורה. רב אברהם קוועלט גאָר אָן פונ׳ם הערר ספיר, אין וועלכען ס׳איז דאָ תורה און חכמה, יודישקייט און השכלה אינאיינעם. הלואי, זאָגט ער, א סך אזעלכע ביי יודען! אין חאראַקטער האָט רב אברהם זיך נישט געענדערט, דער אייגענער טאַקי וואָס פריהער מיט געפיהל, מיט א ווארם הארץ. נאָר דער קערפער זיינער איז אבגעשוואכט פאר גרויסע צרות, וואָס ער האָט געהאט, נעבעך, די לעצטע יאָהרען. ער בעדארף נויטיג אין לעבען אריין פארבעסערען דאָס געזונד. איך בעט איהם, בעט, ער זאָל פאָהרען צו אייך אין דארף אויף א צוויי־דריי חדשים; די גוטע, ריינע לופט, דער ריח פונ׳ם שמעקענדיגען גראָז, פונ׳ם פעלד און דעם גרינעם וואלד וועט איהם צוגעבען געזונד און לעבען. איך וויים וואויל, ווי שטארק ליעב איהר האָט רב אברהם׳ן, וועט ער דאָך ביי אייך זיין זעהר א אנגעלייגטער גאַסט. רב אברהם האָט איינגעוויליגט, און נאָך אין עטליכע טעג ארום וועט איהר איהם האָבען צוגאַסט!״

דער דאָזיגער בריף משה׳לעס האָט זיך פערהאלטען אין וועג און איז אָנגעקומען צו די עלטערען אין איין צייט מיט רב אברהם׳ן.

אז רב אברהם האָט פארפיהרט א שמועס איבער משה׳לען, דערצעהלענדיג וועגען איהם איטליכס פיצעלע בעזונדער, און געזאָגט, אז משה׳לע וועט זיין א דאָקטאָר, האָט אויף שמואליקס ליפען א שיין געטאָן א זים שמייכעלע פאר גרוים הנאה.

אָט דאָס שמייכעלע איז ווערט אין די קראָניקעס עס אריינצושטעלען. קראָניקעס־שרייבער, חקרנים, וועלען פון דעם דאָזיגען שמייכעלע אויסדרינגען, ווי ווייט דער כח פון השכלה אין יענער צייט איז געגאנגען. סטייטש, פריהער א ביסעל האָבען מיר געזעהען, ווי א יוד וויינט, קרעבצט, וואָס מען ווארפט אוועק דאָס לערנען תורה; קיין בעסערס, קיין גרעסערס אין דער וועלט פון א רב, א מורה־הוראה, איז ביי איהם ניטאָ, און דער אייגענער יוד טאַקי פארבויגט דערנאָך אין א זייט דעם רב, עס געפעלט איהם א דאָקטאָר, קוועלט גאָר אָן פון איהם מיט א זים שמייכעלע — און צווישען דעם געוויין און דעם שמייכעלע, צווישען דעם רב און דעם דאָקטאָר איז נישט מעהר ווי פיער יאָהר צייט!

און ווער איז דער דאָזיגער יוד? שמואליק! דער, וואָס פון א טאַנדעטניק איז ער געוואָרען א אקציזניק!!

דאס ווינשפינגעריל.

דער סוף פון דער מעשה

דער סוף פון דער מעשה

בשעת די „פּאָגראָמען“, ניט היינט געדאַכט, אין די אַכטציגער יאָהרען, וואָס האָבען יודען אין פיל שטעדט גרויסע צרות אָנגעטהאָן, האָט קאַבצאַנסק, נעבעך, אויך שטאַרק געליטען. די בעלי־הבתים דאָרט זענען געוואָרען קבצנים, און די קבצנים, נייע אי אַלטע, איז אַ טייל זענען אַוועק, שלעפען זיך אַרום דער וועלט, און אַ טייל שטעהען מיט די טאָרבעס גרייט אַוועקצושלעפּען זיך אַהין, וואוהין די אויגען טראָגען.

פּאָגראָמען און שרפות — דאָס זענען צוויי מחבלים, אַ אָנשיקעניש אויף יודישע קינדער, וואָס פערוויסטען זיי מיט זייערע הייזער און דעם פערמעגען און מאַכען אָן אביונים, אַלמנות מיט יתומים אומעטום, וואו זיי וואוינען. דאָס זענען שרעקליכע מחבלים, וואָס אַרויסברייגענדיג נאָר פאַר׳ן מויל זייער נאָמען שטעלען זיך דעם יודען פאַר פירכטערליכע סצענעס: אַ אויסזעצטען פענסטער, טהירען, אַ ברעכען כלים; אַ רייסען קישענס, אַ פליהען פון פעדערען — בלוט, פייער און געוואַלדען!

קאַבצאַנסק איז וויסט. שטיל איז אין די גאַסען — און אויפ׳ן בית־עולם דאָרט איז אַ יאָמער, אַ קלאָג!

און די צייט איז ניט אלול־צייט, די צייט פון געבעט, פון געוויין ביי יודען, און די צייט פון אומער אין דער וויסטרווערענדיגער נאַטור, ניין! ס׳איז וועסנע־צייט, ליכטיגע טעג, גרינע פעלדער און אַ לויטערער הימעל. עס שפּראָצט, עס וואַקסט, עס בליהט און עס לעבט אין דער וועלט — ס׳איז די צייט, ווען ס׳איז פערבאָטען דאָס געיעג אויף חיות און עופות, און עס שטעהט פריי, אוי־וועה, דאָס געיעג אויף יודען!

און די אומגליקליכע קאַבצאַנסקער, וואָס ניטאָ פאַר זיי קיין טרייסטער צווישען לעבעדיגע מענשען, שטרעקען זיך אויס אויף די קברים פון זייערע עלטערען, וויינען און בעטען רחמים פון טויטע. ווייבער רייסען קברים מיט אַ ביטער געוויין, וועגען די געשטאָרבענע, די אומגעקומענע קדושים, גיכער זאָלען זיי געהען בעטען דעם פאָטער אין הימעל און זיין פירשפרעכער, גוטע מליצים פאַר דעם כסא־הכבוד אויף די וויסטע בידנע

קינדער ישראל! און יענע, וואָס קלויבען זיך אין וועג אריין איבער די ווייטע ימים, געזעגנען זיך מיט די קברים פון זייערע ליבע, וועלכע זיי וועלען שוין ניט מעהר זעהן. זיי וויינען און מאַכען וויינענדיג אַנדערע מיט זיי אינאיינעם, אַלע זיפצען און פאַרגיסען טייכען טרערען.

רבונו של עולם! אויב דיין לאַגעל, דער לאַגעל טרערען ביי דיר, איז נאָך ניט פול פון דיינע יודענס טרערען, קען מען, חלילה, א טעות האָבען מיינען, אַז ער, דער לאַגעל, איז ווי יענעם פעסעל אין גיהנום אָהן א דעק, און אייביג וועט ער ניט פול ווערען. איז דאָך די קשיא, צו־וואָס איז דיר דער לאַגעל, צו־וואָס איז דאָס גיסען דרינען די טרערען, און צו־וואָס נוצט עס איינגאַנצען?

און בשעת קאַבצאַנסק וויינט דאָ אזוי, פאַהרט־צו צום בית־עולם א קאַרעטע, און אַקעגען א פערציג־יעהריגער פאַרשוין, רייך געקליידעט, געהט אַראָב. די אָרימע־לייט, וואָס שטעהען אין־איינגשאַפט ביים טויער, מאַכען איהם א פרייען דורכגאַנג, אויסשטרעקענדיג צו איהם די הענד, ער גיט איטליכען א נדבה און געהט אריין אינ׳ם הייליגען אָרט. יודען דערזעהען איהם דאָרט, בלייבען זיי פערגאַפט, מיינענדיג, אפשר איז דאָס א גרויסער אדון, א חשוב אין הויף, און ווייסען ניט וואָס צו טהאָן. פאַר גרויס צעטראָגענקייט האַלטען זיך א טייל ביי די היטלען, ריקענדיג זיך פאַמעליכען אהינטער, ווידער א טייל בוקען זיך, שטעהענדיג אויפ׳ן אָרט, נאָר די היטלען ריקען זיך אהין־אהער אויפ׳ן קאָפּ, און דאָס געוויין הערט מיט א מאָל אומעטום אויף. ווייבער, זאָגערינס, קלאָגערינס ווערען אויך אנשוויגען אַלע גלייך, שנייצען די נעז, קוקען מיט נאַסע, רויטע אויגען אויף דעם נייעם פאַרשוין, איבערווינקענדיג זיך און שושקענדיג איינע די אַנדערע אין אויער אריין.

דאָס פּנים ביי די קאַבצאַנסקער אין יענער מינוט האָט אויסגעזעהען זעהר משונה. ס׳איז אין איהם געלעגען אויסגעדריקט שרעק, דערנידערונג, געפאַלענקייט פאַר געהייבענע, שטאַרקע פּריצים. אַלע זענען געשטאַנען פּאַרגליווערט ווי אַמאָל לוט׳ס ווייב איז געוואָרען א שטיק זאַלץ.

שאַ, שטיל!...

— וואו איז דאָ דער שמש? — פרעגט דער פאַרשוין אויף יודיש.

די דאָזיגע ווערטער זענען פונ׳ם פאַרשוינס מויל איטליכען בעזונדער אין די אויערען אריין, און אַלע זענען לעבעדיג געוואָרען, דערהערענדיג, אַז דאָס איז א יוד. עס האָט זיך זיי אויסגעגלייכט דער געבויגענער רוקען, זיך פעסט אָנגערוקט אויפ׳ן קאָפּ דאָס היטעל, און זענען געוואָרען ביי זיך שטאַרקער.

— הע־ע, אַז ער איז גאָר א יוד, וואָס־זשע זענען מיר... — מאַכען

יענע, וואָס האָבען פריהער זיך אָבגערוקט ווייטער, לאָזענדיג זיך אצינד נעהנטער צום פּאַרשוין, און קוקען־אַן איהם אין זיינע מלבושים.

— אז ער איז מאחינו בני ישראל, זענען מיר דאָך... — מאַכען די וואָס זענען געבליבען פריהער שטעהען אויף די ערטער, קומען־צו און שטעקען אָב דעם פּאַרשוין א „שלום עליכם!"

— ער רעדט אידעש, רעדט ער! — שרייען אוים די ווייבער הויך אויף א קול, טייטענדיג מיט די פינגער אויף דעם פּאַרשוין און אויסשטעלענדיג אויף איהם די אויגען, מיט א פּנים האַלב א לאַכענדיגס, האַלב טרויעריגס, ווי ביי א קינד נאָכ׳ן וויינען.

— ווייזט מיר, איך בעט אייך — זאָגט דער פּאַרשוין צום שמש, וואָס איז צו איהם באַלד צוגעקומען — וואו איז דאָ ערגעץ דער קבר פון לייזער־יענקיל?

לייזער־יענקיל, לייזער־יענקיל?! — וואונדערען זיך די קאַבצאַנסקער יונגע לייט — ווער איז דער לייזער־יענקיל?

— האַ, דער וואָס איז געווען ביים לעבען א בעל־תפילה? — רופען זיך־אָן אַלטע לייט, דערמאָנענדיג איהם צו גוטען — א כשר׳ער יוד געווען לייזער־יענקיל, געדאַווענט א גאָטס וואונדער! ער האָט געזעצט ווערטער ווי פּערעל, איטליכס וואָרט זיינס איז זיך צעגאַנגען אין אַלע גלידער. פון זיין „ונתנה תוקף", וויינענדיג אויף „מי יחיה ומי ימות" שטיל, שטיל ווי א קינד, דערנאָך א ברום־געבענדיג מיט א געשריי, אויסדרעהענדיג „מי ינוח ומי ינוע־ע־ע", איז מען צעגאָסען געוואָרען פאַר געוויין. א שטיין אפילו האָט געקענט צעגעהן. נישטאָ היינטיגע צייטען אזא בעל־תפילה ווי ער, ניטאָ, אָך־חאָ־חאָ!

לייזער־יענקעלס קבר איז שוין לאַנג פאַרוואַקסען מיט גראָז, די מצבה דאַרויף איז כמעט אינגאַנצען איינגעזונקען אין דער־ערד, ס׳איז אָנגעקומען שווער איהם אויפצוזוכען. דער חזן האָט געמאַכט אויפ׳ן קבר א „מלא" און אז ער האָט אויסגעשריגען „את־נשמת אליעזר יעקב", האָט זיך דעם פּאַרשוין געשטעלט טרערען אין די אויגען, ער האָט זיך אָבגעקעהרט אין א זייט און געוויינט.

פון דאָרט איז דער פּאַרשוין צוגעקומען צו א קבר האשה מלכה־טויבא. דער חזן האָט געמאַכט א „מלא" אויף איהר אויך, נאָר דאָ האָט דאָס קול זיינס נישט אזוי זיך געהערט איבער דעם שרעקליכען געוויין פון פיל מענשען אויף א פריש־אָנגעשאָטען בערגעל דערביי — דאָס איז א קבר פון א מוטער מיט צוויי טעכטער, וואָס זענען געגוואַלדעוועט און גע׳הרג׳עט געוואָרען אין יענעם פינסטערען טאָג — און פון צווישען דעם געוויין האָט זיך געלאָזט הערען פונ׳ם „אל מלא רחמים" הויך אין הימעל אריין: „את

נשמת הקדושה האשהביילא בת בנציון ונשמות בנותיה הקדושות והטהורות..."! דאָס קול האָט זיך געטראָגען ווייט, איבערשרעקענדיג פויגעל און דער לופט, קראָהען אויף די שפּיצען בוימער זענען ניט טויט ניט לעבעדיג געשווינד אוועקגעפלויגען מיט רעש און געשריי.

דערהערענדיג דעם נאָמען ביילא, איז דער פּאַרשוין פּאַרציטערט געוואָרען מיט אַלע אברים. ער איז געשטאַנען אַ ווײַלע צעדולט, אַראָבלאָזענדיג דעם קאָפּ דערנאָך האָט ער אַ בראָך געטאָן די הענד מיט אַ שווערען זיפץ פונ'ם האַרצען, איז גיך אוועק, אַריין אין קאַרעטע און צוגעפּאָהרען צו דער אכסניאָ זיינער.

אויף־מאָרגען האָט דער פּאַרשוין זיך געלאָזט געהן אין שטאָדט איבער די גאַסען, איז אַריין אין די פּאַרוויסטע הייזער, חורבות, אין די גערויבטע, אויסגעליידיגטע קלייטען און האָט אַלץ פּערצייכענט ביי זיך אין אַ ביכעל. גרויסע נסים איז דענסטמאָל געשעהן קאַבצאַנסק, וואָס איהר האָט זיך ניט איבערגעקעהרט דער מוח קלערענדיג, ווער זאָל דאָס דער פּאַרשוין זיין, און וואָס האָט ער דאָ אַזוינס צוטאָן?

און איך, מענדעלי, בין גראָד דענסטמאָל געוועזן אין קאַבצאַנסק. אַז דער פּאַרשוין איז נאָר־וואָס אַריין אין שוהל־הויף און מיך דערזעהן שטעהענדיג דאָרט, ווי דער שטייגער מיינער איז, מיט מיין ביידעל ספרים, האָט ער מיך באַלד דערקענט, איך האָב נאָך אַ ווײַלע אָנקוקענדיג איהם אויך דערקענט און מיר האָבען איינער דעם אַנדערען געגעבען שלום!

דעם דאָזיגען פּאַרשוין האָב איך דאָס ערשטע מאָל געזעהן אין ט ו נ ע י א ד ע ו ו ק ע. דאָרט האָבען מיר זיך בעקענט, איך בין איהם געפעלען, און מיר האָבען גערעדט איבער וויכטיגע זאַכען. אויך אין טונעיאַדעווקע האָט זיין קומען אָנגעמאַכט אַ רעש. דאָס פערשלאָפענע טונעיאַדעווקע האָט זיך אויפגעכאַפּט, אויסשטעלענדיג אויף איהם די אויגען פאַרגאַפּט — וואָס איז אַזעלכער פון דער העלער הויט געקומען זיי צו חלום! עס האָט אויסגעזעהען, ווי מען קומט פּלוצלים אַריין מיט אַ ליכט אין אַ פינסטער אָרט, וואו עופות דרעמלען, זיצענדיג אויף דער סידעלע, זיי בלינצלען מיט די אויגעלעך האַלב פערשלאָפען און פרעגען זיך פערוואונדערט, קרעכצענדיג דערביי, מיט אַ נאַרישער מינע: ווי געהט מען עס אַצינד משוגענערווייז אַרום?!

דער טונעיאַדעווקער עולם איז מיר געלאָפען אַקעגען ביי מיין אַריינפאָהרען אַהין, מאַכענדיג אַלע אין איין אָטעם: אַ מין פּאַרשוין, רב מענדעלי, עפּיס אַ מין פּאַרשוין איז פּלוצלים צו אונז ווי פון הימעל אַראָבגעפאַלען!... עפּיס קוקט ער זיך אומעטום צו אַלץ צו, הערט זיך צו, ניסטערט, פּאָרשט, קריכט אין אַלע לעכער: אין הקדש, אין תלמוד־תורה,

אין די חדרים, אין שוהלען און שטיבלעך. וואָס קען עס זיין? ס׳איז אודאי נישט אומזיסט. אפשר איז ער אַ אונטערגעשיקטער? האַ, זאָגט. רב מענדעלי! אין די קליימלעך האָט מען, עס פאַרשטעהט זיך, מבער חמץ געווען. אַ קשיא אויף אַ מעשה!... אויף די מלמדים ציטערט די הויט... יודען מיט יארמולקעס דרעהען זיך נישט אַזוי אַרום.

אז איך האָב מיך אָבגעפּאַרטיגט פון דער אַרבייט, צופּאַקט דאָס פּעקעל סחורה, אונטערגעפּאַקט אַביסעל דאָס פערדיל און אַליין אויך גע־וואָלט עפּיס פּאַקען, טהו איך אַ בליק, אויפ׳ן שוהל־הויף פּאַקט זיך עפּיס איינער, אַ מענש אין די מיטעלע יאָהרען, טראָגט זיך דייטש נאָך דער מאָדע, און נעהמט זיך אויס פונדערווייטענס, משטיינס־געזאָגט, עפּיס גאָר חוזיק, ווי איינער וואָלט אין באָד, וואו מענשען געהען נאַקעט, אַריינגעקומען אין דעם אָנהאָן.צו־וואָס, איך בעט אייך, זיך פּוצען און פאַר וועמען זיך פּוצען, אז ביים טונעיאַדעווקער עולם איז אויסגעטרעטענע פּיאַטעס, הוילע לאַ־פּעטקעס, בלויזע הערצער און אויסגעריבענע עלענבויגענס אויך זעהר רעכט, נישט, חלילה, אַזא פאַרברעכען?... מיינער האָט זיך שוין אָנגעשטויסען, אז יענער איז עס דער נייגעקומענער פּאַרשוין און האָב אויף איהם געקוקט עפּיס נישט אַזוי פריינדליך. צוקומענדיג צו מיין ביידעל שטעלט ער זיך אָב, קוקט־אָן שווייגענדיג מיך, דאָס פערדעל, דאָס פּעקעל סחורה, דערנאָך טהוט ער מיך אַ פרעג:

— וואָס זענען דאָס ביי אייך, רב יוד, פאַר ספרים?

— עט, ספרים!... — ברומעל איך אונטער דער נאָז, בכדי פון איהם זיך אויסצודרעהען, טראַכטענדיג ביי זיך: פּאַקט־זיך, רב קרוב, ווייטער אַביסעל!

— פאַרט וואָס? — מאַכט ער מיט אַ בנעימותדיג שמייכעלע, אַריינ־קוקענדיג מיר אין די אויגען עפּיס אַזוי גוט, אַזוי מילד, אז ער האָט מיך דערמיט גענומען. איך הער מיך אויף צובלאָזען און ענטפער איהם שוין ווי אַ מענש, מיט ווערטער:

— יודישע ספרים: סדורים, מחזורים, סליחות, תחינות, קינות, ווי געוועהנטליך.

— אָט דאָס אינגאַנצען? — טהוט ער אַ זאָג און בעקומט פון מיר אַ תשובה:

— ס׳איז דאָ נאָך. נאָר קנאַפּליך. ס׳לוינט זיך ניט צופיהרען. השכלה־ספרים, לשון־קודש׳דיגע — שטיינער! היגע יודען ווילען אַזעלכע אין האַנד אפילו ניט נעהמען.

— היגע יודען — מאַכט ער מיט אַזיפץ — היגע יודען, נעבעך, בעדאַרפען ברויט. ברויט בעדאַרפען זיי, ניט קיין ספרים!

— וואָס? — רוף איך מיך אָן, ווי מיט אַ בייזער. עס פּאַרדריסט מיך טאַקי אַביסעל אויף איהם, וואָס ער צעשטערבעט מיר אינגאַנצען מיין קרעמעל — ברויט, זאָגט איהר, ניט קיין ספרים, בעדאַרפען אונזערע יודען דאָ האָבען? פונדעסטוועגען קען איך אייך פערזיכערען, אַז ס'איז נאָך אַזאַ גוטע צייט אויף מיינע ספרים — אויף קינות, אויף תחינות, אויף סליחות און אויף תהלים'ס, ווי די היינטיגע צייט קיינמאָל גאָר ניט געווען.

— חלילה: — פּאַרענטפערט זיך דער פּאַרשוין — נישט אייערע דאָזיגע ספרים מיין איך, חלילה! יענע מיין איך, יענע וואָס אַלץ מיט שטראָפ־ווערטער, מיט מוסר, מיט עצות, מיט אויפטהוועניש און אַ געפּילדער: פּע. אַבגעלאָזקייט! פּע, דאָס, פּע יענץ! אָט יענע, וואָס היגע יודען, ווי איהר זאָגט, ווילען זיי אין די הענד ניט נעהמען. גערעכט! ברויט, פּרנסה בעדאַרפען זיי. דרשות, רעדעריי איז קיין סילוק נישט פאַר אַ ליידיגען מאָגען. איהם מיט אַ פּזמון, מיט איבערגעשפּיצטע מימרות, מיט מוסר און מליצות קען מען נישט אָבקומען. קלאָגען זיך אויף אוועקגעשטעלטע מאַשינעס, פּאַרוואָס זיי פוילען, שימלען דאָרט ערגעץ אין אַ ווינקעל, איז נאָר אַ געלעכטער. נעהמט, הייבט זיי מיט אייערע הענד אויף, שטעלט זיי צו דער אַרבייט ווי געהעריג. מיט ווירקליכע מיטעל, נישט מיט ווערטער. וועלען זיי, נישקשה, ניט שימלען, גאָר אַ אַנדער פּנים בעקומען. נאָר אויף וויפיל איך בין בעקאַנט מיט דעם היגען ווינקעל, דאַכט זיך מיר, אַז פּראַקטישע מענשען זענען ביי אייך וועניג. ביי אייך דרש'ענט מען זעהר שען, מען חכמה'ט זיך, מען האַמפּערט זיך, מען פּאַלט אויף הסברות, מען טרייבט־אונטער מיט'ן מויל — און טהאָן טהוט מען וועניג אָדער כמעט גאָרנישט.

די דאָזיגע ווערטער זיינע זענען מיר גוט אין קאָפּ אריין: איז דען אפשר ביי אונז טאַקע ניט אַזוי? די צייט איז זעהר אַ שלעכטע, צרות, פּורעניות, פּרישע אַלע טאָג. דו קאַבצאַנסק, דו טונעיאַדעווקע און נאָך יודישע שטעדט אַזוינע, ליגט איהר אין צרות פאַרזונקען, ווי אַ בהמה ביז'ן האַלז אין בלאָטע, און יענע בעלי־דברן'ס ריידען, וועקען, די אַזוי:

— שטעה אויף, קאַבצאַנסק! ריהר זיך, ריהר זיך, חאַפּ־זיך אויף, טונעיאַדעווקע!

און נאָך אַנדערע שטראָפען, שרייען:

— געוואַלד, קבצנים, געוואַלד, בטלנים! געוואַלד, דערשלאָגענע, דערנידעריגטע, אויסגעפּאַטשטע, קראַנקע צעבראָכענע, שטאַרקט זיך און שטעהט־אויף! אַז ניט איהר פאַר אייך, ווער־זשע דען פאַר אייך? קאַבצאַנסק, זיי ניט קאַבצאַנסק! טונעיאַדעווקע, זיי ניט טונעיאַדעווקע!...

און אַלע אין קול:

— אַרויס בהמה, פון דער בלאָטע! טהוט זיך אָן אַ כח, בהמה, שטרעק

אוים דעם עק, מאַך מיט די פּיס, הייב זיך, ציה זיך, אַ צ י ה אַ ה י ן, אַ צ י ה אַ ה ע ר און ראַטשקעווע זיך אַרוים!...

אַ היבשע ווײלע בין איך געשטאַנען שטיל, וואונדערענדיג זיך, עפּיס גאָר אַנדערע ווערטער, גאָר אַ נײער מין פּאַרשוין, נישט ווי געוועהנטליך די „בריות„ וואָס ביי אונז! האָט איהר געהערט אין אײער לעבען, אַ „בריה“, אַ דײטש זאָל מיט דעם געמײנעם יודישען עולם זײן אײנס, נישט אוועקמאַכען, חלילה, זײנע ספרים און נישט האַלטען גאָר פון יענע, זײן גלײכען, דאַכט זיך? עפּיס טאַקי אַ נײער שניט, ווי זאָל איך עס אָנרופען — דײטש אונטערגעשלאָגען מיט חסיד. פּראַק־לײבסערדאַק אינאײנעם... גאָר אַ שפּאָגעל נײער מין, אויף וועלכען מען בעדאַרף מאַכען שהחיינו! — דאָך האָט מיך אין האַרצען אויף איהם פעררדראָסען, מיט וואָס פאַר אַ רעכט בעשולדיגט ער עס אַנדערע, אַז נאָר זײ רײדען און טהוען גאַרנישט — און ער וואָס טהוט? ווער איז ער, פונוואַנען איז ער און ווי קומט ער אַהער, אין אונזער ווינקעל? האָב איך מיך טאַקי בעטראַכט, וואָס האָב איך מיך פאַר איהם צושעהמען, איך וועל מיר טהאָן מײנס, ווי דער שטײגער איז פון אַ יודען בײם ערשטען שלום עליכם, און באַלד טאַקי טהו איך איהם אַ פרעג:

— מה שמכם? וואָס פאַר אַ געשעפטען האָט עס מעלתו? און פונוואַנען איז עס אַ יוד?

קײן ענטפער אויף מײנע דאָזיגע שאלות האָב איך ניט בעקומען, נאָר אַ שאָקעל מיט׳ן קאָפּ און אַ שמײכעלע — אַ פּנים, איך בין דעם פּאַרשוין שטאַרק געפעלען. נאָך אַ ביסעל אַ גרעסערער בעקאַנטשאַפט שפּעטער האָט ער מיך פערבעטען צו זיך אויף דער אכסניא, מיך מכבד געווען מיט אַ גלעזעל פּונש, מיך פערהאַלטען אַ גוטע פּאָר שעה, אויספרעגענדיג מיך, ווי אַ געניטען מענשען, אויף כמה וכמה זאַכען, און מיר האָבען זיך אַרײנגעלאָזען בײדע אין אַ טיפען שמועס. ער האָט מיר איבערגעגעבען, צווישען זיך גרעדענט אַ טײל פון וויכטיגע זאַכען. הײסען הײסט ער הענריך כהן. ער איז אײנער פון די דעלעגאַטען, דעפּוטאַטען, משולחים, הײסט עס, וואָס אַ רײכע חברה אין אויסלאַנד שיקט צובעטראַכטען די יודען, וועלכע האָבען געליטען פון די פּאָגראָמען. זײער זאַך איז צוקוקען זיך גוט צום יודישען לעבען אין די ערטער, וואו זײ וואוינען, צו זײערע פּרנסות, צו זײערע בעדערפניש, און אײנזעהען מיט וואָס פאַר אַ מיטעל קען מען פאַרבעסערען זײער צושטאַנד, אַז זײ זאָלען, חס־ושלום, ניט אויסגעהן. דערוויל קענען זײ חאָטש מיט וואָס ס׳איז אונטערהעלפען אָרימע אומגליקליכע, צודערהאַלטען זײער נשמה. די דאָזיגע משולחים פאָהרען עס אַרום צווישען אונזערע יודען, מאַכען אסיפות און זענען זיך מישב מיט פאַר־

שטענדיגע מענשען. העגריך כהן, א געלערענטער, זעהר א פיינער, אנגע־
זעהנער מענש — ער פאַהרט עס אַרום אין דער גאַנצער גלופּסקער געגענד.

פון יענער ערשטער בעגעגעניש אין טונעיאַדעווקע ביז אונזער בע־
געגעניש אין קאַבצאַנסק דאַס צווייטע מאַל איז אַוועק אַ חודש צייט, און
פאַר דער קורצער צייט האָט ער זיך פאַרענדערט אין פּנים, אַזוי אַז איך
האָב איהם נישט דערקענט ערשט נאָכדעם ווי אַנקוקענדיג איהם אַ ווײַלע.

— וואָס קוקט איהר מיך אַזוי אָן? — וואונדערט ער זיך — נישט
דערקענט? זינט אונזער צושיידען זיך איז דאָך אַוועק עפּיס אַזויפיל טעג!

— נאָך אייער פאַרענדערען זיך אין פּנים קען מען מיינען, אַז ס'איז
שוין דריַנען עטליכע יאָהר. עפּיס אַלט זענט איהר געוואָרען, מיין הערר,
פאַר דעם ביסעל טעג! — זאָג איך, שאָקלענדיג מיט'ן קאָפּ, ווי עס רייסט
מיר דאָס האַרץ אויף איהם.

— און נאָך דער צאָהל צרות בעשטעהט דאָס ביסעל טעג ווי עט־
ליכע יאָהר. אוי־אוי, רב מענדעלי, שרעקליך איז דאָס עלענד פון יודישע
קינדער, וואָס איך האָב מיך אָנגעזעהען אין דער קורצער צייט, זייער אומ־
גליק איז גרויס, און די צרות זייערע — אַ טיפער אָבגרונד! קומט נאָר,
איך בעט אייך, צו מיר אין אָוועגד, וועלען מיר טרינקען טעה און ריידען.
אַצינד מוז איך מיך זעהען דאָ מיט די שטאָדט־פיהרער, בעהילפיג צוזיין
מיט וואָס איך קען, מיינע אָרימע קאַבצאַנסקער ברידער.

אריינקומענדיג צום איהם אין אָוועגד האָב איך איהם געטראָפען זיצענדיג
איינגעבויגען, פאַרטיפט אין שרייבען. אויפ'ן טיש ליגען פּאַפּירען און אָפּע־
נע ביכער. ווי נאָר ער האָט מיך בעמערקט, האָט ער מיך געלאָזט שען
בעטען, צוזעטצען זיך איהם אַקעגען.

גוט, כ'לעבען, וואָס איהר זענט געקומען — זאָגט ער מיר פריינדליך,
אויסגלייכענדיג דעם רוקען — אייער קומען גיט מיר אַ שעה רוה פונ'ם
שרייבען און דענקען אין די יודישע צרות. אָט די דאָזיגע ארבייט, וואָס
ליגט אויף מיר, נעהמט ביי מיר צו דאָס געזונט, די לעצטע טעג. ווייל
אַצינד, אין די לעצטע טעג, און דאָ אין דעם אָרט, איז די ארבייט מיינע
געוואָרען ביי מיר אַזעלכע, וואָס אָהן האָפנונג אויף עפּיס גוטס, אויף אַ
תכלית שפּעטער, ווי איך האָב געדיינקט גאָר אינאָנהויב. די אַלע פריהער־
דיגע גדאַנקען זענען צעשלאָגען געוואָרען, ווי אַ אונטערגעהענדיגע שיף,
פון אַלסדינג, וואָס מיר איז אויסגעקומען די לעצטע צייט זעהען מיט מיינע
אויגען.

— פונדעסטוועגען בעדאַרף מען ניט פאַרלירען די האָפנונג — נעהם
איך איהם איין, ווי דער שטייגער איז, טרייסטען יענעם מיט גוטע ווער־
טער — לאָמיר זאָגען אפילו, אַז דאָס אַלסדינג, וואָס איהר האָט געטראַכט

פריהער אין אויסלאנד וועגען אונז, זענען נישט מעהר ווי חלומות, בעדארפט איהר וויסען, אז ביי אונז יודען דא האבען חלומות אויך עפּיס א שטיקעל ווערטה, פּונקט ווי וועקסלען פון יענע געוויסע סוחרים, און מיר קומען מיט זיי און מיט נאך חלומות אונזערע צום רבונו של עולם, בשעת ער איז בעשעפטיגט מיט כהנים־דוכנען און האט ניט אזוי צייט ארומצוקוקען זיך, זאגענדיג איהם גיך, אבהאפּענדיג א יהי רצון: חזקם ואמצם — אז ער זאל אזוי גוט זיין די חלומות צובעשטעטיגען. ואם צריכים רפואה — אפשר בעדארף מען זיי א ביסעל מ ל א כ ה ׳ ן, טהו עס מיט דיין גוטען ווילען !...

— זעהר גלייך געזאגט ! — מאכט ער מיט א לייכט שמייכעלע און דערביי טאקי גאנץ ערנסט — דאס וואס מען דיינקט פון אייך, רוסישע יודען, אין אויסלאנד איז באמת טאקי נאר חלומות, און אזוי טאקי פּאסט זייערע געדאנקען צורופען. אונזערע ברידער דארט מיינען, אדער עס חלומט זיך זיי, אז די פּאגראמען דא איז נאר א אונטערגאנג ; אז דורך גוטע פירשפּרעכער אויף אייך אין די הויכע פענסטער און דורך הילף מיט געלד, וואס רייכע יודען דארט און דא וועלען געבען די נויט־בעדערפטיגע, וועט מעגליך זיין, מעהר אדער ווענינער, פארבעסערען זייער שלעכטע לאגע; אז די רוסישע יודען זענען אלע גרויסע גראבע יונגען, מיאוסע שנארערס, ווילדע אומגעבלידעטע ברואים, וואס ווייסען ניט קיין דרך־ארץ — בכן איז שטארק נייטיג זיי צובילדען. און איינער דארט א גרויסער מיליאנער וואס האט קורח׳ס אוצרות, וויל טאקי ארייטראגען עטליכע צעהנדליג מיליאן אין דער קאסע פון דער מלוכה, אז זי זאל מאכען דערפון שקאלעס עקסטרא פאר יודישע קינדער — אט אזוי מיינען זיי דארט, נאר די ווירקליכקייט אבער ווייזט, ווי גענארט זיי זענען ! פון אלסדינג, וואס איך האב הוקר ודורש געווען און געזעהן דא מיט מיינע אויגען, איז מיר געווארען קלאר, אז איך מיט זיי אינאיינעם דארט האבען מיר וועגען דעם ענין געלעבט אין חלום. די פּאגראמען, אוי־וועה, איז ניט גלאט אזוי זיך א אונטערגאנג. שתדלנות, פירשפּרעכעריי הייסט עס, לא די וואס קען ניט העלפען, וועט עס נאך שאדען, ווייל עס שמעקט מיט „מה־יפית“ און עס ליגט דרינען א דערנידערונג, א פּחיתת־הכבוד פאר׳ן פאלק ישראל. די ארימקייט פארמעהרט זיך, פון טאג צו טאג קומען ארימע־לייט גאנצע מחנות. דאס ארט, וואו זיי מעגען וואוינען, איז פאר זיי אייגג און די „טויערען פון פרנסה“ זענען פארשלאסען פאר זיי. און אז די נויט דריקט, נישטא מיט וואס צודערהאלטען די נשמה, ווארפען זיי אוועק זייער היים, בלאנקען זיך נעבעך ארום ווי די בלודנע שאף אין דער וועלט, שלאגען אב די שווע־

לען ביי די גבירים, ביי בעלי־צדקות, בעטלען, קבצ׳נען, וואָס זאָלען זיי טהאָן, און ווערען צושאנד ביי לייטען. צדקה אליין וואָס פאַר א מאַכט, וואָס פאַר א בעדייטונג האָט זי אקעגען אזא תהום אָרימקייט, אקעגען אזעלכע מחנות אָרימע־לייט, וואָס קומען־צו דורך דער נויט פריש־צאַפּעל־דיגע אַלע טאָג! די צדקה, וועלכע אונזערע אויסלענדישע ברידער שיקען אהער, קען העלפען די געפאַלענע אָרימע־לייט נאָר אויף דערווייל, אי דאָס, שטארק בצמצום. און אייערע לייט דאָ בעטייליגען זיך אין דער דאָזיגער צדקה כמעט ניט — א טייל קענען געבען און ווילען נישט, א טייל ווילען און קענען נישט. אומגליקליך זענען די היגע יודען ניט וויל זיי זענען ווילדע, ניט געבילדעטע, אדרבה, פארקעהרט, זיי זענען אומגליקליך וויל, לויט שונאים זאָגען, זענען זיי געבילדעטער פון „זייער" גראָבען עולם. די יודען, אזוי טענה׳ן זיי, זענען צופיל פארשטענדיג, צופיל געבילדעט און אומעטום, אין אַלסדינג האָבען זיי א האנד — אין האנדעל, אין באנק־געשעפטען, און פאבריקעריי, אין אַלע צווייגען פון וויסענשאַפט, פרנסה און עקאָנאָמיע, איז דעריבער מוז מען זיי האַלטען ווייט פונ׳ם פראָסטען עולם זייערען. וואָס ער איז א תם, ווייסט נישט און קען נישט מיט זיי קאָנקורירען.

— וואָס־זשע זאָל מען טהאָן? — טהו איך א פרעג.

— אוי, רבונו של עולם, העלף דו דיין פאָלק, דיין אָרים פאָלק ישראל! — ענטפערט ער מיט א זיפץ.

— די דאָזיגע תפילה אייערע, דאָס איז פּיזעם, אז ס׳איז שוין פאַר־פאַלען, נאָך אַלע היום׳ס — זאָג איך ווי פאראיבעל־האָבענדיג אביסעל — פאַר אזא מאַן ווי איהר פּאַסט ניט ווערען אָבהענדיג.

— אָט די צוויי גרויסע ביכער, וואָס איהר זעהט דאָ — זאָגט ער, ווייזענדיג מיר מיט א פינגער אויפ׳ן טיש — איז אין איינם פערשרייב איך אַלסדינג, וואָס איך האָב געזעהן און געהערט אין די אַלע אידישע מקומות, וואו איך בין געוועז. און אין דעם צווייטען מאַך איך א סך־הכל פון אַלע מיינע בעטראַכטונגען און לייג פאָר פּלאַנען, ווי און מיט וואָס צופערבעסערען די לאַגע פון היגע יודען. איך זאָג אייך ארויס גאַנץ אָפען, פיל איז דאָ דרינען אזוינס, וואָס אצינד קומט עס פאָר מיר אליין נאַריש, און פיל זאַכען דאָ שטעהט מיר פאָר, צובעאַרבייטען אויף־ס׳ניי לויט דער ענטוויקלונג פון יענער געוויסער, וויכטיגער זאַך, וואָס האָט אָנגעהויבען פונ׳ם איצטיגען מיש־מאַש, פונ׳ם תהו־ובהו פאַר אונז, צושרייען אין אונזער יודיש וועלטעל, און איז לעת־עתה נאָר ווי די רויטקייט ביים ברעכען אויף טאָג פאַר׳ן זונען־אויפגאַנג אין מזרח־

זייט. די אַרבייט, וואָס ליגט אויף מיר, איז אַ גרויסע, זעהר אַ שווערע, און ס'איז מיר אַצינד אוממעגליך אָבצוגעבען זיך מיט איהר. די יודישע צרות האָבען ביי מיר צוגענומען די לעצטע כחות.

— אייער צער אויף יודישע צרות — רוף איך מיך אָן — דאָס מאַכט אייך גרויס כבוד. אייערע חברים, די משולחים, זיי, ווי מען זאָגט, עסען זיך ניט אָב אַזוי דאָס האַרץ.

— מיינע חברים, זאָגט איהר? — מאַכט ער אויפהויבענדיג זיך פונ'ם אָרט — מיינע חברים זענען מענשען פון „משה'ס גלייבען". איהר פאַרשטעהט? און איך בין אַ פאָלקס־קינד, אַ יוד ווי אַלע מיינע עלטערען, טאַטעס און זיידעס. איך בין אַ פעדעמיל איינגעוועבט אינאיינעם מיט זיי און אין דעם גרויסען שטיק מאַטעריע, וואָס געהט אונטער דעם „יוד" פון אייביגע צייטען אין דער וועלט. מיינע חברים זענען געבירטיגע אוילענדער, און איך אַ געבירטיגער אַ קאַבצאַנסקער...

— איהר אַ קאַבצאַנסקער, איהר! — מאַך איך שטאַרק פערוואונדערט.

— צופיהלען דעם פאָלקס צרות און זיינע וועהטאָגען — רעדט ער אַלץ ווייטער — קען נאָר אַזעלכער וואָס איז ביין פון זיין ביין, פלייש פון זיין פלייש, וואָס האָט געליטען איינע צרות, איינע וועהטאָגען מיט איהם. אין נויטה, אין מאַנגעל איז מיר אָבגעלאָפען מיין יוגענד, איך האָב געליטען הונגער, קעלט, אויסגעוואַלגערט זיך אויף אַלע ביינק אין די בתי־מדרשים, ביז איינער, אַ גוטער, אַ וויכטיגער מענש, האָט פאַר רחמנות מיך גענומען צו זיך אין אויסלאַנד. ער האָט זיך פאַר מיר געזאָרגט ווי אַ טאַטע, מיך אריינגעגעבען אין אַ גוטער, בעריהמטער שול, פונוואַנען איך בין אַרויס אַ געלערענטער מענש, וואָס טויג צו דער וועלט, איך האָב מיר היינט מיין פרנסה בכבוד, יאָ־יאָ, אַזוי איז עס, איך בין אַ קאַבצאַנסקער און מיין נאָמען איז — הערשעלע!

אויף מאָרגען האָבען מיר זיך געזעגנט, אָנווינשענדיג איינער דעם אַנדערען אַל־דאָס גוטס.

ביים ווינשעווען האָב איך, צו קיין גנאי זאָל עס מיר נישט זיין, מיך אָביסעל אויסגעגליטשט. אין דעם ענין הווינשעניש בין איך, צווישען אונז גערעדט, אַ קנאַפער בריה, ווי אַ גרוסער טייל יודען, בשעת זיי נעהמען זיך אויף שמחות צום ווינשעווען, מיינענדיג דאָס איז אַ חיוב — בעקען זיי אוועק אַ שעה־צייט מיט שיינענדיגע פנים'לעך, עפּים אָהן לשון. זיי דעם בעל־שמחה: דער אויבערשטער זאָל געבען, אַז... אַז... אַז... דער בעל־שמחה זיי: הלואי, אַז... אַז... אַז... עס ווערד אַזש ניט גוט, צום חלש'ען, שלאָגט צום האַרצען, און ביידע צדדים ווינשען ביי

זיך, איינער פונ׳ם אנדערען פטור צו־ווערען. געוועהנטליך האלט איך מיך איין, פטר־אב דעם חוב פון ווינשעווען בקיצור, ברומלענדיג אונטער דער נאז. דאס מאל אבער האט מיך דער גוט־יאהר געטראגען, פאר ליב־שאפט צו רב הערשען, ארויס מיט א ווינשעניש גאנץ ברייטליך. נאר ווי איך האב געעפענט דאס מויל, אזוי בין איך געבליבען ווי דערווארגען, געבעקעט, געזוצט אז... אז... אליין, משטיינס־געזאגט, ניט צו־וויסען וואס, און מיך געפונען אין דער קלעהם, נישט אהין, נישט אהער. רב הערש, לאנג לעבען זאל ער, האט מיך דעליקאט ארויסגעפיהרט פון דער קלעהם, אנרופענדיג זיך מיט חכמה:

— איך ווייס, איך ווייס, רב מענדעלי, איהר ווינשט מיר אזויפיל גוטס, וואס אוממעגליך ארויסצוזאגען עם מיט׳ן מויל. הלואי, דער רבונו של עולם זאל דערפילען אלע אייערע גוטע געדאנקען אויף מיר און אויף כל־ישראל, טאקי באלד, במהרה בימינו.

— אמן! ענטפער איך מיט דעם גאנצען כח — אמן וכן יהי רצון!